

4

1962

THE BOOK

BOREC

VSEBINA 4. ŠTEVILKE

Poglavitno: skrb za človeka (Mile Pavlin)	145
Skozi oblake nad sovražnika (Mile Pavlin)	146
Slá sem med prostovoljce (dr. Božena Grosman)	150
Spomini na Milana (Franc Kelvišar-Fiki)	153
Balada o vrnitvi briškega partizana (Alojz Gradnik)	157
Z zvižajo iz pasti (Ivan Tlaker-Luka)	158
Bralna vaja na prostem (Curzio Malaparte, prevedla (M. N.)	160
Zidovsko taborišče na Rabu (Mile Pavlin)	164
Priprave za stalno razstavo o NOB Jugoslavije v muzeju v Auschwitzu	164
Dve stališi o zločinu in kazni (Miran Ogrin)	165
Prvi izpiti »dopisnikov« na Tehniški srednji šoli (M. P.)	166
Udeleženci II. zasedanja AVNOJ na filmskem traku (M. P.)	166
Hvala, tovariš komandant (D. B.)	167
Ranjenci (Nada Carevska)	168
Iz življenja partizanske matere (Jožica Zužek)	169
Čohova mama je izgubila štiri sinove (Alojz Ravbar)	171
Spopad na Mali gori (France Škerlj)	172
Nobeden ni dočakal svobode	173
Sestindvajset dni z angleškimi letalci (Miloš Sova)	174
Tam za dolino (Miha Klinar)	176
V spomin Peru Dražiču (Jože Janež)	176
Iz dela okrajnega odbora ZB v Ljubljani (M. P.)	177
Muzejska in spomeniška dejavnost v okraju Murska Sobota (Jože Janež)	178
Pismo iz Raven na Koroškem (Marija Hriberšek)	179
MNENJA IN STALIŠČA:	
Plonirski krožki za čuvanje tradicij NOB (Toni Tratnik)	180
BORIJO SE ZA SVOBODO IN NEODVISNOST:	
Lupina portugalskega kolonializma se odpira (M. Ogrin)	181
Zalostinka za Gambaro	182
ODMEVI IZ MEDNARODNE ARENE:	
Neofašisti hočejo mladino	183
Latinska Amerika: zemljo in svobodo (Jože Sircelj)	184
DROBNE ZANIMIVOSTI	
186	
MED KNJIGAMI IN REVIJAMI:	
Regentova knjiga o bojih za socializem (S. R.)	187
Vasja Ocvirk: V novo zimo (M. P.)	187
Oton Zupančič: O domovina (S. R.)	188
Hans Hellmut Kirst: Tovarna oficirjev (S. R.)	188
S FILMSKEGA PLATNA:	
Višje načelo (M. P.)	189
KRATKE NOVICE	
190	
PRAVNA POSVETOVALNICA	
Dvoje pojasnil	192

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije — Zavod »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Mitja Ribičič, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Stok-Korotan, Jože Bertonec-Marjan, France Sušteršič in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Sušteršič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1, poštni predal 195, Telefonska številka uredništva: 22-736, Posamezna številka revije »Borec« stane 100 dinarjev, letna naročnina je 1000 dinarjev, polletna 500 dinarjev. Letna naročnina za tujino 1400 dinarjev. Naročnino pošiljajte na naslov: Zavod »Borec«, (za revijo »Borec«), Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani 600-14 3-1195, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Rokopisov ne vračamo. — Klišej, tisk in vezava: CZP »Ljudska pravica«, Ljubljana

Tovarna
optičnih
in
steklopihaških
učil

Ljubljana
Metelkova 15

proizvaja
sodobna
učila
za
šole
in
ustanove

Slika na naslovni strani ovitka:
Detalji s spomenika padlim železničarjem na Zaloški cesti v Ljubljani. (Foto Franc Zajc)

Številka 4 — Letnik XIV — April 1962

Juv. št. 11956/62.

Poglavitno: skrb za človeka

SREDI marca so opravile občne zборе zadnje občinske organizacije Zveze borcev. Po občnih zborih krajevnih organizacij, osnovnih celic naše organizacije, pomenijo občinski občni zbori — vzporedno z občnimi zbori ZVVI in ZROP — že drugo stopnjo na poti reorganizacije v smislu sklepov lanskega ustanovnega kongresa Zveze združenj borcev NOV Jugoslavije. Tretja stopnja bodo okrajne skupščine, na katerih se bodo vse tri organizacije združile v okrajne Zveze združenj, četrta stopnja pa republiška skupščina Zveze združenj.

Za letošnje občne zборе je značilna skoraj stototna udeležba in živahna razprava o raznih vprašanjih. Tako na krajevnih kakor na občinskih občnih zborih so največ razpravljali o skrbi za človeka, za člana, ki je bil prizadet zaradi udeležbe v revoluciji in ki zaradi objektivnih razlogov ni uspel dohajati naglega družbenega in gospodarskega razvoja. Ta skrb se očituje v prizadevanju za doseg njegovih zakonitih pravic, v dvojnem štetju let med NOB za delovno dobo, v pomoči pri šolanju in pridobivanju kvalifikacij, v reševanju stanovanjskega vprašanja in pri zdravstveni pomoči članom, katerih zdravje je zrahljano zaradi naporov med NOB.

Za člane, ki so razmeroma še mladi in ki jim manjka še precej let do upokojitve, je najpomembnejša pomoč pri šolanju in pridobivanju kvalifikacij. V okviru Dopisne šole, ki je bila ustanovljena pred petimi leti na pobudo Glavnega odbora ZB NOV Slove-

nije, ima vsak član možnost, doseči srednješolsko izobrazbo. Poleg tega imajo vsi člani ZB, ki so zaposleni v podjetjih, možnost, pridobiti strokovno kvalifikacijo na delovnem mestu. Akcija za kvalifikacijske izpite, ki se je začela lani, je rodila lepe uspehe, saj se ji je odzvalo okrog 7000 bivših borcev, od katerih je nad 4000 že naredilo izpite. Akcija pa se nadaljuje — izpitom bo sledilo nadaljnje izobraževanje, pri katerem bodo člani ZB kot doslej deležni izdatne pomoči svoje organizacije. Nujno je potrebno, da postane skrb za strokovni dvig članstva stalna oblika dela odborov ZB.

Največ težav je še zmeraj pri reševanju stanovanjskega vprašanja članov ZB, zlasti v mestih in industrijskih središčih. V zadnjih letih je bilo rešenih precej kritičnih primerov, sicer pa je reševanje še zmerom prepočasno in marsikdo težko verjame, da bo prišel v dognednem času do ustreznega stanovanja. Zato je bilo na občnih zborih izrečenih precej kritičnih pripomb na račun nekaterih občinskih oblastvenih organov in gospodarskih organizacij, ki birokratsko odlagajo to vprašanje na stranski tir in tešijo bивše borce zgolj z obljubami. Z moralno-političnega stališča in s stališča dosežene stopnje v gospodarskem razvoju ne bi smeli trpeti takih primerov!

Občinski občni zbori so razpravljali tudi o udeležbi članov v družbenem življenju. Pri tem so ugotavljali s ponosom, da so člani ZB še vedno med najbolj aktivnimi družbenimi delavci, posebno mlajši.

Skozi oblake nad sovražnika

Ivan Miklavc
v uniformi
letalskega
oficirja stare
jugoslovanske
vojske

KO SE spominjamo kratkotrajne vojne aprila 1941, se nehote spomnimo tudi svoje naivnosti. Kako smo takrat verjeli govoricam o fantastičnih uspehih stare jugoslovanske vojske! Pozneje so se take govorice izkazale kot neutemeljene, vojska se je razbežala in našo državo so zasedli tujci.

Nekatere enote, patriotični posamezniki in skupine pa so v tistih dneh napravili veliko junastev, za katera ne bomo nikoli izvedeli. Prehitro je propadla država, tujec pa ni hotel širiti vesti o junaštvu premaganega sovražnika.

Takrat smo slišali tudi o tem, kako so jugoslovanska letala bombardirala Graz in Dunaj. V teh vesteh je bilo vendarle zrno resnice...

V Ljubljani živi akademski slikar Ivan Miklavc, ki je živa priča in neposredni udeleženec akcij tedanjega jugoslovanskega letalstva v Avstriji in na Madžarskem.

Potem ko je končal gimnazijo, je Ivan Miklavc vstopil v šolo za rezervne oficirje v Novem Sadu. Ko je šolo končal, se je vrnil v Ljubljano. Med pogostimi, skoraj vsakoletnimi vojnimi vežbami se je v Zagrebu izučil za letalskega navigatorja, kasneje pa še za pilota. Letel je na Potezu, Daimlerju in Breguetu. Medtem je tudi končal slikarsko akademijo...

Leto 1941 ga je zateklo v Kranju. Čakal je, kdaj ga bodo vpoklicali kot letalca. Ni dočkal... Nazadnje je zvedel, da je nekdo v Kranju njegovo pozivnico zavrnil, češ da ga ni tam. Brž je odpotoval v Zagreb. Njegova enota je medtem že odšla na vojno letališče nekje pri Banji Luki. Nekaj dni je čakal, nato so ga poslali s kolono rekviriranih tovornjakov za eskadriljo. Vseposod sabotaža, kamioni so odpovedovali drug za drugim... Nazadnje je prišel Miklavc v Banjo Luko z enim avtomobilom in polovico ljudi. Vsi ostali avtomobili so ostali ob cesti, vojaki pa so jih morali stražiti. Rezervnih delov ni bilo, ni bilo gum za razne tipe vozil, ne sredstev za krpanje...

Tako se je znašel Miklavc v svoji eskadrilji št. 215, ki je imela dvomotorne, takrat naj-

modernejšie bombnike tipa »Bristol Blenheim« angleške izdelave. Ti bombniki so imeli po štiri moze posadke, leteli pa so lahko z vojnimi motorji nad 500 km na uro. Kot akademskega slikarja so Miklavca v eskadrilji brž uporabili, da je kamufliral letala in ostalo z vejevjem.

Ko so v tistih zadnjih dneh pred izbruhom sovražnosti pregledovali letala, so odkrili marsikaj nerazumljivega in čudnega. »Blenheim« je bil dvomotorno letalo. Navigator in pilot sta sedela v nosu letala drug zraven drugega, mehanik pa je imel kupolo med repom in krili. Letala bi morala imeti radijski kompas in sprejemnik ter oddajnik. Vse to je obležalo kdo ve v katerem skladišču. Čeprav je trkala vojna na duri, se je nekje našel modriijan ali odkrit saboter, ki je prepovedal vgraditi te pripomočke v letala, češ da se z uporabo kvarijo in da dober letalec lahko shaja brez vse te ropotije...

Podobno je bilo s spodnjimi vrati v kabini pilota in navigatorja. Vsa ta vrata so našli letalci zakovana, čeprav je bilo napisano v navodilih, da morajo biti prosta. Ta vrata so bila edina možnost za pilota in navigatorja, če sta se hotela rešiti s padalom. Skozi zgornja vrata se namreč ne bi mogla rešiti, ker bi v tem primeru padla pod vijake lastnega letala ali pa bi ju ubil rep. Letalci so zahtevali od višje komande pismeni odgovor, kdo in zakaj je zakoval spodnja vrata. Odgovor se je glasil: »Iz teh letal skakanje ni dovoljeno, ker so predraga...« Tako je komanda hotela preprečiti, da ne bi kak letalec prezgodaj zapustil letalo...

V eskadrilji so imeli tudi nekega Nemca, ki se je sumljivo obnašal. Ko so ga oficirji in nekateri vojaki skušali nadzirati, so naleteli na težave pri komandantu...

Kako so izvedeli, da se je začela vojna

V nedeljo, 6. aprila, so vstali že ob petih jutraj. Ukazana je bila pripravljenost. Takrat so že »Štuke« sejale smrt po beograjskih ulicah, elitni polk jugoslovanskega vojnega letal-

*** Spominu akad. slikarja Ivana Miklavca.** Kakor je »Jutro včeraj kratko beležilo, je padel kot žrtev vojaške letalske katastrofe g. Ivan Miklavce, akad. slikar in rezervni poročnik izvidnik. Novica o njegovi smrti je vzbudila iskreno obžalovanje v širokem krogu njegovih prijateljev v Ljubljani in Kranju. Ivan Miklavce, star šele 36 let, je bil edini sin g. Josipa Miklavca, trgovskega zastopnika v Ljubljani. Realko je studiral v rodnem mestu, nakar je šel na slikarsko akademijo v Zagreb. Kot akademski slikar je potem ustanovil v Ljubljani atelje »Miko«. Poleg umetniških del se je zlasti uspešno posvečal moderni reklami. V tem svojstvu je slednjič dobil stalno namestitev v tiskarni velike tvrdke »Jugobruna« v Kranju. Pred leti si je ustvaril prijetno družinsko ognjišče. Poročen je bil z gospo Ivanko, po rodu Ušeničnikovo. V srečnem zakonu se mu je rodila hčerka Irenica, ki je stara šele 3 leta in še ne more prav doumeti, s kako bridko izgubo jo je prizadela današnja velika doba. Ivan Miklavce je pred mesecem bil vpoklican na letališče Novo Topolje pri Banjaluki. Drugi dan vojne, dne 7. aprila, so odtod poletela tri letala v smeri čez Karavanke. Letalo, v katerem je bil Ivan Miklavce opazovalec, je bilo v bližini Celovca sestreljeno in sta poleg Miklavca našla smrt pilot in strelec. Pokopali so jih v koroški zemlji, od koder bo Ivan Miklavce po končani vojni prepeljan v domačo prst pri Sv. Križu. Časten mu bodi spomin, svojcem pa naše iskreno sožalje!

Meseca aprila 1941 je bilo v Jutru objavljeno poročilo, da je Ivan Miklavce padel

stva pa ni vedel niti tega, da se je vojna že začela... Počasi se je daniło, letalci so pripravljali letala za polete in kopali preprosta zaklonišča. Šele nekako ob pol devetih je Miklavce zaslišal nekakšno vpitje. Eden izmed mehanikov je kričal, da se je začela vojna. Kmalu je novica obletela vse tri eskadrilje. Zanimivo je, da je mehanik zvedel za začetek vojne, ker je kljub prepovedi poslušal radio...

Blizu poldne je eskadrilja dobila ukaz za strogo pripravljenost. Nemška letala so letela proti Sarajevu. Še vedno ni bilo zveze z nadrejenimi, nihče ni vedel, kaj se dogaja. Šele proti večeru, ko je prišel v polk zastopnik akcijskega odbora, ki je organiziral odpor pod vodstvom in vplivom Partije, so imeli oficirji konferenco. Ker še vedno ni bilo nobene zveze z višjimi štabi, so sklenili začeti akcije na lastno pest.

Za začetek so sklenili bombardirati Celovec. Pozneje se je izkazalo, da je bil Celovec le lažni cilj. Ker so se bali izdajstva, so namreč le-

talci napravili vse potrebno za napad na Celovec, dejansko pa so nameravali napasti druge cilje.

Noč med 6. in 7. aprilom je bila za letalce kratka in razburljiva. Sredi noči jih je zbudila iz sna eksplozija ročne granate. Ko je hotel neki mehaničar odpreti pokrov na letalskem motorju, je s tem sprožil skrito ročno granato, ki mu je ob eksploziji razparala trebuh.

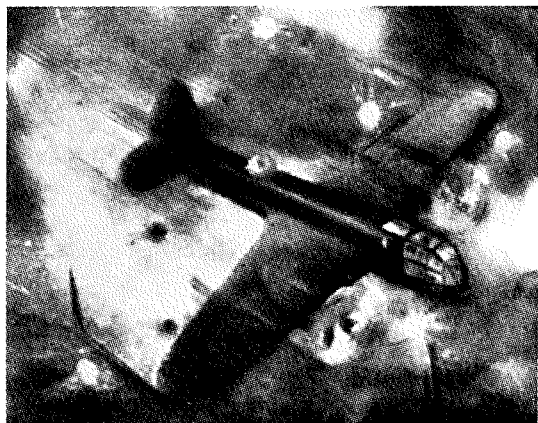
Tik pred vzletom, še v trdi temi, so jim sporočili, da bodo vzleteli v razmakih po dve minuti. Vsako letalo je dobilo svoj cilj. Miklavce kot navigator, Grdović s Hvara kot mehanik in Baralić kot pilot so dobili nalogo, bombardirati železniško križišče Feldbach na Zgornjem Štajerskem. Če ne bi mogli izvršiti povelja, naj bi zmetali bombe na Lonjsko polje in se vrnili v Banja Luko. Vzleteli so še v trdi temi. Brez spremstva lovcev, brez radijske zveze in brez meteoroloških podatkov...

»Če sem že tu, se ne bom vračal z bombami...«

Višina 1700 metrov, smer proti tromeji. Oblaki so vedno gostejši. Miklavčevo letalo je nad oblaki. Brzina, smer po kompasu in ura so edini instrumenti, po katerih sodi, kje so. Iščejo luknje v oblakih, da bi se spustili pod nje. Tedaj zagleda Miklavce letalo, ki je vzletelo 2 minuti pred njim. S krili mu daje znamenja naj se vrne, Torej je akcija odpovedana... Zaradi slabega vremena, megle in oblakov.

»Če sem že tu, nad sovražnim ozemljem, se ne bom vračal z bombami,« pomisli Miklavce in sklene, da bo bombardiral na lastno pest. Skozi luknjo v oblaku se spusti nizko nad zemljo; kmalu najde železniško križišče v Feldbachu. Toda proga je prazna, postaja tudi. Očitno so-vražnik uporablja predvsem cestna transportna sredstva za prevoz četr materiala proti Jugoslaviji...

Pod seboj zagleda lesen cestni most čez neko reko. Bomba pade z letala, mosta ne zadene,

Letalo je zadeto... (Naslikal Ivan Miklavce po spominu)

toda kljub temu eksplozija zruši konstrukcijo v reko. Brž navzgor, v oblake...

Nad oblaki zagleda posadka neko drugo letalo. Razveselijo se ob misli, da je eno njihovih. Ko se mu približajo, ugotovijo, da je to letalo nemška »Štuka«... »Blenheim« je mnogo hitrejši. Miklavec pomisli, da je to letalo morda pred uro ali dvema sejalo smrt po Beogradu. Pilot in strelec, ki sedita v »Štuki«, se počutita varna, saj sta nad nemškim ozemljem. Jugoslovanska letala so vendar že zdavnaj uničili...

Zadnji trenutek, ko se je »Blenheim« približal »Štuki« na razdaljo komaj nekaj metrov, se pilot in strelec zdrzneta. Prepozno... Rafal iz mehanikovega mitraljeza v trenutku onesposobi »Štuko«. Letalo odskoči kot splašen konj, se prevrne na hrbet in izgine v oblakih. Miklavec še ne ve, da bo to letalo padlo v hribih blizu jugoslovanske meje. Jugoslovanski opazo-

Ivan Miklavec: Začela se je vojna... (Tudi ta slika je nastala v ujetniškem taborišču. Predstavlja preplašeno dekle, ki je prvič občutilo grozo vojnega razdejanja)

valci bodo opazili padec po požaru, sporočili vest v Zagreb. Tam bodo mislili, da je padel Miklavec, ki ga ni s poleta nazaj. Sporočili bodo ženi, da je padel in ga uradno proglasili za mrtvega...

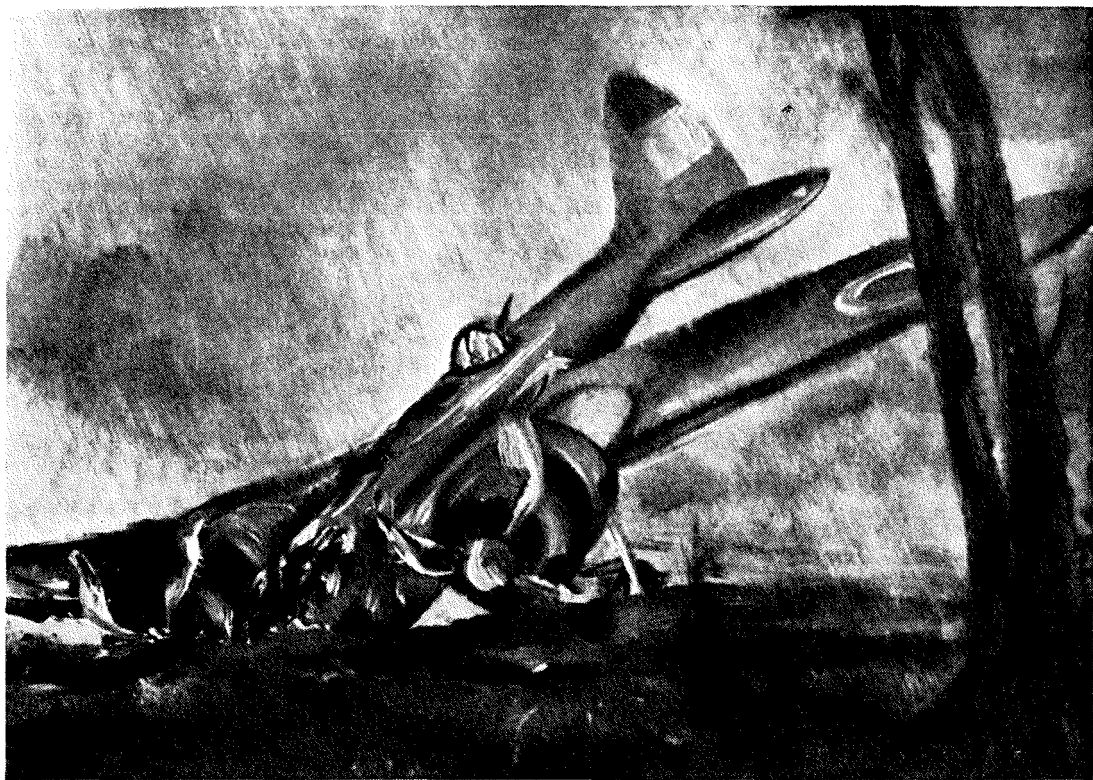
Ognjeni ples nad Dunajem in Wiener-neustadtom

Spet prebije oblake, leti komaj tri sto metrov nad zemljo. Po cesti vozijo kolone proti Jugoslaviji. Tovornjaki, tanki, cisterne, motorizirani topovi... Mednje zmeče Miklavec nekaj dvanajstkilogramskih bomb. Potem vrže stokilsko bombo na neke barake in pontonirski material. Nazaj v oblake! Leti nekje blizu Wiener Neustadta. Spet kolona vozil na betonski cesti. Zadnja bomba, 96-kilogramska, angleška rušilna, pade ob cesti in napravi iz nekaj vozil kup kadečega se železja. Od eksplozije »Blenheim« kar odskoči. Pilot, podnadrednik Baralić, krične, da so zadeti.

»Blenheim« pa je že nad Dunajem. Po cestah vozijo tramvaji, ljudje hitijo v službo. Alarma niso utegnili dati. Miklavec pomisli, kakšen zločin bi bilo metati bombe na mirno mesto, na ljudi v posteljah. Zvoniki Štefanove cerkve šinejo mimo kril »Blenheima«... Obkroži mesto. Na planoti nekje pod Kahlenbergom opazi na stotine vozil, razvrščenih kot za paradu. Pomisli, da bi bila ta vozila imeniten cilj za njihov polk, in sklene, da se bo vrnil in sporočil štabu to svoje odkritje. Zdaj drvi z veliko naglico nad Neusiderskim jezerom proti Madžarski, komaj sto metrov visoko. Iz nizkih oblakov lije na zemljo dež.

Nenadoma opazi posadka »Blenheima« nemške »Messerschmidte«, ki se podijo za njim. Igra se kot delfini okoli čolna in skušajo obkoliti »Blenheim«. Naglo spet v oblake... Prvi obrat za 90 stopinj, proč od smeri proti Banja Luki. Nato drugi obrat za 90 stopinj... Letijo nazaj proti Wiener Neustadtu. V belem mleku megle so jih »Messerschmitti« izgubili... Nenadoma opazi Miklavec, kako letalo pada. Zgrabi za pomožno ročico, skuša letalo zavrtnati. Tedaj opazi, da se je pilot onesvestil. Mehanik priskoči Miklavcu na pomoč, potegne pilota iz sedeža in ga položi v prostor nad skladiščem za bombe, ki mu pravijo »kotel«. Pilot je dobil živčni zlom in dva meseca ne bo spregovoril besedice... Odslej pilotira Miklavec. »Blenheim« pade iz oblakov nad letališčem v Wiener Neustadtu. Miklavec opazi letala, razvrščena ob robovih letališča. Škoda, da je zmetal vse bombe. Toda tu so še mitraljezi. Iz vsega orožja osmоди po letalih, preskoči letališče in se zaleti v snežno nevihto. Ve, da se pred njim strmi hribi, zato se obrne. Znova je nad letališčem. Zdaj se je zdrnila protiletalska obramba. Na desetine cevi bruha ogenj proti osamljenemu »Blenheimu«, ki pleše nad mestom in letališčem kot kosmič puha. Kovinski udarci povedo posadki, da so zadeti. Toda vse deluje, letalo drvi dalje. Brž v oblake in nazaj...

Pred letalom se pojavijo oblaki. Protiletalska obramba tolče s šrapneli. Po urejenem

Letalo je strmoglavilo... (Ivan Miklavc ga je narisal v taborišču na kos stare srajce)

streljanju Miklavc spozna, da je to zaporni ogenj. Moral bo leteti skozi eksplozije. Nekajkrat useka čisto blizu, da letalo poskoči, da prasketa po krilih in trupu...

Spet je »Blenheim« v oblakih, varnih in mehkih oblakih. Posadka se oddahne. Za zdaj so jo zvozili. Za take reči, kakršna je radar, so letalci zvedeli šele čez nekaj let. V oblakih se bodo najbrž brez težav in ovir vrnili v Banjo Luko. Miklavc varno vodi letalo skozi meglo nad nekakšnimi hribi, tako nizko, da vidi skozi belo meglo pod seboj vršičke smrek in jelk. Spet so jo zvozili...

Dramatičen konec

Posadka pa ne sluti, kaj se je zgodilo z letalom nad Wiener Neustadtom. Drobec šrapnela je prebil vogal enega izmed dveh bencinskih hramov. Skozi luknjo odteka bencin, kri letala. Najprej izteče bencin iz zadetega hrama. Ker sta hrama povezana s cevjo in ker bencin poganja v oba motorja črpalka, začne iztekati bencin tudi iz drugega hrama. Če bi Miklavc vedel, da je hram prebit, bi doved zaprl. Z bencinom iz drugega, še celega hrama, bi se brez težav vrnili v Banjo Luko...

Nenadoma se oba motorja ustavita. Bežen pogled na karto: letijo pod kotom 30 stopinj čez podolgovate grebene. Med temi so dolinice,

kjer bi se dalo zasilno pristati. Obrat za 30 stopinj... »Blenheim« skoči iz oblakov kot velika riba. Res, v smeri poleta se vleče dolina. Miklavc poišče primerno livado, se spušča. Zadnji trenutek opazi, kako se livada dviga. Še utegne spustiti kolesje, da bi zavrl brzino... Še utegne mehanik vreči nase in nemočnega pilota Baralića nekaj padal. Stisneta se v »kotel« in čakata, kdaj bodo udarili ob zemljo.

Udarec je bil strahovit. Letalo se je zadelo v breg s kolesi in odskočilo. Ko je izgubilo brzino, se je nabodlo na nos in desno krilo. Miklavc je zagledal, kako se pred njim in pod njim vse lomi. Skrčil je noge in roke, si z rokami zavaroval glavo. Čez nekaj časa se je zbudil z obrazom v ilovici, toda živ, nepoškodovan. Vstal je in brž skril karto pod ilovico. Mehanik in pilot Baralić sta jo odnesla brez poškodb. Ujeli ju bodo...

Pridrveli so nekakšni civilisti v štajerskih klobukih in zelenih hlačah, s pištolami v rokah. Miklavc je ukazal Grdiću, naj ima pripravljen mitraljez, sam pa jim je s pištolo za pasom stopil naproti. Razumel je nemško in slišal, kako se med seboj pogovarjajo, da letalce lahko brez strahu takoj pobijejo...

Dolga bi bila še pripoved o tem, kako se civilistom niso pustili ujeti, kako so se pogovarjali z orožniki s pištolami v rokah in z naperjenim mitraljezom, kako so oboroženi prišli v vas

in oddali orožje orožniškemu kapitanu. Kako so se Nemci čudili, da se je jugoslovansko letalo pojavilo nad Avstrijo in tako postavilo na laž vse njihove trditve o hermetično zaprtem zračnem prostoru! Nemški letalski oficir je čestital Miklavcu za uspešen pristaneč v takih pogojih.

Odpeljali so jih v Wiener Neustadt, jih zaslisevali, nato pa na Dunaj, kjer jih je zasliševal sam general Keitel in snubil Miklavca kot Slovenca v nemško letalstvo, kar je seveda odklonil. Ko so posadko sestreljenega »Blenheima« peljali iz Wiener Neustadta na Dunaj, je Miklaveč opazil tudi svoj zadetek. Cesta je bila tam ograjena in poleg nje enosmeren obvoz. Nekaj razbitih kamionov in tank je ležalo ob cesti. Nemški oficir je povedal, da je bilo 46 mrtvih...

Z Dunaja so jih odpeljali v zbirno taborišče za sestreljene letalce v Frankfurtu, ki mu je poveljeval štab vojnega letalstva. S posadko so bili zelo vljudni, prišel jih je gledat celo eden izmed nemških letalskih »asov«. Pred prihodom v taborišče so jih zaprli v skupno sobo v neko vilo in jim dali steklenico renskega vina. Miklaveč je opozoril Grdića, naj nič ne govori o vojaških zadevah, ker imajo morda v sobi vgrajene mikrofone. Pozneje, že v taborišču, je zvedel, da njegov strah ni bil neupravičen...

Posadka »Blenheima« je zdaj životarila v ujetniškem taborišču. Počasi je Baralić spet začel govoriti. Povedal je, kako je ves čas mislil

samo na to, kako se bodo ubili. Miklaveč je obredel mnoga ujetniška taborišča po Nemčiji in nazadnje po Italiji, kamor so ga poslali kot Ljubljčanina.

Po vojni je zvedel tudi za usodo svojih tovarišev iz eskadrilije in polka. Tisto jutro, 7. aprila, so se vrnili in zmetali bombe na Lonsko polje, ker pristanek z bombami pomeni veliko nevarnost. Potem so se spustili v Banja Luki, znova natovorili bombe in bencin ter odleteli bombardirat Pečuj na Madžarskem. Tam so jih pričakali nemški lovci. Od sedemindvajsetih »Blenheimov« se je vrnil samo eden, ves prerešetan. Vsi letalci, ki niso mogli skakati iz zadetih letal zaradi zakovanih spodnjih vrat,, so padli.

Miklaveč pa je tudi zvedel, zakaj so lovci čakali »Blenheime«. Blizu Banja Luke so imeli ustaški elementi v nekem samostanu skrit radijski oddajnik. S temi ustaši je bil povezan tudi komandant njihovega polka. Tako so Nemci zvedeli, kam bo letel polk, in poslali pravočasno tja svoje lovce.

Od 108 letalcev, pilotov, mehanikov, navigatorjev in radiotelegrafistov je aprilsko vojno preživelo samo 5 ljudi: posadka Miklavčevega letala in posadka letala, ki se je vrnilo iznad Pečuja. V tem letalu sta bila samo dva člana posadke. Letalec, ki so ga našli hudo ranjenega v ruševinah zbitega letala blizu Pečuja, pa je kasneje umrl v bolnišnici...

Mile Pavlin

DR. BOŽENA GROSMAN

Šla sem med prostovoljce

TE DNI poteka 21 let od tistih žalostnih dni, ko sem se kot prostovoljka javila jugoslovanski vojski, a se je ta moja odisejda kaj kmalu klavrno končala.

Že večkrat se mi je kdo čudil, kako da sem se odločila za ta korak, ko sem vendar imela kar lepo službo (bila sem asistentka v Otroški bolnici v Ljubljani), udoben dom — pa tudi med najmlajšimi nisem več bila — in povrh še nemški priimek! Naj govore dogodki.

Pred vojno v Nemčiji

V začetku leta 1938 sem odšla na študijski dopust v Frankfurt na Meinu, v Berlin in na Dunaj. Že tedaj sem videla, kako se vsa Nemčija pripravlja na vojno. Tako so na primer sredi najnujnejšega zdravniškega dela morali na poziv zdravniki takoj vse pustiti in oditi za nekaj časa na nekakšne vaje. Glede strokovnega napredka pa sem bila precej razočarana, tako da sem nekoč domov pisala: »Pričakovala sem, da bom tu učenost uživala z veliko žlico, zdaj pa mi jo delijo v homeopatskih dozah... Že kmalu sem spoznala, da večina Nemcev misli le z eno glavo.« To je bila s čr-

nim šopom las okrašena glava histeričnega Hitlerja.

V tem času so že začeli preganjati Žide; bila sem priča nekaterih takih dogodkov, ki so me globoko pretresli. Spominjam se sinčka neke židovske družine. Z otrokom, ki se je čedalje bolj dušil, so starši ves dan begali od zdravnika do zdravnika, a povsod so jim odklonili pomoč. »Für Nichtarische ordinieren ich nicht« (Za nearijce ne ordiniram)... Nazadnje je umirajočega sprejela klinika, na kateri sem takrat delala; sprejeli so ga, da bi ga lahko obducirali... Nekoč pa sem v elegantnem zasteklenem boksu zagledala med dojenčki — srčkano temno opico! Odvzeli so jo stari opici v živalskem vrtu, ker so se bali, da je ta ne bi ubila. Z vso pozornostjo so jo med nemškimi arijskimi dojenčki negovali, prav tako kot ostale otroke »Herrenvolka«. Čistili so jo, kopali, previjali, ji merili temperaturo, jo hranili, ji naredili nekakšno igračko. Menda so jo smatrali za bližjega sorodnika nemškega »nadčloveka« kot ubogega nearijskega otroka.

Med to množico pa so bili tudi že nekateri trezno misleči ljudje. Mlada nemška zdravnica v Frankfurtu me je uvedla v nekakšno zarotni-

ško družbo, kjer so se zbirali nasprotniki Hitlerjevega režima.

Na Dunaju pa sem po naključju odkrila študente iz Reicha, ki so mi priznali, da so bili v Nemčiji šolani in nato poslani v Avstrijo za to, da pripravijo »Anschluss«. Zdaj so se pripravljali na potovanje z avtom po Jugoslaviji in Turčiji...

V Jugoslaviji

Ni bila potrebna posebna bistroumnost, da sem spoznala, da se Nemci pripravljajo tudi na okupacijo Jugoslavije. Zato sem se kmalu po svojem povratku domov začela učiti šofirati. Spomnila sem se namreč na življenjepis Marije Curie, ki je v prvi svetovni vojni po francoskem bojišču sama z avtom prevažala rentgenski aparat. Zdelo se mi je, da bom mogoče tudi jaz kmalu potrebovala kaj podobnega.

Ko sem se vrnila, so me opozorili, naj pazim, kaj bom pripovedovala o Nemčiji, češ da člani Kulturbunda nadzirajo vsakogar, ki pride iz Nemčije. Kmalu sem vedela, kdo me nadzira. Bil je to kulturbundovec dr. St., zdravnik, ki je navadno popoldne prihajal v Otroško bolnico, »da si ogleda zanimive primere« in izvleče čimveč iz mene. No, pa se mu ni bilo treba preveč truditi, z veseljem sem se »olajšala« in kritizirala marsikaj, kar sem doživela.

Čeprav je bilo pričakovati, da se napadena Jugoslavija ne bo mogla ubraniti sovražni premoči, vendar nismo pričakovali, da se bo tako kmalu zrušila. Saj je bilo vedno toliko govorjenja in pisanja o junaški naši vojski. Mislili smo, da se bo umaknila v Bosno in tam nadaljevala borbo.

Komunistična partija Jugoslavije je pozivala v prostovoljce. Tudi jaz sem se javila v Belgijski vojašnici pri polkovniku Andrejki. Prijavila sem se za zdravnika ali za šoferja, za nekaj me bodo že porabili, sem si mislila. Napotili so me v Zagreb. Naložila sem velik kovček raznih potrebnih in nepotrebnih stvari. Naivne so bile takrat moje predstave o vojaškem življenju. (Ko sem pozneje odhajala v partizane, pa sem spoznala, da lahko greš tudi brez prtljage.)

V Zagrebu

Vzdušje v vlaku je bilo moreče. Vsepovsod same slabe vesti. Sprevodniki so pripovedovali o letalskih napadih na vlake. Tudi nad nas je priletelo več sovražnih letal, vendar tokrat niso streljali. Vsak čas se je vlak ustavil kar sredi proge, in smo čakali — ne vem na kaj.

Končno smo le prispeli v Zagreb. Prvo, kar sem videla, je bil sanitetni vlak na kolodvoru. Pa še nekaj mi je takoj padlo v oči. To je bila množica vojakov, a vsi brez kape na glavi. Takrat sem mislila, da je to le malomarnost, pozneje pa sem slišala, da so se tako spoznavali med seboj Paveličevi pristaši.

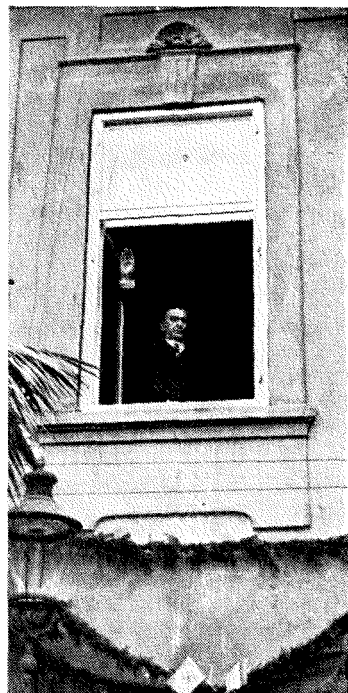
Zagreba ne poznam dobro (medicino sem študirala v tujini), nisem se vedela kam obr-

niti, zato sem vprašala najprej stražarja (brež kape) pri izhodu, kje je komanda. Nekaj se je izmotaval, ni mi pa povedal, kam naj grem. Spraševal je, zakaj se javljam v prostovoljce, in mi nazadnje dejal: »Nemojte, pa šteta je vaše glave!« Nekaj v šali, nekaj za res mu odgovorim: »Bolje izgubiti glavu nego slobodu!« in odidem. Da me kovček ne bi oviral, sem ga odala v hotelu »Palace« blizu kolodvora. Še nekaj neuspešnih poizkusov, da bi ugotovila, kam naj se obrnem. Kar neverjetno se mi je zdelo, da nobeden ne ve, kje je jugoslovanska komanda, za katero sem imela napotnico. Pošiljali so me na napačne naslove... Šele proti poldnevni naslednjega dne sem zvedela, kam moram iti. Takoj po kosilu sem hotela pohiteti tja.

Letalski alarm

Kmalu popoldne — bilo je 10. aprila — so zatulile sirene. Po hodnikih je nastalo vpitje in tekanje, ljudje so hiteli v zaklonišče. Jaz pa sem si pospravila kovček, da bom imela vse pripravljeno za odhod naprej. Še vedno sem računala z Bosno. Izredno dolgo ni bilo znaka za konec alarma, pa tudi nobenih letal ne, zato sem pogledala skozi okno in videla kljub alarmu več civilistov na cesti. Če oni lahko, zakaj ne bi jaz! Verjetno tu ni bila stroga disciplina kot v Ljubljani, sem si mislila. Peš sem se napotila proti svojemu dolgo iskanemu cilju. Vso pot me ni nihče ustavil. Končno sem le prispela na vojaško komando, v neko vojašnico.

V 1. ali 2. nadstropju te vojašnice me je neki višji oficir napotil v Karlovac. Odpravila

*Ante Pavelić
pozdravlja
svoje ustaše*

*Paveličevi
ustaši
v Zagrebu
v začetku
aprila 1941*

sem se nazaj, proti Ilici. In še vedno ni bilo znaka za konec alarma. Nenadoma pridrve avtomobili, polni oficirjev in civilistov, pa motoristi in kmalu tudi kolesarji in pešci. Vse nekam hiti, v smer, iz katere sem jaz prihajala. Na vprašanje, kaj se je zgodilo, nekateri sploh ne odgovore, nekateri pa, da gredo Nemci. V svoji naivnosti še vprašam, če gre za nemške ujetnike. Končno mi neki policaj sicer resno, a mirno pove, da so prišli Nemci v Zagreb.

Nemci

Še nekaj korakov, pa zagledam v daljavi, po Ilici, v smeri proti meni — sovražno nemško vojsko. Motorizirana vozila, ki so vozila na čelu, so bila okrašena z zastavami in cvetjem. Na mnogih hišah pa so med hrvaškimi zastavami že viseli kljukasti križi! In videla sem ljudi, ki so pozdravljali prihajajoče Nemce.

V trenutku se moram odločiti, kaj in kam zdaj! Sklenem svoje stvari pustiti, kjer so, in se takoj obrnem proti kolodvoru. Tu pa je bil ustavljen že ves promet, vsa blagajniška okenca pa zagrnjena z rjavo lepenko. Zagledam gručo navadnih jugoslovanskih vojakov. Vsi so obupani, iz Like so, zdaj pa ne vedo, kako naj se umaknejo iz Zagreba. Če bi bili imeli določen cilj, bi se jim bila pridružila, saj sem jim zaupala, a reveži sami niso vedeli, kako in kaj...

Ni mi preostalo drugega, ko da se vrnem v hotel. Tu pa popolnoma drugačna slika kot dopolne! Povsod veselo vpitje in smeh banaških Nemcev, ki so se pred nekaj dnevi zatekli v Zagreb. Kriki razposajenih otrok in povsod samo nemška govorica...

Brez večerje sem šla v posteljo, vendar vso noč niti malo nisem zaspala, nekaj zaradi razburjenja, nekaj pa zaradi ropota motoriziranih vozil, ki so jih vso noč vozili v vojašnico za hotelom. — Že zgodaj zjutraj potrka sobarica in pravi: »Gospodo, nemojte piti vodu, voda je

otrovana!« Če bi ji verjela, bi jo nemara pila, tako sama kot sem bila v sovražnem mestu, brez možnosti za povratek domov. Zaslislala sem vpitje na cesti in pogledala skozi okno. Neke ženske so napadle in opljuvale oficirja v jugoslovanski uniformi. Nemci pa so to divjanje mirno opazovali...

Nič več nisem gledala skozi okno. Ves dan se nisem ganila iz sobe, nič nisem jedla. Nisem se še znašla, imela pa sem dovolj časa za premišljevanje. Kot utopljenec v nekaj trenutkih preživi vse svoje življenje, tako so se vrstile pred mojim spominom slike od otroških let naprej, ponovno sem preživela smrt svoje skrbne matere in kmalu za njeno še smrt dobrega očeta pred 12 leti. Res je bilo že marsikaj težkega za menoj, a še nikoli nisem bila tako obupno sama...

Kar se tiče Nemcev res nisem imela najbolj čiste vesti. Že kot otrok sem jih sovražila, ker so politično preganjali mojega očeta, ki sem ga nadvse ljubila in spoštovala. Že v 1. razredu osnovne šole sem se stepla z nemškutarskimi otroki, ki so napadli mojo sestro, bila sem v stalnem borbenem stanju z otroki, ki so obiskovali nemško šolo.

Neizbrisno pa mi je ostal v spominu dogodek iz 1. svetovne vojne, ko je moj oče marca 1916 dobil po pošti pismo z naslovom: Dr. K. G., windischer Advokat in Luttenberg. Neki živinozdravnik iz Köfflacha (Hans B.) mu je grozil, da ga bo prijavil oblastem »zaradi slovenske provokacije«. Ta H. B. je namreč dobil iz očetove pisarne v slovenskem jeziku pisan opomin za plačilo denarja, katerega je dolgoval nekemu slovenskemu kmetu. Psoval je v pismu in grozil, bruhal ogenj in žveplo. Oče pa mu je takoj odgovoril s čudovitim pismom klasične lepote, ki ga še danes znam na pamet. Med drugim mu v pismu pravi »... da pa Slovenec sem in ostanem, je moja pravica in dolžnost, kakor je vaša pravica, da ste Nemec.« Nazadnje pa mu je še priložil prepis njegovega suro-

vega pisma in kuverte, ker »predvideva, da je v naglici pozabil obdržati koncept in bo pri čitanju svojega duševnega proizvoda čez leta mogoče lahko spoznal sebe in svoj morebitni napredek v razvoju.«

Odpejala sem se k poročeni sestrični, ki je stanovala v Vinogradski ulici. Lepo me je sprejela. Pri njej pa je že bil njen nečak Vlado, študent 7. razreda ljubljanske gimnazije. Tudi on se je javil za prostovoljca. Na vojaškem dvorišču so ravno vežbali, ko nenadoma nekdo reče: »Fantje, Nemci so tu, izginite, kamor morete!« Preplezal je visoko ograjo in po ovinkih prišel sem.

Iz Ljubljane ni bilo nobenih vesti, poročila o napredovanju sovražnikov pa so bila porazna. In vendar je nazadnje posvetil sončni žarek. Pomladansko sonce je spet začelo greti izdano in zasužnjeno zemljo. Čez nekaj dni smo zvedeli, da bo kmalu vozil prvi vlak. Treba pa je bilo iti po dovolilnico na policijo. Jaz sem dovoljenje dobila, nečaka pa so, kot toliko drugih študentov prostovoljcev prijeli in zaprli. Šele mnogo pozneje so ga izpustili; nato je odšel v partizane, a je kmalu padel.

Nazaj v Ljubljano

Na prvi vlak je bil velikanski naval. Vozili so se večinoma preoblečeni vojaki in oficirji razpadle jugoslovanske armade. Kaj vse so pripovedovali o petokolonaših in izdajstvih! Že se je tudi govorilo o ustaškem nasilju. Kljub vsemu prestanemu pa smo bili vendar vsi veseli, da

se bližamo Sloveniji. Vlak je peljal le do slovenske meje, potem pa smo morali izstopiti in približno 12 km pešačiti, menda do Brežic. Tu smo zvedeli, da bo sprednji del vlaka vozil na Štajersko, zadnji pa v Ljubljano. Med čakanjem sem daleč spredaj opazila sedeti na kovčku starejšega moža v civilu. Ta mož je bil, kot so mi povedali, jugoslovanski general Rupnik, ki je bil gradil vojaške utrdbe. Ko sem ga videla tako samega, se mi je zasmilil, saj takrat še nisem mogla verjeti, da je tudi on izdajalec. Čudila pa sem se, da gre naravnost Nemcem v roke.

Po povratku mračno, prazno a z italijanskimi zastavami »službeno« obvešeno Ljubljano, sem se javila ravnatelju bolnišnice. Ravnatelj je bil takrat upokojen mornariški zdravnik dr. F. Dejal mi je, naj kar spet grem v službo v Otroško bolnico, ker moje odsotnosti ni nikamor javil, saj da imam pravico izostati 10 dni tudi brez prejšnjega obvestila.

In še enkrat...

Tudi ko sem drugič odhajala, tokrat v partizane, se v bolnišnici nisem odjavila. Spet sem šla sama, vendar sem v gozdu kmalu našla mnogo dobrih tovarišev.

Od tistega divizijskega generala, ki sem ga videla v civilu na postaji v Brežicah, pa sem nekaj mesecev pozneje dobila odločbo, da sem zaradi neupravičene odsotnosti odpuščena iz službe (ki sem jo tako in tako že zapustila), in to »brez pravice do pokojnine«.

DNE 7. februarja letos je minilo dvajset let, odkar je bil ustreljen sekretar SKOJ za Bežigrad Milan Šušteršič.

Milan se je rodil 11. novembra 1920 v Gradcu v Beli krajini. Otroška in mladostna leta je preživel za Bežigradom, kjer je stanoval s starši na Vodovodni cesti št. 55, pri Čibejevih.

Izhajal je iz delavske družine. Njegov oče Tone*, znan kot star komunist in revolucionar, je bil ključavničar pri železnici. Mati pa je bila gospodinja.

Stanovanje pri Čibejevih je bilo podstrešno, majhno in temno. Milan je že v otroških letih občutil vso krivičnost tedanjega družbenega sistema. Njegovega očeta so stalno zasledovali in preganjali zaradi njegovega revolucionarnega delovanja, policija je večkrat izvršila preiskavo v njihovem stanovanju.

Spomini na Milana

Milan se je začel zgodaj bistrirati — mnogo je bral, brskal po očetovih knjigah in se tako seznanjal z bojem za delavske pravice. Bil je skromen, miren, mnogokrat molčeč. Potem ko je dovršil malo maturo, se je vpisal na Tehniško srednjo šolo. Začel je igrati violino, pozneje pa še kitaro. Ker je tudi dobro pel, smo se radi zbirali okrog njega in začeli ob večernih urah oživljati okolico. Tudi mene je učil igrati na kitaro. Franci iz Dravske ulice in Mirko Gregorič pa sta imela saksofon — in tako smo ustanovili majhen orkester. Pridružil se je še Jože Zagradnik, ki je bil dober pevec. Milan in Jože sta se še posebno ujemala v glasovih, tako da smo ju imenovali Jožek in Ježek. Pozneje sta večkrat nastopila pri kulturno-prosvetnih prireditvah naše bežigrajske »Vzajemnosti«.

Nekega dne, ko sem se pri Milanu v kuhinji vadal na ki-

* Tone Šušteršič-Tine

Milan Šušteršič kot dijak

*Milan Šušteršič
s svojim sošolcem
Petrom Mandašem
na izletu
po Makedoniji
(pred vojno).
Značilni sta njuni
kapi, ki sta jih
naredila bržčas
po vzorcu kap
španske
republikanske
armade*

tari, sem mimogrede pogledal skozi okno in zagledal na drevesu nasproti kuhinje dva starejša moža. Milan mi je zapupal, da sta detektiva, ki opazujeta, kaj se dogaja pri njih.

Z instrumenti smo hodili na krajše izlete v Kleče, na Rašico, na Šmarno goro in v druge bližnje kraje. Povsod smo igrali in prepevali.

Poleti leta 1939 je bilo v gostilni pri Jožici Vrhovnik na Vodovodni cesti za Bežigradom, ki jo je upravljala tovarišica Krista, ustanovljeno »Delavsko kulturno društvo Vzajemnost«. Ustanovitelji in voditelji tega društva so bili znani revolucionarji: Viktor Avbelj-Rudi, Marjana Draksler, Rudi Ganziti, Tone Bele in drugi. V Vzajemnost se je kmalu vključilo precej naprednih delavcev in mladincev. Milan je postal tajnik društva.

»Vzajemnost« je razvila živahno kulturno-prosvetno

delo. Proti jeseni leta 1939 smo se začeli pripravljati na nastope. Med drugim smo naštudirali Cankarjevo dramo »Hlapec Jernej in njegova pravica«.

Novembra 1939 je bila za Bežigradom ustanovljena celica SKOJ. Prvi njeni člani smo bili: Milan Šušteršič, Stojan Pevec, Tonček Kozinc, jaz, Milanovo dekle Fanika — še neko dekle, katere imena se ne spominjam. Sprejela in pozdravila nas je tovarišica Ida Kovač, ki je stanovala na Galjevici in je bila po rodu Hrvatca. Govoril nam je tudi tovariš Rudi Ganziti in, če se ne motim, tudi tovarišica Marjana. Spominjam se besed, da smo postali člani Komunistične mladine Jugoslavije, da se bomo borili za delavske pravice, da se bomo učili in pritegovali še druge mladince itd. Takrat smo dobili tudi nekaj revolucionarnih pesmi, napisanih s pisalnim strojem: »Na-

brusimo kose«, »Bratje le k soncu, svobodi« in druge. Pod Milanovim vodstvom smo se jih kmalu naučili in jih povsod prepevali.

Pozimi leta 1940 smo namepravali nastopiti v takratni meščanski šoli za Bežigradom s Cankarjevimi »Hlapci«, pa nam je policija prepovedala nastop. Januarja tega leta smo dobili članske izkaznice z naslovno glavo: »Vzajemnost, delavska kulturna zveza« in z žigom »Delavsko kulturno društvo Vzajemnost Ljubljana-Bežigrad«. Kot tajnik je bil podpisan Milan Šušteršič.

V zimskih mesecih smo se večer za večerom sestajali v prostorih gostilne pri Jožici, kjer smo imeli na voljo vse prostore za kulturno-prosvetno izživljanje. Tovariš Viktor Avbelj-Rudi, ki smo mu takrat rekli Viki, nas je poučeval v šahu. Milan je bil izmed vseh najboljši šahist, zato smo večkrat tudi pri njem doma igrali šah.

V okrilju »Vzajemnosti«, smo imeli redne partijske in skojevske sestanke, na katere so prihajali tovariši iz raznih smeri Ljubljane.

V zgodnji pomladi leta 1940 sem nekega večera odnesel iz gostilne zavitek s knjigami ali papirjem. Kdo mi ga je dal, se ne spominjam več. Odnesel sem ga v majhno sobo v dvoriščni zgradbi, kjer je stanoval komunist Lojze Terčič. V tej sobi sta bila skrita tudi bunker in majhna tiskarna. Paket sem spravil v prazno sobo, ker je bil Lojze še v gostilni. Potem sem se vrnil v gostilno. Ko je prišel Lojze domov, so ga na pragu aretirali in izvršili preiskavo. Za sedem mesecev je moral v zapor v Beograd. Ves ta čas mu je Marjana pošiljala pakete, za katere je zbrala denar med nami. Vrnil se je jeni. Spominjam se, da je bil ostrižen »na balin« in da nam je povedal, da se je tudi on naučil šahirati.

V poletnih mesecih 1940 nas je tovariš Avbelj jemal s sabo na obisk k »Vzajemnostim« v Mostah, Sentvidu, Šiški in drugod, kjer smo lahko igrali ali pa vsaj gledali šahovske dvoboje s tovariši iz teh društev. Milan je bil zmeraj z na-

mi — v Mostah (v dvorani barake na dvorišču gostilne Lasantan), v Šentvidu (v neki stari hiši blizu cerkve), v dvorani na dvorišču gostilne Keršič v Šiški itd.

Jeseni leta 1940 se je tovarišica Krista izselila iz gostinskih prostorov pri Jožici in vzela v najem gostilno »Pri Fortuni« na Vodovodni cesti. Seveda smo ji pomagali pri selitvi in tudi naša »Vzajemnost« je romala v nove prostore. Krista nam je bila zmeraj naklonjena in tako smo si uredili pri njej sobo poleg kuhinje. Imeli smo tudi knjižnico, ki jo je uredil tovariš Tone Bele. Knjige smo zbrali sami po domovih, nekaj najnaprednejših knjig pa so nam priskrbeli komunisti.

Milan je kot tajnik prizadevno vodil organizacijo. Vseh članov »Vzajemnosti« nas je bilo okrog 60. Jeseni smo imeli v dvorani kulturno-prosvetni večer, ki mu je prisostvovalo tudi več španskih borcev, govoril pa nam je tovariš Aleš Bebler o španski revoluciji. Tedaj je nastopil tudi Milan s svojo kitaro in revolucionarnimi pesmimi, jaz pa sem recitiral neko pesem o beraču, ki se plazi za kočijo bogataša. Spominjam se, da mi je to pesem dala tovarišica Marjana, ki je strogo zahtevala, da se je moram naučiti na pamet.

Decembra leta 1940 me je tovariš Viktor Avbelj vprašal, če bi hotel poučevati v plesu mladino na Viru pri Domžalah. Seveda sem privolil. Potem smo se vsako nedeljo popoldne odpeljali v Domžale, odondod pa smo šli peš na Vir. Plesna šola, ki jo je posečala delavska in kmečka mladina, je bila v novi hiši gostilne pri Vehovcu na Viru.

Milan je tudi na plesnih vajah med odmorom prepeval ob kitari revolucionarne pesmi, tako da se jih je naučila tudi tamkajšnja mladina in smo večkrat skupaj zapeli. Viktor Avbelj, Marjana Draksler, padli narodni heroj Franc Bukovec in njegova žena ter drugi komunisti s tega področja pa so imeli tačas v drugih prostorih gostilne važne partijske sestanke. Kadar smo se vračali z vlakom iz Domžal v Ljubljano, smo po nava-

di metali iz vlaka letake z napredno vsebino. Po prihodu v Ljubljano pa smo se vselej zatekli v svoje »komunistično gnezdo«, kot je takratna policija imenovala gostilno »Pri Fortuni«.

Nekoč se je v cerkvenem časopisu »Bogoljub« pojavil članek, da hodi neki gospod z rdečo kravato pohujševat mladino na Viru. Potem je bilo plesne šole konec.

Reakcionarni režim ni mogel trpeti naprednih društev, kakršna je bila »Vzajemnost«. Nekega dne — menda v začetku marca 1941 — je policija vdrla tudi v naše prostore, nam zaplenila knjižnico, arhiv in seznam članstva. Odtlej nas je policija še bolj zasledovala, posebno znane komuniste. Toda sestajali smo se še naprej. V gostilno »Pri Fortuni« se je preselilo tamburaško društvo »Zarja«, ki je imelo prej prostore v gostilni Kačič. Milan se je takoj vključil s svojo kitaro v to društvo, jaz pa sem se začel učiti bugarijo. Tako smo dočakali april leta 1941.

Ko se je začela vojna, je Milan še hodil v šolo. Tu je začel kmalu po okupaciji zbirati mladince v SKOJ in OF, organiziral je pisanje parol in trosenje letakov, skliceval sestanke in pripravljaval tovariše na revolucijo.

Tudi na terenu za Bežigradom smo se redno sestajali. Po napadu Nemčije na Sovjet-

ske zvezo pa so se morali najbolj kompromitirani tovariši, člani bivše »Vzajemnosti«, predvsem pa komunisti, umakniti v ilegalo. Tudi Milan je postal ilegalec, saj je bil sekretar SKOJ za Bežigradom, poleg tega pa je deloval tudi v Šiški. Nikjer ni imel več stalnega mesta, zmeraj je bil na kolesu, hitel je s sestanka na sestanek, menjal je kape, spreminjal frizuro... Bil je gonilna sila skojevcev in ostale mladine, ki smo jo pritegovali v svoje vrste. Po nalogu Partije je dajal posameznim skojevcem razne naloge. Mene je zadolžil, da začnem organizirati mladince na Vodovodni cesti, zlasti v mestnih hišah, da bi opravljali sabotažne akcije, pisali parole, zbirali orožje, opremo in vojaške podatke.

Tovariša Stojan Pevec in njegov brat sta bila zadolžena za vzdrževanje stikov s Partijo in SKOJ v Šiški. Tonček Kozinc je prenašal letake in literaturo. Nekateri mladinci, ki smo jih vključili v naše delo, so se kmalu izkazali in so bili zato sprejeti v SKOJ. Akcije so se stopnjevale. Trose-nje letakov in pisanje parol je bilo na dnevnem redu. Nekega dne sta Drago in Polde pisala parole po stenah Stadiona, Dušan, Lado in jaz pa smo ju stražili. Mama me je nekoč prijela, da sem raztrosil letake po vseh stopniščih mestnih hiš, kar pa sem, kajpak, za-

Na izletu pod Šmarno goro. Od leve proti desni: Milan Šušteršič, Jože Zagradnik, Franci Kelvišar, Miro Gregorič

nikal. Pri trosenju je bil posebno drzen Polde.

Ker nas je bilo čedalje več, nam je Milan naročil, naj formiramo skupino, ki bo opravljala že bolj vojaške naloge in kasneje odšla v gozdove. Spominjam se, da smo imeli nekaj sestankov za pralnico pri mestnih hišah. Šest mladincev iz teh hiš se je takoj vključilo v delo.

Nekega dne mi je Milan naročil, naj na sedanji Titovi cesti porežem telefonske žice, ki so povezovale artilerijsko kasarno z vojaškimi enotami v barakah na polju za slepo proggo. »To moraš opraviti, če hočeš oditi v partizane,« mi je dejal. Vzel sem nekaj metrov vrvi, na katero sem privezal kamen, jo vrgel čez žico in potegnil prosti del k sebi, ker je bila speljana po drevesih ob cesti. Tako sem na dveh krajih prerezal žice... Videla me je samo neka starejša ženska, ki pa ni rekla nič in je šla naprej. Po opraviilu sem šel med Fondove hiše in se izgubil med vrtovi. Hitel sem naravnost domov, zakaj srce mi je močno utripalo. Naslednji dan je bil Milan že obveščen o uspešno opravljeni akciji.

Zdaj nas je bilo že dvanajest: Milan, Drago Makuc, Dušan Pičulin, Milan Batista, Ciril Ponikvar (pozneje domobranec), Leon Novak (pozneje izdajalec), Božo Šalehar, Tone Kozinc, Lado Pavšič, Tonček in Evgen Čamernik in Polde Vrbovšek. Iz te skupine je nastala I. bežigradska četa. Po nalogu Partije je bil Milan določen za komisarja, jaz pa za komandirja.

Milan nas je pošiljal tudi na druge sestanke. Tako smo se skojevcu izza Bežigrada večkrat sestali s skojevcu iz Šiške, ob kamniški progi.

Sledile so akcije: ob kamniški progi je zletel v zrak transformator, pri znanem izdajalcu v Janševi ulici je eksplodirala bomba, padli so strelji na izdajalca Notarja... Zvedeli smo tudi za druge akcije, za akcije prvih partizanov na Rašici, na Mokrecu, na Gorenjskem in drugod. Vse to je močno dvigalo samozavest naše borbene skupine.

Potem ko smo opravili še nekaj akcij, smo se začeli od-

pravljati na odhod v krimske gozdove. Milan nam je priskrbel potrdilo, s katerim smo dvignili v trgovini s športnimi potrebščinami na sedanjem Trgu revolucije odeje, čevlje in nahrbtnike, seveda samo za tiste tovariše, ki tega niso imeli. Glede Boža Šaleharja nam je bilo naročeno, da ne sme z nami.

V septembru nam je Milan sporočil, da bo po nalogu Partije ostal na terenu. Novaku, poznejšemu izdajalcu, pa se je hudo mudilo in je odšel svojevoljno naravnost na Mokrec.

Nekega popoldne v drugi polovici septembra smo imeli poslovilni večer v gostilni »Zelena trata« na Vodovodni cesti, kajti v gostilni »Pri Fortuni« ni bilo več varno, ker je bila že močno kompromitirana. Milan nam je dajal zadnje nasvete. Potem sem odšel z njim na dom, kjer mi je njegova mama dala zimsko jopico in očetove zimske spodnje hlače.

Naslednjega dne mi je moja mama zložila stvari v nahrbtnik, ki ga je potem odcijazila sestra, stara takrat enajst let, z ročnim vozičkom, pokritim s cerado, do Dušana Pičulina. Tudi njegov nahrbtnik so naložili na voziček. Sestri je bilo naročeno, naj pripelje voziček pred Mestni dom. Tu smo se potem našli: Drago Makuc, Lado Pavšič, Dušan Pičulin in Polde Vrbovšek. Prišli so tudi tovariši z Viča. Skupaj nas je sprejel tovariš Milan Špacapan, nakar smo se odpeljali z avtobusom proti Mokrecu.

Milan je še naprej deloval kot ilegalec v Ljubljani. Pozneje se je preselil nekam v Moste, toda vedno je prihajal za Bežigrad, vzdrževal zveze, pridobival ljudi in pripravil nove akcije.

Decembra 1941 je prišlo do usodne akcije... Milan je streljal na nekega Italijana, a ga ni zadel. Zatekel se je k Vrbovškovim, a Italijani so mu bili za petami, pridrveli so za njim in ga takoj aretirali...

Najprej je bil zaprt v Belgijski kasarni, kjer so ga zasliševali in mučili, a ni ničesar izdal. 2. februarja 1942 ga je vojaško sodišče obsodilo na smrt. Dne 7. februarja 1942 so ga

podrli fašistični strelji v Gramozni jami...

Njegova mama, na katero je bil kot edini sin močno navezan, je ohranila dvojce dragih spominov iz dni, ko je bil v zaporu: pismo, kjer se ji zahvaljuje za njeno materinsko skrb in pomoč, ter stihe, ki jih je našla že po njegovi smrti v žepu njegove obleke. Pismo se glasi:

Pozdravljena mama! Prejmi nešteto pozdravov in poljubov od sina. Dolgi so dnevi in Ti nisi dobila nikakega glasu. Da mama, še nikoli nisem občutil tako močno Tvoje ljubezni do edinega Ti sina kakor zdaj. Hvala Ti za vse, ker si mi poslala, kajti to mi je bila telesna in duševna hrana. Ljuba mama, tako bi rad spregovoril nekaj besed s Teboj, ali vrata ne poslušajo mojih misli, — da bi pritekel k Tebi in Te obšel. Pa kaj bi jadikoval, ko stvari prav nič ne spremenijo.

Ljuba mama, kako se imaš, ali si bolna, ali sili mraz skozi temne stene temne kuhinje — mama, potrpi, tudi to bo minilo, kakor mine vse.

Mama, kako je z ostalimi v hiši, pozdravi jih, posebno Faniško ne pozabi...

Prejmi nešteto pozdravov in poljubov od edinega sina

Milana

Stihi, ki jih je napisal tik pred ustrelitvijo, pa se končujejo z besedami:

*Črna zemlja bo pokrila
to moje bolno truplo,
ta črni sen bo zasnival Tvoj
edini sin.*

*Mamica, daj, pozabi
in ne misli...*

Mamica, bodi mi pozdravljena.

Prav bi bilo, če bi občinski ljudski odbor imenoval park pred šolo na Vodovodni cesti ali pa katerokoli ulico v tem predelu po mladem revolucionarju Milanu Šušteršiču.

Franc Kelvišar-Fiki

Balada o vrnitvi briškega partizana

Dež lije, štropota
dol s črnega neba.
Kdo zdaj na okno trka?
Noč gluha je in mrka.

Prišel je sin nazaj,
neznan v domači kraj.
»Kaj me ne vidiš, mati?«
Mati stoji pred vrati.

»Prišel nazaj sem sin.
Ne slišiš? Sem Tonin.«
»Kje, kje si, sin moj mili?«
»Tu, mati!« »Bog se usmili!«

»Ne vidiš? Poln sem ran.
Tonin sem, partizan,
brez puške, brez barete,
brez svetle bajonete.

Tonin sem, tvoj otrok.
Tonin sem, zdaj brez rok.
Ne morem vrat odpreti
in tebe ne objeti.

Tri dni sem skoz in skoz,
noči tri hodil bos.
Vse so steze in trave
od mojih nog krvave.«

»Če bos si, sin, nikar
ne skrbi, škornjev par
prinesem« — in par rjavi
pred prag mati postavi.

»Tri dni sem, tri noči
iskal domov poti
iz bele Benečije.
Pil žejen sem pomije,

in jedel sem osat
in hodil v hleve spat.
Kako pri nas je, mati?
Kako s sestro je, z brati?

In Tina? List vsak dan
sem čakal njen zaman.«
»Tina, o sin moj, Tina,
dobila je že sina.

Vem, da ti bo hudó,
Tonin, pozabi jo!«
jeclja blede ko stena
in pade na kolena.

»Bog z njo!« je sin dejal
in bridko je dodal:

»Kako se je jokala,
ko sva slovo jemala!

Bila je češnjev cvet,
ko smokve in grozda med,
tako je bila sladka.
O sreče doba kratka!«

»O moj Tonin, o joj,
pozabi jo! Nocoj
naj ti domača streha
bo srcu, sin, uteha.

Le stopi noter v hram,
le pridi v hišo k nam,
ne bomo zdaj več sami,
boš pil in jedel z nami,

potem boš sin, nocoj,
Tonin boš dragi moj,
spet v kamrici spal svoji
po takšni dolgi hoji.«

»Ni treba mati, hram
že sam zdaj lep imam,
ni velik ali zame
zadosti je dno jame.

Tam v senci me cipres
ne páli sonca kres,
tam hišica je moja
dom večnega pokoja.

V dom mali, mirni moj,
o mati, že nocoj,
nocoj že pridi z mano,
še pred zornico rano!«

»Tonin, o sin ti moj,
saj pojdem še nocoj,
nocoj še pojdem s tabo,
le vzemi, sin, me s sabo!«

Dež lil je, štropotal,
blisk se za bliskom vžgal.
Tam na borjaču v kali
so rjavi škornji stali.

In dež, dež nenehljiv
vso noč je v škornje lil.
In v črno jamo hkrati
sta legla sin in mati.

Z ZVIJAČO IZ PASTI

PO FAROVŠKEM sadovnjaku se previdno spuščam proti Stojanovi domačiji, da bi se povezal z Mirkom. Čeprav so domačo vas pestile uniforme nacističnega »herrenvolka«, sem vendarle upal, da me oko izdajalca ne bo opazilo in mi jih kot lačne pse poslalo na sled. Zavedam se, da sem na njihovi »prioritetni listi« in da me iščejo kot sovražnika »novega reda«, ki je še pred tednom dni streljal na kulturnodvoce, a v domači vasi streljal in hotel ubiti žensko, ker je bila nemčurka.

Preden sem vstopil na dvorišče, mi je pogled preletel po sosesčini. Ali se pri sosedu ni premaknila okenska zavesa? Stanovalec je Nemcem naklonjen. Verjetno imam privid. Druga domačina ni bilo v bližini.

Skozi dvoriščna vrata vstopim po stopnicah v vežo.

Oče Martin in mati me pogledata presenečeno in s preplahom v očeh.

»Ježuš Marija, ali te je kdo videl, da si prišel k nam? Ali ne vidiš, da je polno zelenih po vasi? Kaj se bo zgodilo, če te pri meni dobijo?« je preplašeno dejal oče Martin.

»Nihče me ni videl,« mu odgovorim, čeprav nisem v to prepričan. Zaleglo je.

»Ali je Mirko doma?«

»Šel se je v štorovsko fabriko prijaviti majorju Burniku, ki po nalogu Nemcev popisuje vse mlade fante. Kdor se ne bo prijavil, bodo kaznovali njegovo družino. Ali se ti ne misliš prijaviti?«

»Ne, Mirka bom počakal, moram se z njim pogovoriti!«

»Fantje, pazite se, vsepovsod zmagujejo, vi ste pa mladi in neizkušeni. Ali ne vidiš, da skoraj vsi hajkajo? Škoda, da sem že star.« Poudarjajoč zadnje besede, me je povabil za mizo.

Iz sobe se je dobro videlo po vasi in tudi hiši bi se s te strani nihče ne mogel približati neopažen.

»Vem, da si lačen, tu imaš malo prigrizka,« je dejala mati, postavljajoč polno naložen krožnik mesa na mizo.

»Mat', poglej tudi ti malo skozi okno, da ne bi kdo od farovške strani prišel k hiši,« ji je dejal oče Martin, ko je odhajala v kuhinjo.

»Če bi prišla kakšna patrola ali pa kdo drug, te bom skozi zadnja vrata v delavnici spustil na cesto. Mimo Cajhna jim potem lahko pobegneš,« mi je pripomnil.

»Oni skozi prednja vrata noter, jaz pa skozi zadnja ven, oče; ne bodo me dobili!«

Z zaskrbljenim obrazom je opazoval sprehajanje nadutih Nemcev med občino in šolo. V napetem vzdušju sva se pogovarjala o borbi proti nacistom. Težko bi dojemal možnost naše zmage. Pred očmi je imel velike armade, ki so se po nekaj dneh sesule v prah pred nemško silo.

»Ves svoboden svet, vsi podjarmljeni narodi bomo stopili v boj in premagali nemške zveri.«

»Tako bi še bilo upanje, samo krvi bo mnogo izteklo.«

Iznenada so nama besede zastale. Od občine se je po kolovozni poti napotila proti hiši nemška patrola. Tudi mati jo je opazila in prišla vsa preplašena povedat. Samo nekaj minut smo bili v dvomu, ali bo mogoče krenila po poti proti Godcu — ne, zavila je proti Stojanovi hiši, lahko še krene v drugo hišo. Lahko gre mimo hiše na cesto proti Slancam? V tem primeru bi ne bilo pametno stopiti pred nje.

V trenutkih tega razmišljanja sem na cesti pred občino opazil moža, ki sem ga bil zasumil ob vstopu na dvorišče. Torej je vendarle za hišami zbežal prodajati svojo dušo.

»Oče, pome gredo, spustite me skozi delavnico. Nekdo me je izdal.«

»Čim kasneje odpi vrata, potem jih pa povabi v hišo,« je dejal oče Martin materi, ko je za seboj zapiral stopniščna vrata v pritličje.

Pritekla sva v delavnico in obstala... po delavnici so odmevali udarci puškinih kopit, ki so tolkla po vratih.

Oče Martin me je stisnil za roko. Spogledala sva se. Bil sem v past. Ali ni nobene rešitve več?

Bliskovito mi je šinila v glavo misel na rešitev. Da, edina možnost, da se rešim!

»Oče, jaz sem vaš sin Mirko! Odpriva jim vrata.«

Sprva me je debelo pogledal, ali se mu je obraz takoj razvedril. V tem je tudi on videl rešitev za oba.

»Samo če domačina ne bo z njimi?« je tiho izrekel tudi on mojo misel, glasno zaloputnil z vrati in se zadr! »Kdo razbija po mojih vratih? Kaj hočete?«

»Takoj odprite! Policija!« se je glasil rezek in zapovedovalen pruski odgovor.

»Ah, oprostite, takoj odprem, samo da poiščem ključ od vrat.«

Razbijanje je prenehalo. Preden sva prišla do vrat, sem bil že opremljen z vsemi potrebnimi rekviziti za mizarja in prašen, ko da se že cel teden nisem umil.

»Oče, jaz bom govoril z njimi, vi pa samo potrjujte,« sem mu še zašepetal, preden je odprl vrata.

Pred nama so se prikazale tri nadute figure, oblečene v rumene uniforme SA, z naperjenimi puškami.

»Si ti Hanzi Tlaker?« me je takoj osorno vprašal vodja patrole.

»Jaz? Ne! Jaz sem Stojanov Mirko, to pa je moj oče!« sem mu v nemščini odgovoril in pokazal na očeta Martina.

Res je! To je moj sin Mirko. Tlakerjevega pa nisem nič videl. Ali si ga ti?« je prepričljivo, obračajoč se name, potrjeval oče.

Vodja patrole me je sumljivo ogledoval in dejal, da jim je bilo pred pol ure javljeno, da je v to hišo prišel Tlakerjev bandit.

»Če hočete, vam pokažem legitimacijo!« sem drzno dejal. »Lahko pregledate vso hišo, pa

boste videli, da ga ni tukaj. Videl sem ga pa tudi jaz skozi okno delavnice. Prišel je na dvorišče, pri mostičku, preskočil ograjo in odšel proti Slancam. Kam je šel, pa ne vem,« sem še pristavil. Moje besede so delovale in njegovo sumničanje je vidno popustilo. Puške so vrgli na ramena.

V delavnico se je zaslišalo trkanje na glavnih vratih.

»Grem pogledat, kdo je prišel,« je dejal oče Martin in krenil proti stopnicam.

»Naši so, prav tako kot mi iščejo tega bandita,« je dejal za njim neki policist.

Do sedaj je šlo še vse po sreči. Z gornjo patrolo ni bilo poprej videti nobenega domačina. Upam, da ga tudi sedaj ni zraven. Samo kako sedaj spraviti to patrolo iz hiše in se tudi sam neopaženo umakniti, ko vendar nešteto oči opazuje, kaj se bo zgodilo pri Stojanovi domačiji. Kaj pa, če ta ukana ne bo uspela? To so bile misli, ki so me bliskovito prešinjale.

Da bi prekinil trenutek morečega molka in odvrnil od sebe sum, sem nadaljeval razgovor.

»Če hočete, vam lahko pokažem, kod je šel. Ne bi rad, da bi me kdo videl, ker se mi lahko ta Tlakerjev bandit maščuje, čeprav je edini v vasi proti firerju.«

Sum je bil razbit. Kratek razgovor o mojem znanju nemškega jezika in že me je vodja patrola zaprosil, da mu pokažem smer, kamor je »iskani« krenil. Ko sem jih vprašal, če ne bodo

počakali druge patrolo, ki je še v hiši, je dejal, da gredo takoj naprej.

»Mi pojdemo po cesti naprej, ti pa med hišami poglej, če se ni tja kam skrnil. Če ga vidiš, nam takoj sporoči!«

Z veseljem sem sprejel njihov poziv, pričrčan, da mi »Tlakerjev bandit« ne bo zameril tega izdajstva.

Previdno sem stopil z njimi iz delavnice na cesto. Mojo opreznost so si na moje zadovoljstvo napačno tolmačili. Hiša, drevje in malo klanca me je zaklanjalo pred radovednimi pogledi.

Pokazal sem jim smer, šel še nekaj korakov z njimi po cesti, nato pa zavil k Cajhnovi domačiji »iskat bandita«.

Zadnji čas sem jim izginil izpred oči, bili so kakšnih 50 metrov od hiše, ko je oče Martin pripeljal skozi delavnico drugo patrolo.

»Ste ga ujeli?« je vprašal vodja te patrolo odhajajoče.

»Ne. Šel je v to smer, pa gremo za njim pogledat.«

In druga patrola se je vrnila. Oko izdajalca pa je zaman ogledovalo odhajajoče patrolo in se čudilo, kako da me niso ujeli. Ni pa vedel, da jaz nisem bil jaz. Oče Martin in mati sta se pa tudi oddahnili. S smehljajem na ustih sem ne dolgo za tem že bil v zavetju gozda. To je bilo 16. aprila 1941.

Ivan Tlaker-Luka

Bralna vaja na prostem

Odlomek iz romana KAPUTT

Italijanski pisatelj Curzio Malaparte je zaslovel že leta 1933 s knjigo »Tehnika državnega udara«, prvo protihitlerjansko knjigo v Evropi, ki je bila v Italiji in Nemčiji prepovedana. Leta 1941, ko je bil vojni dopisnik v Ukrajini, je začel pisati roman »Kaputt«. Naslov je simboličen: »kaputt« pomeni razbit, porušen — kakršna je bila v tistih dneh Evropa. Knjiga je izšla leta 1943 v Neaplju, nekaj mesecev po kapitulaciji Italije. — Odlomek je prevedla Marijana Novak.

DEŽEVALO je že več dni in noči: morje ukrajinskega blata se je lahko vzpenjalo proti obzorju. To je bila plima ukrajinske jeseni. Deževalo je že več dni in noči, globoko črno blato se je napenjala kot testo, ki začenja vzhajati. Z dna brezmejne planjave je veter prinašal tolst vonj po blatju, ki ga je težil smrad nepožetega žita, gnijočega po brazdah, in sladke, nasičene vonjave sončnic. S črnih sončničnih zenic se je odtrgovalo zrno za zrnem in dolge rumene trepalnice so druga za drugo odpadale z oboda velikega, okroglega očesa, ki je bilo prazno in belo kot slepevo oko.

Ko so nemški vojaki, vračajoči se iz prvih bojnih črt, prišli na majhne trge sredi vasi, so molče pometali puške po tleh. Črno blato jih je pokrivalo od glave do peta; imeli so dolge brade in prazne oči, ki so, tako ugasle in bele, spominjale na sončnična očesa. Častniki so gledali vojake in puške, ki so jih bili ti pometali po tleh — in so molčali. Zmagovite vojne je bilo konec, začenjala se je izgubljena vojna. Videl sem, kako se je na dnu ugaslih oči nemških častnikov porajala bela pega strahu, videl sem, kako se je po malem širila, oškrabljala zenice, žgala korenine trepalnic, ki so druga za drugo odpadale, prav tako kot dolge, rumene veke s sončnic. Kadar se Nemec začenja bati, kadar se skrivnostni nemški strah zaleze v njegove kosti — tedaj mu sledi največ groze...

Odslej je bilo konec zmagovite vojne; začela se je izgubljena vojna in kolone ujetnikov so bile čedalje redkejše. Vojaki nemškega oddelka niso več korakali z oprtanimi mitraljezi, niso več kramljali in se med sabo smejali; stiskali so boke kolone, rjuli s surovimi glasovi in merili v svoje ujetnike s

črnim, bleščečim očesom puškomitraljeza. Ujetniki so blede in upáli vlekli noge po blatu; bili so lačni in utrujeni, po vaseh pa so jih gledale žene, starši in otroci s solznimi očmi in z ubitim glasom govorili: ničevo, ničevo! Ljudje niso imeli ničesar, ne koščka kruha ne kozarca mleka. Nemci so jim bili vse pobrali, vse pokradli: ničevo, ničevo! »Nič ne de, daragaja, nič ne de, dragica; vsjo ravno, vseeno, vsjo ravno!« so odgovarjali ujetniki. V dežju je kolona brez postanka hodila skozi vas, spremljal pa jo je obupani pripev: ničevo, ničevo, vsjo ravno, vsjo ravno... In potapljala se je v morje črnega blata na neizmerni planjavi.

Nato so se začele prve učne ure na prostem, prve bralne vaje na kolhoznom dvorišču. Edinokrat sem jim moral prisostovati v kolhozu neke vasi blizu Nemirovskega. Odtlej sem udeležbo vselej odklanjal. »Warum nicht?« so me spraševali nemški častniki in spremstva generala von Schoberta. »Zakaj ne prihajate k tem uram? To je zelo zanimiv poskus — sehr interessant!«

Ujetnike so postrojili po kolhoznom dvorišču. Vzdolž zidane ograje v veliki leseni lopi si videl v zmedi zgneteno množico poljedelskih strojev: kosilnice, lopate, mehanične pluge, mlatilnice. Deževalo je in ujetniki so bili mokri do kosti. Stali so že dve uri, molčali in se naslanjali drug na drugega; sami svetlolasi dečki z na golo obritimi glavami in sivimi očmi v širokih obrazih. Imeli so debele, ploske roke z žuljavimi, kratkimi in skrivljenimi palci. Skoraj vsi so bili kmetje. Delavci so bili v glavnem kolhozni mehaniki in rokodelci, lahko jih je bilo spoznati med ostalimi po njihovih postavah in rokah: bili so večji, bolj sloki in svetlejšje polti, imeli so suhe roke z dolgimi in gladkimi prsti, ki jih je že izbrusil stik s kladivi, strugalniki, francozi, izvijači in dvigali. Spoznal si jih po njihovih resnih obrazih in motnih očeh.

Čez čas je prišel na kolhozno dvorišče neki nemški podčastnik, feldvebel, ki ga je spremljal tolmač. Feldvebel je bil majhen in

debel, take vrste človek, ki sem jim za šalo rekel »fettwebel«. Široko se je razkoračil pred ujetniki in jim začel govoriti z dobrodušnim, očetovskim glasom. Rekel jim je, da bodo naredili preizkušnjo v branju: vsak bo glasno prebral kak odstavek iz časopisa. Tisti, ki se bodo pri tej preizkušnji izkazali, bodo postali uradniki v pisarnah ujetniških taborišč. Ostali pa, ki pri izkušnji ne bodo uspeli, bodo obdelovali zemljo kot težaki.

Tolmačil je neki majhen in suh sonderfirer, ki ni imel več kot trideset let, bledega obraza, posejanega z rdečimi mozolji; bil je rojen v Rusiji kot folksdojčer iz Melitopola. Govoril je ruski s tujim, nemškim naglasom.

Sonderfirer je dobesedno prevedel kratki in dobrohotni feldvebllov govor. Z glasom šolnika, ki grozi svojim učencem, je ukazal, naj dobro pazijo na izgovorjavo in berejo lahkotno in prizadevno hkrati, kajti če se pri preizkušnji ne bodo izkazali, se bodo pozneje kesali. Ujetniki so nemo poslušali in ko je sonderfirer utihnil, so začeli vsi hkrati govoriti in se smejati. Mnogi so imeli ponižen

izraz tepenega psa, sem pa tja so vrgli pogled na svoje žuljave, kmečke roke. Toda številni drugi so se veselo smejali, kajti bili so si svesti, da bodo uspešno prestali preizkušnjo in postali uradniki v kaki pisarni. »Ohej, Pjotr, ohej, Ivanuška,« so klicali svoje tovariše s preprosto veselostjo ruskega kmeta. Delavci med njimi pa so molčali; obračali so svoje resne obraze proti poslopju kolhozne uprave, kjer se je bil nastanil nemški glavni štab. Kdaj pa kdaj so pogledali feldvebla, sonderfirerja pa niso počastili niti z enim samim pogledom. Imeli so votle in motne oči.

»Ruhe! Mir!« se je zadržal feldvebel.

Že se je bližala skupina častnikov. Vodial jo je star, velik in slok polkovnik, nekoliko upognjene drže, s kratko pristriženimi sivimi brki, ki je vlekel nogo malce za seboj. Vrgel je bežen pogled po ujetnikih, nato pa je začel naglo govoriti z enoličnim glasom in požiral je besede, kot bi se mu silno mudilo, da konča stavek. Po vsakem stavku je naredil dolg premor in gledal v tla. Pojasnil je, da bodo tisti, ki bodo uspeli pri izkušnji itd., itd... Sonderfirer je besedo za besedo prevedel polkovnikov govor, nato pa iz svojega dodal, da moskovska vlada ogromno žrtvuje za sovjetske šole; on da to pač dobro ve, ker je bil pred vojno učitelj na šoli za melitopolske folksdojčere; povedal je, da bodo vse tiste, ki na skušnji ne bodo uspeli, poslali na delo kot težake in kopače; gorje jim, ki se v šolah niso ničesar naučili! Vsem se je zdelo, da je sonderfirerju mnogo do tega, da bi se vsi odlikovali z dobro izgovorjavo in gladkim branjem.

»Koliko jih je?« je vprašal polkovnik feldvebla in si drgnil brado z orokavičeno roko.

»Sto osemnajst,« je odgovoril feldvebel.

»Pet naenkrat in po dve minuti za vsakogar,« je ukazal polkovnik. »Vse to moramo opraviti v eni uri.«

»Jawohl,« je pritrdil feldvebel.

Polkovnik je pomigal nekomu izmed častnikov, ki je nosil pod roko sveženj časopisov, in skušnja se je začela.

Pet ujetnikov je stopilo za korak naprej: vsak izmed njih je iztegnil roko za časopisom, ki mu ga je molil častnik (bile so same stare številke Izvestij in Pravde, ki so jih bili našli v kolhozni pisarni), in začeli so glasno brati. Polkovnik je privzdignil orokavičeno roko, da je gledal na zapestno uro;

obdržal jo je privzdignjeno v doprski višini ter z očmi motril kazalce. Deževalo je, časopisi so se močili, se mehčali in se vdajali v rokah teh petih ujetnikov. Ti pa so vsi rdeči ali čisto blede in premočeni od potu stekali ob besedah, se zaletavali, delali napake v naglasu in preskakovali vrste. Vsi so znali brati, toda brali so s težavo; le eden med njimi, zelo mlad fant, je bral zanesljivo in počasi ter kdaj pa kdaj povzdignil oči iznad časopisa... Sonderfirer je poslušal branje s posmehljivim nasmehom, pod katerim se mi je zdelo, da sem čutil senco nejevolje. Ker je bil tolmač, je bil tudi razsodnik. In bil je res Razsodnik. Nepremično je gledal bralce, njegove oči so se sprehajale od enega do drugega s priučeno počasnostjo in zlobnim izrazom.

Vseh pet ujetnikov je privzdignilo pogled od časopisa — in je čakalo. Feldvebel je na razsodnikovo znamenje zavpil: »Ti, ki so bili pri preizkušnji odklonjeni, gredo tja dol na levo, sprejeti pa na desno!« Ko so se prvi štirje odklonjeni na razsodnikovo znamenje vsi zbegani postavili na levo, je vrste ujetnikov spreletel mladosten, zloben in razigran kmečki smeh. Tudi polkovnik je povetil roko in se začel smejati, z njim so se smejali častniki, krohotala sta se feldvebel in sonderfirer. »Oh, bjedni, revčki,« so govorili ujetniki svojim odklonjenim tovarišem, »poslali vas bodo na ceste, oh, bjedni, in kamenje boste nosili na hrbtih!« Pri tem so se smejali. Edini sprejeti, ki je stal čisto sam na desnici, se je smejal še bolj kot vsi ostali in je dražil svoje manj srečne tovariše. Smejali so se vsi razen ujetnikov z delavskimi obrazi! Ti so upirali pogled v polkovnika — in molčali.

Potem je prišlo na vrsto pet drugih. Tudi ti so se trudili, da bi dobro brali in da ne bi obviseli na nobeni besedi, da se ne bi motili niti v naglasu, toda le dvema je uspelo, da sta gladko brala. Ostali trije pa, ki so bili vsi zaripli od strahu ali blede od tesnobe, so držali v rokah časopis in si kdaj pa kdaj oblizovali suhe ustnice. »Halt!« je rekel polkovnik. Petero ujetnikov je dvignilo glave in si s časopisom obrisalo pot. »Vi trije levo, vidva na desno!« je zavpil feldvebel na sonderfirerjevo znamenje. Tovariši pa so se posmehovali odklonjenim: »Oh, bjedni Pjotr,« so govorili, »oh, bjedni Ivan!« in se drezali z rameni, kot bi hoteli reči: kamenje boste tolkli! In vsi so se smejali.

Eden v naslednji petorki tretje skupine pa je zelo dobro, gladko bral, lepo vezal zloge in vsak čas izza časopisa pogledal polkovnika v lice. Časopis, ki ga je bral, je bil star primerek Pravde z dne 24. junija 1941, ki je na prvi strani prinesel besede: »Nemci so vdrlí v Rusijo. Tovariši vojaki, sovjetsko ljudstvo bo zmagalo in bo strlo sovražnika!« Zveneče besede so plavale po dežju, polkovnik pa se je smejal in sonderfirer se je smejal, smejal se je feldvebel in vsi častniki. Celó ujetniki so se smejali, ko so gledali in občudovali svojega tovariša ter mu zavidali, ker je bral tako gladko, kot bi bil učitelj. »Bravo!« je vzkliknil sonderfirer in njegov obraz je žarel; zdelo se je, da je ponosen na tega ujetnika, ki je tako lepo bral; bil je zadovoljen in ponosen, kot bi bil njegov učenec. »Stopi sem na desno,« je feldvebel z dobrotljivim glasom rekel ujetniku in ga ljubeznivo potiskal z razpeto roko. Polkovnik je gledal feldvebla ko da bi mu hotel nekaj reči, a ni spregovoril ničesar, jaz pa sem opazil, kako je nalahno zardel.

Skupina na desni se je zadovoljno smehljala. Ti, ki so na skušnji uspeli, so pomilovalno gledali svoje nesrečne tovariše. Postavljali so kazalce na lastne prsi, rekoč: uradnik! nato pa so s prstom kazali na odklonjence, se jim spakovali in oponašali: vam pa kamenje na hrbet! Le tisti med ujetniki, ki so povečavali vrsto srečnih izbrančev na desnici, delavci po videzu, so molčali in nepremično zrlí v polkovnika. Ta se je za trenutek srečal z njihovim pogledom. Zardel je, se nestrpno zganil in zavpil: »Schnell! Hitro!«

Preizkušnja je trajala kako uro. Ko je zadnja skupina ujetnikov — bili so samo še trije — opravila svoje dveminutno branje se je polkovnik obrnil k feldveblu in ukazal: »Preštejte jih!« Feldvebel jih je z iztegnjenim kazalcem od daleč prešteval: eins, zwei, drei... Odklonjencev na levici je bilo sedeminosemdeset, izbrančev na desnici pa enaintrideset. Na polkovnikovo znamenje je začel govoriti sonderfirer. Nastopil je kot učitelj, ki je kaj malo zadovoljen s svojimi učenci. Dejal jim je, da je razočaran, žal mu je, da jih je moral toliko zavriniti, raje bi bil vse sprejel. Toda kar je, je, jim je dejal, tisti, ki sedaj niso uspeli, ne smejo izgubiti poguma; dobro bodo ravnali z njimi in se ne bodo mogli pritoževati nad ničemer, če bodo le pridno delali in pokazali več prizadevnosti.

sti, kot so jo imeli v šolskih klopeh. Medtem ko je govoril, je skupina sprejetih gledala svoje nesrečne tovariše s sočutnim izrazom; le najmlajši so se dregali s komolci in se rahlo posmehovali. Ko je sonderfirer nehal govoriti, se je polkovnik obrnil k feldveblu in dejal: »Alles in Ordnung. Weg!« Nato je krenil proti štabni pisarni in se obrnil nazaj; sledili so mu častniki, ti pa so se tu in tam obračali in se hitro pogovarjali.

»Vi boste danes počakali, jutri pa boste odšli v delovno taborišče,« je rekel feldvebel skupini na levi. Nato pa se je obrnil h kopici na desni, k izbrancem, in jim s trdim glasom velel, da se postroje v vrsto. Brž ko so se ujetniki uredili v bočno vrsto (bili so videti zadovoljni, smejali so se in se rogali svojim tovarišem), jih je hitro preštel, rekel: enaintrideset in pomignil krdelu esesovcev, ki so čakali zadaj na dvorišču. Nato je ukazal: »Polobrat, naprej, marš!« Ujetniki so se obrnili, opotekaje so čofotali z nogami po blatu, dokler se niso znašli tik ob dvoriščnem zidu. »Halt!« je ukazal feldvebel, se obnil proti esesovcem, ki so stali postrojeni za ujetniki z že dvignjenimi puškomitraljezi,

postrgal grlo, pljunil po tleh ter zavpil: »Feuer!«

Brž ko so zagrmeli streli, se je polkovnik, ki je bil le še nekaj korakov oddaljen od vrat, ustavil in se sunkovito obrnil: tudi častniki so se ustavili in se obrnili. Polkovnik je z roko potegnil po obrazu, kot bi si obrisal pot, nato pa je vstopil in častniki so mu sledili.

»So,« mi je rekel sonderfirer, ko je šel mimo mene, »treba je očistiti Rusijo te pis-mene sodrge. Kmetje in delavci, ki preveč dobro bero in pišejo, so nevarni. To so sami komunisti.«

»Natürlich,« sem odgovoril. »Toda v Nemčiji vsi delavci in kmetje prav dobro bero in prav dobro pišejo.«

»Nemško ljudstvo je visoko kulturno ljudstvo.«

»Seveda,« sem odvrnil, »nemško ljudstvo je visoko kulturno ljudstvo.«

»Nicht wahr?« je smeje se dejal sonderfirer in krenil proti štabni pisarni.

Jaz pa sem ostal sam sredi dvorišča, pred ujetniki, ki niso znali gladko brati, in sem trepetal po vsem telesu...

Židovsko taborišče na Rabu

PRED zadnjo svetovno vojno so živeli Židje skoraj v vseh pokrajinah Jugoslavije. Največ jih je bilo v Vojvodini, Bosni in Beogradu. V Bosni so se naselili v dveh skupinah. Prvi, ki jih imenujejo »Sefardi«, so prišli v Bosno kmalu po turški zasedbi. Ti Židje so govorili iberske romanske jezike, ker so prej živeli v Španiji in na Portugalskem. Po propadu arabskega gospodstva na Pirenejskem polotoku so se morali umakniti pred katoliškimi inkvizitorji in zapustiti svojo dotedanjo domovino. Naseljevali so se po severni Afriki in delno v Mali Aziji ter na Balkanu. Vse do danes — kolikor so preživeli nacistično preganjanje med zadnjo vojno — so ohranili svoj jezik, ki ima osnovo v kastiljščini, katalonščini in portugalsčini. Zaradi dolgotrajne oddvojenosti od jezikovnega področja pa se je seveda njihov jezik razvijal po svoje, podobno kot kočevska nemščina z ozirom na nemščino v Avstriji in Nemčiji. Druga skupina Židov, ki se imenujejo »Aškenazi« se je naselila v Bosni in drugod po Jugoslaviji iz Avstrije,

predvsem pa iz Poljske. Govorili so jezik »jidiš«, ki izvira iz stare nemščine in hebrejskih ter slovanskih primesi. Seveda pa sta obe skupini kaj kmalu obvladali tudi srbohrvaščino.

Po okupaciji Jugoslavije so Nemci razširili veljavnost protizidovskih zakonov tudi na naše ozemlje. Pri tem so jim pomagali zlasti ustaši, ki so se na vse kriplje trudili, da bi prekosili svoje vzornike. Že v prvih mesecih tako imenovane »Neodvisne države Hrvatske« so se začela divjaška preganjanja Srbov in Židov. Italijanske zasedbene oblasti so tudi izvajale protizidovsko politiko na svojem področju, toda mnogo bolj tolerantno, kot Nemci in ustaši. Zato so mnogi Židje iskali zatočišče v italijanski okupacijski coni.

Te Židje so italijanske okupacijske oblasti zbiral v zbirna taborišča. Kasneje so internirali tudi nekaj Židov s svojega področja. Žide, ki so pribekali v Hercegovino in Dalmacijo, so zbrali v taborišču na otoku Hvaru. Spomladi 1943 pa so jih premestili v taborišče na otok Rab, kjer je bilo

že taborišče za Slovence in Hrvate.

V rabskem taborišču je bilo nad 300 židovskih žensk, otrok in moških. Večina jih je bila beguncev iz Bosne in drugih jugoslovanskih pokrajin. Manjša skupina pa je bila iz Dubrovnika.

Med begunci je bilo nekaj članov Partije, vsi pa so bili iz razumljivih razlogov bolj ali manj protifašistično razpoloženi. Bilo pa je tudi precej »anglofilov«, kakor so takrat pravili tistim, ki so sanjali o obnovitvi predvojne kapitalistične Jugoslavije ter o njeni povezavi z zahodnoevropskimi državami in Združenimi državami. Drugače so ti »anglofili« pripadali bogatejšim slojem. Sele rasistično preganjanje jih je združilo z revnejšimi rojaki.

Znano je, da je bilo za interniranje na Rabu najhuje v zimskih mesecih 1942—1943. Tedaj je umrlo nešteto trpinov zaradi lakote, mraza in boleznih. Spomladi 1943 se je stanje nekoliko izboljšalo — predvsem zaradi porazov, ki so jih sile Osi doživljale na vseh koncih in krajih. Italijanska buržoazija je že videla, kam pelje državo Mussolinijev fašizem, in je začelna iskati zaslombe pri reakcionarnih krogih na Zahodu, da bi se znebila neljubih pustolovcev, ki so zapeljali Italijo v nič dobrega obetajočo vojno. Izraz teh hotenj je bila tudi milejša politika do internirancev, seveda tudi do Židov, ki so imeli mnoge bogate ter vplivne sorodnike na Zahodu. Tudi v samem taborišču so veljale razlike. Židovske internirance, ki so izvirali iz bogatejših slojev in so bili zato anglofili, so naselili v boljša poslopja.

Komunisti v židovskem taborišču niso držali križem rok. Kmalu po prihodu na Rab so dobili zvezo z organizacijo OF med Slovenci in Hrvati, ki je bila že prej povezana s partizani preko domačinov v mestu Rabu.

V židovskem taborišču je bil interniran tudi znani pisatelj Ervin Šinko, udeleženec madžarske revolucije in komunist. Kot najboljši izkušen je postal voditelj odporiške organizacije v taborišču. Kmalu se je krog somišljenikov razširil.

PRIPRAVE ZA STALNO RAZSTAVO O NOB JUGOSLAVIJE V MUZEJU V AUSCHWITZU

V drugi polovici februarja letos se je mudila na Poljskem delegacija Zveze združenj borcev NOV Jugoslavije — Neda Božinović, Branko Bon in Ljubiša Stankov — da bi uredila vse potrebno za pripravo stalne razstave o NOB Jugoslavije v muzeju nekdanjega koncentracijskega taborišča v Auschwitzu. Delegacija je obiskala muzej in se dogovorila z njegovo upravo, da bo razstava v bloku 17 a. Urejena bo po načrtu, ki ga bo prikrbela Zveza združenj borcev NOV Jugoslavije. Prikazovala bo narodnoosvobodilni boj Jugoslavije (od 1941. do 1945. leta). Dela naj bi se pričela po možnosti že 1. junija letos.

Za razstavo bo veljal isti status kot za razstave drugih držav. Zgradba je last Poljske, razstavni eksponati pa so last posameznih držav. Nadzor nad razstavami opravlja muzej. Izmenjava eksponatov se lahko izvrši le sporazumno. Razstave vzdržuje muzej, posamezne države pa vsako leto prispevajo v ta namen določeno vsoto, v glavnem simbolično.

Jugoslovansko razstavo naj bi svečano odprli 14. aprila 1963, na dan mednarodnega odpora proti nacizmu.

Z otvoritvijo stalne jugoslovanske razstave v Muzeju v Auschwitzu bo zapolnjena velika vrzel v zgodovinsko-muzejski dejavnosti. Vse druge evropske države imajo že razstave v tem muzeju, le Jugoslavija je brez nje. Bil je res že skrajni čas, da se začno priprave zanj.

Organizirani v skupine po pet so se pripravljali na upor. Z vsakodnevnim političnim delom med rojaki so preprečevali demoralizacijo, ki se je širila med Židi spričo vesti o strahotnih pokolih v Nemčiji in NDH. Posebno mladina je pogosto — ne glede na socialno pripadnost — izražala pripravljenost, da bi se borila, in je nasprotovala tistim, ki so zahtevali pasivnost in čakanje. Šinko je imel med interniranci številna predavanja o marksizmu in madžarski revoluciji. Šinkova žena, ki je bila zdravnica, pa je organizirala bolničarske tečaje za dekleta, ki naj bi ob vstaji postale partizanske bolničarke. Pri tem ji je pomagal neki zdravnik, ki je bil kasneje ujet kot zdravnik v neki bolnišnici NOV v Baniji ter ustrelen v Zagrebu.

Posledice so se kmalu pokazale. Demoralizirani ljudje, ki so se ukvarjali nekoč samo z načrti, kako bo, ko bodo rešeni po zasluzi zaveznikov, so vzeli usodo v svoje roke. Ker so jim stalno pritrgovali pri hrani, so začeli stavkati. Kmalu so jim obljubili, da se ne bo več dogajalo kaj takega.

Ob inšpekciji taborišča so židovski interniranci priredili pravcate demonstracije zaradi stenic in podgan, ki so jih nadlegovale.

Kapitulacija Italije ni prese-netila židovskih internirancev. Organizirani v vojaško enoto so se udeležili preko dveh zastopnikov skupnih pogajanj internirancev z italijansko posadko o vdaji. Italijani so privolili, da oddajo polovico orožja, polovico pa so hoteli obdržati zase. Interniranci so zahtevali vse orožje. Dobili so ga tako, da so ga Italijanom vzeli, jih razorožili.

Nepopisno veselje je zavladalo tudi med židovskimi interniranci, ko se je italijanska posadka vdala. Vrstili so se mitingi, na katerih so govorili Slovenci, Hrvatje in Židje. Govoril je tudi Ervin Šinko. Taborišči sta izmenjali pozdravne delegacije, nastopili so pevski zbori.

Židovski interniranci so ustanovili svoj bataljon, ki je štel blizu 90 borcev in bork. Skoraj vsa za orožje sposobna

mladina je vstopila v ta bataljon. Dvanajst bolničark pa je vstopilo v slovensko Rabsko brigado. Ta dekleta so odšla z Rabsko brigado v Slovenijo. Ob razpustu Rabske brigade so jih dodelili v druge enote. Nekaj preživelih je še zdaj v Sloveniji, ker so se poročile s Slovenci.

Židovski bataljon pa je odšel preko Senja v 13. divizijo. Toda ta je bila ravno tedaj zapletena v hude boje s prodirajočimi Nemci. Zato je GŠ Hrvatske poslal bataljon v 7. banijsko divizijo, ki je prišla iz Črne gore, iz bojev v V. ofenzivi, močno razredčena. Na 300 km dolgem pohodu v sestav 7. divizije je bataljon

vodil kot komandant Albert Kabiljo, nekdanji generalštabni oficir bivše jugoslovanske vojske, ki zdaj živi v Izraelu. Komisar je bil ing. Erlich, toda ta si je med potjo poškodoval noge in ni mogel dalje. Zato so ga pustili v neki partizanski bolnišnici. Po prihodu v 7. banijsko divizijo je bil bataljon razpuščen, borci in oficirji pa razdeljeni po brigadah.

Starejši, bolehní in otroci pa so ostali na Rabu. Pred nemškoasedbo so jih enote NOV evakuirale najprej na Vis, od tam pa v Bari. Od tam so se večinoma izselili v Izrael ali pa so odšli k sorodnikom v drugih državah.

Mile Pavlin

Dve stališči o zločinu in kazni

(Po procesu proti Eichmannu)

NIČ manj kot 1500 dokumentov, 120 izjav prič, »najdaljše križno zasliševanje vseh časov« in 3564 strani Eichmannove izjave kapitanu Lessu, ki so jo v času od 29. V. 1960 do 17. I. 1961 posneli na trak in jo je Eichmann osebno popravil in odobril — vse to gradi vo leži pred izraelskimi sodniki, ki so izrekli smrtno kazen enemu največjih zločincev človeštva.

Znani francoski komentator François Bondy je v reviji »Encounter« nedavno izrazil mnenje, da bo razprava trajala še vse leto; Eichmann lahko namreč izkoristi po pritožbi še eno sredstvo: lahko vloži prošnjo za »pomilostitev«.

Po izraelskem zakonu iz leta 1960, ki so ga izdali specialno za Eichmannov primer, je predvidena za organizacijo množičnih umorov smrt.

Martin Buber, eden izmed predstavnikov velike humanistične židovske tradicije, je že protestiral. Stališče teh ljudi je, da Izrael niti v tem primeru ne sme iti po stopinjah krvavih totalitarnih režimov, katerih inkarnacija je bil prav Adolf Eichmann. Le če bo sodišče že vnaprej odstopilo od zahteve po smrtni kazni (ki bi bila sploh prva v mladi ži-

dovski državi), bo lahko sodni postopek na višini.

Stališče dela židovskih juristov in moralistov je, da je sicer Eichmann osebno odgovoren za deportacije in eksekucije, da pa z Eichmannovo usmrtnitvijo ni mogoče rešiti njihovih življenj. Sodba ne sme zato biti povračilo, mora biti moralni opomin, smrtna obsodba pa bi izgubila ta akcent, zadostila bi le trenutku.

Adolf Eichmann med sodno razpravo v Jeruzalemu

Prav zato, ker naj bi postal jeruzalemski proces del kodificirnega mednarodnega prava — kot so to tudi Nürnberški protokoli — so se organizatorji procesa skrbno izogibali, da bi mu dali izraziti politični poudarek, hoteli so ostati le sodniki pa nič več.

Sodnik Halevi (eden izmed treh) je rekel dobesedno: »Lahko ste prepričani, da nimam sodišče osebno prav nič proti vam... naša edina stvar je, da pridemo do resnice. Če je tudi vam do tega, potem so naši cilji podobni.«

Druga polovica židovske javnosti (in teh je več kot polovica) pa meni, da zasluži Eichmann najstrožjo kazen, saj je zločincev njegovega tipa še na tucate. Kdor je kriv smrti še-

stih milijonov ljudi, starčkov, žena in otrok, pač ne zasluži, da ostane en sam dan več kot je potrebno pri življenju. Eichmann mora dobiti eksemplarično kazen.

Eichmann se lahko neprestano sklicuje na Hitlerjeva navodila in zanika osebno krivdo, toda kriv je, zato zasluži najhujšo kazen. Njegova krivda je torej evidentna, toda treba jo je prezentirati pravno, ne politično.

To sta seveda dve popolnoma nasprotni stališči. Čeprav je del ortodoksnih Židov proti uporabi smrtnih kazni in je celo tako ugledni Žid kot je Victor Gollancz, eden najbolj vidnih londonskih založnikov, v eni izmed lanskih števil »Lifa« argumentiral, da smrt-

na obsodba ni oportuna, ni »najboljša rešitev«, je več kot verjetno, da Eichmann ne bo ušel kazni, ki jo zasluži.

Ne gre le za židovske žrtve, žrtve Eichmannovih množičnih in z matematično natančnostjo gestapovskega človečnjaka izvršenih umorov, so bili tudi naši ljudje, Poljaki, Francozi, Ukrajinci, Madžari, vsi, ki jih je dosegla roka njegove organizacije.

Proces ni za to, da se šele ugotovi Eichmannova krivda, ta je že dokazana, proces je bil potreben, da se človečanstvo zavaruje pred novimi Eichmanni in da se razkrinka sistem, ki so v njegovi sredini lahko živeli in celo napredovali ljudje, ki so jim sodili v Jeruzalemu. M. O.

Prvi izpiti »dopisnikov« na Tehniški srednji šoli

PO osvoboditvi se je pri nas naglo razvijala industrija. Prejšnje tovarne so povečale svojo dejavnost, nastalo je mnogo novih. Zaradi tako hitrega razvoja je prišlo do občutnega pomanjkanja kvalificiranih delavcev, tehnikov in

inženirjev. V sklopu teženj po povečanju kvalificiranega kadra je bila ustanovljena poleg cele vrste novih šol tudi Dopisna šola, v začetku le ekonomska, pozneje pa še druge.

Tako je lani oktobra začela delovati v okviru Dopisne

šole tudi Tehniška srednja šola. Vanjo se je vpisalo 678 dijakov, od tega 216 članov Zveze borcev. Po strokah se je vpisalo: v strojni oddelek 336, v elektrotehnični 192, v lesni 114 in v kemični 36 kandidatov. Šola deluje preko treh obstoječih rednih srednjih tehniških šol v Ljubljani in TSŠ v Mariboru. Šolanje bo trajalo 4 leta. Vsako leto je razdeljeno na 4 izpitne roke. Vsak kandidat se lahko prijavi za izpit, ko se mu zdi, da je zanj dovolj pripravljen.

Poleg šolanja dijakov, ki so na dopisni način že vključeni v tehnično srednje šolanje, deluje tudi v okviru Dopisne šole pripravljalni tečaj za TSŠ. Vanj so se vključili 103 slušatelji, ki imajo premajhne šolske kvalifikacije za takojšen vpis v TSŠ.

Februarja in marca letos so dijaki TSŠ delali izpite po prvem izpitnem roku, ki obsega izpite iz zgodovine, zemljepisa in politične ekonomije. Uspeh je več kakor zadovoljiv, saj so padli le redki. Sami profesorji so se čudili, kako je mogoče, da ljudje v taki življenjski dobi, ki so poleg tega še zaposleni in obremenjeni z družinskimi skrbmi, znajo več kot redni učenci.

UDELEŽENCI II. ZASEDANJA AVNOJ NA FILMSKEM TRAKU

Prihodnje leto bo preteklo že dvajset let od II. zasedanja AVNOJ v Jajcu. Odveč bi bilo posebej pisati, kakšen pomen ima v naši revoluciji ta dogodek. Da bi se spomin nanj ohranil čim popolneje, je Muzej II. zasedanja AVNOJ v Jajcu začel zbirati razen ostalih dokumentov, slik in zapisanih pričevanj tudi filmske posnetke in zapiske na magnetofonskih trakovih o udeležencih tega zgodovinskega dogodka.

V ta namen so konec februarja tudi v Ljubljani posneli na filmski trak vse preživele udeležence z II. zasedanja, nekaj dni kasneje pa so posneli njihove izjave na magnetofonski trak. Iz Slovenije se je udeležilo zasedanja 17 tovarišev in tovarišic. Tovariša Kidrič in dr. Lunaček sta umrla po vojni, trije tovariši pa žive zdaj v Beogradu.

Posnetke na filmski in magnetofonski trak bodo v muzeju v Jajcu kazali obiskovalcem v majhni, priročni kinodvorani. Tako si bodo obiskovalci lažje predstavljali osebnosti in čas okoli 29. novembra 1943. Kopije filma in magnetofonskega traku pa bodo ostale tudi v Sloveniji.

Hvala, tovariš komandant!

JESEN 1944. Prvi sneg na Pohorju. November.

V zgodnjih jutranjih urah se je začelo. Tomšičeva brigada ni bila vajena miru. Dnevno povelje: 3. bataljon v napad na Resnik. Prijazen, tih zaselek izpod Roglje, nedaleč od Skomarja, se je skrčil v nemi grozi. Krčevit spopad. Trajalo je nekaj ur. Zakaj? Nihče ni slutil, da bodo naši borci naleteli na tako utrjeno nemško postojanko. Sovražnik je bil v premoči. Neenaka borba. Za nas, ki smo čakali, brez konca.

Dan... in še vedno ni bilo izida. Nemi pogledi. Brez prestanka regljanje strojnic. Brigadni ambulantni so poslali že enajstega ranjenca.

Gozd je zajecal še od minometalcev, ročnih bomb... Vedeli smo: sovražnik je dobil pomoč. Umakniti se bo treba. Drugi bataljon se je že spoprijel z Nemci na Roglji. Bili so nam za hrbtom.

Ranjenci, ranjenci. Novi in vedno več jih je. Kam z ranjenci, je šlo od ust do ust. Kako bliskovito je bilo treba ukrepati!

Povelje za borce: umik!

Prvi bataljon, ki je moral zaradi nepredvidenega zapleta v borbi prevzemati ranjene tovariše, je sprejel nalogo za prenos ranjenecv.

Brigada se zbira v kolono za odhod. Nosila so pripravljena. Dolga vrsta jih je. Nič več čakanja. Tedaj...

Zaropotalo je tik za nami. Bili smo odrezani od brigade. Četa v belo oblečenih sovražnih gverilcev na smučeh se je zapeljala prav med bataljone in bliskovito oddelila prvi bataljon od ostale brigade. Pretrgana je bila zveza s štabom brigade, od katerega nas je ločila le majhna vrzel — ovinek, ki je naš bataljon z ranjenci očuval pred sovražnikom. Nemci so se spoprijeli s štabom.

Obraz komandanta prvega bataljona se je stemnil. Zajel ga je vrtinec napetega raz-

mišljanja. Ali napasti smučarsko predhodnico v hrbet, ali rešiti ranjence? Ves bataljon nosi ranjence. Kako se iztrgati iz obroča z ranjenci brez borcev, ko mrgoli sovražnika po Pohorju? In, če to uspe..., kam? Katero smer ubrati, ko vdira sovražnik z vseh strani? Od štaba smo odrezani. Povelja ne bo več. Ukrepati moram sam. Vsaka sekunda je dragocena.

En sam pogled čez kolono z nosili... Dvajset borcev pred svitanjem, sedaj samo še dvajset nebogljениh, na robu življenja. Imel sem odgovor. Rešiti jih moram. Umakniti se iz obroča, dokler nas ne obkoli še številnejši sovražnik!

»Naprej! Tišina!«

Tudi ranjencem je odleglo. Slišali so njegov glas, ki so ga poznali vsi, glas hrabrega partizana, v petih sovražnih ofenzivah prekaljenega borca, junaškega in preudarnega komandanta prvega bataljona — starega »tomšičevca«. Bil je to Vid, čeprav smo ga vedno vsi klicali po priimku. Naš Pakar. EDEN v trenutku, usodnem za življenje vseh nas, ki smo obnemeli v nemškem obroču. Izbral je pravo pot in tudi še pravi trenutek za odhod. Kajti... Po premiku dobrih dvesto metrov je pridrvela nova kolona »zelencev« na kraj, kjer je bil še pred nekaj minutami postrojen naš bataljon z ra-

njenci. Videli smo jih, kako tavajo in iščejo po snegu sledi za nami. Niso je našli, saj smo jo zabrisali za seboj.

Nihče ni vedel, v katero smer se premikamo. Hodili smo v neposredni sovražnikovi bližini, vendar nismo izgubili upanja, saj nas je vodil komandant Pakar s svojima »svetovalcema«: karto in magnetno iglo.

Raztegnila se je kolona z nosili. Breme na ramelih borcev je pritiskalo k tlom. Neskončna pot. Okrutna za borce, še okrutnejša za težko ranjene tovariše. Vsak korak — nova bolečina. Ječanje je zdaj naraščalo, zdaj pojenjavalo. Nekje je ugašalo, kot bi ugasnilo za vedno — in vendar je v naslednjem trenutku spet pretrgalo tišino stokanje in ponekod rjojenje do blaznosti izmučenega partizana. Nekajkrat sem se nagnila nad nesrečnejšem, če je utihnil, v strahu za njegovo življenje. In nato sem z olajšanjem ugotovila: izgubil je le zavest.

Poti ni bilo konca. Naprej, samo naprej. Brez počitka, brez hrane, samo naprej. Preko Glažutske planine je bilo najteže. Gazili smo globoko v sneg in se tu in tam vdiral vanj tudi do vratu. Nosila so padala in slišati je bilo ranjence: »Pobijte me, ubijte! Ne morem vzdržati več. Saj tako in tako ne bom ostal živ.« Ni bilo zdravil, ki bi lajšale bolečine. Ni bilo kruha, ob katerem bi ranjenec vsaj za trenutek pozabil na svoje gorje. In mraz mraz. Tolažila sva jih s komandantom, bodrila, čeprav sva vedela, da naju mnogi niti ne slišijo. »Še malo, še malo!... Moramo naprej, da se srečno umaknemo s Pohorja.« Trpljenje — eno samo in brezmejno. Ves dan. Vse do večera. In naprej.

Pri kmetu Kuzmanu nad Spodnjim Doličem smo pokopali tovariša. Bil je najtežji ranjenec izmed dvajsetih. Proti večeru je pri Kuzmanu umrl, ker ni prenesel napora brez zdravniške pomoči.

In spet smo morali naprej. Ni bilo časa za počitek. Nadaljevali smo pot v mraku, srečno prešli cesto Vitanje—Dolič—Slovenj Gradec ter se preko Kozjaka pri Hudi Luknji usmerili k cilju — na Graško goro. Hodili smo vso noč. Vzdržali do kraja. Borci, ki so vso pot nosili svoje tovariše, so šele ob prihodu na Graško goro dobili prvo izmeno.

Pred ranjenci je bila končno le še kratka pot: do bolnišnice.

Danilo se je. Izmalicene, ledene gmote so odsevale v prvem svitu.

D. B.

NADA CAREVSKA:

Ranjenci

*Na lojtrskih vozeh, pokrite s slamo
smo odpeljali jih v leдено zimsko noč.
Nekdo od njih je dolgo klical mamo
in pridušeno stokal, ustnice grizoč.*

*Obrazi smrtno bleđi, ustnice brezkrvave,
oči globoko vdrte, ko da iz njih zre smrt...
O, kdo bi prepoznal jih in kdo jim spet povrne
izraz nekdanjih vedri, ki zdaj tako je trd!*

*»Zakaj nas niso raje postrelili?!...«
Oči obupno blodijo jim vseokrog...
Zakaj tako trpijo? Le kaj so zakrivili,
da ne preneha njihov bedni stok!?*

*V neznosnih mukah ranjenec si je razgrebel
rano
in zdaj še huje stoka in ječi.
Brezčutno škriplje težki voz pred mano
in kri po kapljah beli sneg rdeči...*

Iz življenja partizanske matere

NA KONCU Iške vasi stoji ob cesti skromna hišica. Pred njo je vrtiček, kjer raste lepa rdeča vrtnica — za grob treh fantov, ki trohniijo na izanskem pokopališču. Stopim v kuhinjo, kjer me prijazno pozdravi stara ženica. Začutim prisrčen stik njene koščene roke ter topel pogled njenih od žalosti že na pol ugaslih oči. Oblečena je v črno obleko. Obleka bo do konca črna, kot bo v materi do konca tlela brezmejna bol.

Kramljam z njo in že se mi zdi, da mi je dobra znanka. Že doživljam z njo vso žalost, ki sije iz njenih oči. »Saj me poznate, kajne?« mi pravi. »Jaz sem partizanska mati, jaz sem tista, ki sem v vojni izgubila tri sinove.« Nato nadaljuje o svojih sinovih. »Poglejte, to so moji fantje: Jože, Ivan, Francelj. Vsi so bili mladi, močni.« In vzdihne: »O, kako lepo bi bilo, če bi živeli. Ne bi bila osamljena, kot sem zdaj. Pogovarjam se z njimi vseeno, pripovedujem jim, kako mi je, kako srečna bi bila med njimi — med svojimi dragimi sinovi, sprašujem jih, kako so trpeli v boju, kako so se bojevali s smrtjo, a njihova usta se ne ganejo... Vedno samo molčijo, njihove oči pa — ko da bi živele, gledajo me s slik, samo gledajo...«

Tako je zamišljena pred najdražjim, kar še ima, s pogledom objame vse tri sinove, se obrne od njih in odideva iz sobe.

Moja mlada leta...

Zanima me vse, prav vse, kaj je mati med vojno doživela, kakšna je bila njena mladost, kako so živeli njeni sinovi in kako so umrli za svobodo.

Radovedna sem, sprašujem, ona pa mi pripoveduje. »Le zapišite,« pravi, »moje življenje ne bo več dolgo, zato naj papir ohrani spomin na partizansko mater.«

Takole mi pripoveduje o sebi:

»Rodila sem se 17. julija 1887. leta na Pijavi gorici. Letošnje leto je moje petinsedemdeseto leto starosti. Oče in mati sta imela posestvo na Pijavi gorici.

Ko sem bila stara enajst let, mi je umrla mati. Od tedaj sem bila z dvema sestrama pastorka in nikdar nisem čutila ljubezni druge matere, sovraštvo pa neštetokrat. Vse tri smo bile hudo zaničevane. Petindvajsetletna sem se poročila v Iško vas. Doma je bilo hudo, a kljub temu sem šla nerada od hiše. Ni hujšega, kot poročiti se z neljubim človekom, ki je človeku vsiljen samo zaradi tistih nekaj pedi zemlje...

Nikoli nisem poznala sreče v zakonu, edino veselje in tolažba so mi bili otroci.

Prvi otrok je bila hčerka Mici, a je že petnajst mesecev stara umrla. To me je silno pretreslo. Čez dve leti, 1917. leta, se mi je rodil sin Jože, dve leti zatem pa sem dobila drugega sina — Tončka. Pet mesecev sva bila oba z naj-

mlajšim otrokom hudo bolna. Po petih mesecih sem okrevala, a otrok je še dalje bolehal — in spet je prišel dan žalosti, ko smo že drugega otroka pospremili na pokopališče.

Leta 1921 se mi je rodil sin Ivan, 29. januarja 1924. leta pa France. Že čez dve leti smo dobili sina Lojzka. Zadnji otrok je dočakal samo drugo leto, dve leti star mi je umrl. Tretjič sem žalovala za svojim otrokom, tretjič se je drobno telesce pogreznilo v črno zemljo. Po dvanajstih letih trpljenja so mi ostali namesto šestih otrok le trije sinovi. Ljubila sem jih, varovala in se za vsakega posebej bala, da ga ne bi izgubila.

»Moji trije fantje zlati...«

Vsi trije otroci so hodili v šolo v Iško vas. Lepo so doraščali, bili so dobri učenci. Doma pa je bila čedalje hujša revščina. Otrokom nisem mogla kupiti najnujnejših šolskih potrebščin.

Po končani šoli v Iški vasi se je šel Jože učiti za mizarja v Ljubljano. Ivan in France sta morala delati doma in sta tako ostala brez poklica. Jože je delal v Ljubljani pri svojem mojstru 6 let in 5 mesecev. Nato je dve leti služil vojaški rok v Beogradu. Tam je hudo zbolel za malarijo in se je prišel domov zdraviti.

Leta 1941 se je zopet zaposlil v Ljubljani pri Venterinu. Tam se je takoj vključil v delo za OF. Iz Ljubljane je mnogokrat ponoči z kolesom pripeljal obutev in ne vem kaj še vse je bilo v vrečah. V čevljih so bili skriti časopisi. Jože se je vračal v Ljubljano, Ivan pa je skrbel, da je obutev, časopise in ostalo čimprej spravil med partizane, ki so bili v gozdovih nad Iško. Kmalu so nas vaški izdajalci izdali Italijanom. Le-ti so nič kolikokrat preiskali našo hišo. Vodil jih je vaščan Železnikar. Ves hlev so prekopali, vse pretaknili, a niso ničesar našli, kajti naši fantje so bili vedno zelo previdni. Ker Jože vsled preganjanja ni mogel več vzdržati doma, je šel v partizane. Bil je intendant.

Prvo leto partizanstva je bil v bližnji okolici, nato je odšel v Kočevski Rog, v »Centralno tehniko«. Odondod mi je večkrat pisal. Spominjam se njegovih besed, ki jih je v pismih venomer ponavljal: »Mama, še malo potrpite, zmagali bomo!«

Nekoč je prišel s četo — bil je komandir — na Škrilje nad Igom. Tri dni je bil tam s svojimi tovariši in vsak večer je prišel v Iško vas, da bi me videl. To je bila tudi moja največja želja, a nisem ga mogla videti, kajti prav te dni sem bila na Igu zaprta. V zaporu nisem niti slutila, da sin povprašuje po meni, sicer bi mi bilo še hujše.

Četrty dan so me izpustili. Takoj ko sem zvedela, da so bili partizani na Škriljah, sem se napotila v hrib z upanjem, da bom tam

še našla svojega sina in se po dolgem času z njim sešla. Ljudi sem spraševala po njem, po partizanu Zmagu (tako je bilo njegovo partizansko ime), pa so mi povedali, da je ravnokar odšel. 'Hudo mu je bilo, ker je zvedel, da sem v zaporu. Jokal je kot otrok, da so mu solze rosile njegove svetle škornje,' — tako so mi pripovedovali Škriljani.

Tudi jaz sem bila neizmerno žalostna. Izgubila sem poslednje upanje, da se bom še kdaj srečala s svojim starejšim sinom. Na Škriljah je bil tudi partizan Malnarjev Martin. Obljubil je, da bo Jožetu sporočil, da sem ga iskala. Narekovala sem mu neke besede, on pa je pisal. Pismo je oddal kurirjem, ki so ga srečno prinesli v Kočevski Rog. To je bilo v letu 1944. Na pismo sem dobila odgovor, prinesel mi ga je Petrov Albin. Tudi v tem pismu me je Jože tolažil, da zmaga ni več daleč in da se bo potem srečen vrnil domov.

Kljub njegovemu velikemu upanju pa je bila to poslednja njegova vest.

Iz Kočevskega Roga je odšel v Belo Krajino. Ni se več oglasil, njegovo telo je omahnilo in nikdar več se ni moglo zganiti. Ko sem iskala njegov grob, so mi v tistem kraju takole pripovedali: 'Dne 6. novembra 1944. leta so šli partizani po hrano v Suho Krajino. Dobili so tri vozove hrane. Dva vozova so srečno odpekljali, tretji voz pa so zajeli belogardisti in začeli streljati. Pri tem vozu so bili trije partizani: Jože, domačin Lukežev iz Žvirč, kjer so dobili hrano, in še neki tretji. Vsi strelji so bili namenjeni trem partizanom ob zadnjem vozu. Eden je ušel, Jože in Lukežev pa sta na tistem mestu omahnila. Jožeta so pokopali na pokopališču v Žvirčah.'

Tako je končal moj najstarejši sin.

Drugi sin je bil Ivan. Naj tudi o njem nekaj povem in se ponovno spomnim. Bil je priden otrok. Po končani osnovni šoli bi se bil šel rad učiti za kovača k Mačku. Vendar je bil oče neizprosno, Ivana je obdržal doma, da mu je pomagal pri delu.

Ko se je pričela vojna, še ni izpolnil dvajsetega leta. Jože je bil že partizan; tudi Ivan je na tihem začel razmišljati kako bi odšel za njim. Vneto je prebiral Poročevalca in se zelo zavzel za sodelovanje s partizani. Spomladi 1942. leta sta oba s Franceljnom odšla v partizane. Ostala sem popolnoma sama. Pomagala sem sinovom in njihovim tovarišem. Ivan ni dolgo ostal med partizani, njegov boj se je končal še isto leto. Najprej je bil med partizani v okoliških gozdovih, nato se je umaknil dalje proti Velikim Laščam. Poleti 1942. leta je bila italijanska ofenziva. Ivan se je tedaj bojeval v Karlovcih. Italijani so streljali iz šole. Z mitraljezom so prestrelili Ivanovo telo...

Tretji, naš najmlajši partizan, je bil Francelj. Sedemnajst let star je dočakal sovražnika.

Takoj na začetku vojne sta z Ivanom začela zbirati orožje. Celo s Pijave gorice sta ga prenašala in vse previdno skrila v kraj nad vasjo, v Črno kamenje. Jože ju je stalno opozarjal, naj zaradi pogostih preiskav v hiši, vse odneseta od hiše in dobro skrijeta.

Tudi najmlajši se je za bratoma odpravil v gozdove. Tam so se vsi trije večkrat sestajali vsaj do tedaj, dokler so bili v naših gozdovih. Jože je spravil Franceljna k delu v bolnišnico Krvavice. Mladi fant je bil silno požrtvovalen. Težke vreče krompirja in soli je nosil po skrivnih stezah v bolnišnico. Vsi so ga tam imeli radi, ker jim je veliko in zelo rad pomagal. Kmalu pa je prišel na njegovo mesto Ivan Žagar, naš Francelj pa je moral oditi v borbo. Bil je še premlad za orožje, zato je bil zelo žalosten, ko je moral zapustiti bolnišnico. Žalostna sem bila tudi jaz, kajti od tedaj me je še bolj skrbelo, kod hodi, ali je lačen, ali ga zebe, ali je v nevarnosti?

Njegovo življenje v partizanih je opisal Bratuž Hinko-Oki v knjigi 'Dnevnik partizana'. Med veliko ofenzivo sta se izgubila v gozdovih. Oki je hodil po gozdu in slišal vzdih neznane človeka. Približal se mu je in zagledal mladega partizana, ki je že skoraj umiral od izčrpanosti. To je bil naš Francelj. Pomagal mu je, ga okrepčal z vodo, ki si je je Francelj najbolj želel. V najhujšem sta si postala dobra tovariša. Dva meseca sta bila v bližini Iške vasi, kjer sem jima pomagala, da sta si opomogla. Nosila sem jima hrano, kakršno sem pač lahko pripravila, prinesla skromno odejo in vse, kar sta potrebovala. Skrbela sem zanju, kot da bi bila oba moja sinova. Hvaležna sta mi bila za vso pomoč in Oki se tega še vedno spominja, saj pravi v svoji knjigi: 'Nikoli ne bom pozabil Šivčeve mame.' In res me še ni pozabil.

Ko sta se opomogla, sta šla za svojimi tovariši v Belo krajino. V nekem hudem boju so sovražniki Franceljna obkolili. Izstrelil je poslednji naboj, da si je končal življenje in se rešil trpljenja...

To so tri kratke zgodbe mojih treh sinov. Njihova življenja so bila kratka, padli so drug za drugim: najprej Ivan, za njim Francelj in na pragu svobode še Jože.

Trije moji zlati fantje niso mogli dokončati boja za svobodo. Nemočni so trohneli sredi gozdov, njihova trupla pa so nema čakala svobode, čakala so, da jih žalostna mati prenese v domačo zemljo...

Vrnili smo jih domači zemlji

Leto 1945 je prineslo našim ljudem svobodo in veselje. Žene in matere so srečne sprejele svoje može in sinove, ki so se vrnili iz boja. Mojih sinov ni bilo.

Videla sem le njihova strohnela trupla. Drugega za drugim smo prepeljali na izansko pokopališče. Najprej smo skupali grob Jožetu, nato Franceljnu in nazadnje še Ivanu.

Takoj po končani vojski sem poiskala Jožetov grob. Sama sem šla v Suho krajino v Žvirče, kjer me je Lukeževa mama peljala h gomili. Pokazala mi je tudi kraj, kjer je Jože padel. Pokleknila sem in poljubila zemljo na tistem mestu, kjer je poslednjič utripnilo srce mojega ljubljenega sina.

Nekaj mesecev zatem sem šla ponj. Potovala sem z ljudmi, ki so prav tako iskali trupla svojih najdražjih. Tisti dan smo izkopali trupla šestih borcev. Pripeljali smo se v Žvirče. Stala sem poleg Jožetovega groba, ki so ga odgrinjali. Neki mož, ki ga je po boju pokopal, je opisal Jožetovo obleko, in takoj smo spoznali, da je prava.

Pred očmi se mi je zameglilo, tla so se zamajala pod menoj, ko sem gledala v odprti grob: razpadajoče telo, glava se je odvalila od telesa... Ničesar nisem več videla, nezavestna sem se zgrudila poleg sinovega groba.

Iz Žvirč smo nadaljevali pot v Belo krajino. V Črnomelj smo prišli ob 1. uri ponoči, tam smo prenočili.

Zjutraj smo se odpeljali v 6 km oddaljeni kraj, kjer je bil zakopan naš Francelj. H grobu so prišli skoraj vsi vaščani. Dekleta so prinesla lep šopek z velikimi belimi trakovi. 'Naj vam in vašim ljudem ta šopek pove, da je vaš mladi fant padel v Beli krajini,' je dejala ena izmed njih.

Tudi Franceljno truplo je bilo že razpadlo. Obleka je bila videti še cela, ko pa so ga premaknili, se je vse sesulo. Poleg Franceljna je ležal še neki partizan s Primorskega. Zagrebli

smo ga nazaj, vendar mi je še zdaj žal, da nismo tudi njega dali v krsto in ga vrnili materi.

Iz Bele krajine smo se z žalostnim bremenom vrnili na Ig. Naslednji dan je bil pogreb vseh prekopanih partizanov. Borec in organizator NOV v naših krajih Matija Škraba jim je ob grobu spregovoril poslednje besede.

Dva sinova sem še vrnila domači zemlji, poiskati smo morali še tretjega.

Za Ivanov grob mi je povedal domačin-partizan Martin Žagar. Tudi njegov grob smo poiskali, v njem je počival že tri leta, saj je bil Ivan med prvimi žrtvami, ki so padle v boju.

Z Ivanovim bivšim dekletom Nežko sva se sami napotili iskat kraj, kjer je bil grob, kakor ga nama je opisal Ivanov tovariš. Dva dni sva hodili po gozdovih, a groba nisva našli, niti blizu nisva prišli. Drugič je šel z Nežko Franc Župec z Iga. Napotila sta se na Karlovico nad Velikimi Laščami. Nisem šla z njima, ker so mi rekli, da ne bom zmogla tako dolge in naporne poti. Pot sta si dobro zapomnila. Tako smo naposled našli tudi Ivanov grob.

Tretjega sina sem položila v domačo zemljo.

Naslednje leto sem jim dala postaviti spomenik s slikami vseh treh. Naj vsaj s tega kamna zro v svobodni čas...
J. Žužek

Čohova mama je izgubila štiri sinove

IVANO Čohovo iz Lokavca pri Ajdovščini so vse življenje trle razne nadloge in nesreče. Dokler se ni omožila, in tudi potem, se je med drugim ubadala tudi z majhno kmetijo. Nekega dne ji je umrl mož. Kasneje se je spet poročila, pa ji je umrl tudi drugi mož.

V času NOB je po svojih močeh podpirala partizane, s katerimi so bili povezani tudi njeni sinovi, dokler se niso razkropili na vse vetrove.

Sin Mirko (roj. 1922) je moral v italijansko vojsko. Po kapitulaciji Italije se je vrnil domov in se z Ajdovskim bataljonom boril na Goriški fronti. Zatem je bil v raznih enotah, nazadnje pa je postal komandir neke kurirske karavle. Nekega dne v novembru 1944 se je oglasil doma. Ko se je vračal na svoje službeno mesto, ga je nekaj časa spremljal brat Henrik (roj. 1912). Na poti proti Otlici sta nad zaselkom Čohi padla v засedo. Pri tem so Nemci ranili Mirka in ga mučili, nato pa so ga ustrelili. Vaščani so njegovo truplo našli na gmajni šele šest tednov kasneje. Henrika so Nemci

ujeli in ga odpeljali v goriške zapore, kasneje pa v Dachau, od koder se ni več vrnil.

Sina Andreja (roj. 1924) so Italijani februarja 1943 odpeljali in ga vključili v enega izmed proslulih »posebnih bataljonov«. Ob septembrski kapitulaciji se je vrnil domov in takoj vstopil v NOV. Ko pa so decembra 1943 gradnikovci na-

padli Ajdovščino, je padel kot mitraljezec.

Sin Anton (roj. 1912) je bil prav tako odpeljan v Italijo in kasneje v Afriko. V Jugoslavijo je prišel z eno izmed Prekomorskih brigad. Udeležil se je neštetih borb in prestal vse trpljenje teh brigad in srečno dočakal svobodo. Toda ni je užival dolgo. Po osvoboditvi je še dalje ostal v JLA in kot šofer je bil dodeljen avtomobilski enoti, ki je bila v sklopu vojaškega letališča v Zagrebu. Nekega dne v avgustu 1945 se je v garaži nehote dotaknil neke žice, nabite z električnim tokom. Umrl je v zagrebški bolnišnici za posledicami tega nesrečnega naključja.

Tako je Čohova mama izgubila še četrtega sina. S tem se je uvrstila med primorske matere, ki so dale največ svojih otrok za svobodo.

Še vedno se živo spominja svojih zlatih sinov, še vedno ne more povsem preboleti udarcev, ki ji jih je zadala njihova prerana smrt. To bol ji teši le zavest, da niso padli zaman.

Alojz Ravbar

Spopad na Mali gori

MED OBEMA vojnama je na Primorskem delovala nacionalistična organizacija TIGR, ki je svoje ime povzela po začetnih črkah Trsta, Istre, Gorice in Reke. Njeni člani so pripadali meščanskim skupinam domačega prebivalstva, vendar je pred vojno že tudi Partija imela med njimi svoje pristaše. Tak je bil n. pr. Danilo Zelen, ki je bil doma iz Senožeč, iz vasi, ki leži tam, kjer se sedaj nova cesta za Koper odcepi od ceste Ljubljana—Trst. Člana »tigrovcev« sta bila tudi Ferdo Kravanja iz Čezsoče pri Bovcu in učitelj Anton Majnik iz Volč. Imena vseh treh so v našem primeru pomembna, ker so povezana s spopadom z Italijani na Mali gori pri Ribnici dne 13. maja 1941.

Predvojno delo imenovane trojice nas na tem mestu ne zanima, naj je že bilo tako ali tako. V dneh zloma stare Jugoslavije so vsi trije bili v Jugoslaviji. Majnik je bil nekaj tednov prej še učitelj v Ribnici, Kravanja pa je bil ob izbruhu vojne zaprt v Nišu, od koder je po zlomu stare Jugoslavije prišel v Slovenijo. Odšel je na Dolenjsko, kjer se je sestal z Majnikom in Zelenom. Vsi trije so potem odšli prve dni maja 1941 na Malo goro, kjer so se nastanili v Češarkovi koči, oziroma — po dopisu narednika Mrzlikarja, komandirja žandarmerijske postaje v Ribnici — v kolibi, ki je bila last Jožefa Lovšina iz Goriče vasi pri Ribnici. Postali so prvi ilegalci, ker si zaradi Italijanov po okupaciji niso upali svobodno gibati med ljudmi. Zavedali so se, da bi jih italijanski okupatorji zaradi protifašističnih dejanj v prejšnjih letih ne pustili pri miru, temveč bi jih čimprej poiskali in klicali na odgovor. Iz varnostnih razlogov torej so se umaknili v gozdove. Zaradi neizkušnosti ali pa zaradi premajhne previdnosti so ta umik kmalu drago plačali. V Lovšinovi koči so jih namreč 13. maja 1941 našli karabinjerji in njihovi slovenski pomočniki med orožniki iz

žandarmerijske postaje v Ribnici.

Zakaj in kako so jih dobili?

V arhivu karabinjerjev XI. korpusa v arhivu Instituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani je skromen konvolut aktov (f 217/III), ki se nanašajo na Ferda Kravanja. K tem spisom moremo prišteti še spise iz vojnega vojaškega sodišča pod št. 243/41, 316/41 in 3163/42 ter nekaj zapisov iz osebnih zaslišanj slovenskih ljudi, ki so našli stik s Kravanjevo usodo leta 1941. Iz njih si moremo rekonstruirati tudi karabinjersko akcijo na Mali gori 13. maja 1941.

Po zasebnih informacijah so domači ovaduhli okoli 10. maja javili karabinjerjem v Ribnici, da se v Lovšinovi koči skriva nekaj »subverzivnih« elementov, ki imajo pri sebi orožje in drugi material. Po nekem drugem viru so jih domačini za 100 lir izdali orožnikom. Zadeva seveda še ni dokončno pojasnjena, dasi izdaja ni nemogoča. V italijanskih aktih ni nikjer niti dokazano, da bi karabinjerji in orožniki šli v patroljo na Malo goro na temelju kake prejšnje prijave o bivanju Kravanja in tovarišev v Lovšinovi koči. Hkrati pa tudi ni verjetno, da bi Italijani kar tjavdan stikali po gozdovih, če bi jim nihče ničesar ne omenil, pa čeprav bi pri tem šlo zgolj za orožje. Pot na slepo srečo ni sprejemljiva. Vendar kaj več, zlasti o ljudeh v Lovšinovi koči, gotovo niso vedeli. Na ta sklep nas navaja ves potek dogodkov, predvsem pa dejstvo, kako so ugotavljali identiteto naše trojice, v kateri Kravanja sploh niso spoznali, dasi so ga imeli v rokah, temveč so verjeli imenu, ki jim ga je tedaj natvezil.

O dogodkih in spopadu na Mali gori se moremo poučiti iz dveh poročil. Prvo je napisal 14. maja narednik Mrzlikar, komandir žandarmerijske postaje v Ribnici okrajnemu sodišču v Ribnici, drugo pa maresciallo Carbone Carlo Alberto, italijanski poveljnik postaje v Ribnici vojaškemu

vojnemu sodišču v Ljubljani 16. maja. Poleg teh obstoje še zasebne informacije, ki se z gornjimi dejstvi delno ujema, delno pa tudi razhajajo.

Kaj nam navedena poročila povedo?

Dne 13. maja 1941 je ob 7. uri zjutraj odšla z žandarmerijske postaje v Ribnici patrolja 7 mož — 4 karabinjerji in 3 orožniki. Karabinjerji so bili: Vincenzo Calderisi, Francesco Nevetta, Donato Maglio in Pasquale Vozzolo. Orožniki pa so bili Vinko Podboršek, Jože Pišorn in Stanko Čeplak. Patrolja je šla čez Malo goro v vas Struge zaradi iskanja orožja (!).

Okoli 9. ure je patrolja prišla na vrh Male gore do Lovšinove kolibe. Hotela jo je pregledati, če ni v njej kaj orožja ali municije. Iz nje je zaslišala neko šušljanje. Približala se je kolibi in zahtevala, da neznanci vrata odpro. Toda nihče ni hotel odpreti. Tedaj si je patrolja odprla vrata nasilno in v kolibo je prvi vstopil orožnik Pišorn, za njim pa karabinerja Nevetta in Vozzolo. V trenutku vstopa so se v notranjosti kolibe odprla vrata, ki so vodila v drugi notranji prostor, in skoznja je ustrčil človek, ki so ga kasneje identificirali kot Jovanovića, ter ranil Pišorna v spodnji del trebuha. Spremlja joči karabinjer Nevetta je odgovoril z ognjem in Jovanovića obstrelil na čelu, nakar je »Jovanović« takoj zaprl vrata, člani patrolje pa so se odstranili iz kolibe na prsto in poiskali primeren zaklon. Iz notranjosti je padlo še nekaj strelav, ki so jim s svoje strani odgovorili tudi člani patrolje. Eden od orožnikov — Vinko Podboršek — se je tedaj odpravil v bližnjo vas, da bi priskrbel sredstvo za prevoz ranjenega Pišorna, drugega orožnika — Stanka Čeplaka — pa je Calderisi poslal na postajo v Ribnico, da bi jo obvestil o položaju na Mali gori.

Streljanje med patroljo in »skrivači« je trajalo kake pol ure. Po končanem streljanju se je, kakor je poročal Mrzlikar, pojavil na vratih kolibe učitelj Anton Majnik, dvignil roke kvišku in se odpravil k:

patrulji. Ker pa je ta pazila na ostale napadalce v kolibi, je Majnik izkoristil, priliko in zbežal v gozd. Patrulja je sicer streljala za njim, toda strelji ga niso zadeli, tako da je mogel srečno pobegniti. Zanimivo je, da italijansko poročilo o Majnikovi predaji sploh ne govori. Očividno je bilo Italijane sram, da jim je pobegnil, ko so ga imeli že v rokah. Po pripovedovanju Draga Marušiča pa so Italijani Majnika celo uklenili, toda Majnik je ob ugodni priliki sunil stražarja in pobegnil z uklenjenimi rokami. Po begu je nekaj dni iskal kovača, da bi mu prepilil verige in ga tako osvobodil dokazov, da je bil v karabinjerskih rokah. Nobenih težav pa karabinjerji niso imeli z ugotovitvijo Majnikove identitete. Navzoči ribniški orožniki so ga poznali osebno, ker je Majnik bil pred nekaj tedni še učitelj v Ribnici.

Okoli 10. ure, že po končanem streljanju, se je v vratih kolibe pokazal »Jovanović« ali Ivanović, kakor ga v italijanskih aktih včasih pišejo, z vzdignjenimi rokami v znak predaje in krvaveč iz rane na glavi in levega boka. Karabinjerji so ga zgrabili in takoj vprašali, ali je še kdo v kolibi. Rekel jim je, da ne, toda niso mu verjeli, pa tudi vstopiti si niso upali; zato so še naprej nadzorovali izhod.

Medtem je orožniku Podboršku uspelo priskrbeti nosila in ljudi, ki so ranjenega Pišorna odnesli v Ribnico. Drugi orožnik, Čeplak, je s svoje strani uspel, da je iz Ribnice pripeljal na pomoč dve desetini vojakov iz 2. polka sardinskih grenadirjev. Na »bojišče« so prišli ob 12,30. Skupno s karabinjersko patroljo so obkolili kolibo. Vsi so namreč sumili, da je v kolibi moral biti še nekdo. Nihče si pa vanjo stopiti ni upal. »Junaško« so vanjo vrgli okoli 20 bomb. Nato se je orožniška patrolja s karabinjerji podala h koči in nasilno odprla vrata. V sobi so našli na tleh okoli 35 let starega moškega s prestreljeno glavo. Tako je poročal Mrzlikar. Po italijanskem poročilu pa je bil zaključek »bojev« nekoliko

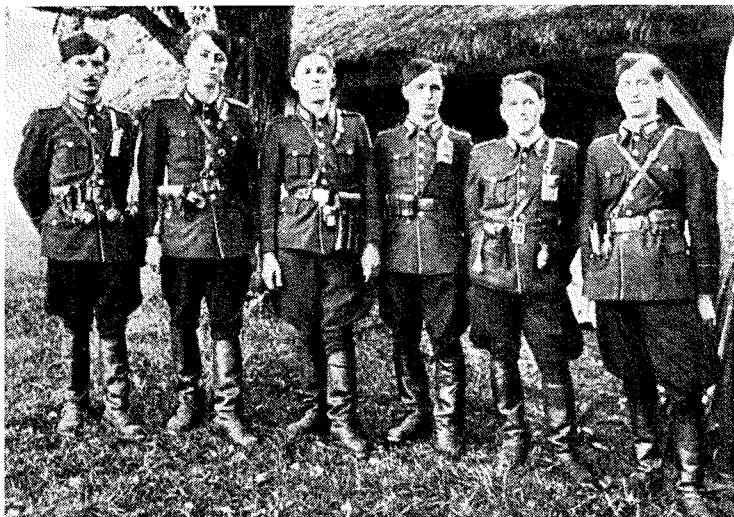
drugačen. Ko so vdrli v kolibo, so našli na tleh smrtno ranjenega človeka, ki je držal v rokah revolver v smeri vrat. Nenadoma je iz njegove cevi počil strel in oplazil enega karabinjerja (Leoneja) in enega orožnika (Povha), nakar sta ta dva takoj ustrelila proti ranjencu in ga ubila. Ta epilog je bil seveda prikrojen karabinjerski želji, da bi se njihova akcija pokazala učinkovitejša in bolj junaška. Sploh moramo reči, da je italijansko poročilo močno napihnjeno, obratno pa je Mrzlikarjevo zelo trezno in tudi realno.

Da je zaključek bojev po italijanskem poročilu bil fantazija, dokazuje predvsem poročilo zdravnika dr. Janeza Oražma, ki je mrliča obduci-

ral in ugotovil dve smrtni rani, eno na telesu, drugo na glavi, ki jo je prestrelil nad ušesi strel od blizu, to se pravi, da se je umrl sam končal. To mnenje je tudi direktno napisano v članku »Nikoli ne bomo pozabili našega Skalarja«, ki ga hrani brat F. Kravanja in ki pravi, da si je... (D. Z.) težko ranjen raje vzel življenje, kakor da bi padel fašistom v roke.

Potem ko so člani patrolje vdrli v kolibo, so Italijani temeljito preiskali ves prostor in nato sporočili nadrejenim organom, kakšno orožje so našli, koliko denarja in kako je bilo vse shranjeno. Po opravljeni preiskavi so mrtveca in ranjene spravili v dolino. Ranjenca so najprej pre-

Nobeden ni dočakal svobode...

Kakšni fantje! Bilo jih je veselje pogledati, ko so stali v vrsti, vsi zdravi in lepo raščeni, vsi v lepih uniformah, obuti v škornje, oboroženi s pištolami. To so bili kurirji postaje S-5, ki je imela sedež med Lisco in Loko pri Zidanem mostu. Njihova naloga je bila, vzdrževati zvezo preko Save med Štajersko in Dolenjsko.

Neko noč jeseni leta 1944 so se zadrževali pri neki hiši v Okroglicah nad Lisco. Po večerji so šli spat na kozolec.

V zgodnjih jutranjih urah jih je zbudilo vpitje in streljanje. Kozolec so obkolili Nemci in jih napadli.

Vnela se je neenaka borba. Kurirji so padali drug za drugim, kozolec so objeli plameni. Nekaterim se je posrečilo pobegniti s kozolca, toda niso se mogli prebiti skozi obroč.

Spomin nanje je ta fotografija, kjer stojijo od leve proti desni: Slopar, Hrast, Zorko, Milan, Ferdo in Dragar (ko-mandir postaje).

dali krajevni vojaški bolnišnici v Ribnici, takoj nato pa v Kočevje, kjer so izjavili, da je tako Pišornovo kakor »Jovanovičev« življenje bilo v resni nevarnosti. »Jovanoviča« so v bolnici postavili pod stražo in ga hkrati dali na razpolago vojnemu vojaškemu sodišču v Ljubljani.

Na »bojišče« na Mali gori je še istega dne popoldne okoli 15. ure odšla posebna četa grenadirjev, ki naj bi preiskala obširno ozemlje, če bi še kaj našla, zlasti pa, da bi dobila pobeglega Majnika. Vse iskanje pa je bilo tedaj in kasneje zaman. Majnika niso Italijani nikoli dobili. Kasneje je odšel v partizane in tam padel.

Zanimivo je, da mrtveca italijanski organi nekaj časa niso mogli identificirati. Pri sebi ni imel nobenih dokumentov, ki bi jim v tem smislu dali trdne podatke. Povrh tega je pa še »Jovanovič« izjavil, da ga ne pozna. Mrtveca so prepeljali v mrtvašnico ribniškega pokopališča, kjer ga je obduciral zdravnik in podal svoje mnenje. Sodne oblasti so nato ukazale mrtveca pokopati, kar se je zgodilo 14. maja. Pri nadaljnjem poizvedovanju so pa ugotovili, da je bil mrtvec iz Ljubljane. Kako so do tega prišli, ni znano. Odredili so truplo izkopati, da bi morebiti prišel kak sorodnik in bi po njem odkrili neznanca. Dva dni po pokopu so ga dejansko izkopali in znova postavili v mrtvašnico. Najprej je prišla k njemu starejša ženska — dejansko je bila njegova mati — toda po izjavi Draga Marušiča se z nobeno kretnjo ni izdala, da bi mrliča poznala. Za njo je nato prišel starejši moški, Ivan Zelen, ki se pa ni hotel pretvarjati. V prisotnosti marešala in zdravnika je mrtveca priznal za sina Danila. Uganka o neznancu je bila s tem rešena. Seveda so Italijani o priznanju napravili zapisnik, mrliča pa potem znova pokopali.

Dolgo je za Italijane bil nepojasnjena oseba »Djuro Jovanovič«. Ko so ga na Mali gori prijeli, ni imel pri sebi nobenih dokumentov, da bi iz njih ugotovili, kdo je bil. Po-

srečilo se mu je natveziti Italijanom, da je Srb, ki je bil rojen v Chicagu v ZDA. Leta 1940 da je prišel v Niš, od tam pa da se je pred nekaj meseci preselil v Ljubljano, kjer pa ni imel stalnega bivališča. Iz Ljubljane da se je nato pred tremi tedni odpravil v Ribnico, kjer se je sestal z neznanim moškim, ki so ga ubili v koči itd. Za »Jovanoviča« je bilo ugodno, da je zelo dobro govoril srbski.

Šele po dobrem letu in po hudih blamažah so Italijani spoznali, da Djuro Jovanovič ni bil Srb in ne Jovanovič, temveč Slovenec in član primorskih tigrovcev — Ferdo Kravanja iz Čezsoče pri Bov-

cu. Toda maja 1941 so ga prevzeli pod izmišljenim imenom in ga sredi junija kot takega poslali po uradni poti iz Kočevja v splošno bolnišnico v Ljubljani. Tam se je zdravil skoraj štiri mesece. Njegovo stanje je bilo precej kritično, zaradi česar je močno oslabil in bil za dolgo priklenjen na posteljo. Ves čas je bil tudi pod stražo, ker so mu Italijani postavili enega karabinerja v sobo, drugega pa pod okno. Namestili so ga v prvem nadstropju kirurškega paviljona v vogalni sobi, ki gleda proti vzhodu. Od tam je končno s pomočjo organizacije OF 6. oktobra 1941 pobegnil in odšel v partizane.

Fršk

Šestindvajset dni z angleškimi letalci

JESENI 1944. leta sem se zdravil v Bohinjski bolnišnici. Ko se mi je rana zacelila, sem odšel na Pokljuko, da bi me od tam po kurirski zvezi spravili nazaj, v 2. bataljon Prešernove brigade, kjer sem bil prej. V Gorjušah pa sem srečal nekdanjega namestnika komandanta našega bataljona tovariša Goloba, ki je ravno takrat ustanavljal Jeseniško-Bohinjski odred. Tudi jaz sem ostal v tem odredu. Nekaj časa sem bil v četi, ki se je zadrževala na Mežaklji in v okolici Radovne. Po hajki na Dovški planini pa sem odšel s Cvetom Kobalom-Florijanom v štab odreda.

Še vedno se spominjam, kako smo bili veseli, ko je bil osvobojen Beograd. Veseli pa smo bili tudi gostih jat zavezniških letal, ki so pogosto letela čez naše ozemlje bombardiraj Nemčijo.

Nekega zimskega popoldneva smo spet zaslišali na obzorju grmenje letalskih motorjev. Zrli smo proti Karavankam in kmalu zagledali dve skupini zavezniških letal, ki so se vračala iz Nemčije. Za njimi je letelo še eno letalo. Gost črn dim se je valil iz njega in sumljivo je nihalo s krila na krilo. Tesnoba nam je stiskala srca. Vedeli smo, da je letalo zadeto. Ko smo tako gledali, so se izluščile iz letala tri črne

pike. Kmalu smo zagledali tudi padala. Počasi so se letalci približevali zemlji. Mislili smo, da bodo padli blizu nas. Letalo je s silnim hruščem treščilo v skale. In zdaj je bila naša prva misel: poiskati in rešiti zavezniške letalce.

Našli smo jih šele po večdnevnem iskanju. Pripeljali smo jih v štab odreda. Že 2. decembra 1944 pa sem prejel ukaz, naj zavezniške letalce spremljam v Črnomelj, v Glavni štab Slovenije. Dobil sem posebno pismo in odpravili smo se na dolgo pot.

Prvi del poti smo morali zaradi nevarnosti prehoditi ponoči. Vodila nas je po Zgornji Bohinjski dolini skozi Fužine, čez most pri Sv. Janezu, mimo vasi v Spodnji Bohinjski dolini, skozi gozd na Nemški rovt, na Jelovico, kjer smo nekaj časa počivali. Snega je bilo že precej. Nadaljevali smo pot proti Ratitovcu, kjer smo spali v kurirski karavli. Rešeni letalci so začeli že v prvem delu poti pešati. Enega izmed njih smo morali nositi, ker ga je ožulil čevelj. Še vedno se spominjam in na smeh mi gre, kako sem ga nosil. Oprijel se me je okrog vratu, s koleni se je vlekel po snegu, ker je bil skoraj še enkrat tako velik kot jaz. Ko smo se ob prvem počitku pogovarjali, se letalci niso mogli načuditi, kako smo

utrjeni in da smo brez težav prehodili dolgo pot do Rati-
tovca. Eden izmed njih je
namreč za silo govoril nemški.
Pripovedoval nam je, da so jim
že v Bariju, od koder so vzle-
teli, ukazali, naj se prebijajo
v Jugoslavijo, če bo njihovo
letalo poškodovano. Tam bodo
v gozdovih naleteli na parti-
zane. Spoznali jih bodo po pe-
tokrakah zvezdah. Našli da jih
bodo, če bodo po vaseh spra-
ševali za Tita. Tako so tudi
storili in ljudje so jih pripe-
ljali k partizanom. Čudili so
se naši disciplini. Povedali smo
jim, kako so organizirane naše
kurirske zveze. Neverjetno se
jim je zdelo, kako so se kurirji
sestajali ob določenem času na
določenem kraju, izmenjavali
pošto in odhajali vsak na svojo
stran, ter kako je ta sistem
zvez brezhibno deloval. Spra-
ševali so nas tudi o tem, kje
dobivamo orožje in kje hrano.
Ko smo jim povedali, niso ho-
teli verjeti.

Po prihodu na Jelovico nas
je čakala prva resnejša zapre-
ka na poti preko Prtovča in
Zalega loga. Tam so Nemci
pogosto postavljali zasede. Ven-
dar smo imeli srečo. Po več-
urni hoji smo brez nevšečnosti
prispeli v Farji potok, kjer
smo prenočili na komandi Go-
renjskega vojnega področja.
Sprejeli so nas ljubezno, dali
so nam tudi posebno večerjo.

*Božidar Jakac: Prvi prevoz avtokolone IV. armije čez Kolpo
15. aprila leta 1945*

Toda letalci niso hoteli ničesar
pokusiti. Najbrž so se bali, da
je hrana okužena. Z nekim ne-
zaupanjem so gledali na nas.
Govoril sem o tem s koman-
dantom Krtino in ta me je po-
tolažil, rekoč: »Preden bodo
prišli v Črnomelj, bodo jedli
vse in tudi govorili.«

Naslednje jutro smo mimo
Novakov odšli v Cerkno, kjer
smo spet počivali. Letalci so
se čudili, ko smo jim povedali,
da je to osvobojeno ozemlje,
kjer se gibljemo brez ovir. Mi,
spremljevalci, smo se pošteno

najedli, letalci pa so uživali
čokolado in nekakšne tablete,
ki so jih imeli s seboj.

Čakala nas je naporna in
dolga pot po trdi cesti v Spod-
njo in Zgornjo Tribušo ter v
Čepovan, kjer smo se ustavili
v štabu IX. korpusa. Tam smo
počivali dva dni, nato pa smo
odšli mimo Otlice, Cola in
Podkrajja v Predjamo, kjer
smo prenočili in počakali po-
sebno kurirsko zvezo, da nas
je prepeljala čez cesto in že-
leznico.

Imeli pa smo smolo. Blizu
ceste Postojna—Trst smo padli
v zasedo. Nemci so nas pustili
čisto blizu in z vsem orožjem
usekali po nas. Morali smo se
umakniti nazaj proti Predjami.
Letalci so bili zelo utrjeni, a
vendar so se strogo držali na-
ših ukazov in nam sledili. Nih-
če ni bil ranjen. Menda je bil
to zanje prvi spopad. Ves dan
in vso noč se niso mogli umi-
riti in vsak najmanjši šum jih
je vrgel na noge. Podnevi smo
se iz Predjame počasi bližali
cesti, toda terenci so nas ob-
vestili, da se bliža Predjamski
močna nemška patrolja. Zato
smo se vrnili in odšli proti
Podkrajju. Proti večeru smo
dobili zvezo s kurirji in ponoči
nemoteno prekoračili železnico
in cesto. Najbrž nam je pri
tem pomagal dež, ki je vso noč
neusmiljeno lil. Po večurni
hoji smo prišli v neko vas pri
Pivki, kjer smo se do jutra su-
šili. Nato smo nadaljevali pot
preko bivše jugoslovansko-ita-

*Partizansko letališče v Krasincu v Beli krajini, fotografirano
v marcu leta 1945*

Tam za dolino

*Tam za dolino so travniki
in polja preorana,
tam za dolino so hiše
in na oknih cvetje,
tam za dolino so sadovnjaki
in ograjeni vrtovi,
tam bodo vzcvetele vrtnice
in nageljni rdeči.*

*Tam za dolino
sanjala nekoč sva o sreči.*

*O strte sanje,
o mrtve podobe,
zvoki izzveneli...*

*Tam za dolino
ni travnikov v cvetju,
tam za dolino
ni belih hiš,
tam so ruševine,
grobovi,
mrtvi so kmetje
in vsaka vrtnica,
vsak nagelj
je črna rana.*

(Nad Radovno, decembra 1944)

lijanske meje do Otoka pri Cerknici.

V Otoku smo se odpočili. Kurirji in terenci so nam pomagali, da smo se do Čabra peljali z vozom. Tu smo se spet za silo odpočili, nato pa smo krenili ob Čabranki in Kolpi do Starega trga, kjer smo dva dni počivali. Z letalci smo se pogovarjali največ še o tem, koliko časa bomo še hodili, in če je še kje nevarno zanje. Zaseda pri Postojni se jim je zasidrala v spomin menda za vse življenje. Ko smo jim povedali, da smo spet na osvobojenem ozemlju, so se potolažili. V razgovoru smo zvedeli, kako zelo so se bali, da jih ne bi ujeli Nemci. Vztrajno so hodili za nami, a ne dolgo. Res so bili močno izčrpani, saj so živeli samo od praškov, čokolade in prepečenca. Vsi skupaj smo težko čakali, da pridemo v Črnomelj. Letalci so postali zgovornejši,

jesti pa še vedno niso hoteli, čeprav je bila naša kuhinja za tiste čase in razmere naravnost odlična. Čudili so se tudi našemu pozdravu »Smrt fašizmu—svobodo narodu!« Sprasovali so, kaj to pomeni, ko pa smo jim povedali, so se samo nekaj med seboj menili, česar nismo razumeli, in zmajevali z rameni.

Naposled smo le prispeli v Glavni štab in tam oddali naše varovance. Angleška misija nas je nato povabila v svojo bazo, kjer smo bili njeni gostje. Nismo se mogli načuditi našim varovancem, ki so po šestindvajsetdnevnem potovanju spet spregovorili s svojimi rojaki. Z nepopisnim zahvaljevanjem in objemi so nam končno le dali vedeti, da nas imajo za svoje zaveznike. Prinesli so nam zemljevide in nas prosili, naj jim pokažemo njihovo pot od kraja, kjer so pristali, pa do Črnomlja. Po krajšem

računanju sploh niso mogli verjeti, da so prehodili tako dolgo pot v tako kratkem času. Z velikim navdušenjem so kazali na nas, ki smo sedeli v novih uniformah na klopi. Z njimi smo se potem tudi slikali in si izmenjali naslove, toda zdaj nimam več slik niti se ne spominjam več naslovov.

Ko so v začetku leta 1945 pristala v Krasincu prva zavezniška letala, so se rešeni letalci vkrcali vanje in odleteli v Bari. Potem smo se ločili tudi mi spremljevalci. Jaz sem odšel v Semič, v politični tečaj za vodne delegate, ona dva pa sta se vrnila v neko drugo enoto.

Tako smo rešili tri zavezniške vojake in jih vrnili njihovi domovini, njihovim družinam.

Miloš Sova

V spomin Peru Dražiću

DNE 22. februarja 1962 je v Murski Soboti umrl nosilec »Spomenice 1941«, rezervni kapetan I. razreda tovariš Pero Dražić.

Rodil se je 10. julija 1919 v vasi Šušnjaru, občina Jabukovac, okraj Sisak. Po končani osnovni šoli se je šel učiti v Zagreb za peka. Ko je postal pomočnik, je sodeloval v stavkovnem gibanju, ki so ga vodili komunisti. Leta 1940 je

odšel služiti kadrovski rok. Služil je v 1. bateriji 15. topniškega polka v Osijeku, kjer je dočkal tudi zlom stare Jugoslavije. Ujeli so ga Nemci, a je pobegnil iz vojašnice in se tako rešil životarjenja v ujetniških taboriščih. Vrnil se je v domače kraje.

Ponoči 23. julija 1941 so banijski partizani pod vodstvom Vasilija Gačeše napadli železniško postajo v Grabovcu ter prizadejali ustašem občutne izgube. Naslednji dan, 24. julija, so ustaši poklali okrog 800 Srbov iz okoliških vasi. Ustaši iz Gline in Petrinje so se po celodnevem klanju že utrudili, zato so zadnji skupini na smrt obsojenih namenili smrt z ustrelitvijo. Med temi je bil tudi Pero Dražić. Ko so jih gnali v bližnji gozd, je Peru Dražiću in dvema tovarišema uspelo pobegniti.

Dne 17. avgusta 1941 je Pero Dražić postal partizan v gozdu Samarici. Od takrat pa do konca vojne je bil Pero neprestano v operativnih enotah NOV. Od borca se je povzpел do vodnika, namestnika četnega komandirja, bataljonskega intendanta in pomočnika divizijskega intendanta v slavni 7. banijski diviziji.

Z 8. brigado 7. divizije NOV se je pokojnik udeležil tudi bitke na Sutjeski. Obolel je za tifusom in se skupaj z ostalimi bolniki prebijal iz nemškega obroča. Lakota je strahovito pritiskala, jedli so bukovo listje, brskali za gozdnimi sadeži. Pero je moral jesti celo neoprana ovčja čreva. Nato je pojedel opanek z noge, hodil je bos, pokrit s prežgano odejo. Nove opanke si je napravil iz odrte konjske kože...

Po vojni se je pokojnik naselil v Prekmurju. Kot upokojeni oficir je še nadalje sodeloval na področju izvenarmadne vzgoje. Bil je organizacijski sekretar Združenja rezervnih oficirjev in podoficirjev, dokler ga ni bolezen priklenila na posteljo.

Kot človeka in zaslužnega borca, ki je vse svoje sile in sposobnosti posvetil ljudstvu, smo ga vsi cenili in spoštovali. Ohranili ga bomo v trajnem spominu.

Jože Janež

Miloš Bajić: V Mauthausnu na dan osvoboditve

Iz dela okrajnega odbora ZB v Ljubljani

DVE komisiji za priznavanje službenih let pri okrajnem odboru Zveze borcev NOV v Ljubljani že dolgo nista bili več kos svojemu delu. To pa predvsem zaradi številnih prošenj, ki so prihajale na odbor in se tam kopičile. Tovariši in tovarišice, ki so delali v obeh komisijah poleg svojih rednih zaposlitev, so izkazali veliko mero požrtvovalnosti, saj so žrtvovali mnogo prostega časa, toda kar je preveč, je preveč...

Zato je okrajni odbor Zveze borcev obe komisiji združil v eno, ki ima tri redne in enega rezervnega člana. Ti delajo v rednem službenem času in so za svoje delo plačani kot uslužbenci.

V nekaj mesecih napornega dela je komisija rešila večino zaostalih prošenj. Tako rešuje zdaj prošnje, ki so prispele na okrajni odbor lani decembra. Še vedno pride mesečno povprečno po 250 prošenj na okrajni odbor.

Nekateri pošiljajo tudi pritožbe glede let med NOB. Nad 90 odstotkov teh pritožb pa je neupravičenih. Vzrok, da se pritožujejo ali da sploh vlagajo prošnje za priznanje delovne dobe, je pri mnogih v tem, ker ne poznajo predpisov in zakonov.

Med prosilci za priznanje dvojne delovne dobe sta najštevilnejši dve kategoriji. Prva so kmetje iz pasivnih predelov v okraju, ki so stari ali bolni in nimajo druge možnosti za preživljanje. Dvojna leta potrebujejo zaradi upokojitve. Večkrat nastajajo težave, ker nihče noče njihove zemlje. Druga težava je v tem, da ti ljudje morajo vnaprej oddati zemljo, potem pa čakati rešitve, ki je lahko pozitivna ali negativna. Postopek dolgo traja, medtem pa prosilec nima sredstev za preživljanje.

Druga kategorija prosilcev izhaja iz dela za Osvobodilno fronto v sami Ljubljani, in to predvsem iz vrst doslej nezaposlenih državljanov, med katere spadajo n. pr. gospodinje.

Prve skupine prijavitelcev za izpite v višjo kvalifikacijo so opravile izpite. Ponekod je

nastalo vprašanje delovnih mest za te tovariše in tovarišice. To vprašanje bo treba reševati v prihodnjih mesecih v sodelovanju s prizadetimi, pa tudi z vodstvi podjetij in občinskimi posredovalnicami za delo. V nekaterih primerih bodo morali posamezniki tudi drugam v službo.

V zvezi z novim gospodarskim sistemom se večkrat zgodi, da se dve ali več podjetij zaradi racionalnejšega poslovanja združita. Tedaj odpade navadno več delovnih mest za vodilne uslužbence, zlasti v manjših podjetjih, ki jih »prijopijo« večjim. To se izraža tudi v težnji, da bi si nekateri vodilni uslužbenci zagotovili vsaj strokovnost kvalificiranega delavca iz svoje stroke. Upoštevač dosedanje prakso na vodilnem delovnem mestu, izpit za kvalificiranega delavca ne more nikomur škodovati, toda te tovariše bo vseeno treba usmeriti, če ne zdaj, pa kasneje, v druge, višje stopnje izobraževanja. Saj so z delom na dosedanjem delovnem mestu dokazali, da so za kaj takega sposobni.

M. P.

Muzejska in spomeniška dejavnost v okraju Murska Sobota

V MINULEM, jubilejnem letu 20-letnice ljudske revolucije je Pokrajinski muzej v Murski soboti v najtesnejšem sodelovanju in ob pomoči organizacij Zveze borcev razvil zelo živahno dejavnost.

Skoraj vse leto je imel prof. Drago Novak, upravnik oddelka NOB, po osnovnih šolah (predvsem v Ljutomerški občini) predavanja s tematiko »NOB v Pomurju«. Tako predavanje so poslušali tudi učitelji zgodovine.

V preteklem letu je bilo na območju občine Ljutomer topografsko obdelanih 26 vasi. S tem je topografija NOB v tej občini zaključena.

Pokrajinski muzej v Murski Soboti je 27. aprila 1961 odprl razstavo »Pomurje v NOB«. Razstava je bila v štirih razstavnih prostorih Pokrajinskega muzeja v Mur-

ski Soboti. Organiziral jo je muzej s sodelovanjem nekdanjih borcev in aktivistov iz Pomurja. Ogledalo si jo je 10.545 ljudi.

Razen omenjene razstave, ki je bila v razstavnih prostorih Pokrajinskega muzeja v Murski Soboti, je vodstvo muzeja organiziralo tudi potujočo razstavo »Pomurje v NOB«. To razstavo si je v Bogojni, Turnišču, Črenšovcih, Polani, Gornji Radgoni, Ljutomeru in Petrovcih ogledalo skupno 25.647 ljudi.

Razen tega so tudi v Ljutomeru organizirali občasno razstavo »NOB v Ljutomeru«. Dokumentarno gradivo je bilo razstavljeno v izložbenih oknih.

Muzejska zbirka NOB v Gornji Radgoni pa je razstavila zgodovinsko gradivo iz te občine v izložbenih prostorih trgovskega podjetja. Vse predmete iz NOB v Gornji

Radgoni si je ogledalo nad 10.000 oseb, še celo obiskovalci iz sosednje Avstrije so si z zanimanjem ogledali razstavno gradivo.

Dijaki gimnazije in učiteljišča v Murski Soboti so črpali razstavno kakor tudi depojsko gradivo muzeja v Murski Soboti in Ljutomeru pri pouku zgodovine ter za maturitetne naloge. Pionirji osemletke I. v M. Soboti so vključili v akcijo »Jugoslovanske pionirske igre« gradivo iz NOB, ki so ga črpali v muzeju. V povezavi »Sole in muzej« je bilo organiziranih 10 skupin, ki so po določenih nalogah zbirale dokumentarno gradivo: »Murska Sobota v NOB«. Te skupine so obiskale še živeče borce, šle po poteh borcev in aktivistov v NOB in zbirale gradivo na terenu. Dijaki I. in II. osemletke v Ljutomeru ter dijaki šole na Tišini so izdelali v letu 1961 sedem maket raznih postojank iz NOB. Pod vodstvom prof. Draga Novaka so dijaki šole Ivana Cankarja v Ljutomeru zbrali spomine na važnejše dogodke iz NOB v Priekiji in jih opisali v »Mladem Prieku«. V minulem letu so precej dopolnili Muzejsko zbirko iz NOB v Gornji Radgoni s številnimi dokumenti, fotografijami, izvodi Slovenskega poročevalca iz leta 1941, 1942 in 1943, nekaj primeri partizanskega orožja, s ciklostilom, ki so ga rabili v NOB za razmnoževanje propagandnih letakov, itd.

Muzejska zbirka v Gornji Radgoni je pod vodstvom Vekoslava Šturma zbrala podatke in sestavila življenjepise 115 padlih borcev, ustrelnih talcev in umrlih internirancev z območja omenjene občine. Vse to so opremili s slikami padlih in umrlih udeležencev NOB v obliki vezane knjige in dali na voljo vsem šolam radgonske občine.

Muzejska zbirka NOB v Gornji Radgoni še nima primernih prostorov, kjer bi lahko razstavili vse zbrano gradivo. Upajo pa, da bo letos ta problem rešen.

Letos nameravajo zaključiti topografijo NOB za občino Gornja Radgona in na področju levega brega Mure, t. j. v Prekmurju. Določena je tudi že ekipa, ki bo odšla na teren.

Letos bodo še naprej dopolnjevali zgodovinsko gradivo, zbirali muzealije (zlasti s področja TV postaj, kurirskih poti, javk itd.). Da bi dokumente zavarovali, bodo nadaljevali že pričeto mikrofilma-

nje in preslikavanje originalov. V strokovnem sodelovanju z Zvezo borcev in Izseljeniško matico OLO M. Sobota je v načrtu organizacijske razstave »Izseljenišvo«. Do 1. maja 1962 bo Pokrajinski muzej organiziral skupaj s Študijsko knjižnico v M. Soboti razstavo »Napredni tisk« v Polani. Jeseni 1962 bo 10-letnica delovanja Muzeja NOB v Ljutomeru. V načrtu je (s finančno podporo ObLO Ljutomer) popolna preureditev oddelka NOB v Ljutomeru v novih razstavnih prostorih. Razen tega nameravajo izdati delo »Spomeniki NOB v Pomurju«. V tem delu bodo objavljeni tudi življenjepisi s slikami padlih in umrlih udeležencev ljudske revolucije.

V prejšnjem letu je bila dokaj živahna tudi spomeniška dejavnost. Dne 4. julija 1961 je občinska organizacija Zveze borcev Murska Sobota odkrila spominsko ploščo Aliju Kardošu, znanemu prekmurškemu revolucionarju, prvemu upravniku »Ljudske pravice« in članu okrožnega komiteja KPS za Prekmurje, ki je umrl v nemškem taborišču.

V občini Petrovci-Salovci so odkrili spominsko ploščo vsem padlim borcem in žrtvam fašizma z območja tega obmejnega kraja.

Dne 29. novembra 1961 so odkrili spominsko ploščo na Kapeli, blizu zdravilišča Slatina Radenci. Na kamnitem objektu so plošče s posvetilom in vklesanimi imeni 39 padlih borcev in ustrlejenih talcev s tega območja. Občinski odbor ZB NOV Ljutomer je dne 22. decembra 1961 na ljutomerskem pokopališču odkril spomenik 23 ustrlejenim talcem.

Krona vsega pa je bilo v minulemu letu odkritje veličastnega spomenika padlim borcem in žrtvam fašizma v Gornji Radgoni. Odkritje je bilo na občinski praznik Gornje Radgone, 15. oktobra 1961. Spomenik je iz sivega idrijskega granita, oglat in visok skoraj 20 m. Izdelan je bil po načrtih ing. arh. Milana Černigoja iz Maribora.

Do konca leta 1961 je bilo v Pomurju odkritih 24 spomenikov, 59 spominskih plošč in 16 nagrobnikov, skupno torej 99 spominskih objektov.

Kar zadeva umetniško vrednost spomenikov, naj bo omenjeno, da so le redki, ki so umetniško res dognani. Še posebno zasluži kritiko figuralni spomenik narodnemu heroju Stefanu Kovaču-Marku v Murski Soboti, ki ne predstavlja prave podobe organizatorja NOB v Prekmurju.

Jože Janež

za dvig svojih strokovnih kvalifikacij, se zdaj pojavlja nekakšna užaljenost, ki se navadno kaže tudi v alkoholizmu. Pereči so tudi problemi nekaterih partizanskih vdov, bataric in kmetic na manjših posestvih. Te so med vojno veliko žrtvovala, zdaj pa so za delo nesposobne in se težko preživljajo. Ti problemi so posebno kritični na področju Bistre, Ludranskega vrha, delno v Koprivni, na obronkih Uršlje gore, v obmejnem predelu Strojne in na Dolgih brdih. Komisija je reševala najbolj kritične primere s predlogi za podelitev občinske priznavalnine in z občasnimi finančnimi pomočmi. Zdaj 25 upravičencev redno prejema mesečno priznavalnino od 2000 do 5000 dinarjev.

Lani je vložilo prošnje za priznanje dvojnih let 189 članov. Skoraj vsem so bile prošnje pozitivno rešene. Le nekaj jih je še v postopku zaradi nepopolne dokumentacije.

Skoraj 40 odstotkov članov je bolnih, največ zaradi želodčnih, živčnih in revmatskih obolenj. Komisija jih je 78 predložila za specialni zdravniški pregled.

Stanovanjsko vprašanje se rešuje postopoma. V Prevaljah je stanovanjski blok s 26 stanovanji za člane ZB tik pred dograditvijo. V Črni pa so gradnjo začasno ustavili zaradi pomanjkanja finančnih sredstev. Za stanovanja v bloku v Prevaljah pa je bilo vloženih kar 86 prošenj...

Nenehno spodbujanje, naj si člani Zveze borcev pridobivajo strokovne kvalifikacije, je že rodilo prve uspehe. V Železarni Ravne se pripravljajo 45 članov za izpite za kvalifikacijo, 37 pa za visoko kvalifikacijo. V rudniku Mežica je že opravilo izpite za kvalificirane delavce 39 članov, 54 pa se jih pripravljajo za visoko kvalifikacijo. V raznih šolah se izobražuje 252 članov.

Zveza borcev bedi tudi nad otroki padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja ter jim posreduje zaposlitev.

Več skrbi bi bilo treba posvetiti zbiranju dokumentarnega gradiva in partizanski topografiji.

Za predsednika občinskega odbora Zveze borcev je bil znova izvoljen dosedanji predsednik, tovariš Ludvik Pavlin, za tajnika pa tovariš Rado Draksler.

Marija Hriberšek

Pismo iz Raven na Koroškem

Z ZRELIM pogledom in dobro premišljenimi načrti je stopilo vodstvo občinskega odbora Zveze borcev Ravne na Koroškem pred delegate občinske konference Zveze borcev. Konference so se udeležili tudi predstavniki drugih organizacij v občini in okraju.

V pretekli mandatni dobi so osnovne organizacije Zveze borcev sprejele 215 novih članov. Zato je konferenca bila mnjenja, da je treba vprašanje članstva dokončno urediti. Kandidat naj pri sprejemu dokaže, da ima pogoje za člana Zveze borcev. Porast članstva v preteklem letu je posledica vse bolj uspešnega reševanja problemov članov — stanovanjskega vprašanja, zaposlitve, izobraževanja, priznanja delovne dobe. Glede priznanja delovne dobe velja, da bodo morale v bodoče nekatere priče dati svoje izjave z večjim čutom odgovornosti.

Občinski odbor Zveze borcev Ravne na Koroškem je delal s po-

močjo sekretariata, posameznih komisij ter treh aktivov Zveze borcev. Ti so delovali v Železarni Ravne, rudniku Mežica in gozdarskem obratu v Črni. Glavno delo pa poteka preko desetih krajevnih organizacij. V občini je 1113 članov Zveze borcev. Od tega števila je žensk 678, internirancev, izseljencev in borcev za severno mejo je 311. V političnih organizacijah se aktivno udeležuje 624 članov.

Večina krajevnih organizacij Zveze borcev nima primernih prostorov za svoje delo. Na mrtvi točki je ostala gradnja nekaterih spominskih objektov, n. pr. spomenika padlim v Podpeci ter spominskih plošč v Jamnici in v Žerjavu.

Komisiji za varstvo otrok padlih borcev ter za šolanje in pre-kvalifikacijo sta svoje delo opravljali s prizadevnostjo in odgovornostjo. Aktivna je bila tudi komisija za skrb za člane.

Pri posameznih članih, ki si niso dovolj pravočasno prizadevali

Pionirski krožki za čuvanje tradicij NOB

POLEG drugih važnih nalog, ki se z njimi ukvarja Zveza borcev NOV, je nedvomno zelo važno obujanje spominov in tradicij iz NOB. Sekcije, ustanovljene pri odborih ZB, ki so imele to nalogo, so se doslej v glavnem omejevale na organizacijo predavanj po šolah in na redke izlete šolske mladine v partizanske kraje. Pa tudi te naloge so izvajali kampanjsko, največkrat pred važnejšimi prazniki, in še to navadno na pobudo šolskih vodstev.

Pri teh predavanjih smo lahko ugotovili, da mladina z velikim zanimanjem in navdušenjem posluša pripovedovanje o bojih naših narodov in doživljajih posameznikov. To ni nič čudnega, saj je mladina še vse premalo seznanjena z zgodovino NOB; zato bi morali imeti taka predavanja večkrat, vse šolsko leto.

V okviru obujanja spominov na NOB bi se morale sekcije pri odborih Zveze borcev zavzeti tudi za širjenje publikacij s tematiko NOB. Pri tem mislim predvsem na širjenje revije »Borca« in »Kurirčka« med mladino v osemletkah. Posebno revijo »Kurirček« otroci radi bero, je pa premalo razširjena. Po mojem ni samo naloga založniškega podjetja, širiti tovrstne publikacije, temveč bi se morale ukvarjati s tem tudi organizacije Zveze borcev.

Delno so se sicer organizacije ZB že do zdaj ukvarjale s širjenjem teh publikacij in obujanjem spominov, toda ta dejavnost je bila več ali manj kampanjska in prepuščena pobudi posameznikov. Ni pa bilo čutiti sistematične in organizirane aktivnosti. Politično delo med šolsko mladino je zelo važno in hvaležno področje. Ne more nam namreč biti vse-

eno, kako in koliko je naša mladina seznanjena z osvobodilnim bojem. Te naloge — seznanjanja mladine z osvobodilnim bojem — ne moremo prepustiti samo učiteljem in profesorjem na šolah, ki so zaradi obširnega učnega programa že tako dovolj obremenjeni s strokovnim delom.

Seznanjanje mladine z osvobodilnim bojem ter popularizacija publikacij s tematiko NOB je obširna naloga. Zato nastaja vprašanje, kako razvijati organizirano in bolj aktivno delo po šolah. Zdi se mi, da je mogoče in da bi bilo dobro, če bi za opravljanje takih nalog organizacije Zveze borcev na šolah organizirale pionirske krožke, oziroma odbore za obujanje oziroma čuvanje spominov in tradicij NOB. S tem bi dosegli, da učenci ne bi bili samo pasivni poslušalci naših predavanj, pač pa bi tudi aktivno sodelovali. Hkrati bi bili ti krožki nekakšni zarodki političnega dela po šolah. Te krožke ali odbore bi sestavljali učenci višjih razredov osemletk. Ker je v vsakem razredu več paralelk, naj bi ti odbori šteli po deset ali več učencev-pionirjev. Seveda s samim organiziranjem teh krožkov ne bi dosegli ničesar, če ne bi bili krožki v stalnem stiku z odbori Zveze borcev, ki bi usmerjali njihovo dejavnost.

Program dela teh pionirskih krožkov za čuvanje spominov naj bi bil nekako takšen:

- V sodelovanju s šolskimi vodstvi in odbori Zveze borcev naj bi organizirali predavanja s tematiko iz NOB v šolah ali posameznih razredih. Predavatelje naj bi dala Zveza borcev.

- V nižjih razredih osemletk naj bi člani teh krožkov

sami pripovedovali zgodbe iz NOB pod vodstvom in nadzorstvom prosvetnih delavcev. Lahko bi tudi brali članke iz »Borca« ali »Kurirčka«.

- Seznanjali naj bi sošolce s publikacijami s tematiko iz NOB, zbirali naročnike za »Borca« in »Kurirčka«.

- Razvijali naj bi dopisništvo med součenci, ki bi pisali zgodbe iz NOB ter risali, potem pa dopise ali risbe pošiljali ustreznim mladinskim listom, predvsem »Kurirčku«.

- Dajali naj bi pobudo in predloge glede organizacije izletov v zgodovinske kraje in se dogovarjali glede predavateljev na teh izletih z Zvezo borcev.

- Vodili naj bi evidenco o tem, koliko predavanj, pripovedovanj in izletov je bilo, koliko so pridobili novih naročnikov za »Kurirčka«, koliko risb in dopisov so poslali posameznim listom.

Tu sem omenil samo nekatere oblike dela takih pionirskih krožkov za obujanje spominov iz NOB. Zato te ne morejo biti recept, ker je moč najti še druge. Organizacije Zveze borcev naj bi imele s temi krožki redne sestanke, pomagale naj bi jim z nasveti ter jim materialno pomagale.

V šolah na terenu »Tone Tomšič« v Ljubljani so se že lotili ustanavljanja takih krožkov. Moram reči, da smo pri šolskih vodstvih naleteli na razumevanje in pomoč. Izbor članov teh krožkov poteka preko pionirske organizacije. Obenem smo se povezali z uredništvom revije »Kurirček«, kjer so tudi sprejeli našo pobudo z veseljem. Izročili smo jim nekaj člankov in risb, ki so jih napisali učenci osemletke »Angele Ocepek«.

Menim, da bi lahko s tako obliko dela, kakršno sem opisal, dosegli tudi druge zadovoljive uspehe.

Toni Tratnik

Lupina portugalskega kolonializma se odpira

»KAPITAN Galvao je moj prijatelj« — je izjavil Janio Quadros, bivši predsednik Brazilije. »El capitan Henrique Galvao je pirat« — je v svojem besu izjavil predstavnik portugalske vlade.

Zarometi z ladje Santa Maria, ki jih je vžgal uporniški kapitan, o čigar drzni akciji je svetovni tisk toliko pisal, so posvetili globoko v Afriko. Približali so vsemu svetu težko realnost, v kateri živi devet milijonov Portugalcev. Odkrili pa so tudi dimenzije revščine in človeške tragedije Angole in Mozambika, dveh portugalskih kolonij na jugu Afrike.

»Generalni komandant osvoboditve«, kakor imenujejo Galvaa voditelji portugalske opozicije, je zadal prvi udarec 35-letni diktaturi Salazarja, bivšega profesorja finančnega prava na univerzi v Coimbri, sedaj neomejenega gospodarja Portugalske, poleg generala Franca edinega diktatorja Evrope, ki je preživel nacizem in fašizem. Kakšna ironija! Salazar se lahko sklicuje celo na večno prijateljstvo z Veliko Britanijo, pakt o prijateljstvu, ki so ga pred več sto leti sklenili portugalski kralji z britanskimi vladarji in ki na papirju še vedno obstaja.

Komaj se je pomirila panika, ki jo je v portugalskih uradnih krogih izzval upor na ladji Santa Maria, je že brzojav javil, da je prišlo do upora v portugalski koloniji Angoli. Četrtega februarja 1961 je v glavnem mestu Luandi skupina angolskih črncev napadla radijsko postajo, sedež policije in zapore, v katerih je bilo več sto angolskih patriotov. To je bil signal za splošni upor, toda do tega zaradi nepripravljenosti drugih provinc Angole ni prišlo.

Čeprav so portugalski žandarji v Luandi hitro uvedli mir in velja v Angoli stroga cenzura, se je vest o napadu na policijske zapore razširila kot blisk. Z bobni so domačini obvestili o tem vse bližnje kraje. Toda oba lističa, ki izhajata v glavnem mestu, nista smela o tem dogodku niti pisati. Vendar je prišlo med pogrebom padlih do novih spopadov s policijo. Kanadčan Harry Jurgenssen, ki je bil slučajno navzoč, je dejal pozneje dopisniku agencije AP, da je bilo mesto, kjer je policija obračunala s črnici, »podobno klavnici«.

Desetega oktobra 1961 je sicer angolski generalni guverner uradno izjavil, da je bil upor zatrt, toda mesec dni pozneje je voditelj angolskih upornikov Holden Roberto zatrdil, da se njegove čete formirajo za nove akcije. Iz skupih brzojavnih vesti, ki prodrejo tu in tam iz Angole, si ni lahko ustvariti popolne slike o položaju v tej portugalski koloniji, saj lisbonske oblasti

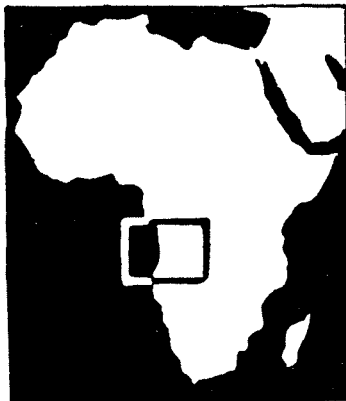
ne puščajo rade tujih novinarjev v svoje kolonije, vendar se vse jasneje kažejo obrisi bližnjih dogodkov: odločilnega spopada za osvoboditev Angole in drugih portugalskih kolonij.

Kakšen je sedanji položaj v Angoli? Malokdo je lahko na svoje lastne oči videl, kaj se godi onkraj ekvatorja, na velikem področju med Kongom in Južnoafriško unijo. Toda dejstva, ki jih tudi portugalske oblasti same ne morejo zanikati, so le dejstva.

Angola je največja in najbogatejša portugalska kolonija. Na njenem ozemlju bi se lahko razmestile Portugalska, Britanija, Francija, Švica in Italija. Portugalski kolonialisti so kmalu po vojni začutili, da je začel pihati v Afriki nov veter, zato so proglasili že 11. junija 1951, že pred enajstimi leti, Angolo in Mozambique za portugalski provinci! Nekaj let pozneje so proglasili tudi Portugalsko Gvinejo za prekomorsko pokrajino in sestavni del matične Portugalije.

Spretna in premišljena je bila ta poteza portugalskih oblasti. Dejansko, na zunaj, se ni namreč nič spremenilo, prebarvali so procelže z novo barvo, odstranili staro tablo z napisom »colonia«, na njeno mesto pa pribili novo, na kateri je pisalo »provincia«, toda Angola je kljub novi tabli še vedno ostala to, kar je bila vseh 400 let, kolonija starega tipa. Ali ne pravi že stari francoski pregovor: »Plus c'a change, c'est la même chose« — če še toliko spreminjaš, vedno ostane isto.

Res je, vsak Portugalec v kolonijah ni že avtomatsko veleposestnik, bogat trgovec, visok funkcionar, Portugalci so tudi zakotni prodajalci srečk, kurirji v hotelih, ulični čistilci, kmetje, ki se tolčejo od danes do jutri, čevljarji, brivci itd. — vse to, kar niso bili Angleži nikoli v kolonijah, kar so raje prepuščali drugim,

Angola v primerjavi s celotno površino Afrike

Levantincem pa Špancem in Italijanom.

Toda kljub temu nima danes niti 95 % črncev Angole najosnovnejših državljskih in političnih pravic. Državljske pravice uživajo samo Portugalci in tako imenovani *assimilados*, tisti, ki lahko dokažejo, da imajo take in take dohodke, znajo pisati in čitati portugalsko in so že osvojili »portugalski način življenja«. Število teh asimilirancev je zelo skromno, le nekaj odstotkov jih bo, vsi drugi pa žive kakor vedo in znajo. Kot v Južnoafriški uniji morajo imeti pri sebi stalno posebno legitimacije, le s temi lahko gredo s trebuhom za kruhom po Angoli.

Lansko leto julija je sicer portugalska vlada napovedala daljnosežne »ustavne reforme«, obljubila je, da bodo črnci uživali iste pravice kot belci, vendar pa je bila to le menica (*bianco*), ki je niso niti podpisali, še manj pa izpolnili. Odnos do črncev se v bistvu ni spremenil, visoke šole so jim še vedno zaprte, tisti, ki so lahko študirali na raznih afriških vseučiliščih, pa se ne morejo vrniti domov in so prisiljeni živeti še naprej kot politični emigranti.

Kljub načrtnemu zapostavljanju in terorju pa deluje v portugalskih kolonijah več ilegalnih organizacij, med njimi se največ citirata Antikolonialna unija, Ljudsko gibanje za osvoboditev Angole (MPLA). Šef štaba za osvoboditev Angole je Marcos Cassango. Leta je marca meseca sporočil vest, ki je pretresla celo poznavalca Afrike: izjavil je, da Ro-

Kako je v Angoli napeto, pričča tudi ta slika, kjer vidimo glavnega inženirja v neki sladkorni tovarni z brzostrelko na rami

berto Holden ni več komandant osvobodilnih čet Angole, štab angolske osvobodilne armade pa ne priznava več Unije angolskega prebivalstva kot enega izmed organiziranih organizacij angolskih črncev. Predaleč bi šlo, če bi kdo od nas zahteval, da pojasnimo ozadje te spremembe, morda bodo stvari čez mesec, dva bolj jasne; za zdaj smo se omejili le na registracijo.

Prav tak teror kot v Angoli je tudi v Mozambiku. Življenj-

ska raven črncev je zelo nizka, nižja kot v Kongu, saj Mozambique ne ve ne za baker ne za uran, Portugalska sama pa nima denarja niti za lastne potrebe, za modernizacijo svoje lastne industrije.

Najmanj 90 % črnskega prebivalstva v Mozambiku je nepismenih, 75.000 Evropejcev ima v zakonodajnem telesu 22 predstavnikov, 6,5 milijona črncev pa le 2. Pa še ta imenuje kolonialna uprava. Če dodamo še, da dele portugalski zakoni prebivalstvo na »državljanec« (2,5 %) in »domačine«, potem si še lahko predstavimo, kako obupno mora biti življenje v tej deželi.

Kakih 200.000 črncev dela v bakrenih rudnikih Rodezije ali pa v zlatih rudnikih Južnoafriške unije, kjer ostanejo leto ali dve. Vendar pa so njihovi zaslužki kaj skromni, niti desetino tega ne zaslužijo, kar dobe belci za isto delo.

Portugalski kolonisti imajo v svojih rokah polovico vse obdelane zemlje. Domačine so prisilili, da goje bombaž. Črnci delajo zato na svoji parceli, ki jim jo je odstopila portugalska uprava, in na bogatih plantažah belcev.

Toda dežela ni več na koncu sveta — na severu meji na Tanganjiko, ki je postala lani decembra neodvisna. Res je meja hermetično zaprta, toda ideje se širijo tudi po etru.

Portugalci so bili prvi v Indiji, prvi so se pojavili v Perzijskem zalivu, bili so pred Angleži na Ceylonu pa na Malaji, zdaj pa bi želeli ostati zadnji kolonialni gospodarji.

Leta 1947 so britanski vojaki zapustili indijska tla, Portugalci pa so morali iz Indije šele lani decembra, petnajst let za Angleži. Ali ni ironija zgodovine in usode, da je korpumpirano portugalsko cesarstvo preživelo britansko-indijsko kar za štirinajst let!

Dobri poznavalci Afrike zatrjujejo in napovedujejo, da bodo morali Portugalci prav tako na vrat na nos zapustiti Afriko kot so morali pred dvema letoma Belgijci Kongo. Tisti Kongo, za katerega so še malo prej zatrjevali, da je najbolj mirna, najbolj vzorna kolonija Afrike, šolski primer za vse druge!

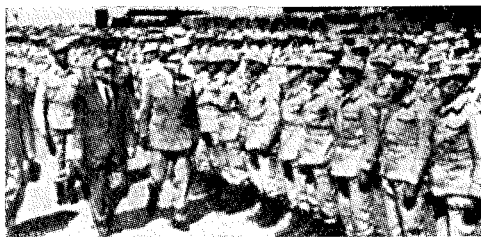
ŽALOSTINKA ZA GAMBARO

Španski fašangistični časopis »La Vanguardia« se je konec februarja s toplimi besedami spomnil proslulega italijanskega generala Gambare, ki je bil v vojni Francov najbližnji sodelavec.

»Njegova smrt pomeni hud udarec za Španijo, ki je tako izgubila zvestega kamerada iz najhujših časov. Gambara je ljubil Španijo z občutjem resničnega prijateljstva, saj je živel v njej dolgo časa, dokler ga bolezen ni prisilila, da se je vrnil v Italijo.«

Prav radi razumemo Francovo žalost. Gambara je bil do smrti eden izmed stebrov fašizma. Odlikoval se je s svojo zločinsko dejavnostjo v Jugoslaviji in za časa Mussolinijeve »republike« tudi v Italiji.

V. L.

Portugalski vojni minister pregleduje enoto, ki je namenjena v Angolo

Stavba nekdanjega evropskega kolonialnega cesarstva se ruši kakor staro zobovje, zdaj odpade en zob zdaj drug. Po neki čudni logiki zgodovine so prav Portugalci izgubili najmanj, čeprav so v svoje kolonije investirali — najmanj. Pravzaprav so morali vrniti le Indiji tri kline: Goo, Diu in

Domnao, vse drugo pa so obdržali, celo Macao, ki je le za streljaj od kitajske obale, in vzhodni del Timorja, enega izmed otokov Indonezije, še drže.

Toda to še ne pomeni, da bodo lahko zadržali nadaljnji proces razpadanja in zaustavili kolo zgodovine. Tudi de

Gaulle ni mogel; še Irski, kjer živ krst ne govori več irsko, so morali Angleži priznati nacionalno neodvisnost, Alžirija pa se je šele v tej sedemletni osvobodilni vojni formirala kot nacija, vendar je tik pred tem, da se formira tudi kot samostojna in neodvisna država.

Šibka stran portugalskih kolonij je prav Angola, Mozambique so obsijali šele prvi žarki, prva pa ima že svojo osvobodilno vojsko. Njeni temelji so še skromni, vendar je signal za napad na to trdnjavo že odjeknil. Mir, ki so ga Portugalci medtem vzpostavili — kakor zatrtjujejo njihova poročila — je le mir pred viharjem. M. O.

Odmeki iz mednarodne arene

Neofašisti hočejo mladino

ITALIJANSKEMU neofašizmu je potreben mladi rod. Po dogodkih v juliju 1960, ki so povzročili padec Tambro-nijeve vlade, je MSI (neofašistična stranka) uvidela, da so ji obzorja brez mladine zaprta. Zato se je prekrila s plaščen, demokracije in zaupala svojo prihodnost mladinski organizaciji »Giovane Italia« (Mlada Italija). Tako se je imenovalo tudi Mazzinijevo gibanje, ki se je pred sto leti borilo za drugačne ideale, kot je »obramba demokratskih svoboščin pred brezbožnim komunizmom.«

Sama po sebi ta organizacija ne bi pomenila kdo ve kakšno nevarnost, saj so današnje italijanske politične sile pretežno usmerjene k demokraciji. Čeprav je znaten del državljanov večkrat politično neodločen, ne primanjkuje zdravega duha. Pošteni ljudje se zgražajo ob »junastvih«, kot je n. pr. razbijanje spomenikov padlim borcem iz odporiškega gibanja in streljanja v kinematografih

med predvajanjem protifašističnih filmov. Obsojajo metode strahovlade, ki je prignala njihovo domovino v katastrofo. Še veliko hujše pa je to, da se skrivajo za kompromitiranimi voditelji razbrzdanih razgrajačev tuje sile, ki kažejo s svojo politiko, kam pravzaprav merijo. Njihove namere so identične s programi Mussolinijevih, Hitlerjevih in Francovih fašistov v preteklosti.

Za gibanjem »Giovane Italia« se skrivajo reakcionarni skraj-

neži z vseh koncev sveta, združeni v fantomatični »Novi Evropi«, ki že z imenom spominja na nekdanji »novi red« Rima in Berlina. Njena naloga je, ustvarjati zmedo, ki naj bi koristila obrambnim manevrom zagovornikov preživelih oblik družbenega sistema. Zanje je to še vedno upanja vredna rezerva. Na razpolago ima tisk, oporišča in denarna sredstva, direktive so enotne, zraven tega pa imajo vse njene veje svoje simbole in celo oborožene tolpe. Mar ni OAS najvernejši izraz nove fašistične internacionale? Njene manifestacije in program se razlikujejo samo po

Simbol fašistične internacionale je keltski križ s štirimi bodali in geslom:

»Od Narvika do Alžira, od Bresta do Bukarešte.« Takšni znaki so se pojavili tudi po italijanskih mestih.

V Belgiji izhaja časopis »Jeune Europe« (Mlada Evropa), ki ima namen »združiti Evropo«. V številki 75 drugega letnika (dne 22. decembra 1961) je objavila uvodnik angleškega fašista Sira Oswalda Mosleya pod naslovom »La Nation Europe« (Evropska nacija). Poleg omenjenega keltskega križa je tudi poročilo organizacije OAS, in sicer odseka »France III«, z geslom »V slogi je moč«. Časopis izdajajo popolnoma legalno. Nehote se nam vrviva misel, da je takšnim cvetkam potrebna »senca Atlantskega pakta«.

načinu izvajanja, ki ga je pač potrebno prilagoditi času in okolju primerno, pa naj bo to v Evropi ali izven nje. Mednarodni fašizem ima več obrazov, toda samo ene možgane. V Franciji pomeni isto kot obramba kolonialnih pravic in slabo prikrita želja po nasilnem zavzetju oblasti. V Nemčiji se kaže kot revanšizem v vseh mogočih odtenkih, ki hlepi po »vzhodnih pokrajinah« in konec koncev tudi po Gornjem Poudolju. V Belgiji in na Portugalskem brani ogrožene koristi razpadajočega kolonialnega sveta. V Italiji stremi po zrušitvi republiške ustave in uničenju njenih ustvariteljev ter sanja o restavraciji.

»Giovane Italia« je posvetila največjo skrb šolstvu. Brez posebnih naporov se je prerinila do najbolj občutljivih točk, s katerih je moč vplivati na vzgojo mladega rodu. Fašisti so naleteli pravzaprav na področje brez gospodarja, za katero se dolgo ni zmenila nobena vlada. Profesorji in mladina so bili slabo pripravljeni na ofenzivo, učbeniki so bili

Latinska Amerika: zemljo in svobodo

V ZADNJEM času so za položaj na latinskoameriškem političnem prizorišču nemara najbolj značilni tile trije dogodki:

1. Padec Trujillove tridesetletne diktature v Dominikanski republiki, ki je pomenil konec ene najbolj krvavih diktatur v novejši zgodovini.

2. Konferenca organizacije ameriških držav v Punta del Este, na kateri se je pokazalo bistveno spremenjeno razmerje sil na tem področju, posledica česar je bila, da se diplomaciji ZDA ni posrečilo dobiti podpore latinskoameriških držav v akciji proti Kubi.

3. Vrnitev odstopivšega predsednika Brazilije, največje latinskoameriške države, Jania Quadrosa, v domovino in navdušen sprejem, ki so mu ga ob tej priliki priredili.

Ne da bi se spuščali v napovedi, kaj utegnejo prinesiti zgoraj omenjeni trije dogodki, raje se bomo ukvarjali z ori-

neprimerni, podobno pa bi se lahko izrazili tudi o avtorjih in založbah. Takšna tla so bila ugodna za fašistično setev. Zadnji minister za šolstvo se je sicer potrudil, da bi popravil zamujeno, vendar za zdaj še ne bi mogli trditi, da so njegovi ukrepi dosegli pomirljive rezultate.

Nešteto je dogodkov, ki kažejo na močno aktivnost neofašistične »Giovane Italia«. To se največkrat izraža pri mladini, ki pa se niti najmanj ne zaveda, da s svojo »revolucionarno« zaletavostjo in željo po dejanjih služi le najbolj zahrbtnim reakcionarjem. Takšnih dogodkov je čedalje več. Italijanska in z njo vsa napredna svetovna javnost je vznemirjena. Skrb je upravičena, zakaj Italiji preti nevarnost, da bo prihodnja generacija njenih državljanov zastrupljena s fašistično demagogijo in ponovno odrezana od življenske stvarnosti.

Iz PATRIA INDIPENDENTE
št. 5/62 V. L.

som Latinske Amerike, ki postaja čedalje bolj aktiven udeleženec mednarodnega dogajanja in čedalje manj področje neomajnega vpliva Združenih držav Amerike oziroma severnoameriških industrijskih in bančnih grupacij.

Nemara ne bo napak, če preštejemo latinskoameriške države in navedemo zraven tega vsaj število prebivalcev (v okroglih številkah):

Brazilija (66 milijonov prebivalcev), Mehika (35), Argentina (20), Kolumbija (13), Peru (10), Čile (7), Kuba (6), Venezuela (6), Ekvador (4), Haiti (4), Bolivija (3), Dominikanska republika (3), Urugvaj (3), Gvatemala (3), El Salvador (2), Honduras (2), Paragvaj (1,5), Nikaragva (1,5), Kostarika (1,2) in Panama (en milijon prebivalcev).

Izraz Latinska Amerika je upravičen toliko, kolikor govorimo o gospodarjih te dežele po Kolumbovem odkritju

Amerike 1492. Tako je Brazilija na podlagi papeškega odloka postala portugalska, ostali (večji) del, od Antarktike na jugu do Kalifornije, Nove Mehike, Texasa in Floride na severu, pa je prišel pod špansko zlastavo.

Španci in Portugalci kot prvi kolonialni gospodarji so prinesli s seboj tudi nadvlado Katoliške cerkve nad drugimi veroizpovedmi, nadvlado, ki daje še danes ta dan pečat duhovni, pa tudi politični podobi Latinske Amerike. V večini latinskoameriških držav ima Katoliška cerkev še dandanašnji privilegiran položaj nasproti ostalim verskim občestvom; to velja zlasti za Kolumbijo. V Mehiki je Cerkev ločena od države, v Urugvaju je na primer dovoljena razveza zakona; slednje so si izborili tudi v Peruju, vzlic hudemu klerikalnemu pritisku v parlamentu. V Braziliji obstaja močna protestantska manjšina, posebno še med črnci in potomci nemških priseljencev.

Antiklerikalizem je dokaj razširjen. Značilen primer takšnega stanja stvari je Čile, kjer ima večina političnih strank klerikalno in protiklerikalno krilo.

Katoliška cerkev je izpričala — vsaj v zadnjem desetletju — tanek političnih posluh za nestabilnost latinskoameriških režimov. Pastirska pisma, naperjena zoper posamezne režime, s katerimi je bila Katoliška cerkev dotlej v večini primerov v dobrih odnosih, so prebrali z lec tako rekoč na večer pred padci režimov Juana Peróna v Argentini, Marcosa Péreza Jiménezza v Venezueli, Gustava Rojas Pinilla v Kolumbiji in naposled pred strmoglavljenjem režima Rafaela Leonidasa Trujilla v Dominikanski republiki.

Cerkve je v Dominikanski republiki celih trideset let bolj ali manj vneto podpirala Trujillov režim, režim najbolj črnega, najbolj brezobzirnega terorja. Še leta 1956 je nadškof Ricardo Pitini, primas ameriški, objavil v »New York Timesu« pismo, v katerem je zapisal, da Trujilla »njegovo ljudstvo ljubi in časti«. Dve leti poprej je Trujillo podpisal konkordat z Vatikanom, skrat-

ka, vse je bilo v najlepšem redu v odnosih med posvetnimi in cerkvenimi oblastmi.

Potlej je prišlo pastirsko pismo, ki se je časovno ujemalo s prvim javnim ukorom, ki ga je izrekel Washington na račun svojega dolgoletnega zaveznika Rafaela Leonidasa...

V ostalem pa je treba reči, da latinskoameriški Indijanci, čeprav so uradno katoličani, še zmerom čislajo svoje poganske običaje (to velja zlasti za Mehiko, Gvatemalo, Ekvador, Peru in Bolivijo), tam pa, kjer je med Indijanci prišla do veljave zavest, da je treba odstraniti fevdalne gospodarje, je čedalje bolj slišati geslo »*A la cubana*« — opravimo z veleposestniki po kubanskem zgledu!

Neki novinar je takole opisal razmere na perujski haziendi Sullupucyo, visoko v Andih, veleposestvu, ki meri 15.000 akrov in katerega lastnik je Abelardo Luna, potomec španskih osvajalcev. Na haziendi dela 500 indijskih kmetov, colonosov.

»Z našimi colonos ravnamo zelo lepo. Nobenega razloga nimajo, da bi se pritoževali,« pravi Lunin upravitelj posestva. »Če žele, jim damo celo dnevni obrok *chicha* in *coca*.« Chica je žitno žganje; coca je rastlina, z lastnostmi mamila, ki lajša bolečine in zmanjšuje občutek lakote. Colon ima nekaj svoje živine, vendar mora vsako deseto glavo oddati gospodarju, ko jo vzredi. Coloni imajo tudi pravico do krpe zemlje.

Štiri dni v tednu morajo kmetije delati za señora Luno, Teoretično dobe za en delovni dan en sol mezde, 30 dinarjev. V resnici ne dobe ničesar, ker jim vse odtrgaajo. Mimo tega morajo enkrat tedensko delati v »veliki hiši«, prav tako brez plačila.

Kar pridelajo sami, morajo prodati señoru Luni, toda po nižjih cenah od onih na trgu. Če ne spoštujejo teh nepisanih, a zelo strogih pravil, jih čaka izgnanstvo.

Točneje rečeno: jih je čakalo. Levičarska stranka MSP oziroma njeni sindikati so nedavno dosegli, da señor Luna ni mogel izgnati 18 nezado-

voljnih tlačanov (kako naj jih drugače imenujemo?).

Časi se torej vendarle spreminjajo tudi v teh stoletnih trdnjavah fevdalizma na eni in gospodstva severnoameriškega kapitala na drugi strani.

In vprašanje agrarne reforme čedalje bolj sili v ospredje kot osrednje vprašanje Latinske Amerike, milijonov njenih nepismenih, podhranjenih kmetov-tlačanov.

Ko je Fidel Castro v pozni pomladi leta 1959 podpisal dekret o agrarni reformi, je neki severnoameriški veletrgovec s sladkorjem dejansko preroško izjavil: »To pomeni, da bodo šla zdaj širom po Latinski Ameriki veleposestva po go-be.«

Kako pereče je to vprašanje, priča že dejstvo, da je komaj pet odstotkov zemlje obdelane, čeprav dve tretjini od skupno 190 milijonov prebivalcev živita od kmetijstva. Čeprav je Latinska Amerika dvainpolkrat redkeje naseljena kakor n. pr. ZDA, vendarle milijoni ljudi trpe lakoto.

Za fevdalne odnose je značilna tudi nizka produktivnost dela v kmetijstvu (petkrat nižja kakor v ZDA), značilno pa je tudi dejstvo, da mora večina latinskoameriških dežel uvažati živež.

Kako močno je latifundijsko gospodarstvo, kažejo naslednji podatki: v Braziliji imata dva odstotka prebivalstva v rokah polovico vse zemlje, v Venezueli trije odstotki veleposestnikov vladajo na devetih desetinah zemlje in v Čilu imata dva odstotka prebivalstva v rokah več kot polovico zemlje...

Geslo »Zemljo in svobodo« je vrgel med ljudi leta 1910 mehiški revolucionar Emiliano Zapata. Odtlej je bilo že veliko naszkodov na latifundije, toda reakciji se je zmerom posrečilo ohraniti veleposestva v bistvu nedotaknjena. Izjemi sta bili Mehika (deloma), kjer so že v revolucionarnih letih 1910—1917 razdelili 64 milijonov akrov zemlje, in Kuba.

Da je problem zemlje tod tudi problem oblasti, je pokazal razvoj v Gvatemali. Ko je predsednik Jacobo Arbenz (1951—1954) razdelil zemljo 180.000 kmetom, se je domača

reakcija brž povezala z Washingtonom in ZDA so odkrito sodelovale pri strmoglavljenju Arbenza, kar je seve pomenilo tudi restavracijo starih latifundijskih odnosov v tej deželi.

Odvisnost Latinske Amerike od ZDA je pogojena ne samo z gospodarsko nerazvitostjo večine dežel, marveč tudi s specifično posebnostjo latinskoameriškega gospodarstva, ki je v tem, da večina dežel živi od izvoza samo nekaterih pridelkov oziroma surovin. Tako odpade sedem desetih bolivijskega izvoza na kositer, šest desetih brazilskega izvoza obsega kava in kakao, več ko tri četrtine čilskega izvoza tvorijo baker in nitrati, devet desetih kolumbijskega kava in petrolej. Venezuela izvažala malone samo petrolej, Panama živi od izvoza banan in kakaa, Nikaragva od kave in bombaža, Honduras in Gvatemala od kave in banan. In tako naprej — izjem ni.

Tako padec cen na svetovnem trgu — naraven ali umetno povzročen — povzroči krizo celotnega gospodarstva določene dežele ali vrste dežel. In ker so ZDA glavni uvoznik večine pridelkov in surovin, je jasno, kdo reže kruh Latinski Ameriki, razumljivo pa je tudi, zakaj so množice tako antiyankejevsko razpoložene.

Kennedyjeva vlada je skušala zavreti proces revolucionarnega vrenja v Latinski Ameriki po dveh kanalih: z invazijo na Kubo in z »Zvezo za napredek«, prek katere naj bi Latinska Amerika dobila izdatnejšo gospodarsko pomoč kakor doslej. Invazija na Kubo je spodletela, tudi na konferenci v Punta del Este se ZDA ni posrečilo dobiti dejanske večine proti Kubi. »Zveza za napredek« pa je akcija, ki je šele v povojih in ki kljub nekaj sto milijonom dolarjev ne bo mogla razrešiti poglavitnih problemov tega področja — vprašanj zemlje, gospodarske nerazvitosti, gospodarske podrejenosti industrijsko razvitim Združenim državam.

Ko bomo prebirali poročila o tem, kaj je storil Janio Quadros po vrnitvi v domovino, kako bo potekal razvoj dogodkov v zvezi s Kubo, kaj bo no-

vega v Dominikanski republiki, kako se bodo razpletali odnosi med ZDA in latinskoameriški državami v okviru njihove Organizacije ameriških držav — nemara ne bo napak, če bomo imeli pred oč-

mi podatke, navedene zgoraj, podatke, ki so sicer nepopolni, a vendarle omogočajo razgled nad tem delom sveta, ki sega od Mehiškega zaliva na severu do Antarktike na jugu.

Jože Šircelj

V MUZEJU VOŠČENIH FIGUR v Londonu je dobil mesto tudi prvi kozmonavt Jurij Gagarin, in sicer med ostalimi znamenitimi sovjet-

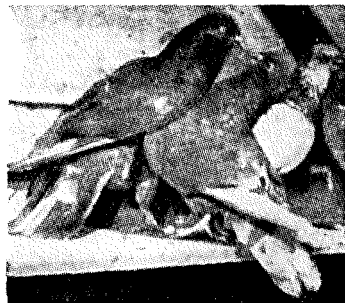
skimi osebnostmi. Za njim stojita Maljenkov in Hruščev, prav tako oba iz voska. V ospredju pa vidi- mo živega dečka, ki radovedno opazuje Gagarina.

ZAHODNONEMSKI VELEPOSLANIK v Londonu, Hasso von Etdorf, je nedavno doživel zelo neprijetne ure. Prišel je v Oxford, da bi predaval na univerzi. Pred univerzitetnim poslopjem ga je čakala množica študentov s transparenti »Go home, Ex-nazi« (Pojdi domov, bivši nacist!) in vzklikala: »Ni atomskega orožja za Zahodno Nemčijo!« Na letakih, ki so jih delili, so bili navedeni podatki o Etdorfovi preteklosti. Bil je namreč eden izmed zvestih in pokornih Hitlerjevih privrženec, nacist z dušo in telesom.

STEVILO ŽRTEV prve svetovne vojne je bilo — po podatkih »Dictionnaire de la Diplomatie« — na-

slednje: Francija — 1,385.000 mrtvih in 3,000.000 ranjenih; Velika Britanija — 934.000 mrtvih in 1,500.000 ranjenih; Avstro-ogrska — 800.000 mrtvih in 1,980.000 ranjenih; ZDA — 51.286 mrtvih in 1,941.000 ranjenih; Nemčija — 2,000.000 mrtvih in 4,000.000 ranjenih. — V drugi svetovni vojni pa: ZSSR — 20,300.000 mrtvih; ostale evropske države: 11,060.000 mrtvih; ZDA — 229.000 mrtvih; Azija — 13,600.000 mrtvih. Izgube v svetovnem merilu znašajo 54,789.000 mrtvih (vštevši tri milijone pogrešanih) in približno 90,000.000 ranjenih.

GOLOB-PISMONOŠA je nastal s križanjem divjega goloba z neko vrsto plemenitega goloba. V eni uri lahko preleti 50 do 80 km, kar je odvisno od vremena in od teže pošiljke, ki jo nese s sabo. Do druge svetovne vojne so gojili golobe-pismonoše v vojskah mnogih držav, ker so jih potrebovali za obveščevalce. Pri nas jih je lahko gojila samo vojska. Zdaj uporabljajo take golobe na raznih proslavah.

V JUŽNI RODEZIJI, v glavnem mestu Salisburiju, je nedavno protestiralo 200 afriških dijakov zaradi slabega stanja šol, ki jih obiskujejo. Medtem ko so šole za belce lepe in moderne, so črnske šole

škandalozne, bolj podobne hlevom kot šolam. Demonstranti so zahtevali, da jih sprejme prosvetni minister. Ta jih seveda ni hotel sprejeti, ampak je prosil policijo, naj jih razžene. Policija mu je rada ustregla: nanje je nagnala deset psov, dresiranih za »operacije« proti Afričanom.

BIVŠI BOLGARSKI KRALJ SI-MEON se je nedavno oženil v Zenevi. Zanimivo je, kdo vse so bili povabljeni na svatbeno svečanost: bivši egiptovski kralj Faruk, bivši Hitlerjev finančni minister Schacht, bivši nemški vicekancler Franz von Papen in drugi taki gospodje ...

NAČRT ARKTIČNEGA MESTA z umetno klimo so izdelali sodelavci leningrajskega oddelka Akademije za gradbeništvo in arhitekturo ZSSR. Vse mesto bo imelo enoten temelj v višini enega metra nad večnim ledom. Pod ogromno kupolo iz plastične mase bo center mesta.

TO SO VRATA nekdanje jugoslovanske podmornice »Nebojša«.

Komandant te podmornice je bil Miroslav Štumberger iz Boke Kotorske. Ko so pred nekaj leti spravili podmornico med staro železo, je vzel Štumberger ta vrata za spomin in jih vgradil v predsobi svoje hiše namesto normalnih.

posebno pa tržaškega področja. Prav to, da posveča Regent velik del v tej knjigi objavljenih tekstov Primorski in Trstu, je značilnost te knjige. In pa, kajpak, njena dragocenost spričo dejstva, da je Regent naš najboljši poznavalec Trsta in njegove problematike.

Seveda pa obravnava Regent v svojih govorih in člankih, objavljenih v tej knjigi, tudi druga vprašanja. V skoraj vseh sestavkih se dotika nacionalnega vprašanja, najprej v zvezi s Trstom in Primorsko, kasneje v zvezi z narodnoosvobodilno borbo. Obravnava pa tudi vprašanja šolstva in vzgoje, v drugih sestavkih pa govori o etiki, o problemih tiska in novinarskega poročanja, pa spet o problemih žena pri nas, o delu Svobod in še marsičem. Tudi tretja knjiga je torej vsebinsko bogata, razgibana in polna dragocenih razmišljanj ter življenjskih izkušenj velikega revolucionarnega delavca. Tako pomeni dragocen prispevek k slovenski in posebej še primorski politični zgodovini.

Glede na bogato in vsestransko dejavnost Ivana Regenta po osvoboditvi pričakujemo še nadaljnjo knjigo člankov in govorov, še bolj pa bi bili veseli Regentovih spominov.

S. R.

Med knjigami in revijami

Regentova knjiga o bojih za socializem

Ivan Regent, ki sodi med naše najstarejše in še vedno aktivne najodličnejše javne delavce, si je gotovo pridobil veliko zaslug tudi s tem, da je vzgajal več generacij političnih delavcev. Pri tem pa danes nadaljuje to dejavnost z izdajanjem knjig svojih člankov in razprav, ki bodo posebno dragocene za mladino, pa tudi za vse tiste, ki se žele podrobneje seznaniti z našim nacionalnim problemom, zlasti problemi Primorske in Trsta pa tudi s problemi, ki so se rodili po osvoboditvi. Prvi dve knjigi Regentovih del sta pod naslovom »Poglavja iz boja za socializem« izšli že pred časom, tretja pa je pod istim naslovom izšla pri Cankarjevi založbi ob koncu leta. V nasprotju s prvima knjigama prinaša tretja knjiga — z eno samo izjemo — Regentove članke in govore,

ki so nastali po osvoboditvi. Seveda pa to ne pomeni, da obravnavajo ti sestavki samo obdobje zadnjih let. Že prvi objavljeni sestavek »Nekaj o socialističnem gibanju na Primorskem in v Istri« daje kratek zgodovinski pregled delavskega gibanja na Primorskem. Isto velja za poročilo, ki ga je Regent podal vodstvu Socialistične stranke Italije neposredno po končani prvi svetovni vojni in ki je tudi objavljeno v tej tretji knjigi Regentovih govorov in člankov. V preteklost posega Regent tudi v sestavku »O ustanovitvi komunistične partije v Julijski krajini in Istri«. Vsi ti navedeni sestavki dajejo poleg še nekaterih drugih dragocen pogled avtorjevih bojev za socializem v Slovenskem Primorju, Trstu in Istri, pa seveda tudi tehten vpogled v politično zgodovino Primorske,

Vasja Ocvirk: V novo zimo

KOPRSKA založba »Lipa« je izdala ta roman v okviru knjižnega programa za jubilejno leto naše revolucije. Roman je dobil na lanskem natečaju založbe II. nagrado, pomeni pa III. del trilogije, katere prva dela sta: »Soncu ni verjeti« in »Hajka«.

V zadnjem delu je pisatelj opisal razdobje, ki ga zgodovinarji imenujejo »II. osvobodeno ozemlje«, to je čas od kapitulacije Italije pa do nemške ofenzive oktobra 1943. Kraj dogajanja: do Kolpe do Ljubljane, nazadnje Kočevje. Roman se konča z nemškim vdorom v Kočevje.

Glavni osebi sta Fedja in Lavra. Fedja je star partizan, ki sicer izvira iz nekoliko malomeščanskega in anarhističnega okolja, v poldrugem letu partizanjenja pa postane komunist in partizanski komisar. Iz prejšnjega, ljubljanskega življenja se poznata z Lavro, bogataško hčerko, razvajenko in malomeščanko.

Po kapitulaciji Italije se z Lavro srečata v eni novih brigad. Množičnost vstaje po italijanski kapitulaciji je potegnila s seboj tudi Lavro, ki si partizanstvo predstavlja nekoliko preveč rožnato. Pisatelj je ob njej naslikal množico novih partizanov, predvsem ljubljanskih izobražencev, dijakov in študentov, ki so podobno kot ona prišli na osvobodeno ozemlje iz pustolovskih, kariérističnih in romantičnih pobud. Nihče ne misli zanikati, da takih ljudi v tistih časih ni bilo. Toda taki so bili v manjšini, večina je bilo organiziranih aktivistov, ki so se hitro vživeli v partizansko življenje. Kot proletarski otroci so se tudi hitro privadili pomanjkanju in naporom.

Po ponovnem srečanju znova oživi že ugasla in pozabljena ljubezen med Lavro in Fedjo. Toda vsepovsod prihaja na dan, da sta to popolnoma različna človeka, ki se imata rada samo kot moški in ženska, ni pa med njima duševnega soglasja. Fedja se je razvil v komunista, ki sicer še ni dovolj odločen in ima še pomisleke, ko je treba proti omahljivcem ostro ukrepati; Lavra pa je še vedno mestna gospodična, ki je odšla na vojsko. Počasi se je vendarle nekaj prime, začne razmišljati o svojem življenju in o življenju ljudi nasploh. Tudi Lavra bi se razvila v naprednega človeka, če je ne bi okoliščine zanesle v Kočevje, kjer spet pride pod vpliv okolja, ki je v njem dotlej živel. To okolje predstavlja njen konservativni stric. Še enkrat se upre njegovi volji in že kaže, da bo zmagal Fedja, preko njega pa vse napredno. Kljub stričevi nevolji in izbruhom leže v posteljo s človekom, ki ga ima rada, s Fedjo, kljub meščanskim predsodkom. Toda nazadnje se vendarle ukloni in privoli, da se

bo vrnila v Ljubljano, k staršem.

Romanu bi se dalo kot celoti in kot literarnemu delu očitati nekaj malenkostnih spodrsrljajev, ki bodo sem in tja koga motili. Toda nobeno delo ni takšno, da ne bi moglo biti boljše. Kljub vsemu bo bralec, ki ni obseden od »vrhunskega« literarnega kompleksa, knjigo lahko prebral v eni sapi od začetka do konca. Posebno še, ker pisatelj obravnava novo področje, tako tematsko kot krajevno in časovno.

Črtomir Bohinjc

Oton Župančič: O domovina

Čeprav že malo pozno, je Cankarjeva založba počastila dvajseto obletnico ljudske revolucije s še eno izdajo. To je drobna knjižica, vezana v sivo platno, nadvse okusno opremljena in s preprostimi naslovom: O domovina. Pod tem naslovom je urednik Dušan Pirjevec zbral 47 domovinskih pesmi Otona Župančiča, ki jih slovenski bralci večinoma dobro poznajo, saj najdemo mnoge izmed njih že v šolskih čitankah. To pa seveda ne zmanjšuje pomena tega novega izbora Župančičeve domovinske lirike, saj nam njegove pesmi govore o odnosu največjega sodobnega slovenskega pesnika do domovine v njenih težkih trenutkih, obenem pa so nam živ spomenik usodnih dogodkov polpreteklega časa.

Urednik je celotno zbirko Župančičeve domovinske liri-

ke razdelil na štiri cikle, katerim je dal na začetek pesem »V teh težkih časih«. Medtem ko prvi cikel vsebuje znani pesmi »Z vlakom« in »Duma«, obsega drugi cikel med drugim tudi znani pesmi »Kovaška« in »Zemljevid«. V tretji del je urednik uvrstil predvsem pesmi, nastale neposredno po prvi vojni, četrta pa je povezan z osvobodilnim bojem. Tu najdemo znane Župančičeve pesmi: »Veš poet svoj dolg«, »Tja bomo našli pot«, »Zimzelen pod snegom« in druge. Tako obsega ta izbor Župančičeve lirike pesmi od začetne dobe pesnikovega ustvarjanja pa prav do zadnjih pesnikovih verzov in predstavlja kar najboljši izbor Župančičeve domovinske lirike. Tako nam Župančičeva zbirka »O domovina« najlepše prikazuje ne samo pesnikovo umetnost, temveč nam tudi izpričuje, kako tesno je bil Župančič povezan z našo stvarnostjo in kako močan odmev so našli problemi slovenskega ljudstva v njegovem umetniškem ustvarjanju.

Skladna z žlahtno vsebino je tudi oprema knjige, ki jo je zasnoval pesnikov sin ing. arch. Marko Župančič. V začetku knjige je barvna reprodukcija pesnikovega portreta, ki ga je napravil Gabrijel Stupica, med tekstom pa je nekaj lastnih pesnikovih podob.

Tako je knjiga Župančičeve lirike »O domovina« notranje homogen in zaokrožen izbor domovinske lirike in nekaj pesniški odsev naše polpretekle zgodovine, obenem pa okusna dopolnitev knjižnih polic.

S. R.

Hans Hellmut Kirst: Tovarna oficirjev

»TOVARNA OFICIRJEV« je oficirska vojaška šola neke v zaledju Nemčije, kjer se spomladi leta 1944 dogajajo zanimive reči. Vesel, resnicoljuben oficir Krafft, ki so ga s fronte prestavili za vzgojitelja v šolo, dobi od komandanta šole, generala, nalog, da razišče oko-

liščine smrti oficirja, ki ga je razneslo pri praktičnem pouku miniranja. V nasprotju z uradno preiskavo, ki je smrt hotela prikazati kot nesrečen slučaj, ugotovi Krafft, da gre za zločin prenapetih gojencev šole. In tako povzroči s svojo preiskavo, da napravi razkrinkani

vodja samomor. Toda s tem izpodkoplje tla tudi sam sebi. Ko ob ugotavljanju vzrokov samomora ne privoli, da bi z lažnjakem pričevanjem pomagal izpodnesti generala, ki ni nacist, ampak predvsem vojak, mora izginiti tudi sam. Za poštnjake in pristaje resnice ni mesta v nacistični družbi. Tako konča poročnik Krafft skupaj s svojim generalom kot izdajalec.

Taka je kratka vsebina romana, ki ga je napisal tudi že pri nas znani pisatelj Kirst (njegovo delo 08/15 smo spoznali pred leti), eden izmed naprednih pisateljev sodobne Nemčije. V tem obsežnem tekstu je pisatelj znova posegel v svet, ki ga je sam dobro poznal, v svet nemških vojakov in njihove vzgoje, ki ji botruje tradicionalni pruski militarizem. Z avtentičnim pričevanjem o ljudeh v zaledju Nemčije v predzadnjem letu vojne in njihovih usodah — pisatelj je v uvodu knjige poudaril pristnost dokumentov, pričevanj in vseh podatkov, na katerih je zasnoval svoje delo — je pisatelj uspešno prikazati svojo nesmiselnost vojne, nemškega militarizma, ogromno škodo, ki jo povzroča Nemčiji militaristični duh, vzgojo mladih ljudi v tem duhu in neizogibno nasilje, ki je s tem v zvezi. Zato je roman »Tovarna oficirjev« predvsem odločen protest proti militarizmu, temu zakoreninjenemu nemškemu zlu, proti prusovski vzgoji mladih ljudi in sploh proti vojni kot največji nesreči človeštva. Obenem pa je roman obsodba vsega prizadevanja vodilnih ljudi današnje Nemčije, ki zakrivajo oči pred zločini fašizma, ki nočejo nič slišati o izkoreninjenju militarizma in še podpirajo najrazličnejša revanšistična prizadevanja.

Seveda pa je »Tovarna oficirjev« pri vsem tem zanimivo napisan roman, ki prikazuje vrsto osebnosti, predvsem iz vojaškega življenja Nemčije v vojni, pri tem pa odkriva pretresljivo sliko vojnih grozodejstev ter vso zločinstvenost nacizma. Zato ima roman poleg globokega idejnega in moralnega jedra tudi zanimivo

priповed, vsled katere bo knjiga že sama po sebi zanimivo branje.

Pisatelj Kirst je s tem romanom, ki je v originalu izšel pred dobrim letom (v slovenščini pa smo ga dobili v izdaji Državne založbe), vzbudil v Nemčiji veliko pozornost, hkrati pa je z obsodbo vojne razburil nemške duhove. Razveseljivo je, da najdemo tudi med sodobnimi nemškimi pi-

satelji ljudi, ki se ne boje izpovedovati resnice in opozarjati človeštva na nemški fašizem, militarizem in njegov še vedno živi revanšistični duh. Prav zato je roman dobil nagrado od odbora Mirovne knjižnice v Oslu, ki z nagrajevanjem literarnih del pospešuje razumevanje med narodi in rasami. In zato so ga tudi hitro prevedli v mnogih deželah sveta. S. R.

S filmskega platna

Višje načelo

FILM nas vrne v leto 1942 in postavi v češko mesto Kostelec. Tiste dni je odporniška organizacija napravila uspešen atentat na krvoloka Heydricha. Nacisti skušajo z množičnim nasiljem uničiti uporniškega duha med Čehi. Vsak dan padajo talci, ki niso imeli nobene zveze z atentatom, razen da so ga morda odobraval. Gestapovci aretirajo tudi tri osmošolce, ker je eden izmed njih narisal Heydrichu brke in brado, dva pa sta to videla, a nista prijavila. Kljub naporom profesorjev za osvoboditev dijakov Nemci postrele vse tri. To je kratka vsebina filma, ki nas je prijetno presenetil. Presenetil predvsem zaradi humanizma, resničnega humanizma, ki diha iz kadrov. Pa tudi zaradi globokega realizma in psihološke poglobljenosti.

Kljub razgibani akcijski atmosferi in možnosti, da ustvarjalci napravijo iz filma naveden akcijski film, je nastal iz scenarija pretežno psihološki film. V njem je ob vrsti stranskih likov izstopilo nekaj osebnosti, ki si jih bomo dolgo zapomnili:

Igralka Jana Brejchova je dobila za glavno vlogo v filmu leta 1960 nagrado na mednarodnem festivalu v Locarnu. Podala je lik maturantke iz bogate hiše, ki se zaljubi v revnega sošolca, odličnega di-

jaka. Njeno ljubezen pretrga gestapovska aretacija.

V spominu nam bo ostal razrednik razreda, v katerem so bili trije na smrt obsojeni in ustreljeni dijaki. To je star mož, ki živi v svetu latinskih in grških filozofov. Navihani dijaki mu dajo proforski vzdevek »Višje načelo«, ker pogosto v pogovorih in razlagi uporablja krilatico »višje načelo«. Pri tem misli na moralne vrednote, ki jih je odkrilo človeštvo že v davnih časih. Izreki latinskih filozofov proti nasilnikom so profesorju in učencem moralna opora pod nacističnim nasiljem. Zato, ker zgodovina uči, da je vsaka tiranija obsojena na propad.

Ob koncu zgodbe zbrani proforski zbor dostojanstveno zavrne vdanostno izjavo nacistom, stari profesor pa javno, pred vsem svojim razredom izpove, da se strinja z atentatom na Heydricha, ker umor tirana ni zločin. Zato so bili trije ustreljeni dijaki nedolžne žrtve tiranije in njihova kri naj pade na morilec. V imenu višjih principov, ki žive že tisočletja v ljudeh...

Film gledalca gane in prizadene, zato ga lahko smatramo za eno izmed odličnih del s področja sedme umetnosti pri obravnavi odporniškega gibanja med zadnjo vojno. M. P.

K RATKE NOVICE

● **ZAGREB** — Na stavbi v Kumičevci ulici 6 so 18. februarja odkrili spominsko ploščo v spomin na 40-letno delovanje prvega uredništva glasila KPJ »Borba«.

● **BEOGRAD** — Na zgradbi v Banijski ulici št. 8 so odkrili spominsko ploščo narodnemu heroju Momčilu Popoviću-Ozrenu, ki je padel leta 1943 v boju z nedelčevci.

● **KRUŠEVAC** — V vasi Konjuh so odkrili spominski vodnjak v spomin na padle borce v I. in II. svetovni vojni.

● **BEOGRAD** — Rdeči križ Jugoslavije je februarja sprejel v oskrbo novo skupino ranjencev alžirske osvobodilne vojske. Po prihodu v Jugoslavijo se je ta skupina zadrževala nekaj časa v študentskem domu na Avali, od tam pa so ranjence razdelili po raznih jugoslovanskih bolnišnicah in okrevališčih. S posebnim letalom JAT pa je v Tunis odpotovala skupina pripadnikov alžirske osvobodilne vojske, ki so prišli v Jugoslavijo kot ranjenci in so pri nas okrevali.

● **FOČA** — Konec januarja je brigada, sestavljena iz študentov ekonomskih fakultet, končala štiri-dnevni »Igmanški pohod« po sledovih »Igmanškega pohoda«. Prve proletarske brigade zadnje dni januarja 1942.

● **BEOGRAD** — V Foto-kino zvezi so priredili razstavo fotografij alžirskega umetnika Mohameda Kouacija. Iz slik je razviden boj alžirskega ljudstva za svobodo; Kouacij je pripadnik osvobodilne vojske.

● **MOSKVA** — Sodišče v Novgorodu je obsodilo na smrt dva bivša oficirja Rdeče armade, ki sta med II. svetovno vojno sodelovala pri ubijanju civilistov na sovjetskem ozemlju. Gre za Grigorija Gureviča in Nikolaja Ivanova, ki sta kot sovjetska državljana vstopila v nemški 667. kazenski bataljon.

● **NOVA GORICA** — Dne 4. marca se je na Lokvah zbralo nad 300 udeležencev pohoda »Po stezah IX. korpusa«. Položili so vence na spomenike padlim borcem in se udeležili komemoracije.

● **ZAGREB** — V delavskem domu »Djuro Salaj« so v okviru proslave Dneva žena odkrili spominski doprski kamen narodnemu heroju Anki Butorac, ki so jo ubili v ustaškem zaporu v Kostanjevici leta 1941. Kip je izdelal kipar Vanja Radauš.

● **DUNAJ** — Inženir Wisenthal, ki je odkril Eichmanna v Argentini, je izjavil na tiskovni konferenci, da v Avstriji ilegalno živi še 3000 nacističnih zločincev. Med temi so tudi taki, ki nosijo izmišljena imena. Mnogo je tudi takih, ki oblasti vedo za njihova dejanja, pa nič ne ukrenejo. Precejšnje število je nacistov, ki niso samo pobijali politične nasprotnike in Žide, ampak tudi svoje sonarodnjake v okviru akcije za »čistost rase«, slaboumne, nezdravljivo bolne in druge, o katerih so mislili, da so samo »jedci«, ne pa tudi delavci in vojaki.

● **LJUBLJANA** — Leta 1961 so zgradili v Sloveniji 968 novih stanovanj za bivše borce in invalide. V sedemnajstih občinah so dali od predvidene vsote 530 milijonov za ta namen 400 milijonov, ki so jo v lanskem in letošnjem letu namenili za graditev nadaljnjih 154 stanovanj za borce in invalide.

● **BERLIN** — V Zahodnem Berlinu so aretirali bivšega esesovca Graurocka, ki je odgovoren za ustrelitev precejšnjega števila danskih borcev med zadnjo vojno. Graurock je bil doslej na visokem položaju v zahodnoberlinski policiji.

● **TUNIS** — Jugoslovanski poslanik Lalović je izročil misiji alžirske osvobodilne armade v Tuniziji pomoč Jugoslovanske ljud-

ske armade v obliki zdravil in sanitetnega materiala. V imenu alžirske armade se je za to pomoč zahvalil šef sanitetne službe alžirske armade dr. Mohamed Nakaš.

● **BEOGRAD** — Na spominskem pokopališču osvoboditeljev Beograda so konec februarja pokopali posmrtno ostanke 79 vojakov in dveh oficirjev Rdeče armade, ki so padli oktobra 1944 med boji za osvoboditev mesta. Doslej so bili pokopani na širšem območju Beograda po raznih manjših pokopališčih.

● **TRIDENT** — V noči med 5. in 6. februarjem so neznanci narisali več velikih kljukastih križev na hiše v vasi Molina di Ledro. Tako so našli kljukaste križe na zgradbi kinematografa, trafostaja je in otroške posvetovalnice ter na asfaltu državne ceste.

● **TUNIS** — V tunizijskem pristanišču je bila sredi januarja svečanost, ko je soproga jugoslovanskega poslanika Lalovića izročila predsedniku alžirskega Rdečega polmeseca kompletno opremljeno potujočo bolnišnico s 50 posteljami, dispanzer ter večjo količino zdravil ter sanitetne opreme za alžirske begunce.

● **BONN** — V Zvezni republiki Nemčiji so v mestu Karlsruhe začeli pred sodiščem upravni postopek zoper Združenje žrtev nacističnega režima, češ da predstavlja pomožno organizacijo prepovedane Komunistične partije Nemčije. Neposreden povod za to dejanje je bila tožba, ki jo je Združenje vložilo proti tedanjemu ministru za begunska vprašanja Oberländerju zaradi njegove nacistične preteklosti.

PRAVNA POSVETOVALNICA

VELJAVNOST VOJAŠKE KNJIZICE

Vprašanje: Od leta 1942 ste bili kot kurirček-terenec na Kozjanskem področju in sicer do 20. novembra 1944, ko ste stopili v Kozjanski odred. Bili ste kurir 2. čete 3. bataljona do 20. oktobra 1945, ko ste bili demobilizirani. V vojaški knjižici imate to tudi potrjeno, vendar pa Zavod za socialno varovanje zahteva priče in potr-

dilo O.o. ZB. To pa smatrate za nepravilno, ker imate itak vse že potrjeno v vojaški knjižici.

Odgovor: Res je, da je vojaška knjižica zadosten dokument vaše udeležbe v NOV in je dodatno dokazovanje s pričami in potrdili potrebno. Zavodi za socialno varovanje vojaške knjižice tudi priznavajo kot polnoveležen dokument in navadno ne zahtevajo dodatnih dokazil. To store le ta-

krat, kadar so podatki v vojaški knjižici zamazani, popravljeni ali kadar se ne ujemajo z drugimi dokazili. V takih primerih je potrebno zaradi preverjanja podatkov predložiti še druga dokazila. Kako je v vašem primeru, seveda ne moremo reči; morda pa gre za ugotavljanje dobe, ki ste jo prebili kot kurirček-terenec, posebno še, ker takrat niste bili niti še petnajst let stari? Te dobe najbrž nimate vpisane v vojaški knjižici in jo morate dokazati s pričami ali ustreznim potrdilom Zveze borcev.

IZJEMNO DOLOČANJE POKOJNINE

Vprašanje: Oktobra leta 1942 ste začeli aktivno delati za Osvobodilno fronto. Februarja leta 1943 ste z družino vred stopili v NOV. Najprej ste bili borka, kasneje kuharica. Po osvoboditvi ste opravljali razne posle v vojski, nato ste bili jeseni 1945 demobilizirani. Stopili ste v službo in opravljali za majhen honorar razne funkcije. Po moževi vrnitvi iz JLA pa ste ostali doma. Mož je zdaj rudarski upokojenec, vi pa prejemate po padlem sinu invalidnino. Stari ste 54 let, bolni in težko živite. Zato sprašujete, ali imate kot borka NOV pogoje za priznanje izredne pokojnine po členu 80. Zadevno vlogo ste napravili že pred dvema letoma, vendar ni nobenega odgovora. Naj napravite novo?

Odgovor: Kot je razumeti iz vašega dopisa, bi radi dosegli pokojnino in nimate v mislih invalidnine, ki bi vam pripadala, kolikor bi pravočasno (že pred leti) vložili zahtevek za priznanje osebne invalidnine, če ste si morda bolezen nakopali v NOV. Za priznanje osebne pokojnine po zakonu o pokojninskem zavarovanju pa morajo biti seveda izpolnjeni določeni pogoji. Starost 50 let ste že izpolnili, nimate pa potrebne delovne dobe, katere bi morali imeti najmanj 15 let ob določenih izpolnitvah pogojih. Za doseglo redne pokojnine torej nimate pogojev. Res pa določa čl. 80. zakona o pokojninskem zavarovanju, ki ga omenjate v dopisu, da lahko Zvezni izvršni svet izjemoma prizna pravico do osebne pokojnine tudi v primerih, ki niso izpolnjeni pogoji za pridobitev pravice do pokojnine, predpisani z zakonom o pokojninskem zavarovanju. Toda treba je vedeti, da velja to le izjemoma in da priznava IS tako

pokojnino le v izjemnih primerih. Razen tega vas opozarjamo, da ste ubrali napačno pot. Ustrezno prošnjo bi morali vložiti pri Zavodu za socialno zavarovanje, ne pa da ste jo poslali naravnost v Beograd. Poskusite lahko znova preko vašega zavoda, vendar dvomimo v uspeh.

KAKŠNA POKOJNINA VAM PRIPADA

Vprašanje: Bili ste borec NOV zadnja leta zaposleni na žagi, z nepolnim delovnim časom kot nekvalificirani delavec. Kot invalid II. skupine ste prejeli akontacijo na pokojnino 4992 dinarjev mesečno, kasneje ste bili redno upokojeni, vendar še nimate odločbe, zadržujejo pa vam tudi otroški dodatek. Z denarjem, ki ga prejemate, ne morete vzdrževati sebe in družine treh otrok. Radi bi vedeli, kakšna pokojnina vam pripada in kje so ovire, da vam ne priznajo tega, kar vam gre.

Odgovor: Kolikor okrajni zavod za socialno zavarovanje o vaši zahtevi ni odločil v 60 dneh od dneva vložitve, se lahko pritožite naravnost na republiški zavod za socialno zavarovanje. Ta bo potem stvar raziskal in določil okrajnemu zavodu rok za izdajo odločbe ali pa bo sam odločil o stvari po dopolnitvi postopka. Pripominjamo pa, da so vaše navedbe nejasne in pomanjkljive, tako da vam ne moremo točno odgovoriti. Zahtevali bomo podatke od okrajnega zavoda za socialno zavarovanje in vam odgovorili pismeno.

ČUDEN PRIMER DVOJNE POROKE

Vprašanje: Radi bi vedeli, kateri od dveh žena umrlega upokojenca pripada pokojnina: prvi ali drugi ženi. X. Y. se je poročil leta 1928, vendar se z ženo ni razumel. Pretepal jo je in pestil, tako da je živčno zbolela. Bila je v Novem Celju. Nemci pa so jo odpeljali v Gradec, od koder se je vrnila šele leta 1957. Mož se je po osvoboditvi poročil z drugo; na kakšen način je mogel to doseči, vam ni znano. Toda bil je veljavno poročen in po njegovi smrti dobiva druga žena pokojnino. Prva pa je docela brez sredstev in jo preživlja socialno skrbstvo. Kateri ženi gre pokojnina in kaj je storiti v takem primeru?

Odgovor: Primer, ki ga omenjate, je nekaj nenavadnega in se le

redko dogodi. Vsekakor pa je treba doseči najprej razveljavitev zakonske zveze, ki jo je X. Y. sklenil po osvoboditvi. Po določbah zakona o zakonski zvezi je neveljavna vsaka zakonska zveza, ki je bila sklenjena v času, ko je še trajala prejšnja zakonska zveza enega od zakoncev. Torej, je treba vložiti tožbo za razveljavitev druge zakonske zveze. Pristojno je sodišče, kjer sta zakonca imela svoje zadnje stalno bivališče. Tožbo lahko vložijo prvi zakonci, lahko pa tudi vsak tisti, ki ima neposredno pravno korist od tega, da se zakonska zveza razveljavi. Če je prva žena pok. X. Y. duševno bolna oz. preklíčana, potem je potrebno vso stvar prijaviti organom socialnega skrbstva na občini, ki bodo preko skrbnika pokrenili vse potrebno za razveljavitev druge zakonske zveze. Posledica tega bo, da druga žena sploh ne bo več zakonska žena pok. X. Y. S tem pa bo izgubila tudi pravico do pokojnine, za katero bo zaprosila lahko prva žena.

DODATEK ZA TUJO POMOČ

Vprašanje: Kot izhaja iz vašega dopisa in priloženih dokumentov, ste bili leta 1957 prevedeni kot vojaški vojni invalid s 30-odstotnim zmanjšanjem telesne integritete To pa zaradi poškodb na obeh nogah, ki ste jih dobili v prvi svetovni vojni. Čez leta se vam je stanje poslabšalo in so vam leta 1957 morali odrezati eno nogo. Druga noga pa je zaradi ran odprta. Priznana vam je bila invalidnina II. skupine s 100 %. Dodatek za tujo pomoč vam ni bil priznan. V zadnjem času pa se je vaše stanje še poslabšalo, ker zaradi odprte rane tudi druge noge ne morete uporabljati in ste zaradi teže (čez 100 kg) nepokreten. Navezani ste na tujo pomoč. Zaposlili ste za priznanje invalidnosti I. skupine, t. j. za dodatek za tujo pomoč, pa vam je bil zahtevek zavrnjen. Tudi pritožba je bila zama. Zdaj je zadeva pri Vrhovnem sodišču, ki rešuje upravni spor. Radi bi vedeli, ali ste upravičeni do dodatka za tujo pomoč?

Odgovor: Kot izhaja iz vaših navedb in prepisov listin, ki ste jih predložili, je zdravniška komisija druge stopnje, ki vas je lani pregledala, ugotovila, da gre za amputacijo noge pod kolenom in za poškodbe, posledice ran, na drugi nogi. Glede na tujo ugotovitev, vam

je zdravniška komisija priznala drugo skupino 100 %. Kot izhaja iz zadnje odločbe leta 1957, pa ste bili priznani kot stoodstotni invalid zaradi amputacije noge nad kolonom. To pa je seveda bistvena razlika, ker bi vam zaradi amputacije noge pod kolenom in zaradi poškodb druge noge ne šla invalidnost II. skupine. Zdi se, da gre tu za bistvena nesoglasja, ki jih bo mogoče odpraviti le s ponovnim zdravniškim pregledom. Kajti če se ugotovi točnost tega, kar je ugotovila lani zdravniška komisija, potem vam je bila II. kategorija neupravičeno priznana. V takem primeru do dodatka sploh ne bi bili upravičeni. Pripominjamo pa, da je ugotovitev zdravniške komisije druge stopnje dokončna. Vendar sodimo, da bo Vrhovno sodišče zadnjo odločbo razveljavilo in vas napotilo na ponovni zdravniški pregled. Kljub temu pa dvomimo, da boste uspeli, in dosegli priznanje invalidnosti I. skupine.

POKOJNINA PO UMRLEM VINIČARJU

Vprašanje: Ko ste sicer že dobili zavrnen zahtevek za priznanje pokojnine po možu, ste se obrnili še na nas, da bi bili bolj prepričani, da se vam ne godi krivica. Važ mož je umrl že leta 1938, ko je obiral jabolka na drevesu za gospodarja in ga je pri tem ubila strela. Bil je viničar kakih petnajst let pred tem dogodkom. V stari Jugoslaviji niste dobivali nobene pokojnine, zanj ste prosili po osvoboditvi, a zaman. Ali vam res ne gre pokojnina, ko nekatere vdove nekdanjih viničarjev vendar dobivajo pokojnino?

Odgovor: Zahtevek za priznanje pokojnine po možu, ki je umrl leta 1938 kot viničar, vam je bil upravičeno zavrnen, ker do pokojnine niste upravičeni. Res je, da določa čl. 114 zakona o pokojninskem zavarovanju, da pripada pokojnina vdovi tistega, ki je umrl zaradi posledice nesreče pri delu. Toda za vaš primer to določilo ne velja. Velja le za tiste, ki so bili v delovnem razmerju, ko je novi pokojninski zakon začel veljati. Ker je vaš mož umrl že leta 1938, pokojnine pa po starih predpisih niste uveljavljali, bi se vam vdovska pokojnina lahko priznala po določilih čl. 242, če bi vaš mož izpolnjeval pogoje za osebno pokojnino. Teh pa ni, zato vam je bil zahtevek utemeljeno zavrnen. Seveda

pa bi bilo drugače, če bi se nesreča zgodila vašemu možu po letu 1950, ko je bilo izvedeno zavarovanje kmetijskih delavcev.

DODATEK NA POKOJNINO

Vprašanje: Radi bi vedeli ali pripada za leto 1962 upokojencem, ki so še zaposleni, poseben dodatek. Kje je to urejeno?

Odgovor: Na podlagi odloka o uvedbi posebnega dodatka na pokojnino v letu 1962 (objavljen je bil v zveznem uradnem listu št. 52/61) upokojenci, ki so zaposleni, nimajo pravice do posebnega dodatka na pokojnino.

SITNOSTI Z IMENOM

Vprašanje: Pri krstu ste dobili ime Karolina, vedno pa so vas klicali Dragica. To ime ste uporabljali med vojno in tako imate v službenih in partijskih dokumentih ime Draga. Enako v osebni izkaznici. Na nesrečo pa se šolska spričevala glase na pravo ime, spričevalo o strokovnem izpitu pa spet na ime Draga. Zdaj ste zaposleni v Srbiji, kjer pa med enim in drugim imenom ne vidijo nobene zveze. Pripravljajo se nove osebne izkaznice, in če vam bodo vanjo vpisali ime Karolina, kdo vam bo verjel, da so dekreti in odločbe, ki se glase na ime Draga, res vaši. Kaj vam je storiti?

Odgovor: Pravzaprav ste nerodno situacijo zakrivali sami, najbrž iz lahkomišelnosti ali nerodnosti. Vendar se stvar da popraviti. Po določbah zakona o osebnih imenih je možna tudi sprememba imena. Tako prošnjo lahko vložijo pri pristojnem tajništvu za notranje zadeve vsakdo, ki ima za to določene razloge in izpolnjuje pogoje (nekaznovanost, državljanstvo). Prošnji je treba priložiti ustrezne dokumente in jo seveda obrazložiti. Odloča pa o njej Državni sekretariat za notranje zadeve. Če boste dosegli spremembo imena iz Karolina v Draga, potem ne bo več težav. Torej vložite prošnjo in jo obrazložite, pa bo vse v redu.

DVOJE POJASNIL

V tretji številki Borca smo v pravni posvetovalnici odgovorili tov. S. A., Zg. Konjišče pri Apačah. Ker smo v zvezi z odgovorom na nejasno vprašanje

tov. S. A. in glede na naš pomanjkljiv odgovor dobili več vprašanj, pojasnjujemo zadevo naknadno:

Po določbah člena 265 a zakona o pokojninskem zavarovanju imajo samo udeleženci osvobodilnega boja, ki so odšli v boj pred 9. septembrom 1943 in udeleženci španske državljanske vojne — če imajo 15 za pokojnino vstevnih let, od tega najmanj 10 let delovne dobe (torej ne vsi nekdanji borci) — pravico do posebnega dodatka, dokler so v delovnem razmerju. Posebni dodatek predstavlja v letu 1962 po cit. določilu zakona o pokojninskem zavarovanju in odloku o uvedbi posebnega dodatka (Uradni list FLRJ, št. 52/61) razliko med njihovim povprečnim osebnim dohodkom oziroma povprečno plačo in zneskom 24.000 din. Pri tem pa dobe po členu 265 a pokoj. zakona udeleženci NOV od leta 1941 to razliko v sto odstotnem znesku, tisti od leta 1942 do konca vojne razliko v višini 90 % in tisti od 1943. leta 60 % navedene razlike.

Pripominjamo, da odloča o pravici do posebnega dodatka okrajni zavod za socialno zavarovanje. Izplačuje se v mesečnem znesku, zapade v izplačilo skupaj s plačo, bremenoma pa sklad pokojninskega zavarovanja.

S. R.

Dne 4. marca t. l. dopoldne je Radio Ljubljana v oddaji »Se pomnite tovariši!« posredoval poslušalcem sestavek Tončke Drobnič iz Grahovega pri Cerknici. Imenovana je v tem sestavku med drugim navedla, da je prišla po italijanski ofenzivi leta 1942 na Lipsen, kjer je vprašala Joškovo Nežko (t. j. mene), kako bi dobila zvezo s partizani, a ni dobila odgovora. Dalje je navedla, da sem bila jaz že partizanka, pa sem prišla domov in sklenila oditi v Kranj.

Izjavljam, da me leta 1942 sploh ni bilo na Lipsenju, saj sem od leta 1938 dalje živela v Trzinu na Gorenjskem, od koder sem se vrnila šele po osvoboditvi. To lahko vsak čas dokazem s pričami oziroma z uradnim potrdilom.

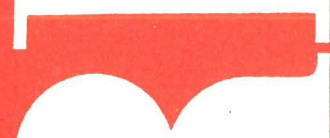
Najbrž me je Tončka Drobnič pomotoma zamenjala s kako drugo osebo.

Nežka Zigmund

5

1962

BOREC

VSEBINA 5. ŠTEVILKE

S Titom na čelu — naprej! (F. S.)	193
Titove slike (France Sušteršič)	194
Tovariš Tito in ljudstvo (Mara Rupena)	196
Inženir Petrovič potuje (Jovan Radovanović)	197
Sutjeska (Peko Dapčević)	198
Titova mladina (L. Rogers)	200
Rafali spet trgajo gozdno tišino (Jože Smit)	201
Prvi stiki nove Jugoslavije z zavezniki (F. S.)	202
Z maršalom Titom k Churchillu (Jefko Sašić)	203
Kako je nastal predlog o proglasitvi Tita za maršala (Metod Mikuž)	205
»Partizanski pohod« pravnikov	206
Vse najboljše, dragi Tito	207
Majsko posvetovanje 1. 1941 v Zagrebu (Aleksander Ranković)	208
Partija — Tito (Manko Golar)	211
Pomlad leta 1945 v Trstu (Franc Štoka)	212
Na mrtvi straži	214
Kukavica (France Filipič)	215
Zmaj v dolini (M. P.)	217
»Poezije« v taborišču (Bojan Ajdič)	218
Močni odpusčajo (B. Popov)	220
Se kot otrok je kljubovala viharju (Milica S. Ostrovska)	222
Zmeda v zgodovini Bele krajine (Ivo Pirkovič)	224
Nekateri problemi so še vedno pereči	227
Poslovil se je na prvi pomladni dan (Jože Janež)	229
MNENJA IN STALIŠČA:	
Beseda o varstvu invalidov in borcev	230
Pojasnilo o »odškodnini«	231
ODMEVI IZ MEDNARODNE ARENE:	
Krvavi mir v Alžiriji (Miran Ogrin)	232
DROBNE ZANIMIVOSTI	235
PIŠEJO NAM	236
MED KNJIGAMI IN REVIJAMI:	
»Vojska in ljudje (S. R.)	236
K. J. Beneš: Past (S. R.)	236
Fotografski dokumenti o boju KPS (S.)	237
Procesi pred »Tribunale speciale« (M. P.)	237
KRATKE NOVICE	238
PRAVNA POSVETOVALNICA	239

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije — Zavod »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Skerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Mitja Ribičič, Tone Fajfar, Milan Skerlavaj-Petrač, Jože Stok-Korotan, Jože Bertoncelj-Marjan, France Sušteršič in Mle Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Sušteršič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1, poštni predal 195. Telefonska številka uredništva: 22-736. Posamezna številka revije »Borec« stane 100 dinarjev, letna naročnina je 1000 dinarjev, polletna 500 dinarjev. Letna naročnina za tujino 1400 dinarjev. Naročnino pošiljajte na naslov: Zavod »Borec«, (za revijo »Borec«), Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani 600-14 3-1193, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Rokopisov ne vračamo. — Kliseji, tisk in vezava: CZP »Ljudska pravica«, Ljubljana

Trgovsko grosistično
in uvozno podjetje

Tekstil

Ljubljana

Ciril Metodov trg 1

nudi svojim odjemalcem
kvalitetno domače
in uvoženo blago
v specializiranih oddelkih
za bombažno
in svileno blago
za volнено galanterijo
in tekstilno galanterijo

ORTOPEDIJA
IN TEHNIČNA OPREMA
ZA ZDRAVSTVO

SOČA

LJUBLJANA
LINHARTOVA 47/a

Telefoni: centrala 33-364, 33-632
direktor 33-639, tehnični direktor 33-635, komercialna, Ljubljana, Gospodarska 8, telefon 31-712

proizvaja in popravlja vse vrste ortopedskih pripomočkov, tehnično opremo za zdravstvo: od invalidskih vozičkov, specialnih postelj in opreme za bolnišnice in zdravstvene domove, izdeluje ginekološke kolposkope in steriolupe, v servisu elektronike pa popravlja medicinske in druge elektronske aparature. V obratu plastičnih mas izdeluje artikle za zdravstvo, industrijo in široko potrošnjo: iz bakelita, polivinila, polysterola, plexidurja, araldita in drugih umetnih smol. Najnovejši proizvod tega obrata so priznani visokokvalitativni umetni zobje

Slika na naslovni strani ovitka:
Predsednik FLRJ Josip Broz-Tito
(posnetek z zasedanja Generalne
skupščine OZN leta 1960)

4. 5. 1977/62

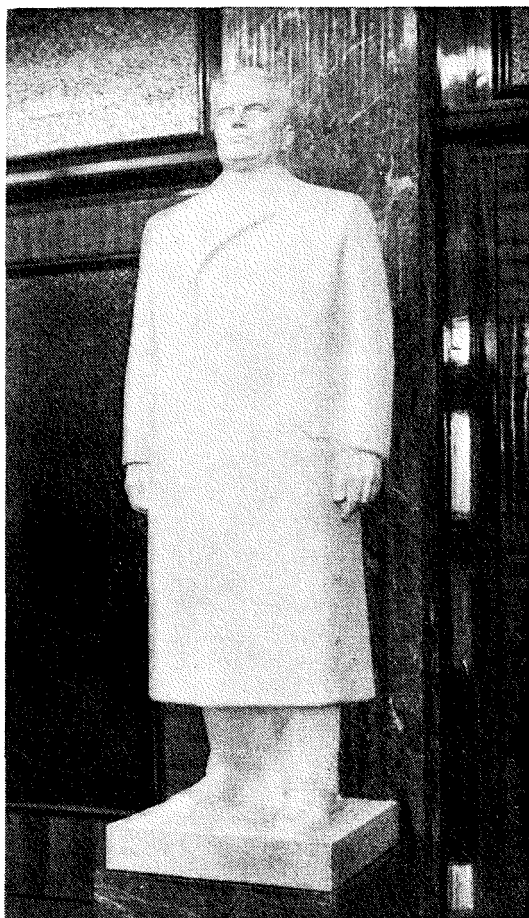
S Titom na čelu — naprej!

TE DNI praznujemo sedemdeseto obletnico moža, čigar ime je simbol socialistične Jugoslavije. Ko zremo na njegovo bogato življenjsko pot, se spominjamo bojev in zmag pod njegovo zastavo, podoživljamo epopejo jugoslovanskih narodov in kličemo iz dna srca: »Še mnogo let naj živi in nas vodi tovariš Tito!«

Pred 25 leti je postal tovariš Tito krmar naše Partije in usode naših narodov. Teh 25 let pomeni vzpon naše poti iz stoletnega mraka in razbitosti kvišku, vzpon preko smrti, ki nam je grozila v dramatičnih dneh fašistične okupacije, pa skozi viharje, ki so nas bičali po vojni z vseh strani, vzpon k socializmu in uresničevanju najvišjih humanističnih idealov. V ospredju te epopeje je genialna, vedno živa Titova misel in energično, smelo dejanje, ki je vedno v skladu s to mislijo.

Med narodnoosvobodilnim bojem je Tito pokazal vsemu svetu, da ni sile, ki bi mogla streti ljudstvo, če se združi pod enotnim, smelim vodstvom in gre v boj za skupne, pravične cilje. Titovo ime je postalo pojem borbenosti in nove poti socialistične revolucije, takšne poti, ki je ne uklepajo dogme in ki lahko — tu taka, tam drugačna — najhitreje pripelje do zmage socialistične ideje. Še več: s Titovim imenom je najtesneje povezan boj za ustvarjalno sožitje med vsemi narodi sveta, boj proti blokovski razcepljenosti in rožljanju z orožjem, boj za tak svet, kjer ljudje ne bodo živeli v strahu pred uničenjem in kjer bo za vse dovolj kruha in prostora.

Ponosni smo, da smo se borili za novo Jugoslavijo in da gradimo socializem pod

Titovim vodstvom. Naš boj, naša pot, naša sedanjost in bodočnost je nerazdružljivo povezana z njim. Njegova misel nas vodi naprej!

F. Š.

TITOVE SLIKE

SLIŠALI smo, da mu je ime Tito in da je vrhovni komandant Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. Ko smo ob večerih posedali pred šotori in barakami, so se nam iz mračne globine tegobnega razpoloženja utrinjale svetle misli na domovino, od koder smo kdaj pa kdaj iz pisma, skritega v paketu, izvedeli novice o zmagah partizanskega orožja — in tedaj je začela kakor v sanjah vstajati pred nami njegova podoba, podoba legendarnega junaka, čigar ime je prodrlo iz temnih host celo v daljna taborišča, obdana z žicami in bunkerji, zavarovana z bataljoni do zob oboroženih fašistov. Pred očmi so nam vstajali obrazi velikih mož iz bližnje in daljne preteklosti, jekleni obrazi voditeljev Oktobrske revolucije, nejasne slike pariških komunardov, mračna čela kmečkih puntarjev... Komu izmed njih je podoben on, naš Tito, kakšen je njegov obraz?

Maršal Tito ob II. zasedanju AVNOJ

To je bilo leta 1942 v internaciji.

Spomladi leta 1943 so prinesli fašistični oficirji v taborišče časopis, pisan v nekakšni mešanici slovenskega in hrvaškega jezika. To je bilo propagandno glasilo Superslode (vrhovne italijanske komande za Slovenijo in Dalmacijo), ki naj bi ustvarilo videz o »veličastnih« zmagah fašističnega orožja, o »porazih« partizanskih enot in o pravici rimskega imperija nad življenjem in smrtjo vseh tistih, ki so se drznili dvigniti pest proti njemu. To je bil klic Vae victis, s katerim je fašistična komanda grozila vsem, ki ne bi hoteli poklekniti pred njo na kolena. Med članki o »banditih«, ki da se »skrivajo in ropajo po Balkanu«, je bila tudi slika postaranega moža upadlih, ostro nagubanih lic, ki so mu zakrivala oči črna očala. Pod njo je bilo napisano: »To je vrhovni komandant partizanov — Tito.«

Časopis je romal iz rok v roke, od človeka do človeka. Malokdo se je sicer zanimal za njegovo vsebino, ki je bombastično poveličevala fašistične zmage in sramotila partizanstvo — vsak pa si je hotel ogledati sliko, ki naj bi predstavljala vrhovnega komandanta partizanske vojske. Trpek nasmeh je legal na obraze: »Je to res on? Naš Tito?« — »Ne, to ni njegova prava podoba, tovariš. To ni mož, ki je organiziral ljudsko vstajo v Jugoslaviji. Takega so nam naslikali tisti, ki bi radi iztrgali njegovo podobo iz src.«

Da, njegova podoba je bila v naših srcih! Fašistični časopis je ležal na tleh, zmečkan in poteptan, Titova podoba pa je bila v nas svetla in neoskrunjena. Ne slika vojskovodje v sijajni, z zlatom obšiti uniformi, s kakršno je Vittorio Emanuele zakrival svojo bedno pritlikavost in Mussolini svojo odurno bestialnost, ampak slika tovariša, ki je zrastel iz ljudstva, iz sile in hotenja stoletja tlačnih, svobodoljubnih narodov.

Nešteto ljudi je trpelo z njegovo podobo v srcu, čeprav je niso nikdar videli. Z njo so odhajali v boj, v najhujših trenutkih jih je bodrila in jim vlivala novih moči. Zato, ker je bila podoba človeka — junaka, ki je zrastel iz ljudstva za ljudstvo — živo nasprotje »voditeljev« iz degeneriranih dinastij in njihovih gnilih kamaril.

JESENI leta 1943 sem prvokrat videl pravo Titovo sliko. Bila je na navadnem časopisnem papirju — ena izmed prvih slik, ki so iz Bosne priromale v Slovenijo. To je bil Tito z visoko črno kapo na glavi, oblečen v preprosto vojaško uniformo, z jermenom čez rame. In izraz na njegovem licu, v njegovih očeh — da, to je bil izraz moža, ki zna kljubovati nasilju in voditi ljudstvo v boj, obraz, o katerem je govorilo poročilo z »bombaškega« procesa v Zagrebu leta 1928, da ima »nekaj tistim fizionomijam podobnega, ki spominjajo na jeklo.«

Ko smo pozneje kot partizani dobili v roke še druge, boljše Titove slike, smo videli v njih še mnogo več: podobo moža, čigar misel se rodi velika in občudovanja vredna, a vendar svetla in jasna milijonom ljudi; podobo človeka s smelo odločnostjo in vse osvajajočo ljubeznijo v očeh; podobo moža, ki je vreden globokega spoštovanja ne le kot vrhovni komandant, ampak tudi kot človek, kot tovariš.

Mnogo njegovih slik smo videli in v vsaki se je zrcalilo nekaj, kar smo v drugih pogrešali. Sicer pa — kdo bi ga mogel naslikati takega, da bi mogli v sliki videti vso veličino njegove legendarne osebnosti? Mnogo je bilo v naši zgodovini slavnih mož pred Titom, toda nihče pred njim ni znal povedati vsega tistega, kar so naši narodi — zato, da bi živeli v svobodi in miru — hoteli in morali povedati. Nihče pred Titom ni mogel spregovoriti z jezikom sedemnajstih milijonov sinov in hčera Svobode. Nihče pred njim ni mogel začeti eposa, ki se je razlegel čez meje daljnih dežela in premagal gromovnike laži z jasno besedo resnice. Kdo bi ga mogel torej naslikati takega, kakršen v resnici je, da bi videli v njegovi podobi vso moč njegove biti?

Sliko človeka, čigar ime nosi v srcu, želi vsak človek imeti vedno pri sebi. Zato si je nešteto ljudi želelo imeti tudi Titovo sliko — zlasti so si je želeli borci, ki so z njegovo zastavo odhajali v boj. Konec leta 1943 pa so njegove slike že visele tudi v preprostih kmečkih hišah, zlasti tam, kjer je bilo osvobodeno ozemlje. Bile so večidel majhne in revne, izrezane iz raznih brošur in časopisov, a ljudje so jih kljub temu čuvali kot dragoceno družinsko last.

*

BILO je v zgodnji jeseni leta 1944 v Loški dolini. Ta dolina je bila takrat središče

Zaradi oddaljenosti od ostalih središč vstaje in zaradi konspiracije, ki je bila v prvem letu zelo stroga, pri nas v Sloveniji množice dolgo niso vedele, kdo je vrhovni poveljnik partizanov. Šele v 5. številki glasila CK KPS »Dela«, ki je izšlo ob petindvajsetletnici Oktobrske revolucije 7. novembra 1942, smo uzrli preprosto podobo moža, ki je postal simbol Jugoslavije. Kako je ta slika prišla v Slovenijo in v »Delo«? Tedaj še študent arhitekture, zdaj znani arhitekt Vlasto Kopač, je leta 1942 delal v dokumentarni tehniki, ki je bila v Šubičevi ulici, na dvorišču hiše št. 3. Tam je delovala tudi tiskarna »Tone Tomšič«, kjer se je tiskalo »Delo« in mnoge druge publikacije. Kopačeva osnovna dejavnost je bilo ponarejanje okupatorskih dokumentov. Poleg tega se je ukvarjal tudi z ilustracijo publikacij, saj je obvladal grafiko. Tako je oktobra 1942 dobil preko javke neki srbski ali hrvaški časopis, v katerem je bila Titova slika. Najbrž je ta časopis prinesla patrolja iz Bosanske krajine ali pa je prispel preko kurirskih zvez v Slovenijo oziroma na Dolenjsko, odondod pa v Ljubljano. Tovariš Kopač je sliko iz tega časopisa prenesel na linolej in tako napravil klišé. Titova slika je preko strani »Dela« prišla prvič med Slovence.

svobodnega ozemlja, ki je segalo tja do Rakke. V njenih vaseh so se zbirale partizanske enote, ki so odhajale v boj, po cestah je odmevala udarna partizanska pesem, miting se je vrstil za mitingom.

Takrat je bilo v dolini tudi nekaj angleških in ameriških vojakov. V Nadlesku je bila namreč letalska baza in nedaleč od tam

letališče, kjer so ponoči pristajala anglo-ameriška letala in odvažala partizanske ranjence v bolnišnice v Italiji.

Nekoč je prišel v hišo, kjer je bila ena izmed pisarn Notranjskega okrožja, vojak v angleški uniformi, ki je znal malo italijanski in je bil bolj temne polti kot drugi, kar je pričalo, da ni angleškega rodu. Na steni v hiši so visele slike Tita, Churchilla, Roosewelta in Stalina. Ko jih je preletel z očmi, se je nasmehnil, stopil pred Titovo sliko in salutiral.

Začudil sem se: kako da se je on, vojak v angleški uniformi, ustavil ravno pred Titovo sliko, čemu je prav njemu salutiral? Vojak pa se je še enkrat ozrl v njegovo sliko in dejal:

»To je človek, do katerega čutim največ spoštovanja.«

Ko sem se zanimal, kje je temnopolti vojak doma, sem zvedel, da je iz Indije. V srcu sem začutil toplo čustvo ponosa, saj sem prvikrat videl, da poznajo Titovo osebnost tudi ljudje iz daljne, nam skoraj neznanе dežele. In če poznajo Tita, poznajo tudi Jugoslavijo in narodnoosvobodilni boj v njej!

Čez nekaj tednov — 9. oktobra — so navalili na dolino Nemci in domobranci. Prišli so od treh strani, ker so hoteli partizane obkoliti in uničiti, zlasti pa razbiti letalsko bazo in onemogočiti nadaljnje odvažanje ranjencev v Italijo. V ogorčenih bojih z nacistično in domobransko drhaljo je padlo precej naših borcev in aktivistov. Ker je bilo sovražnikov mnogo več kot partizanov, so se morali le-ti umakniti. Sovražniki so divjali po vaseh, terorizirali zavedno prebivalstvo, iskali aktiviste in kradli, kar se jim je zdelo vredno. Odšli pa so že proti večeru, ker so se jim zdela tla prevročna.

Drugo jutro je bila dolina spet svobodna. Bil je lep sončen dan, polja so cvetela in lastovke so se zbirale na hišnih slemenih — v mrtvašnici na pokopališču pa je ležala vrsta mrtvih trupel borcev in aktivistov, ki so padli za domovino...

V neki hiši, kjer so se shajali partizani in aktivisti, se je sovražna drhal še posebno razdivjala. Po tleh so ležali kosi razbitega pohištva, v kuhinji je bil razrušen štedilnik, na steni, kjer so bile parole o Titu, Narodnoosvobodilni vojski in Osvobodilni fronti, pa je bilo z ogljem napisano: »Kjer je Tito — vse razbito!«

Na eni izmed sten je visel okvir, kjer je bilo — kakor je v navadi na kmetih — vse polno slik iz družinskega življenja. In glej — med njimi, nekje na sredi, je bila tudi majhna Titova slika, tista stara slika na časopisnem papirju, komaj opazna in že nekoliko obledela. Ko sem se zagledal v njegov jasni, odločni obraz, mi je kakor prisproda žive jugoslovanske stvarnosti vstal pred očmi včerajšnji dan v tej hiši:

Sovražnik divje besni in razbija, kar mu pride pod roke — a njegovo početje je neumno in smešno, saj razbija zato, ker tistega, kar bi rad razbil, ne more in ne bo nikdar mogel razbiti. Čete njegovih motoriziranih hord so se spremenile v roparsko drhal, ki so ji dnevi življenja že škodili, slava in moč njegovih vojskovodij je izginila kakor slana v pomladnem jutru, prestoli kraljev so postali trhli in majavi, ker so jim začela ljudstva kazati hrbet — naš Tito pa stoji med jugoslovanskim ljudstvom, ki je z njim na čelu obračunalo z mračnimi kreaturami preteklosti, stoji med njimi preprost in tovariški, a vendar velik in močan, spoštovan in ljubljen, stoji kot simbol naše svobode in velike, srečne prihodnosti.

Tovariš Tito in ljudstvo

Objavljamo kratek odlomek iz že obledele, ciklostirane brošure »Pri sestrah z juga«, ki jo je napisala tovarišica Mara Rupena, izdal pa IOOF Novo mesto v začetku leta 1943. Odlomek prepričljivo govori o ljubezni trpečega in borečega se ljudstva do vrhovnega poveljnika Narodnoosvobodilne vojske tovariša Tita.

LJUDSTVO ljubi svoje najboljše sinove partizane in zanje žrtvuje vse. Pesmi pojejo o njih, posebno o tistih, ki so se proslavili v borbah, a najbolj priljubljen je tovariš TITO, vrhovni poveljnik Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije. — Vsak kmet, vsaka kmetica, ki ga je kdaj videla, se ti pohvali s tem ob vsaki priliki. Govorila sem s 56-letno kmetico, Ličanko, ki se je naučila pisati in dela v AFŽ od prvega dne. Bila je v zaporu 7 mesecev, doma so ji medtem vse požgali, potem pa so jo rešili partizani. Takoj se je vrgla spet na

delo. »Najlepši dan v mojem življenju je bil obisk pri tovarišu Titu,« mi je pripovedovala. »Tako dolgo sem želela videti, spoznati heroja, ki tako uspešno vodi našo borbo. Nabrala sem daril in mu jih ponesla...« Opisovala mi je s takim navdušenjem vsako podrobnost razgovora, tako živo mi je pripovedovala o našem legendarnem junaku, da mi je vstala pred očmi njegova podoba. Tudi vsi drugi so govorili o tovarišu Titu z največjim spoštovanjem in navdušenjem.

JOVAN RADOVANOVIĆ:

INŽENIR PETROVIĆ POTUJE

BILO je poleti 1941. leta. Partizani so se bili po Srbiji in Šumadiji. Sredi Beograda so goreli nemški kamioni. Na trgu v Kragujevcu so skojevcji zažgali velik nemški zemljevid, na katerem so Nemci označili, do kod so prodrli v Sovjetsko zvezo. Povsod diverzije, boji...

Vrhovni komandant partizanskih odredov je odločil, da gre iz Beograda, iz ilegale, na svobodno ozemlje, kjer bo neposredno vodil boje, ki so jih začeli jugoslovanski narodi. Tito je na beograjski železniški postaji stopil v vlak in dopotoval v Stalač. Spremljali so ga kurirka Vera, Veselinka Malinska in Jaša Rajter. Ko so čakali zvezo za Čačak, so naleteli na znanca, duhovnika iz Ivanjice.

... Pred tem so v Beogradu v neki vili na Dedinju skupaj kosili: Tito, Ranković, Ivan Milutinović, Ivo Lola-Ribar, Vladislav Ribnikar in tisti duhovnik — Dragoslav Milutinović. Ribnikar se je nekaj dni prej seznanil z duhovnikom in ga odpeljal naravnost k Titu. Pop je prišel iz Ivanjice v Beograd k Nediću in Pečancu, da bi se pogodili o pomoči in preskrbi njegovega četniškega odreda, ki je že bil ustanovljen v okolici Ivanjice. Med razgovorom pri kosilu so se dogovorili, da bo Tito odšel na svobodno ozemlje s popovo pomočjo. Po kosilu so izpolnili legitimacije s pečatom »Javorskega četniškega odreda« in s popovim podpisom za Aleksandra Rankovića, Ivana Milutinovića, Iva Lola-Ribarja in druge. Tito je dobil legitimacijo na ime inženirja Petrovića, komandirja čete Javorskega odreda. Na poti se je Tito v Stalaču nenadoma spet srečal s popom in z njim nadaljeval pot.

V Užiški Požegi so izstopili. Naprej niso mogli po železnici. V Valjevo pa so lahko potovali le po cesti. Tedaj sta se Tito in duhovnik razšla. Pop je odšel v svojo Ivanjico, Tito in njegovi spremljevalci pa so iskali prenočišče. Odšli so v star, zanemarjen hotel. Tu so se morali vpisati v knjige. To so storili, kot bi bili dva zakonska para. Dobili so le eno sobo z dvema posteljama: v prvo sta legli tovarišici v drugo Tito in Jaša. Ko je Tito zaspal, se je Jaša izvlekel iz postelje in legel na pod. Ko pa

»Padel je Imotski«, je nekdo radostno povedal važno novico o veliki partizanski zmagi. »Nič čudnega, tam je bil tovariš Tito,« je v razlago pripomnil drugi. Zaupanje partizanov in ljudstva vanj je nepopisno... Mlad pionir je pokaral še mlajšega tovariša: »Kakšen si! Le kaj bi rekel tovariš Tito, če bi zvedel, da si tak!« Slike tovariša Tita srečaš na vsakem koraku, njegovo ime je napisano povsod. O njem krožijo legende in pojo narodne pesmi.

se je Tito proti jutru prebudil, je vstal in naglal Jašo, da je legel v posteljo.

Danes je na hotelu »Jadran« v Užiški Požegi spominska plošča. Na njej je zapisano, da je tovariš Tito tam prenočil, ko je potoval na osvobojeno ozemlje...

Zjutraj so Tito in njegovi spremljevalci iskali kočijaža, ki bi jih prepeljal v Kosjerić. Komaj so ga našli. Zahteval je mnogo denarja, ker se je, kakor je govoril, bal za življenje v »teh razburkanih časih«. Med potjo sta se Tito in kočijaž živahno in zanimivo pogovarjala. Kočijaž se je jezil na vse. Če je kočijaž naletel na luknjo ali na nepopravljeno cesto, je psoval komuniste, češ da so oni vsega krivi. Tako se je nenadoma obrnil k Titu:

— Da nisi morda tudi ti kakšen komunist?

— Pa najbrž komunisti niso tako oblečeni. To so reveži, delavci in kmetje, ki se bijejo za boljše življenje — je prepričljivo odgovoril Tito.

— Kje pa, oni nosijo celo cilindre in vsega vruga — je nezaupljivo odkimal kočijaž.

Tito se je nasmejal in dejal:

— Vidiš, tega do sedaj nisem vedel...

V Kosjeriću je kočijaž izjavil, da naprej ne gre za noben denar. Potniki so se morali znajti. Poskušali so stakniti kaj za kosilo, a so uspeli dobiti le kajmak. Popoldne so naleteli na navaden kmečki voz, na katerega so natovorili prtljago. Tako so hodili peš do vasi Ražana, kjer so počivali in se nato vzpenjali ob Vukovski tesni. Na vrhu tesni so šli v vaško krčmo, ki je bila polna četnikov. Sedli so za prazno mizo. Okrog njih so se kmalu začeli zbirati četniki. Spraševali so jih o vsem mogočem. Ko se je Tito naveličal četniškega sumničanja, je vprašal po starešini in se z njim umaknil. Na kratko se je z njim pogovoril in mu pokazal legitimacijo komandirja čete Javorskega četniškega odreda. Ko je četniški starešina videl, s kom ima opraviti, ga je vljudno sprejel in, ko so se razšli, je določil dva četnika v spremstvo Titu in njegovim spremljevalcem. Potniki so prvič naleteli na partizane v Bukovski šoli. Pravzaprav so bili tam skupaj par-

tizani in četniki. Tito je zahteval, da jih pospremijo do štaba Valjevskega odreda. Komandir voda je določil patroljo. Ko so se odpravljali na pot, je Tito slišal, da je vodnik govoril patrolji, da so to neki sumljivi potniki in naj jih pobijejo, če bi poskušali bežati. Tako je ta nenavadna kolona odšla v štab Valjevskega odreda.

V Robaje, kjer je bil tedaj štab, je bil pravisti dan poklican tudi komisar Kolubarske čete Milan Drakulić zaradi protičetniškega letaka, ki so ga sestavili on, Radivoje Jovanović, inštruktor OK za Valjevo Milka Minić in še nekateri drugi. Zvečer, ko je Drakulić komaj prišel, je prišel v štab vodnik Aco Jovanović in raportiral Drakuliću:

— Tovariš komisar, pripeljal sem neke sumljive ljudi!...

Ti »sumljivi«¹ ljudje so vstopili hkrati z vodnikom. Vodnik še ni izustil zadnje besede, ko je pristopil k Drakuliću eden izmed potnikov, mu ponudil roko v pozdrav in dejal:

— Jaz sem sekretar CK KPJ!...

Drakulić se je zmedel in ni mogel niti spregovoriti. Prepustil je »sumljive«¹ ljudi komisarju bataljona Stevi Singerju, sam pa je šel po partizana Solarića, ki je bil več let po zaporih. Domislil se je, da bo bivši robijaš gotovo prepoznal sekretarja CK KPJ, ker je tudi on bil več let po ječah. Solarić je vstopil v sobo komisarja bataljona in takoj prepoznal tovariša Tita. Nato je rekel Drakuliću:

— Točno, to je Josip Broz, sekretar CK KPJ. Tega pa ne smeš nikomur pripovedovati. To je tajnost!...

Šele tedaj se je Drakulić umiril. Odšel je v drugo sobo, kjer je spal Miloš Minić, ga zbudil in mu povedal, da je patrolja privedla neke »sumljive«¹ ljudi, med njimi sekretarja CK KPJ. Minić je takoj skočil iz postelje, in ko je vstopil v sobo, kjer so sedeli potniki, je že med vrati zaklical, zroč v Tita:

— A, ti si ta »sumljiva«¹ oseba!...

Ko so se pozdravili, je Tito želel, da ga seznanijo s položajem v odredu in v valjevski okolici. Malo potem je vprašal:

— Kdo je izdal tisti letak proti Draži?

— Jaz sem eden izmed sestavljalcev — se je oglasil Drakulić.

— Ne smemo tako... Pogrešili ste!

Tedaj je Miloš Minić izvlekel iz žepa proglas ljudstvu po osvoboditvi Krupnja. Tito ga je pazljivo prebral in nekaj pripomnil glede stališča do Draže in četnikov. Dejal je, da je napisano ostro in da moramo težiti, da bi čimveč sil združili v boju proti okupatorju.

Polagoma, najprej sramežljivo in oprezno, a nato vse odločneje, so prisotni začeli spraševati tovariša Tita o položaju na bojiščih, o boju proti okupatorju v drugih krajih države. Nekdo je vprašal, kakšni so načrti za zimo. Tito se je nasmehnil in rekel:

— Komaj smo začeli, vi ste se pa že zbili zime!

Pogovarjali so se dolgo v noč. Ko so šli spat, Tito nikakor ni hotel leči v posteljo, ki je bila edina v sobi. Zahteval je, da snamejo slamarico in da vsi ležijo na podu.

Naslednji dan je Tito odpotoval v Stolice. Na poti je naletel na Aleksandra Rankovića, ki je, oblečen v šumadijsko nošo, prišel na osvobojeno ozemlje z druge strani. V Stolice so prišli tudi Ivan Milutinović, Ivo Lola-Ribar in drugi. Tam so imeli vojni posvet. Sredi oktobra se je tovariš Tito z Vrhovnim štabom in Centralnim komitejem KPJ nastanil v osvobojenem Užicu, ki je postalo prva partizanska metropola.

Tako je inženir Petrović zaključil svoje ilegalno življenje, odpotoval iz velemesta na deželo in tam, ko je vodil novo vojsko, nastalo v okupirani državi, že prve dni zamajal temelje okupatorjevega režima.

(Odlomek iz knjige

»67 dni Užiške republike«)

PEKO DAPČEVIĆ:

Sutjeska

(Iz zbirke »Drobne vojne zgodbe«)

BILO je hudo.

Komu?

Vsakomur.

Kje?

Povsod.

Komu huje?

Vsakomur huje.

Povsod huje in vse huje.

Poveljniku, ker je bolj ko kdajkoli moral občutiti, kaj pomeni, nositi usodo ljudi v sebi — v svoji roki, v svoji besedi, v vsakem gibu, namenu, dejanju.

Komisarju, ki je osebne skrbi vseh, svojo in poveljnikovo skrb, moral nositi na vsakem koraku, nositi teže kot kdajkoli.

Borcu, ki je osebno in splošno moral izravnati do te mere, da se bolj kot kdajkoli žrtvuje za splošno in da — ne misleč nase — vidi v tem velikem boju samo splošno, ker se je samo v tem izražala njegova velika osebnost. Tu in samo tu je bil lahko dosleden borec, delček tega boja, pa tudi velikan.

Ranjencu — ne samo zato, ker ni več mogel aktivno sodelovati v tem velikem bo-

Marjan Detoni: V
ofenzivi

ju, temveč zato, ker se je — nepomičen, v ranah — prvikrat čutil prometejsko prikovan, ker je čutil, da je breme tistim, ki so se nezadržno borili in jurišali — breme svojim najdražjim, kot mi je dejal neki ranjen tovariš na Sutjeski.

Mladincu, ker je čutil, da mu nekdo hoče speti peruti in preprečiti polet v lepšo bodočnost — njegovo in njegovega ljudstva — v socializem, za katerega se je tako nesebično boril, izgoreval in umiral ter v tem boju rastel kot stebila okrog njega, kot veličastna gora. Z njimi in z velikani se je tudi tedaj kosal in tudi zmagal.

Staršem, ki vedno čutijo in vidijo tisto najhujše, huje ko kdajkoli. Huje je kdajkoli, ker je za njihovo upanje bilo zgubljeno vse razen solz, ki so jim ostale kot stara pravica, da spremljajo svojo kri in svoje telo. Ostali so jim samo strah, žalost in solza, ki jo človek nosi v sebi, ko spremlja najdražje. Tudi tedaj jim je ostala ta gola pravica, da jih samo tako in s tem spremljajo, brez moči, da bi jim v tem vzkipelem kotlu podali roko ali da bi jih skrili pred pošastjo kjerkoli in kakorkoli. Ostala jim je ljubezen do njihove rodne grude, ki jih bo mogoče vendar »kako« skrila in ohra-

nila njim, ker so tudi oni sinovi, a za njo so vse to počeli, ker so izdatno spajali svoje sokove z njenimi.

Našim goram, tudi njim je bilo hudo, ker so bile naš zaščitnik in torišče tega neenakega boja, pa so krvavele skupaj z nami.

Oblakom, ki so nas skrivali, blodeč po nebu, ker nas vselej niso mogli zaščititi pred pošastjo — pred jeklenimi ptiči.

Pastirju, ki je v trepetu svojih ovac bral težo našega boja in naše usode (kakor mi je, potem ko smo se prebili, rekel neki star pastir v Miljevini in se čudil, da je sploh kdo ostal živ).

Savi, ki je jurišal na čelu svoje divizije in gromko poveljeval: »Naprej, moji tovariši, moramo se prebiti,« a je prvič pomislil, če se bodo prebili. Hudo je bilo Savi, ne zato, ker bo padel v hudem boju, ampak zato, ker bodo potem jurišali brez njega in šli k nadaljnim zmagam, h končni zmagi. Takemu Savi je res moralo biti zelo hudo.

Titu!

Njemu je bilo najteže, najbolj grenko, najhuje, najbolj zapleteno. Njemu je bilo huje od najhujšega, ker je on vse težave, poveljnikove in komisarjeve, borčeve in mladinceve, ranjenčeve in bolnikove pa Savine, moral nositi v sebi, nositi neopazno kot poveljnik, kot človek, kot oče.

Vedno nositi vse to.

Boriti se s tem in s sovražnikom.

Boriti se s tem in z dolžnostjo.

Boriti se s tem in z vsem, kar je tvorilo Sutjesko, naš up, našo pot, našo največjo zmago, našo perspektivo in domovino — bilo je hudo.

Nositi, končno, vsak trepet vseh — je bilo najhuje.

Ne vem, kdaj mu je bilo huje. Ali tedaj, ko je šel mimo umrlega tovariša in izčrpanih brigad, ali tedaj, ko so mu predlagali, naj se Sava s Tretjo divizijo prebija tudi za ceno žrtve večjega dela ranjencev, pa je odgovoril: »Ne morem tega ukazati, ne kot vrhovni poveljnik ne kot partijski sekretar ne kot človek!«

Morala bi se mu zaiskriti solza v očeh, ali je ni smel pokazati, nje nihče ni smel niti slutiti, še manj pa videti.

Solza v očesu za borcem, čigar poslednjo željo sem mu sporočil: naj povem Titu, da bi ga po smrti sprejel v Partijo; tudi to solzo je moral pogoltniti z grenkobo dneva, s težo tovara, s solzami in ponosom vseh.

Do smelosti je imel pravico.

Do tega, da z nami deli hrabrost in trpljenje, do tega je imel pravico. Ampak pokazati žalost, tega ne, ker je bil vrhovni poveljnik, ker je uresničeval misel in željo vseh — organiziral proboj iz tega kotla, vse močnejše bodoče ofenzive in naše zmage.

Tu je Tito bil eden bolj ko kdajkoli.

Tu je moral biti Tito bolj ko kdajkoli, ker je od tega bolj ko kdajkoli bilo odvisno, kako bo hudo in kdaj bo laže nam in njemu.

Potem pa proboj preko Sutjeske...

Potem pa i Sutjeska i gore i naša dežela skozi to zmago — skozi končno zmago.

Tedaj pa vsi na perutih, vse dlje od Sutjeske, čedalje bliže zmagi.

Sutjeska je bila to — in vse!

*Prevedla Naca
Popović-Kostanjevčeva*

TITOVA MLADINA

V dneh pred nemškim desantom na Vrhovni štab je bil v Drvaru I. kongres Zveze antifašistične mladine Jugoslavije (USAOJ), ki se ga je udeležil kot gost tudi novozelandski major Lindsay Rogers. V svoji knjigi »Gverilski zdravnik« je kongres takole opisal:

OB 20.15 smo se odpravili na kongres. Bil je v razsežnih kletnih prostorih ene izmed tovarn celuloze, ki je bila že dolgo požgana. Zdelo se mi je, da je vzdušje nabito z elektriko. Tu je bilo na stotine delegatov, ki so prišli z vseh strani Jugoslavije; nekateri so morali peščiti več mesecev. Pričakovali so Tita. Ko smo vstopili, so vstali in zaklicali: »Živel Churchill! Živeli Angleži!« Sédél sem na prostor med generalom Popovićem — to je bil vojak in sloveč pesnik, komandant I. korpusa — in zdravnikom-polkovnikom Vojo, ki je bil šef zdravstvene službe. Prazen prostor s stolom na sredi je ločil rusko misijo od britanske. Bilo je očitno, da bo tja prišel Tito. Na odru pred nami je bilo dvanajst članov odbora antifašistične mladine. Pred odrom je bila govorniška tribuna. Dvorano je napolnilo na tisoče tovarišev in tovarišic... Videl si fantiče štiri-najstih in petnajstih let z bombami za pasom in brzostrelkami na rami, pa tudi čisto

mlada dekleta z razpuščenimi lasmi, oborožene z noži.

Tito je prišel ob pol devetih. Nekaj hipov je bilo vse tiho, nato pa se je razleglo kakor vihar: »Živio, živio! Tito! Tito!«... Skušal je napraviti mir. Toda niso ga poslušali, saj je velika večina prvikrat videla svojega heroja in čutila njegov magnetizem. V njem so gledali največjega generala, najhrabřejšega vojaka, najspretnjšega politika, najbolj spoštovanega idealista, kar se jih je kdaj rodilo v Jugoslaviji, zgled mladine, osnovatelj nove demokracije.

Tito je vstal in dvignil roko. Ko se je hrup počasi polegel, je spet sédel. Njegove poteze so bile videti zaostrene, njegov izraz je postal še bolj energičen. Njegovi lasje so se mi zdeli še bolj beli, rame širše. Mladini je prinašal obljubo svobode, novo upanje, da bo večno svobodna.

K tribuni je stopilo mlado dekle, Črnogorka. To je bila predsednica mladinskega odbora. Pogledala je po ogromni množici in si z roko odstranila s čela lase, ki so se vsipali izpod čepice z rdečo zvezdo. Nato se je razlegel njen prijetni ženski glas, ki pa je bil poln zanosa in energije. Govorila je o težnjah mladine, o veri njenih voditeljev v novo demokracijo, o tem hudem in neenakem boju, ki ga bije, o heroizmu tistih, ki padajo. Vsak njen stavek je spremljalo gromko ploskanje in očitno je bila tudi sama čedalje bolj ginjena. Govorila je o začetku gibanja, razložila, kakšno vlogo je zavzel Tito v boju, poudarila potrebo po vsestranski enotnosti — ne samo v boju, ki ga bijejo Črnogorci, Slovenci, Bosanci, Dalmatinci in Srbi z ramo ob rami, ampak tudi v prihodnosti — in narisala z močnimi potezami sliko nove Jugoslavije.

Tito je vstal in počasi stopil proti tribuni. Obrnil sem se in pogledal po dvorani, ki so jo razsvetljevale rdeče, kadeče se luči. V tej skoraj mistični svetlobi so žareli vsi obrazi, vse oči so bile polne neizmerne duhovnega zanosa. Spet se je razleglo hipnotično delujoče vzklikanje: »Tito, Tito, Tito, Tito!« V tem morju čustev se mi je zdelo, da sem odtrgan od svojega rodu, da nisem več Novozelandec in da sem v svojem zanosu postal partizan med partizani.

Tito je spregovoril s tihim, toda jasnim glasom. To je bil vroč klic, da bi podvojili napore in za večne čase premagali fašizem, da bi uresničili najtesnejšo enotnost, tako da

nova Federativna demokratična Jugoslavija ne bo samo ime, napisano na pročelju, ampak velika država, ki bo prvikrat v zgodovini zavzela mesto, ki ji pripada med narodi. Ko je pozdravil borce, je med oglušujočim ploskanjem stopil s tribune. Spet sem se ozrl okrog sebe: solze veselja in ljubezni so se blestele v vseh očeh, obrazi so bili videti spremenjeni, borci so krepkeje stiskali orožje.

Zvrstili so se govorniki. Spregovoril je ruski delegat, toda kako je bil njegov govor reven v primerjavi s Titovim! Govoril je v svojem jeziku in ga je bilo treba prevajati na jugoslovanski. Viharno ploskanje je žel general Popović, zakaj ta veliki pesnik se ni znal samo boriti, znal je tudi govoriti množicam. Sledil mu je Churchill* v imenu britanske misije. Svojega govora se je bil naučil na pamet in je govoril v hrvatskem jeziku, v tonu, ki se je močno razlikoval od tona ruskega oficirja. Vsaka njegova beseda je vzbudila navdušenje, zato je tudi on žel velike ovacije. Potlej so stopali na tribuno tovariši, ki so pripovedovali o svojih doživetjih med boji s sovražnikom. Na Titovih ustnicah sem opazil nasmeh, ko je mlad fantič, ki ni mogel imeti več kot petnajst let, prišel z brzostrelko na rami in z bombami za pasom povedat, kako je pognal v zrak vlak in uničil nemško patroljo...

* Randolph, sin Winstona Churchilla

JOŽE ŠMIT:

Rafali spet trgajo gozdno tišino

(Iz cikla *Partizanski ognji*)

*Rafali spet trgajo gozdno tišino.
Žival in človek, drevo in roža,
vsi vonjamo dim, ki nas obkroža,
smrt si pobira pri nas desetino.*

*Borba — včera, danes, jutri in vedno.
Malokdo, malokdo čuti, kako
postali smo radodarni s krvjo
za zemljo s plevelom prerasto in bedno.*

*Borba — včera, danes, jutri in vedno.
Bolj ko granate nas reže krvi utrip.
Pred nami se večnost oži vsak hip,
svoboda prihaja počasi in čisto zavedno.*

Prvi stiki nove Jugoslavije z zavezniki

VRHOVNI štab NOV in POJ je po radiu »Svobodna Jugoslavija« in drugih zvezah poslal zaveznikom že v začetku leta 1943 številne pozive, naj pošljejo svoje misije na naše osvobojeno ozemlje, da bi se seznanili s tem, kdo se bori proti okupatorju. Odgovorov ni bilo.

Toda boj se je nadaljeval. Partizani so bili čedalje močnejši, Narodnoosvobodilna vojska je rasla. V sovražnem tisku je bilo čedalje več vesti o spopadih z »banditi« v Jugoslaviji. Vse to je naposled vzbudilo tudi pozornost zaveznikov. Prišli so do zaključka, da je treba računati s tako dobro organizirano vojaško silo in navezati stike z njo.

V zgodnji pomladi 1943 so zavezniki spustili v Liko in Bosno skupine obveščevalcev, ne da bi bili to prej sporočili. Obveščevalci so našli svobodno ozemlje — po poročilih, ki so jih pošiljali četniki Britancem o tem, kje so partizani, in iz nemških ter italijanskih virov.

Prvi zavezniški oficir, ki je prišel na naše ozemlje, je bil kanadski major William Jones. On in njegovi tovariši so odposlali prva poročila. Kmalu nato je zavezniško poveljstvo

za Sredozemlje sprožilo predlog, da bi poslali posebno misijo k Vrhovnemu štabu NOV Jugoslavije.

Dne 28. maja 1943 se je pri Durmitorju v Črni gori spustila prva uradna misija, ki jo je vodil kapetan Deakin, dolgoletni bližji sodelavec Winston Churchilla. Nedvomno je Churchill osebno izbral mladega Deakina zato, da bi ga objektivno obveščal o tako kočljivih vprašanjih, kot sta bila položaj Jugoslavije in spor njenih narodov z emigrantsko vlado.

Kapetan Deakin in njegovi sodelavci so imeli kaj videti! Ravno tedaj se je namreč začela peta sovražna ofenziva. Tako se je moral šef britanske misije prebijati iz obročev skupaj z jugoslovanskimi borci, ki so neustrašeno tolkli sovražnika. Bil je tudi ranjen, in sicer istega dne kot tovariš Tito, menda celo od iste bombe. Med srditimi boji Narodnoosvobodilne vojske proti Nemcem in kvizlinškim formacijam se je misija dodobra prepričala, kaj se dogaja v Jugoslaviji. Zato so njena poročila hočeš nočeš ugotavljala: Narodnoosvobodilna vojska pod Titovim vodstvom razpolaga z močno vojaško organi-

zациjo. Borba je zajela vso državo. Četniki sodelujejo z okupatorjem — proti partizanom.

Tem poročilom so sledile zavezniške pošiljke. Po količini so bile sicer bolj simbolične, a kljub temu so pomenile pomembno moralno oporo, saj so dokazovale, da osvobodilni boj jugoslovanskih narodov kljub rovarjenju emigrantske vlade le dobiva priznanje zaveznikov. Ime tovariša Tita in njegove vojske je prodrlo v svet.

Čez kakšne tri mesece so Britanci sklenili, da bodo povišali svojo misijo v Jugoslaviji na višjo stopnjo. Nekega dne se je blizu Mrkonjić grada spustil s padalom general in politik Fitzroy Maclean, ki je postal novi šef britanske misije. Ta je z njim dobila tudi politični značaj. Maclean se je razgovarjal s tovarišem Titom in drugimi voditelji narodnoosvobodilnega gibanja, potoval, opazoval in ugotavljal dejstva. Kaj kmalu je prišel do naslednjih zaključkov (ki jih je navedel v svoji knjigi »Vojna na Balkanu«):

»Moja misija je vojaška. Rečeno mi je bilo, da so politična vprašanja postranskega pomena. Važno je samo eno: kdo se bori proti Nemcem. O tem ni moglo biti nobenega dvoma. Partizani — kakršnakoli je že bila njihova politika — so bili tisti, ki so se borili proti Nemcem, in to je konstruktivno, pa še kako. Kar pa se tiče četnikov — najsi so bili njihovi nagibi kakršnikoli — se sploh niso borili ali pa so se borili na strani Nemcev proti svojim lastnim rojakom. Razen tega so bili partizani, če jih gledamo kot vojaško silo, številčno močnejši, bolj disciplinirani in so imeli boljše vodstvo kot četniki... Partizani so že v tem času vezali 10 in več sovražnih divizij. Če bomo povečali svoje pošiljke, ki so zdaj prav ničeve, in jim nudili letalsko pomoč, si bomo lahko v svesti, da bodo lahko še naprej vezali tolikšne sovražne sile... Zato bi bilo povsem logično, da bi ustavili svoje pošiljke četnikom ter pošiljali odslej vse razpoložljivo orožje in opremo partizanom. — S političnega gledišča so bila nekatera dejstva prav tako nedvoumna. Predvsem je bilo jasno, da bo-

Britanski major Jones med slovenskimi partizani na Rogu

do partizani — naj jim mi pomagamo ali ne — odločilen činitelj v novi Jugoslaviji.»

Kmalu je prišel v Macleanovo misijo Churchillov sin Randolph kot oficir za zvezo. Britanci so upostavili svoje misije tudi pri glavnih štabih Hrvatske, Srbije, Slovenije, Črne gore in Makedonije.

Konec avgusta in v začetku septembra 1943 so tudi Američani poslali v Jugoslavijo svoje oficirje. Ti so se najprej pridružili britanskim misijam, leta 1944 pa so začeli organizirati svoje posebne misije.

Prva misija iz Sovjetske zveze je prispela na jugoslovansko osvobodeno ozemlje marca 1944.

Ob stikih z zavezniškimi misijami si je naše politično in vojaško poveljstvo prizadevalo, da bi tudi zavezniki sprejeli naše misije. Šlo je predvsem za to, da bi bil priznan AVNOJ kot edini predstavnik jugoslovanskih narodov.

Prvi Jugoslovani, ki je prišel v Italijo in navezal stike z zavezniško vojsko, je bil Sergije Makijedo.

Naposled — novembra 1943, pred II. zasedanjem AVNOJ — so zavezniki povabili misijo NOV Jugoslavije, naj pride v Egipt. Vrhovni štab je imenoval v delegacijo tovariše Iva Ribarja-Lolo, Miloja Milojevića in Vladimira Velebita. Do-

govorjeno je bilo, da bo delegacija odletela z Glamočkega polja z zavezniškim letalom v Kairo. Delegati so čakali, zavezniškega letala pa ni bilo. Prav takrat pa je prebegnil k partizanom neki domobranski pilot z letalom »Dornier.« Ker zavezniškega letala še vedno ni bilo, so sklenili, da bo delegacija poletela z »Dornierom«. Toda pripetila se je huda nesreča.

Letalo je pristalo ob dogovorjenem času na Glamočkem polju, na zasilnem letališču. Zbralo se je precej partizanov, saj so bili veseli, ko so videli prvo naše letalo. Neba ni nihče opazoval. Ta vojaška napaka pa je imela hude posledice. Iz za nekega hriba je namreč priletelo sovražno lovsko letalo in odvrlo na zasilno letališče dve bombi. Eksplozija je ubila Iva Ribarja in dva oficirja iz britanske misije, Miloja Milojevića pa je ranila...

Čez deset dni je priletelo zavezniško letalo »Dakota« in prepeljalo dva preostala člana misije in Milentija Popovića v Egipt.

To so bili prvi koraki naše diplomacije v svet. Bilo pa je potrebno še mnogo mnogo truda, preden so bila razčiščena zavezniška stališča glede nove Jugoslavije in preden je bil AVNOJ vsaj de facto priznan kot edini predstavnik naše države.

Generalpodpolkovnik Jefto Šašić

stvo je bil poslal Vrhovni komandant skupne zavezniške komande na Srednjem vzhodu general Wilson. Dvomotornik so na tem poletu spremljala in varovala lovška letala.

Ko se je letalo usmerilo čez Jadran, so piloti prosili tovariša Tita za avtograme. To ni bila prošnja po naključju ali iz navade, saj smo se na tej poti lahko prepričali, kako mnogi, zlasti pa mladi ljudje, iskreno spoštujejo naš nepriizanesljivi boj proti skupnemu sovražniku in kako spoštujejo človeka, ki ta boj vodi. Mnogi izmed njih so tudi neposredno želeli sodelovati v tem boju. Mladim pilotom sta bila izkazana posebna čast in zaupanje, da so lahko vozili že tako slavnega in širom po svetu znanega voditelja našega boja — tovariša Tita. Tovariš maršal je seveda rad ustregel njihovi prošnji, nato pa je v spremstvu tovariša Ulepića šel v pilotsko kabino, kjer se je zadržal kakšne pol ure. Medtem je šel polet h koncu: približali smo se tlom Italije in prileteli nad letališče Capo di Chino pri Caserti.

V zelo sončnem in lepem vremenu je tovariša Tita sprejel general Gamel, osebni poslanec zavezniškega komandanta na tej strateški fronti. Ta je z juga prodiral proti nemški trdnjavi. V spremstvu motociklistov smo hitro pri-

Z maršalom Titom k Churchillu

POLETI 1944. leta, potem ko smo bili že nekaj časa na otoku Visu, me je nekega dne poklical tovariš Aleksander Ranković. Rekel mi je, da bom skrbel za varnost tovariša Tita na njegovem bližnjem potovanju v Italijo, ob obisku v Vrhovnem poveljstvu Srednjega vzhoda, ki mu načeluje general Wilson. Tovariš Marko je podčrtal pomen tega potovanja z gledišča varnosti in je tudi tokrat, kakor vedno, zelo skrbno in neposredno obrazložil, kaj pomeni tovariš Tito i za nas i za ves svet...

Listam po beležnici, ki ima vsega skupaj štirideset lističev in je tako velika, da gre lahko v žep vojaške bluze. Zdaj, po 17 letih, se spominjam še vseh podrobnosti s tega potovanja. Tovariša Tita so sprejeli takrat z vsemi častmi najvišji tuji državniki in poveljujoči zavezniški komandanti. Izkazali so priznanje našemu boju in doprinosu v naporih zaveznikov...

Poleteli smo 6. avgusta 1944. leta okrog desetih. Na letališču na Visu je bilo svečano razpoloženje. Letalo za tovariša Tita in za njegovo sprem-

speli v lovski dvorec nad Caserto, kjer so bili za nas pripravljeni posebni prostori. Tu je maršala Tita sprejel zavezniški vrhovni komandant Srednjega vzhoda general Wilson. Vse do zakuske so bili pogovori neuradni. Ves sprejem je pričal, da zavezniki vedo, da jih je prišel obiskat vrhovni komandant močne in važne zavezniške armade, s katerim se bodo razgovarjali o nadaljnjem vsklajevanju splošnih naporov za zmago.

Tega dne po kosilu so se začeli v štabu razgovori o potrebni vzajemni pomoči in o sodelovanju. Nadaljevali so se tudi prihodnje dni. Izražene so bile potrebe in zahteve naše vojske — od potrebe po oskrbovanju ranjencev in problema glede preskrbe in vključitve mornarice pod poveljstvo Vrhovnega štaba pa do vprašanja letalske pomoči našim enotam. Hkrati je prišlo do dogovora, kako bodo naše enote ščitile bok zavezniške grupacije, ki se je nadejala, da se bo sredi zime srečala z našo vojsko. Z generalom Wilsonom je tovariš Tito obravnaval tudi širše strateške načrte. Nekaj problemov glede sodelovanja je bilo rešenih že tedaj, pred sestankom s premierom Churchillom.

V Italiji je bil na službenem potovanju tovariš Edo Brajnik. Čeprav mi je bilo to znano, sem se vendarle začudil in bil presenečen, ko sem ga videl, kako se vzpenja po strmi poti od Caserte proti našemu bivališču. Štef, kakor so mu rekli partizani, nas je prišel opozoriti na sovražne akcije emigrantov, zlasti zloglasnega bivšega šefa zagrebške policije Šopreka, ki se je skrival v Italiji pod imenom Kojadinović. To nas je navdalo s skrbjo, zlasti še, ker je nam iz tedaj še nepojasnjenih razlogov radio Tunis poročal, da je bil v Italiji na tovariša Tita izvršen atentat. Ko je prišla ta vest na Vis, je odšel na pot še tovariš Mitar Bakić in tako rekoč brez sape priletel v Caserto, da vidi, kaj in kako pravzaprav je.

Vse to je z gledišča zaščite narekovalo večjo previdnost in budnost, dasiravno je bilo očitno, da so gostitelji zelo po-

zorni, gostoljubni in, po vsem sodeč, dovolj budni. Ta čut večje previdnosti je bil še zlasti nujen, ker nam je bilo delno znano, kaj vse poskušajo v tem oziru napraviti Nemci in njihove obveščevalne ter diverzantske organizacije.

*

Osmi avgust. Maršalu Titu so predlagali, naj bi, če želi, obiskal 15. armadno skupino generala Alexandra, potem pa naj bi si ogledal Rim. Tito je privolil in skupaj z generalom Rukavino, z brigadnim generalom Macleanom, šefom zavezniške misije pri Vrhovnem štabu, tovarišico Olgo Ninčič-Humo in z nami odšel na pot.

V sorazmerno mirnem letu smo se dvignili nad znani Cassino. Tito je opazoval položaje, okrog katerih je divjala dolgotrajna bitka. Sončno in mirno vreme nam je omogočalo mirno opazovanje. Pod sabo vidimo planinski greben, za katerim so zavezniške enote, nato pa dolino reke. Na drugi strani Apeninski greben, na njegovem koncu, na pobočju planine pa mesto Cassino. Na položaje okrog tega mesta, ki so ga Nemci spretno in ogorčeno branili, so »leteče trdnjave« odvrgle milijone kilogramov eksploziva. Vendar pa je mesto padlo šele tedaj, ko je neka francoska divizija, usposobljena nalašč za napade v planinah, z zaokroženim manevrom prodrla na greben nad Cassinom in zagrozila, da ga bo odrezala. Ta manever je Nemce prisilil, da so se s teh položajev umaknili...

Močni zračni tokovi z grebena Apeninov proti morju in obratno, nato pa še oblaki, polni toče, so se začeli igrati z našim letalom in ga hudo premetavati. Vsem nam je bilo slabo, toda najbolj nas je skrbelo, kako bi pomagali tovarišu maršalu. Spriču čuta odgovornosti bi človek rad dal vse in še samega sebe, da bi mu pomagal, a ni bilo mogoče nič drugega, kot vtisniti si v zavest izkušnjo, da na tako potovanje ne bi smeli brez zdravnika. Tudi to sem si zapisal v beležnico... V alternativni, ali naj se spustimo na rimsko letališče ali na zasilno letališče komande generala Alexandra, je prevladalo drugo. Temu

sklepu je bilo naklonjeno tudi vreme, ki se je začelo boljšati.

»Najprej naj povem maršalu Titu, da mi je v čast in zadovoljstvo, da se z njim osebno seznanim, se mu zahvalim in čestitam za njegovo sijajno delo, ki je za nas v Italiji pomenilo veliko pomoč.« To so bile prve besede, ki jih je general Alexander preko tolmača, tovarišice Olge, naslovil na tovariša maršala, nakar se je le-ta z njim rokoval in odvrnil, da je bila pomoč obojestranska.

Nato so se vrstili razgovori glede sodelovanja in pomoči, ki jo bodo naše in zavezniške sile nudile druga drugi v skupnem zavezniškem naporu, razgovori o bitki pri Cassinu, o desantu na Drvar in o nizu drugih vprašanj.

*

V Rimu je bila razen obiska cerkve svetega Petra, te impozantne zgradbe, zabeležena tudi podrobnost, kako so skupine Italijanov toplo in spontano pozdravljale tovariša Tita takrat, ko je šel v Kolosej. Sredi sončnega, lepega dne smo iz Rima krenili proti Neaplju ter se ustavili v nekem vinogradu, kjer smo kar zunaj sedli k hladnemu kosilu.

Devetega avgusta ob 13.15 je bilo prirejeno kosilo pri Macmillanu, takratnem predstavniku britanske vlade pri komandi Srednjega vzhoda, ki je zdaj premier Velike Britanije. Kosila se je udeležil tudi ameriški veleposlanik Murphy. Tu je bilo govora o pomoči naši vojski, o vprašanju obnove naše domovine, o vprašanju oblasti, o AVNOJ itd. Zelo lep vtis je zapustil tudi general Eaker, tedanji komandant 15. letalske armade.

Imam tudi zapiske o ogledu tankovske delavnice 8. armade, o srečanjih na Capriju in zapiske o sestanku s premierom Churchillom. To srečanje, znano kot Neapeljska konferenca, je bilo na terasi vile generala Wilsona, ki je bila nekoč priljubljeno bivališče kraljice Viktorije. Neapeljska konferenca je potrdila realizem zaveznikov v pogledih na naš položaj in dala polno priznanje narodnoosvobodilni borbi Jugoslavije, ki da pomeni

Maršal Tito z brigadnim generalom Macleanom, tovarišico Olgo Ninčič-Humo in tovarišema Ivanom Rukavino ter Jeftom Šašićem v Rimu (leta 1944)

ogromno pomoč zavezniški stvari; bilo pa je, kajpak, tudi nekaj težav. Razgovori so se tikali mnogih problemov in so potekali brez natančno določenega dnevnega reda.

V komandni sobi je Churchill pred tovarišem maršalom kazal na zemljevidu, kako se bo po njegovem mnenju razvi-

jal vojni položaj, skozi odprto okno pa je bilo v Neapeljskem zalivu videti zasidrano floto, ki naj bi v kratkem sodelovala v invaziji v Južno Francijo.

*

V Bariju, v naši bazi, pri komandni baze in v vseh enotah v bližnji in daljni okolici so sprejeli tovariša Tita tako, ka-

kor si lahko samo predstavljamo. V Bariju je bilo mnogo srečanj, obiskov in razgovorov. Iz Barija smo spet odleteli čez Jadran na Vis.

Za časa našega bivanja v Italiji in sestanka tovariša Tita z zavezniškimi voditelji so naše divizije v domovini že prodrle v Srbijo, razbile Nemce, Bolgare in četnike na Koponiku in se združile z enotami Glavnega štaba Srbije na področju Toplice. Kmalu zatem se je začelo nezadržno prodiranje proti Savi in Donavi, proti glavnemu mestu Beogradu. Za prvim udarnim ešalonom so prodirale ostale naše enote: Prva proletarska divizija, Šesta liška divizija, Dvanajsti korpus — enote bratstva in enotnosti vseh jugoslovanskih narodov, s severovzhoda pa enote junaške sovjetske armade, ki so potem skupaj z enotami naše osvobodilne vojske osvobodile Beograd. Spomini na velike dogodke, ki smo jih s pomočjo kratkih zapiskov osvetlili z nekaj podrobnostmi, nas tudi danes navdajajo — vse člane spremstva tovariša Tita — s ponosom in radostjo, ki ju človek občuti, kadar uspešno izpolni važno in posebno zaupno nalogo; navdajajo nas tudi z zadovoljstvom vsled osebnega sodelovanja v zgodovinskem dogodku.

Jefto Šašić

Kako je nastal predlog o proglasitvi Tita za maršala

Kakor smo poročali že v zadnji številki, so na pobudo Muzeja AVNOJ v Jajcu posneli pri Glavnem odboru ZB na filmski trak še živeče delegate na II. zasedanju AVNOJ, hkrati pa so posneli na magnetofonski trak njihove spomine iz tistih dni. Objavljamo odlomek iz spominov dr. Metoda Mikuža.

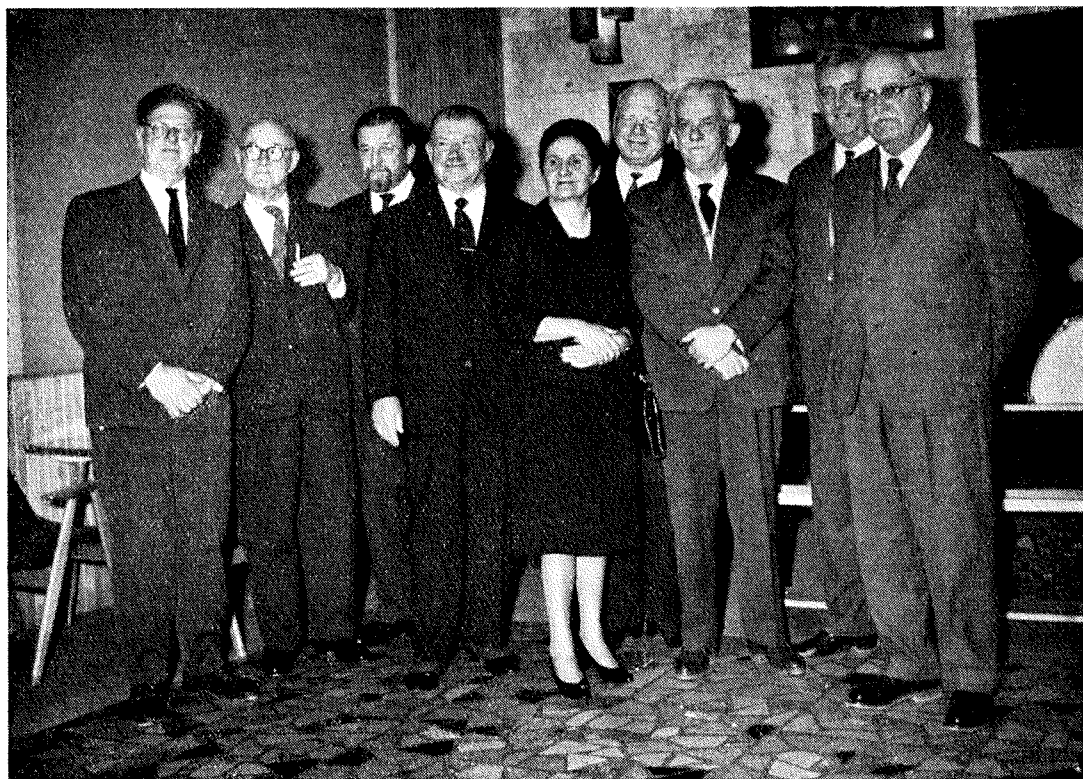
V JAJCE smo prišli pozno zvečer. Namestili smo se v neki šoli. Podnevi smo bili vse dni, kolikor smo bili v Jajcu, gostje maršala Tita v njegovem bunkerju v tovarni karbida. No, in tu sem prvič srečal Tita.

Bili smo v bunkerju. Nenadoma se je pojavil med nami človek, ki je izredno energično, gibčno in poln nekega elan-

na — ne vem, kako bi se izrazil — pristopil oziroma vstopil v našo skupino. Dobro se spominjam, da me je Mica Šlandrova potegnila vstran in zašepetala, da je to Tito. Ogledoval sem si ga z velikim zanimanjem in priznati moram, da me je vsega prevzel njegov nastop. Še enega človeka, ki sem ga tudi prvič videl, sem si zapomnil skoraj z isto inten-

zivnostjo. To je bil Moša Pijade. Takoj mi je padel v oči človek, ki je v bunkerju sedel pri mizi in ves čas nekaj pisal. Ko je nekaj časa pisal, je vstal, vzel papirje v roke in odhitel nekam in se potem vrnil in zopet pisal. Pozneje so mi tovariši pripovedovali, da je bil to Moša Pijade, organizacijska duša II. zasedanja AVNOJ.

Ne vem, kateri dan je že bilo, ko smo slovenski delegati v Jajcu, v Titovem bunkerju, prišli do zanimive ideje, ki se je potem izoblikovala v predlog: naj postane Tito maršal. Predlog je sprožil tovariš Lu-

Skupina tovarišev, ki so bili delegati Slovenije na II. zasedanju AVNOJ. Od leve proti desni: France Lubej, Josip Jeras, Božidar Jakac, Ivan Novak-Očka, Mica Šlander, Jaka Avšič, Josip Vidmar, Lado Vavpetič, Josip Rus

bej... No, ker Kidriča ni bilo takrat med nami, smo mu to stvar povedali, on pa je povedal naprej. Ni minilo dosti časa, ko se je Kidrič vrnil in povedal slovenski delegaciji, naj bi Josip Vidmar kot predsednik Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora predlagal na II. zasedanju AVNOJ tovariša Tita za maršala.

O zasedanju samem je pravzaprav težko govoriti, kajti stvar je bila silno naporna...

Ceprav je bilo zasedanje silno utrudljivo, je bilo hkrati nadvse zanimivo. Vsi, ne samo slovenski delegati, temveč delegati vseh jugoslovanskih narodov, smo bili priča rojstvu nove države, rojstvu Demokratične federativne Jugoslavije.

Koliko govorov je bilo, se ne spominjam, spominjam se pa nekaterih slovenskih govornikov. Zelo dobro se spominjam govornika Kidriča, zelo dobro

se spominjam Jerasa, no, in med drugim sem govoril tudi jaz. Osnovna misel, kolikor se spominjam svojega govora, je bila ta: če bi prišel Tito med narodnoosvobodilnim bojem tudi v Slovenijo, bi ga ves slovenski narod nosil na rokah, kajti edino on je pokazal slovenskemu narodu pot, in to edino pravo pot. Vsi, ki smo zelo dobro poznali ne samo zgodovinsko, temveč tudi politično kontinuiteto slovenskega naroda, smo dobro vedeli, da je neka evolucijska rešilna pot slovenskega naroda izpod okupacije nemogoča in da je potrebna le revolucionarna pot, katero je pokazal tovariš Tito.

Po plenarnem zasedanju je bilo zasedanje predsedstva AVNOJ... Na tej seji smo izvolili Tita za maršala. Spominjam se, da smo mu vsi čestitali; dobro se spominjam, kako se je potem Tito rokoval s starimi soborci, s Kidričem,

Kardeljem in drugimi. Spominjam se, kako so se objemali, kako je imel Tito solzne oči. Izvolitev Tita za maršala je bila nekaj tako soglasnega, da verjetno še nikdar in nikjer na svetu ni bilo tako soglasne izvolitve, kot je bila prav ta.

»Partizanski pohod« pravnikov

Sredi aprila je dve sto petdeset študentov prava odšlo iz Ljubljane na V. partizanski pohod študentov pravnih fakultet. Obiskali so znane partizanske kraje. Najprej so hodili po Notranjski, kjer so v Ložu položili venec na spomenik padlim borcev ter priredili miting. Iz Loža so odšli v Postojno, odtod pa preko Idrije na Vojsko. Med drugim so si ogledali tudi tiskarno »Slovenijo«.

*Use
najboljše,
dragi
Tito!*

»Titova štafeta« je najbolj množična športna manifestacija v naši državi. Težko je sešteti tisoče in tisoče mladincev, športnikov in drugih državljanov, ki vsako leto poneseo štafetne palice od skrajnih meja naše domovine v Beograd, kjer jih sprejme tovariš Tito. S štafetnimi palicami potujejo od rok do rok voščila in želje tovarišu Titu za rojstni dan. Letos, ko tovariš Tito praznuje sedemdesetletnico, kar je pomemben življenjski jubilej, je »Titova štafeta« še posebej pristrčno voščilo našemu voditelju. Na pot po Jugoslaviji je odšla z Jesenic na Gorenjskem, kjer jo je pozdravil tovariš Miha Marinko, predsednik Ljudske skupščine LR Slovenije.

Majsko posvetovanje 1. 1941 v Zagrebu

PRVE DNI maja 1941 je bilo v Zagrebu partijsko posvetovanje. Centralni komite Komunistične partije Jugoslavije je menil, da so prav takrat notranji dogodki terjali, da je treba na širšem forumu pročitati marčne in aprilске dogodke in sprejeti ustrezne sklepe za nadaljnji razvoj osvobodilne in revolucionarne borbe delavskega razreda in narodov Jugoslavije.

Dežela je bila v tem času okupirana in razkosana. Okupator in notranja kontrarevolucija sta začela organizirati in netiti bratomorno borbo, to najbolj brutalno sredstvo za končno podjarmljenje in uničenje jugoslovanskih narodov. Takrat so tudi najširše ljudske množice lahko jasno spoznale, kdo je izdal deželo in nacionalne interese, lahko so v pravi luči spoznale meščanske stranke in razne politike, ker je surova stvarnost postavila vsakogar na njegovo mesto. Buržoazne stranke so razpadle, njihovi voditelji pa so se znašli pred dilemo, v kateri tabor novega izdajstva naj se vključijo. Zato je čista resnica, če pravimo, da so buržoazija in njene stranke prepustile narode Jugoslavije na milost in nemilost tujim osvajalcem v prizadevanju, da bi si tudi v teh razmerah zagotovile ozke razredne interese.

Takšen položaj je še jasneje poudaril vso zgodovinsko odgovornost delavskega razreda in njegove partije. Na majskem posvetovanju je bilo to posebej poudarjeno. Ta odgovornost pa je terjala neodložljive akcije in določitev linije brezkompromisne borbe.

Zato je bilo to posvetovanje Komunistične partije Jugoslavije i za zgodovino partije i za zgodovino narodov Jugoslavije sploh izredno važen dogodek. Na tem posvetovanju sprejeti zaključki in sklepi v zvezi z neposrednimi pripravami na vstajo in oboroženo borbo naših narodov proti fašističnim osvajalcem so bili logično nadaljevanje dolgoletne revolucionarne borbe Komunistične

partije Jugoslavije, ki jo je v izredno težavnih razmerah kot voditelj in organizator delavskega razreda ter drugih revolucionarnih in naprednih sil v Jugoslaviji bila proti vladajočemu buržoaznemu redu, za uresničenje vseh demokratičnih, nacionalnih in socialnih teženj in zahtev ljudskih množic, za zaščito svobode in neodvisnosti Jugoslavije.

Treba se je samo spomniti na najvažnejše dogodke, ki so se odigrali v naši deželi pred aprilsko katastrofo in v prvih dneh okupacije. Treba je predvsem poudariti, da se je naša partija s tem, da je prevzel njeno vodstvo tovariš Tito, idejno, politično in organizacijsko zelo utrdila in da je bil njen vpliv v najširših množicah jugoslovanskih narodov od dne do dne večji. Razvilo se je veliko antifašistično gibanje, katerega ostrine so bile naperjene proti domači reakciji in izdajstvu, obramba pred zunanjim navalom pa je vse bolj postajala stvar ljudstva. To je prišlo najbolj očitno do izraza na velikih ljudskih zborovanjih in v drugih oblikah boja proti vladajočemu režimu, ki so ga vodili komunisti.

Tako so tudi sklepi Pete državne konference čedalje bolj postajali sestavni del in vsebina vsakdanje dejavnosti partije in njenih organizacij. Organizirano in poglobljeno delo partije v vojski in neposredne vojaške priprave partije in SKOJ so še bolj okrepile revolucionarno gibanje v boju za demokratične svoboščine in za obrambo države. Ta proces se je najbolj razmahnil med marčnimi in aprilskimi dogodki leta 1941. Partija, ki je budno spremljala dejavnost fašističnih osvajalcev in izdajalsko dejavnost takratne buržoazne vlade ter vodstva raznih političnih strank in skupin — Ljotić, Maček, ustaši itd. — je vedno pravočasno opozarjala na nevarnost in pozivala ljudstvo k odporu. V razglasu: »Proti kapitulaciji — za pogodbo o medsebojni pomoči s Sovjetsko zvezo«, ki ga je CK

Komunistične partije Jugoslavije objavil sredi marca 1941, je partija odločno nastopila in pozvala ljudstvo v boj proti prodaji neodvisnosti Jugoslavije, ki je takrat na tajnih sestankih najvišjih predstavnikov buržoaznih vladajočih krogov Jugoslavije s Hitlerjem že dobivala končno obliko. Ko pa je delegacija izdajalske vlade Cvetković—Maček 24. marca odpotovala na Dunaj, da podpiše pogodbo o vključitvi v trojni pakt, je PK KPJ Srbije še isti dan objavil razglas o tem. Partija je organizirala demonstracije, ki so se začele v Kragujevcu že 24. marca ter kmalu zajele tudi druga mesta in kraje. Val ljudskega razpoloženja in čedalje močnejše gibanje množic sta zajela vso deželo in prišla do popolnega izraza 27. marca.

Pomen marčnih dogodkov je bil prav v tem, da so bili posledica notranjih protislovij in močnega revolucionarnega vrenja in da je bila njihova vsebina plod razrednega boja, boja za demokracijo, nacionalno neodvisnost in enakopravnost. Zato se ti dogodki niso mogli omejiti zgolj na nekakšno akcijo prevratnežev in na strmo glavljenje vlade. Gibanje 27. marca je moralo nujno pretrasti v čedalje intenzivnejše naraščanje revolucionarnih sil. Marčni dogodki, v katerih so ljudske množice praktično izbojevale legalnost Komunistične partije, so pokazali, da je partija zrasla v najvažnejši in najmočnejši politični faktor v gibanju množic v državi. Revolucionarno gibanje je stopalo v novo fazo, v fazo, ki je napovedovala pospešen proces dozorevanja neogibnega spopada in oborožene borbe za družbene in politične spremembe v Jugoslaviji.

Tudi po marčnih dogodkih je partija enako odločno nadaljevala začeti boj. Značaj tega boja in odločnost partije, da vztraja v njem, najbolje osvetljuje razglas z dne 30. marca, v katerem se zahteva razveljavljenje vseh posebnih zakonov, razglasitev demokratičnih pravic in svoboščin, amnestija političnih obsojencev in odprava koncentracijskih taborišč, odstranitev petokolonašev

in notranjih sovražnikov iz državnega in vojaškega aparata, razglas, ki podpira mobilizacijo za obrambo dežele itd.

Ko so fašistični agresorji 6. aprila napadli Jugoslavijo, je Komunistična partija nadaljevala odločen boj za odpor proti osvajalcem. Že 6. aprila je v mnogih krajih organizirala zborovanja, na katerih so govorili komunisti, ki so se zavzemali za kar največji prispevek k obrambi dežele pred agresorji. Partija je pozivala prostovoljce v boj, njeni člani v vojski pa so krepili borbena moralo, organizirali krajevni odpor in si prizadevali preprečiti poraz in razsul jugoslovanske vojske. Partijska vodstva

in organizacije širom po državi so odločno zahtevale od vojaških komand, naj oborože delavce ter druge antifašiste in rodoljube za boj proti peti koloni in za okrepitev odpora proti agresorju. CK KP Jugoslavije je imel 8. aprila v Zagrebu skupni sestanek s CK KP Hrvatske in poslal je delegacijo s članom Centralnega komiteja tovarišem Josipom Krašem na čelu v štab IV. armade na pogajanja z zahtevo, da se delavcem ter drugim antifašistom in rodoljubom izda orožje za boj proti agresorjem in ustašem, ki so že odkrito prevzemali oblast. Takšne in podobne, hkrati tudi nagle akcije partijskih organizacij v

raznih krajih države, v Užicu, Splitu, Ljubljani, Drvaru, Nikšiću itd., kažejo, da je imela partija jasno linijo in izoblikovana stališča proti fašističnemu osvajalcu ter ciljem njegove ekspanzije na Balkanu in v Jugoslaviji. Kakor pa vemo, niti z gnili in korumpiranimi vrhovi takratne vojske ni bilo mogoče nič storiti za obrambo države.

Centralni komite Komunistične partije Jugoslavije je že med napadalno vojno in strahovitim navalom fašističnih agresorjev na svoji seji, ki je bila 10. aprila v Zagrebu, t. j. isti dan, ko so fašistični osvajalci vkorakali v Zagreb in ko so okupatorjevi izdajalci raz-

Ko je bil tovariš Tito v Jajcu (jeseni 1943), je bil njegov najljubši delovni prostor pri »katakombah«

glašali tako imenovano kvislinsko »državo« sprejel mnogo vojaško-političnih sklepov in odločitev, ki so bili za narode Jugoslavije in za njihov nadaljnji boj izrednega zgodovinskega pomena. Na tej seji Centralnega komiteja je bilo sklenjeno, da bo Komunistična partija Jugoslavije nadaljevala boj za odpor proti agresorju ne glede na neuspeh takratnega državnega in vojaškega vodstva, da bi organiziralo ta odpor. Če pa bi bilo to spričo popolnega in končnega razpada vojske, katerega obrise je bilo že videti, nemogoče, je treba odločno ubrati pot pripravljanja in organiziranja oborožene vstaje in boja proti okupatorju.

Glavna gledišča, ki jih je CK partije opredelil na tej zgodovinski seji, so bila pojasnjena narodom Jugoslavije v razglasu z dne 15. aprila 1941, ki je nedvomno eden najpomembnejših dokumentov Jugoslavije iz prvih dni vojne in borbe proti fašističnim osvajalcem. Centralni komite je takrat opozoril narode Jugoslavije na strašno katastrofo, ki jih je zadela z vdorom fašističnih armad v našo deželo, in poudaril, da je za obstoj ljudstva edini izhod nadaljevati boj proti osvajalcem, ki ga je treba s skupnimi napori in enotnostjo vseh narodov Jugoslavije končati s popolno zmago. V tem smislu se je Centralni komite posebej obrnil na hrvatski narod, katerega ožjo domovino Hrvatsko so bili fašistični osvajalci že podjarmili in razkosali na več delov. Centralni komite je razgalil naklepe podjarmiljevalcev na Hrvaškem, kamor so bili prišli s pomočjo fašističnih bajonetov najnesramnejši Mussolinijevi in Hitlerjevi izdajalci in plačani hlapci, ki jih je hrvatski narod preziral, in kjer so ob najnesramnejšem fraziranju o tako imenovani neodvisni in svobodni Hrvatski upostavljali svojo kvislinsko »oblast«. Centralni komite je pozval hrvatski narod, naj se odločno upre netenju najostudnejše in najbolj divje šovinistične mrznje proti srbskemu narodu, s katero so hoteli tuji plačanci razcepiti narodne sile

in sprožiti bratovorno vojno, da bi tako preprečili skupni boj ljudstva proti osvajalcu. Centralni komite je pojasnil hrvaškemu narodu, da je njegova prihodnost v bratski slogi in enotnosti nerazdružljivo povezana s prihodnostjo vseh narodov Jugoslavije in poudaril, da je treba skovati čvrsto bratstvo in enotnost narodov Jugoslavije kot glavni pogoj za zmago.

Centralni komite Komunistične partije se je takrat obrnil na vse narode Jugoslavije, jim odprl perspektivo njihove nadaljnje borbe in jih pozval:

»Vi, ki se borite in umirate v boju za svojo neodvisnost, vedite, da bo ta boj kronan z uspehom, čeprav bi zdaj v tem boju z močnejšim sovražnikom podlegli. Ne klonite, strnite čvrsteje svoje vrste, sprejemajte ponosno tudi najhujše udarce. Komunisti in ves delavski razred Jugoslavije bodo vztrajali do končne zmage v prvih vrstah ljudske borbe proti osvajalcu. Ne klonite niti takrat, če v tem boju začasno tudi podležete, ker se bo iz tega pokola rodil nov svet, za vedno bodo izruvane korenine imperialističnih vojn in nacionalnega podjarmljanja. Na resnični neodvisnosti vseh narodov Jugoslavije bomo skovali svobodno, bratsko skupnost.«*

Pomen sklepov Centralnega komiteja z dne 10. aprila in njegovega razglasa z dne 15. aprila 1941 je prav v tem, da je Komunistična partija Jugoslavije v času, ko se je bil že začel proces razpadanja ne samo jugoslovanske vojske, marveč tudi razpadanja Jugoslavije, ki je bil očitno nezaježljiv v razmerah, ko je bila kraljevska vlada v bistvu že sprejela sklep o kapitulaciji Jugoslavije, zaprosila sovražnika za premirje in se pripravljala skupaj z vrhovno vojaško komando pobegniti v tujino, pozvala narode Jugoslavije, naj odločno nadaljujejo boj ter ostanejo dosledno na svojem stališču za obrambo neod-

visnosti države in državne nedotakljivosti Jugoslavije. To njeno stališče je pomenilo preokret v boju narodov Jugoslavije proti fašističnim osvajalcem, preokret, ki je spremenil ne samo vojaški položaj in fašistične načrte v Jugoslaviji, marveč tudi na Balkanu. Partija je tedaj končno vzela usodo ljudstva docela v svoje roke in že začela veličasten boj, ki je privedel do končne zmage. S tem so bili komunisti nedvomno postavljeni pred kvalitativno nove naloge. Njihova politična odgovornost ni bila več samo odgovornost pred partijo, marveč tudi pred vsem ljudstvom. Treba je bilo naglo in zelo taktno delati za nadaljnjo preusmeritev političnega in organizacijskega dela partije. K uveljavljanju te nove smeri je znatno pripomoglo to, da je partija že stopala iz globoke ilegalnosti. V teh bistveno novih političnih pogojih je uspešno uveljavljala svojo vodilno vlogo, naslonjena na veliko zaupanje širokih ljudskih množic, rodoljubnih ljudi in naprednih sil v državi. Kot logična posledica dejavnosti in doslednega uveljavljanja gledišč Komunistične partije je bila v Sloveniji že 27. aprila 1941 ustanovljena Osvobodilna fronta. Osvobodilna fronta je organizirala v svojih vrstah vse narodne sile ter kmalu postala enotna in množična politična organizacija slovenskega naroda.

Tako je torej že v dneh aprilske vojne prišla do izraza čvrsta linija partije, da je boj proti fašističnemu osvajalcu najvažnejša neposredna naloga komunistov. V ta namen je partija organizirala in usmerila odpor ljudskih množic proti okupatorju ter razkrinkavala dotedanji buržoazni režim in izdajalske buržoazne vlade, ki so povzročile takšen kaos, kakršen je prišel do izraza v aprilski vojni. Temu cilju je služilo to, da so partijske organizacije in njihova vodstva zbirala in skrivala orožje, ki so ga metali proč deli razpadajoče vojske. Ljudske množice, ki so se težko sprijaznile s tem, da vojska tako slavnih in svobodoljubnih narodov brez boja odlaga orož-

* Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, zv. V., knjiga I., str. 7. — Vojno-istorijski institut Jugoslovenske armije, Beograd, 1952.

Maj 1945: JA je vkorakala v Tolmin

je, so odobrile to linijo in akcije, ki jih je vodila partija, in izražale svoj gnev proti kapitalistični izdajalski politiki krogov vladajoče buržoazije, kar je bila nova in nadaljnja stopnica v razvoju in ostritvi revolucionarnega boja v deželi.

V prvomajskem razglasu, naslovljenem na narode Jugoslavije v duhu nadaljnjih političnih priprav ljudskih množic na oboroženo borbo se je Centralni komite Komunistične partije obrnil na delavski razred, na kmete, mladino in vse rodoljube in poudaril:

»... In kakor je Komunistična partija doslej stala v prvih vrstah ljudske borbe, tako bo odslej še vztrajneje organizirala in bila boj ljudstva proti okupatorju in njegovim hlapcem v deželi, proti netenju nacionalne mržnje, za bratstvo narodov Jugoslavije in vseh narodov na Balkanu, proti izkoriščanju delovnega ljudstva, za boljšo in srečnejšo bodočnost.«

Že ta dva partijska dokumenta sta vsebovala kljubovalno napoved vojne fašističnim osvajalcem, ki so bili takrat na višku moči in ki so imeli okupirano malone vso Evropo. Vsebovala sta tudi osnovna gledišča in okvirni program boja ljudstva proti okupatorju in njegovim hlapcem v deželi, boja, ki ga je organizirala in vodila KPJ.

Na posvetovanju, ki so se ga udeležili partijski voditelji

malone iz vseh krajev Jugoslavije, je tovariš Tito v referatu izčrpno analiziral dogodke pred aprilsko vojno, vzroke poraza v aprilski vojni, stanje,

ki je nastalo z okupacijo države, delo KP Jugoslavije v minulih dogodkih in kritiko nekaterih slabosti, ki so se pokazale v delu partijskih organizacij. Na podlagi referata tovariša Tita in razprave ter ob upoštevanju gledišč in linije, ki jo je skladno z novimi dogodki v glavnem določil Centralni komite že na seji 10. IV. in pojasnil narodom Jugoslavije v razglasih z dne 15. aprila in 1. maja, je bila na posvetovanju določena ne samo splošna smer za nadaljnje delo in akcije partije med okupacijo države, marveč so bile določene tudi konkretne naloge komunistov v pripravah na splošno oboroženo vstajo in borbo ljudstva proti okupatorju in njegovim hlapcem.

Iz članka Aleksandra Rankovića, ki je objavljen v zborniku »Četrdeset godina«.

MANKO GOLAR

Partija-Tito

*Dvorana. Žarko plava luč z visokega lestenca.
Zamolcklo zlivajo glasovi se v šepet, mrmranje ...
Svetlo se luč preliva z žarnic v jasno lesketanje.
Le tu in tam se skriva v temnem kotu senca.*

*Tišina. Zdaj na oder stopi sekretar okraja.
»Tovariši, začenjam zbor! Pozdrave Partiji in Titu!«
In sto in več že grl vzklika v jasnem žarnic svitu
maršalu Titu, sekretarju našega CK-ja.*

*In sto in sto spet vzklikov: Partija in Tito! Tito!
Še stokrat: Partija in Tito, Partija in Tito!
Minut deset! Še več! Vse v pesem eno zlito
buči ... In sto in sto glasov prepeva pesem ognjevit.*

*Da! Tito-Partija. Naj čuje svet le pesem eno,
veselo pesem v nove dni svobodnih src zapeto,
saj vsi smo eno, saj klesalo nas je eno dleto,
le eno: Tito, ki šest je src tesno povezal v eno.*

*Le čujte pesem: Partija-Tito-neprestano!
Še zrak jo diha, ko gradijo ceste nam udarne
brigade. Jo hrumijo stroji, naše elektrarne—
še sonce lije jo in poje veter nad poljano.*

Pomlad leta 1945 v Trstu

ZADNJE leto vojne je postal Trst gnezdo fašistične in pro-fašistične zalege, ki se je zaradi napredovanja demokratičnih antifašističnih sil, predvsem jugoslovanske Narodno-osvobodilne vojske, natepla v to obmorsko mesto. Nacisti in njih hlapci so slutili, da se jim bliža klavrn konec, zato so kar tekmovali v izvrševanju zločinov, misleč, da bodo tako podaljšali svoj obstoj. Okoli nacističnih gauleiterjev in esesovskih poveljnikov so se redile razne tolpe, ki so na zunaj blestele z lepimi uniformami in navidezno vojaško organizacijo. To so bili prikriti in javni fašisti iz vseh vrst propadle Musolinijeve vojske. Načelovali so jim tisti iz »Črnih brigad« in »X. MAS«. Po mestu so šarili tudi jugoslovanski odpadniki: domobranci, ustaši, nedičevci, četniki.

Z jugoslovanskimi izdajalci so si nacisti privoščili šalo. Že

tako so jih imeli za rasno in kulturno manjvredne. Zato so, računajoč na narodnostno sovraštvo med Italijani in Jugoslovani, obljubili Jugoslovanom oblast v Trstu, ko se bodo oni umaknili. S tem bi jim ti ostanki branili hrbet.

Italijanske fašistične tolpe so imele v Trstu to prednost, da so znale vzdrževati zveze s »Comitato Liberazione Nazionale«. Preko tega so upali, da se bodo vtihotapili v »Guardio Civico«, policijo fašističnega prefekta in tržaškega župana. Ta družina se je s pomočjo tržaškega škofa Santina pogajala z Nemci, da bi le-ti ob svojem odhodu izročili oblast CLN-ovcem.

Naša obveščevalna služba v sestavi Komande mesta Trst je dobro opravljala svojo službo in nas obveščala o vseh sovražnikovih nakanah. Skupina tržaških komunistov italijanske narodnosti, ki so bili člani

CLN, se je bojevala proti pro-fašistični politiki vodstva in skušala ločiti napredni del CLN od take politike. Politična odgovornost je velevala vsem zastopnikom tržaškega antifašističnega gibanja, da odvrnejo to sramoto od Trsta in obenem od vsega italijanskega antifašizma, s katerega organizacijami smo imeli mi in naše vodstvo dobre ter bratske odnose. Da bi preprečili nakane naših nasprotnikov, je bila na našo pobudo v Trstu dva dni trajajoča konferenca. Na njej naj bi izvolili iz zastopnikov vseh organizacij skupen politični center, ki naj bi prevzel popolno operativno vodstvo gibanja za osvoboditev Trsta kakor tudi vodstvo nadaljnjih akcij za vzpostavitev pogojev za bodočo ljudsko oblast.

Na žalost naša prepričevalna akcija ni uspela. Nacionalistična nestrpnost članov tržaškega CLN do Slovencev, ki je mejila že na rasno mržnjo, je onemogočala, da bi sprejeli našo pošteno pobudo. Po dvo-dnevnem pogajanju smo se razšli kot nasprotniki. Šli so se pogajat s fašisti, kako bodo rešili italijanstvo Trsta, ki ga ni nihče ogrožal. Ti ljudje so mešetarili s fašisti in nacisti ter s tem zapečatili svojo politično vlogo v Trstu.

Tržaške protifašistične organizacije so bile obveščene o prizadevanju svojih vodstev, da bi strnili vse sile v Trstu v skupen boj proti nemškim okupatorjem in njihovim hlapcem. Razumno so spremljale razvoj tega velikega in za Trst odločilnega poskusa. Bile so razočarane nad neodgovornim početjem voditeljev tržaškega CLN, ki je s svojim negativnim stališčem do skupnega boja zaigral še tisto malo zaupanja, ki ga je imel med tržaškim delovnim ljudstvom.

Kakor je prizadelo Tržačane izdajstvo tržaškega CLN, tako jih je razživila vest, da je bil ustanovljen skupni odbor vseh slovenskih in italijanskih protifašističnih organizacij (kasnejša Slovensko-italijanska antifašistična unija — SIAU). Ta naj bi kot višji politični forum vzel v svoje roke vse končne politične in operativne akcije v Trstu, hkrati pa je bil

Borci JA in zavezniki se pogajajo z zadnjo skupino Nemcev, ki se je bila utrdila v sodnji

tudi zametek ljudske oblasti v Trstu.

V drugi polovici aprila, ali bolje rečeno že ves april, so se tržaške protifašistične organizacije pripravljale na končno veliko nalogo. Vse enote Komande mesta Trst so bile v mrzličnem vrvenju. Množične organizacije in vodstva komunističnih organizacij so se pripravljale na zadnji spopad z nacifašizmom. Politične novice kot tudi vesti o zavezniških vojaških zmagah so vnašale veselo zmpoloženje med tržaške protifašiste. Kljub nasilju nacistov in fašistov, ki se je zadnje dni še stopnjevalo, je naraščala aktivnost protifašistov, ki je tudi izdajstvo CLN ni zmanjšalo.

Tik pred velikimi dogodki je Komanda mesta Trst mobilizirala vse svoje sile. Bataljoni Delavske enotnosti, ki so bili pod poveljstvom Komande mesta, so dobili natančna navodila in razpored. Bunkerje, kjer je bilo samo v Trstu skritih nad 2500 pušk, so pregledali, če ni orožja prizagedjala rja. Dne 25. in 26. aprila so skupine teh bataljonov zasedle ključne položaje v mestu ter tako skušale še enkrat s prepričevanjem preprečiti namene izdajalskega vodstva CLN. Preprečiti je bilo tudi treba, da bi Guardia Civica, okrepljena s fašističnimi in profašističnimi elementi, postala nekakšna tržaška ljudska vojska.

Naslednje dni je Komanda mesta kot združeni operativni štab izdala ukaz o splošni mobilizaciji. Pripraviti je bilo treba ne samo vojsko, ampak tudi vse pomožne službe ter razpresti hitro obveščevalno službo. Odbori Delavske enotnosti po bolnišnicah so dobili nalogo, prevzeti vodstvo bolnišnic, če bi bilo tam treba zdraviti ranjence.

Dne 27. aprila je Komanda mesta ukazala odpreti bunkerje ter razdeliti orožje sektorskim enotam. Tovarniški bataljoni so imeli orožje in opremo že v rokah. Tako je bilo v samem mestu Trstu dva tisoč pet sto oboroženih partizanov.

Radijski oddajnik Komande mesta je že leto dni nemoteno deloval v samem mestu. Preko njega so prihajala obvestila o

Naši vojaki so pripeljali tank pred sodnijo

Taka je bila slika, ko je top opravil svoje in ko je bila skupina zagrizenih Nemcev premagana

Ob osvoboditvi Trsta: tovariš Franc Štoka govori na mitingu pri Sv. Jakobu

Okupatorske sile so že stisnjene in demoralizirane. Čedalje več je v Trstu enot IV. armade. Sliši se vztrajno in zmagoslavno streljanje topov IV. armade, ki rušijo periferne utrdbe. Zgodaj zjutraj 1. maja se začne boj za Rižarno, ladjedelnico Sv. Marka in Arzenal. Bataljoni delavcev iz teh tovarn se bojujejo skupaj z enotami IV. armade. Pri Sv. Jakobu je že zjutraj miting, kjer govorita zastopnik Komande mesta Trst in višji oficir 20. divizije JA. Sv. Jakob je znana mestna četrt, ki je najbolj uporno kljubovala fašistom že ob začetku nesrečne fašistične dobe. Zdaj simbolično praznuje svoj zmagoslavni 1. maj ob grmenju topov IV. armade in rožljanju njenih tankov...

Franc Štoka

približevanju IX. in VIII. korpusa Jugoslovanske armade, ki sta naredila obroč okoli mesta.

Enote IV. armade so se med pohodom proti Trstu krepko spoprijele z ostanki nacistične armade. Novice z bojišč so hrabrile protifašiste, fašistom in njihovim podrepnikom pa so vzbujale strah. Zato so se ti le slabo upirali enotam Komande mesta. Večidel so zbežali, preoblečeni v civilne obleke, ali pa so se skrivali po raznih skrivališčih v mestu.

Nemška oblast je tako ostala brez zaveznikov in ji ni preostalo drugega, ko da se je utrdila na raznih ključnih položajih v mestu in se tako skušala čim dlje upirati. V mestu so se začeli boji, v katerih so enote Komande mesta osvajale bunkerje na križiščih in cestne prehode.

Zvečer pred 30. aprilom so se mimo sovražnih utrd prebile v mesto predhodnice IX. korpusa, ki se je bojeval na Krasu. Opčine so postale bojišče, sovražnik pa se je skušal prebiti proti Ljubljani. Enote IV. armade so ta poskus preprečile.

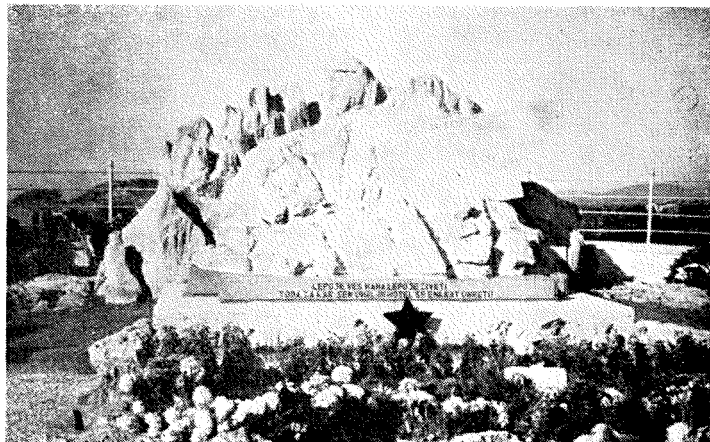
V mestu sta se z rami bojevala vojak IV. armade in tržaški delavec. Le redke enote »X. MAS« so se skušale prebiti. Trideseti april je obetal, da bo 1. maj tudi praznik osvoboditve Trsta.

Na mrtvi straži

MED spomeniki padlim partizanom in žrtvam fašističnega nasilja v našem zamejstvu je vsekakor najbolj zanimiv in najbolj simboličen spomenik v Kontovelu pri Trstu. Spomenik ima obliko Triglavskega pogorja, na njegovem vznožju pa je bazen, ki predstavlja Jadransko morje. Na skalovju je plošča z imeni 31 partizanov iz tega kraja, ki so žrtvovali življenje v boju proti fašizmu. Na kamnitem podstavku so vklesani Kajuhovi

verzji: »Lepo je, veš, mama, lepo je živeti, toda za kar sem umrl, bi hotel še enkrat umreti.« Okolica spomenika je lepo okrašena z rožami in zelenjem.

Spomenik privabi s svojo značilno obliko in prepričljivo simboliko marsikaterega popotnika, ki se ob njem spomni na žrtve in trpljenje teh krajev pod fašističnim jarmom, na vse tiste, ki so se s puško v roki borili proti zatiralcem slovenskega rodu in s krvjo napojili trdo kraško zemljo.

kukavica

BATALJON se je razmestil na majhni planjavi. Borci so sedeli v skupinah po tleh, razpostavljene so bile straže. Borci so se pretvarjali, kakor da so brezbrizni, toda marsikateri njihov pogled je zaskrbljeno širil proti skupini iz štaba, ki se je nekaj vstran, sedeč na robu planjave, na dveh treh posekanih deblih, posvetovala že uro in čez. In prenekateri pogled se je za hip žalostno ustavil ob mladem, krepkem fantu v razpeti srajci, ki je sedel s stražo ob sebi z zvezanimi rokami na štoru, nedaleč od posvetujoče se štabne skupine, in z lepim, a pepelnato bledim obrazom zamišljeno strmel predse.

Sonce je pravkar zašlo; dan pa je bil še svetel, brez senc, ogrnjen s tistim rahlim nadihom večera, ki poglobi nebo in nekako obarva ves svet s sinjino. Z roba planjave se je odpiral razgled v dolino, ki je že rahlo tonila v somrak: komaj je še bilo mogoče razločiti kmečke domačije, cerkev in železniško postajo v daljavi. Pač pa je bil v vseh nadrobnostih viden košati gozd, ki je prekrival kopast, strm hrib nad planjavo. Bilo je v pomladnih dneh, prekrasen večer; bukve, ki so pravkar zazelenele, so se svetlo odražale na ozadju temnejših smrek; zemlja, trava in gozd, vse je duhtelo po mladi rasti.

Toda nihče izmed borcev ni občutil lepote večera, nihče ni pomislil na pomlad, čeprav so jo vsi hrepeneče pričakovali vso težko zimsko dobo, polno hajk in ofenziv. Vsak zase, natihome, skoraj tako kakor da se to boji pokazati pred svojim sosedom, je premišljeval o dogodkih tistega dne, ki so se tako nepričakovano, tako usodno zvrstili.

Vso noč so bili na poti, zarana pa so padli v zasedo v bližini vaških hiš v dolini, tam, kjer so najmanj pričakovali. Sprva so sicer plegli v mladem močvirnatem gozdu, kjer so med jelšami in grmi robidnic sikali izstrelki, potem pa so se izvili iz obroča in

se prebili v gozd na pobočju hriba. Ko so se tam preštel, so sicer ugotovili, da nihče ne manjka, vendar se jih je potem polastila tesnobna slutnja, da so bili izdani, da jih je izdal nekdo, ki je moral vedeti za njihov prehod čez dolino. Vaški obveščevalec? Nekdo med terenskimi aktivisti?

Potem se je čez dan, da, še istega dne vse razjasnilo. Patrulja je namreč odšla na javko s sekretarjem SKOJ iz vasi. Bil je to mlad fant, zanesljiv, čvrsta, morda nekoliko preveč samozavestna mladost, dečko z ve-

likimi temnimi očmi in s kodrastimi črnimi lasmi, ki so mu padali na čelo. Edini sin bajtarske vdove.

Kdo bi si bil mislil, da je z njim kaj narobe? Vselej so se ga tako razveselili, kadar koli je prišel v njihovo sredo. Tako zgovoren je bil, zbijal je šale, pripovedoval zgodbe o dekletih in se vedel sproščeno in brezskrbno, ko da ga ne obkroža nobena nevarnost. Zares, večina borcev ni slutila, da je sum za izdajo padel prav nanj in da so se v resnici že dalj časa pletle okoli njega rahle, negotove govorice, ki so v očeh nekaterih dobro poučenih pričele zabrisovati njegovo čisto, mladostno, še skoraj otroško brezskrbno podobo.

Nepopisno je bilo začudenje, ko ga je popoldne patrolja pripeljala v bataljon zvezanega, bledega, vsega prepadenega. Marsikdo še zdaj ni mogel verjeti, dokler se nagloma ni vse razkrilo. Čez nekaj dni bi se bil moral pridružiti bataljonu in pripeljati v partizane ves vaški aktiv. Toda to se ne bi nikoli zgodilo, zakaj njega, ki sta ga bila sam smeh in sama odkritost, je bil v resnici že davno pridobil gestapo. Da, človek, za katerega bi bil dal marsikdo roko v ogenj, zaradi njegovega smeha, zaradi njegovih prepričljivih ljubeznivih besed, je v zadnjih tednih izdajal vse njihove premike in zato so bili že nekajkrat, nepričakovano, kot to jutro, napadeni...

Tam na štoru je sedel nepremično ves čas, odkar je bilo konec zaslišanja in je bataljonsko sodišče zasedalo. Pravzaprav je bilo čudno, kako naglo je vse priznal, kako je razgrnil vso resnico in se razgalil do kraja.

Kaj neki so tovariši iz štaba šepetali? Kakšna bo fantova usoda?

O, saj so vsi vedeli, od prvega do zadnjega, brez dvoma, vsem je bilo jasno, da ga čaka smrt. Pa nekako le niso mogli verjeti v to, nikakor se niso mogli sprijazniti s tem, da je vse resnično, česar je obtožen, in da bo moral tako žalostno končati.

Ne, tudi on sam ni mogel verjeti, nepojmljivo mu je bilo vse to, kar se je zgignjalo nanj. Saj ni, ni moglo biti res, čeprav je bila resnica, da je tako globoko padel, saj je bilo vse podobno samo grozovitim sanjam, od tistega večera, ko je na vaški zabavi, malce opit, nekemu dekletu izdal, da sodeluje s partizani, preko vseh zaslišanj gestapa, ko so mu izmamili podatke drugega

za drugim, tja do tiste ure, ko se je ponovno znašel med borci bataljona, tokrat že kot gestapovski agent. Kaj ni tedaj vse kričalo v njem, hotelo izkričati resnico, krivdo, priznanje, pa čez ustnice ni moglo in se je skrilo v šale, ki so bile v resnici zanj tako grenke?

Kako neki bo sprejela njegovo smrt mati, ki ni niti najmanj slutila, kako globoko je padel, ki je verovala vanj, ki je zanj hodila od hiše do hiše in prenašala obveščevalno pošto, mati, ki je vstajala ponoči in včasih dolgo stala ob njegovem ležišču, zrla z ljubeznijo vanj, se kdaj pa kdaj z dlanjo narahlo dotaknila njegovega čela in mu poravnala pramen las, ki mu je silil čez oči. Mati njegovega izdajstva ne bo nikdar prebolela, nikdar njegove sramotne smrti.

Smrt?

Kaj pa naj drugega sklene sodišče? Izdajalca je vendar čakala samo ena kazen, in nihče ni mogel jemati v obzir tega, da je postal izdajalec čisto po naključju, v trenutku neprisebnosti — čeprav se nihče ne bo vprašal, kako je bilo z njim, ko so mu na prvem zaslišanju zagrozili, da mu bodo zaprli in ustrelili mater, če ne klone — saj je vrsta tovarišev padla v hajkah zaradi njegovega izdajstva, vrsta fantov, ki so imeli prav tako svoje matere, ki so jih ljubile.

Ne!

In vendar — neko noro upanje nikakor ni hotelo zamreti v njem. Morda pa le še ni vse končano zanj, saj v vsem zaslišanju, ki je bilo bolj podobno pogovoru, pravzaprav ni bilo ničesar, kar bi mu obetalo tako strašen konec; morda, morda mu bodo ponudili še poslednjo možnost, da popravi, kar je zakrivil; vzamejo naj ga medse in ga določijo za najtežje, za najbolj tvegane naloge, pa bo tako lahko vsaj častno padel v boju, če že živeti ne sme in ne more več, padel, da ga bo lahko mati objokovala kot mrtvega borca, a ne kot mrtvega izdajalca.

Prosil jih je, naj to storijo, saj ni nikakor tajil svojih dejanj, saj so lahko uvideli, da se je pogreznil v izdajstvo iz notranje stiske, ne pa iz podlosti značaja, in so mu lahko tudi štel v dobro več kot leto požrtvovalnega dela.

V tem ko se je s tem majhnim upanjem skušal hrabriti, je ves čas, čeprav nepremičen in z obrazom obrnjenim proti dolini, na videz neprizadet in hladen, prisluškoval, kaj neki v štabu sklepajo o njem. In čeprav ni

mogel razumeti posameznih besed — skupina je bila predaleč — se je ob dejstvu, da se je razprava vlekla, nekako krepil svoje upanje. Če bi ga hoteli obsoditi na smrt, bi to storili kar na kratko, dve tri minute pogovora, soglasen sklep in...

Fant ni utegnil več razpletati svojih misli, zakaj posvetovanje se je tedaj zares končalo. Štabniki, člani vojaškega sodišča bataljona, so se hkrati dvignili. Ostali pa so tam v skupini, kjer so bili. Samo politkomisar bataljona, visok, v temni pelerini, se je odtrgal od skupine in se počasi napotil k zvezanemu fantu.

Mrmrajoči pogovor med borci je v trenutku utihnil. Nekateri, ki so čistili puške, so si jih položili čez kolena, pogledi vseh so se uprli v politkomisarja, ki se je približal fantu in obstal pred njim. Kakšen sklep bo sporočil dečku? Smrtno obsodbo — seveda; in vendar...

Tako zelo tiho je bilo v večeru, ki se je zgrinjal nad zemljo, niti vetra, ki je tu zgoraj vedno šuštel med drevjem, ni bilo slišati, nihče med borci se ni premaknil. V trenutku napetega pričakovanja pa je v tišino nekje blizu zapela kukavica, enkrat, dvakrat, trikrat in še in še... Ko pa je njen glas utihnil, je zvezani fant počasi obrnil svoj obraz k politkomisarju in vprašal glasno, tako da so ga slišali vsi naokoli: »Tovariš politkomisar, koliko let mi je še naštela kukavica?«

Vsi, do zadnjega borca na planjavi, pa so tudi slišali, kaj je fantu politkomisar odgovoril. »Ne,« mu je rekel, »nobenih let ti ni naštela, niti mesecev niti dni, tudi ur in

minut ne več. Vstani, straža te bo odpeljala, obsojen si na smrt!«

Fant je vstal, stražarji so ga obstopili, za trenutek je ošinil borce s svojimi velikimi črnimi očmi, ki jih je napolnila nepopisna žalost, potem pa se je, ne da bi spregovoril še eno samo besedo, napotil proti gozdu.

V globini gozda je počil samotni strel.

Zmaj v dolini

ZADNJE mesece je izhajala v dnevniku »Delo« slikanica s tem naslovom. Podobne slikanice izhajajo tudi v drugih naših dnevnikih ali tednikih. Njih vsebina je včasih na ravni zahodnjaškega stripa, pa tudi likovno ne ustrezajo. O slikanici »Zmaj v dolini« pa lahko rečemo, da je dobra.

Pripoveduje nam o slovenskem kmečkem fantiču, ki se znajde v boju za svobodo, potem ko mu pade brat in ko mu Nemci zapro očeta in mater. Kot borec neke brigade

doživi marsikaj nenavadnega, vendar je vse to doživeto, verjetno in resnično. Take reči je doživljalo na tisoče naših borcev.

Slikanica pa ni zgolj zunanja podoba doživljanja v dejanju mladega partizana. V njej nam avtor slika tudi mišljenje in občutja, ki so značilna za mnoge mladince, ki so doživljali vojno neposredno, tako kot glavni junak slikanice »Zmaj v dolini«. Kriza, ki nastane v junaku po končani vojni, ko se vrne na opusteli

dom in se sreča z ljudmi, še včeraj zagrizenimi sovražniki, ki hočejo zdaj javnosti dokazati, da so bili od nekdaj proti okupatorju, je podana prav tako psihološko utemeljeno in je tipična.

Tudi risbam ni kaj očitati. Umetniško so dognane, poleg tega pa tudi strogo realistične. Ilustrator je točno izrisal orožje in uniforme, kjer še tako skrbnemu očesu ni moč odkriti enega samega anahronizma ali površnosti.

M. P.

„Poezije“ v taborišču

NIKAR ne mislite, da bom v tem sestavku pisal o »poeziji« v taborišču ali pa morda o »poeziji koncentracijskega taborišča Dachau«, kjer sem bil interniran! Ne, saj to bi bila laž. In to bi bila hkrati tudi krivica za vse tiste, ki jih je nacistična »poezija« v taboriščem življenju — čeprav z navidezno zvonečim imenom: »Delo osvobaja« — spremenila v pepel. O taki »poeziji« iz tedanjih časov nikakor ni moč pisati! Toda »Poezije« v taborišču — to je svojevrstna zgodba, s svojevrstnim začetkom in skoraj neverjetnil koncem. Zgodba, ki se je začela pred vojno...

Kot dijak ljubljanskega učiteljskega sem se zelo navduševal za literaturo. Kar več »vzornikov« sem imel, vendarle sta mi bila pri srcu najbolj Ivan Cankar in France Prešeren. Težko bi vedel odgovoriti, zakaj prav ta dva, toda eden izmed razlogov je bil prav gotovo vpliv, ki ga je imela name mladinska pisateljica Anica Černejeva, moja profesorica in razredničarka (mimogrede: tudi Anica Černejeva je tako kakor številne slovenske napredne ženske za vedno ostala v nemškem taborišču)... Prešerna in Cankarja spoznati pa je pomenilo zame tudi: imeti njuna zbrana dela vedno pri sebi ali doma.

In še danes se spomnim: bilo je poleti 1939. leta, ko sem v neki manjši ljubljanski izložbi (menda je bila to trgovina Akademске založbe sredi mesta) zagledal v usnje vezane Poezije doktorja Franceta Prešerna. Čudovita je bila izložba, zakaj Poezije so bile vezane v raznobarvno usnje. In najbolj mi je bila všeč rdeča barva. Žal, prav tedaj nisem imel nobenega denarja. Ko pa sem ga zbral dovolj, so bile rdeče Poezije razprodane. Pa sem, čeprav nerad, kupil Poezije v modrem usnju. Otroško vesel sem bil tega bogastva. Žepni format Poezij je bil kot nalašč, da sem jih venomer nosil s seboj v žepu...

Okupacija 1941. leta... Italijanska soldateska se je razlezla po Ljubljani in zasedla tudi nekaj šolskih prostorov. Poezije sem še vedno nosil v žepu in, čudno, pri mnogih pregledih na cesti mi knjižice noben karabi-

njer ni vzel. In čestokrat sem se spomnil: le kaj bi bilo, če bi bile Poezije vezane v svetlo rdeče usnje? Osvobodilna misel se je med nami, dijaki učiteljskega, hitro razvnela, začele so se akcije. Seme, ki ga je zasejala med mladino Partija, je rodilo iz dneva v dan boljše uspehe. In kljub nevarnostim, kljub fašističnemu nasilju, smo delali naprej in vztrajali... Dokler... Da, neke noči je doma zaropotalo in oboroženi belogardisti so vdrli v stanovanje. Preiskava, aretacija. Z mize in zasilne police so pobrali kup knjig in zapiskov ter vse zmetali v odejo, ki so jo vzeli z moje postelje. Ko sem bil oblečen, mi je belogardist preiskal še žepe. Všeč mu je bilo nalivno pero: »Da ne boš več pisal po zidovih komunističnih paroll« je dejal in spravil pero v žep. Vzel mi je tudi Poezije. Gledal jih je, obračal liste in zabodeno vprašal: »Kje si pa to dobil? Od OF?« Molčal sem. In ko mi je takoj nato zagnal »Poezije« v glavo, se mi je zasmilila njegova duševnost. In z odejo, v katero so bile zavite knjige in nekaj obleke, so me odpeljali. A v mojem žepu so bile Poezije...

Ne da bi mi znova preiskali žepe, so me strpali v celico, v zapor. V dolgih dnevih belogardističnega zavora, z vmesnimi zasliševanji, mučenjem in pretepanjem, so mi bile Poezije v uteho, v pomoč. Še bolj kot sicer so mi verzi: »Manj strašna noč je v črne zemlje krili, kot so pod svetlim soncem sužni dnovi...« težili izmučene misli in mi pomagali, da sem vztrajal... Življenje v celici je bilo čedalje bolj napeto, nevzdržno. Bilo nas je mnogo, celica pa majhna, bili smo brez cigaret. Nekdo je preobrnil žepe in stresel na mizo dokajšen kupček tobakovega prahu. Nihče pa ni imel niti koščka papirja. Pa se je nekdo spomnil, da imam nekakšno knjižico, tiskano na tankem papirju, in predlagal, naj strgam en list, če pa bo tobaka dovolj, pa tudi več. Vendar niso bili vsi zaporniki istega mnenja, a tudi jaz sem bil zoper tako odločitev, čeprav sem bil tudi sam kadilec. Skratka: bil sem v neprijetnem položaju in me je lastnik tobaka očrnil kot egoista. In v sebi sem bil zaradi tega razdvojen, zakaj očitek, da nisem tovariš, me je

zelo potr. A vso zadevo smo potem prenesli na naslednji dan. Prihodnje jutro pa so nas že rano odpeljali na postajo in nato v Nemčijo...

Pozno ponoči, v ostrem mrazu, ki je kljub megli vstajal iz pokrajine, so nas oboroženi esesovci prignali do taborišča Dachau. Kar ščemele so nas oči, ko smo v sijih močnih reflektorjev stopali skozi vhod na prostrani taboriščni prostor. Tako, zdaj smo v kletki, za bodečo, z električnim tokom nabito žico, sužnji nemškega »novega reda«, ne ljudje, le številke... In ko smo ponoči — z vseh koncev so svetili na nas reflektorji — stali nagi na prostoru pred kopalnico, kjer so nas prej okopali z mrzlo in vročo vodo, nas ostrigli in obrili ter nam pobrali vso osebno prtljago, smo trepetali od silnega mraza. Čakali smo, da nam dajo lagerske belomodre cape. V roki sem stiskal Poezije, ki sem jih, sam ne vem kako, kljub esesovski kontroli izmaknil. Čakali smo, čakali in drhteli; nekateri so popadali na tla, pa so jih esesovci z batinami znova spravili pokonci. Šele zjutraj so nam zmetali nekaj progastih cunj;

oblečeni vanje, smo bili bolj podobni strašilom kot ljudem. Preden pa so nas odgnali v barake, smo se morali naučiti korakati. Pa se mi je lesena cokla zataknila v sneg, spodrselo mi je in bil sem na tleh. Poezije pa so, kot naročene, padle pred presenečenega esesovca. Le-ta in kapo sta se znesla nad mano in s pesmarico v roki sem romal bos do kopalnice, kjer mi je tamkajšnji kapo iztrgal knjižico in si zapisal mojo številko. Z bunko na zadnjici in odrgnjenim stopalom sem se znova priključil koloni ter z ostalimi vred korakal na povelje: »Links, rechts, eins, zwei...!« A zdaj brez Poezij, ki so ostale v kapovih rokah v kopalnici...

Bilo je sredi meseca maja 1945. Iz številko smo že konec aprila postali spet ljudje, ko je bil Dachau osvobojen. Čeprav smo lagerske cape odvrgli, smo bili še vedno bolj podobni mrtvakom, zakaj tudi obleke, z vseh vetrov zbrane, niso mogle zakriti trpljenja v taborišču. Svojih oblek, ki smo jih prinesli v lager, večinoma nismo več dobili. Nekdanji na pol mrtvaki smo znova zaživel in preko odbora OF (oziroma Jugoslovanskega narodnega odbora) delovali tudi politično in se pripravljali na odhod. V raznih skladiščih smo stikali za esesovskimi arhivi, iskali smo razne sezname interniranih ljudi, da bi tako ohranili zgodovini pristne dokumente o nacističnem nasilju v taborišču... In ko sem tako nekega dne brskal v nekdanjem skladišču oblek, sem na kupu papirja zagledal modro knjižico. Kar vzdrtel sem, saj so bile to Poezije doktorja Franceta Prešerna, tiste moje, z mojim, že pred vojno na prvi strani napisanim imenom. Presenečen sem jih vzel v roke. Prav take so bile, kot sem jih bil pred dvema letoma oddal kapu, neznanim rokam v kopalnici. Le na spodnjem usnjenem robu je bila vžgana pika. Preobračal sem Poezije, obračal list za listom in bil neizmerno vesel...

Konec meseca junija 1945. leta, ko smo se vrnili iz Dachaua v osvobodeno Ljubljano, pa so bile spet v mojem žepu Poezije. In danes so še vedno z menoj in pri meni in imajo posebno častitljivo mesto na polici med knjigami. Saj so del moje osebne zgodovine in so kot nema priča bile navzoče pri mukah v nacističnem taborišču...

Močni odpuščajo

Zvezna ljudska skupščina je nedavno sprejela zakon o amnestiji. Ta zakon velja za vse, ki so med vojno in sovražnikovo okupacijo storili kazniva dejanja proti ljudstvu in državi, ki so od konca vojne do uveljavljanja tega zakona storili kazniva dejanja oškodovanja ugleda države, širjenja lažnih vesti, nedovoljenega prehoda čez mejo, neupoštevanja vpoklica in izmikanja vojaški službi ter samovoljne odstranitve iz vojske.

Novi zakon je vzbudil po vsem svetu velik odmev. Vse največje časopisne agencije in radijske postaje so objavile daljša ali krajša poročila o tem, da je bil v Jugoslaviji izglasovan zakon o »velikanski amnestiji«, kakor je pisal neki švedski časnik.

Vsekakor pa je najbolj zanimivo to, kakšen je odmev zakona med tistimi, na katere se nanaša. Med svojim zadnjim bivanjem v tujini je skušal naš sodelavec dobiti odgovor tudi na to vprašanje.

— Kako priti do tistih, na katere se ta amnestija nanaša? sem se vpraševal v »Jugoslavija-ekspresu«, ko je drvel s hitrostjo nad sto kilometrov na uro skozi Bavarsko. In spomnil sem se: videl jih bom za trdno v tistih kottičkih naše dežele v tujem svetu, kamor se napoti vsak, kdor ima kaj opraviti na tujem ali kdor želi potovati v našo državo ali se samo voziti skoznjo ali urediti svoje odnose in razne zadeve, torej na konzulatih. Vlak se je bližal Münchenu. Tu je naš generalni konzulat, sem se spomnil. Prekinil sem vožnjo.

Na železniški postaji v Münchenu sem poiskal telefonski imenik. Ah, je že tu: Jugoslawisches Generalkonsulat, Böhmmerwaldplatz Nummer 2...

Pol ure s tramvajem skozi živahno mesto, polno motornih vozil in ljudi v večnem gibanju, pa sem prispel v miren del mesta, v okraj lepih vil sredi visokega drevja in prvega pomladanskega cvetja, ki se šele prikazuje v koncih golih vej.

Prispeli smo na Böhmmerwaldplatz.

Generalni konzulat FLRJ te dni kaj hitro opaziš med drugimi poslopji v okolici. Pred njim stoji več avtomobilov, okrog vhoda pa se gnete večja gruča ljudi. Presenetljiva živahnost.

Stopim v poslopje in se najprej obrnem na uslužbenca konzulata.

V krajšem nevezanem pogovoru sem zvedel od njih tole:

»Naši konzulati so že pred uveljavljanjem tega zakona

izdajali določenemu številu emigrantov stalne jugoslovanske potne liste, da so lahko obiskovali svoje sorodnike v domovini. Tako so tudi za zadnje Novo leto izdali v Münchenu emigrantom mnogo dovoljenj, da so lahko obiskali svojo domovino in družine.

Za novi zakon smo zvedeli še isti dan, ker so mnoge radijske postaje in vsi nemški časniki poročali o veliki amnestiji, ki bo zajela kakih 150.000 vojnih in poveljnih emigrantov ter kakih 1000 ljudi doma.

Od tistega dne do zdaj in glejte, tudi danes prihaja na naš konzulat mnogo ljudi. Med njimi so tudi tisti, ki bi radi preživeli svoj dopust v Jugoslaviji, na našem Jadranu, v Sloveniji in drugih krajih, največ pa je takšnih, ki bi radi

zvedeli podrobnosti o novem zakonu o amnestiji, na koga se nanaša, ali je že uveljavljen, kako ga je treba tolmačiti, za koga ne velja itd. Sicer pa kar sami pogledajte. Stopite k okencu in poslušajte vprašanja teh ljudi, mi je svetoval eden izmed uslužbencev konzulata.

Storil sem tako. Stopil sem k okencu, okrog katerega so se gnetli ljudje.

— Prosim vas, v nemških časnikih sem bral vest o tem zakonu, toda bilo je samo kratko obvestilo. Ali bi mi pojasnili, ali velja to tudi zame. V Nemčiji sem ostal kot turist, brez dovoljenja, v želji, da bi zaslužil denar za avto. Delal sem in delal, toda življenje je drago in tako nisem prihranil toliko, da bi lahko kupil še avto. Rad bi se vrnil domov. Kdaj lahko odpotujem?

— Jaz sem že prosil v podjetju za dopust. Kupil sem tudi vozni listek. Ali lahko takoj odpotujem? — vpraša drugi. Uslužbenec mu pojasni, da je malce pohitel in da je treba najprej zaprositi za vizum in šele potem za dopust in kupiti vozni listek; toda nestrpnost pričakovanje, da se vrne v domovino, je močnejše od slehernega predpisa.

— Moj prijatelj vprašuje, če velja novi zakon tudi zanj, — vpraša tretji. — Veste, on se boji priti sam, pa je prosil mene. — Uslužbenec mu potrpežljivo pojasni, da velja za-

Otroci emigrantov med igro okrog luž pred taboriščem. Stražar jim včasih dovoli, da gredo izven bodeče ograde...

kon tudi za njegovega prijatelja.

K okencu stopi mlado dekle. Zgodba prevaranega dekleta. Fant ji je opisoval življenje v tujini v rožnatih barvah. Neki večer sta se odločila, oba sta ilegalno prestopila mejo in se znašla v tujem svetu. Denar, ki sta ga vzela s seboj, je kmalu skopnel, dela nista dobila, sledilo je gladovanje in tavanje od mesta do mesta...

— Šele tedaj sem spoznala njegovo pravo dušo. Predlagal mi je, naj se prodajam in tako služim denar, dokler sam ne bo našel kaj boljšega. To se mi je studilo in pri priči sem ga zapustila. Priznam, nič drugega mi ni kazalo in s prostitucijo sem zaslužila toliko denarja, da sem prišla do vas. Pomagajte mi, da se vrnem domov... Tako ne morem več živeti. Vse sem si zamišljala drugače... in njen glas se je izgubil v ihtenju.

— Jaz živim v Nemčiji že od leta 1941. Pripeljali so me sem kot vojnega ujetnika. Cela štiri leta sem delal na nekem posestvu in videl nisem ne časopisa ne radia. Ko je bilo konec vojne in ko so nas zbirali v velike zbiralne centre, je nastala zmeda. Eni so nam prigovarjali, naj se vrnemo v domovino, k svojcem, češ da je zdaj v njej na krmilu nov režim, ljudski, da bo vse boljše kakor je bilo prej, drugi pa so govorili, da vlada v domovini komunizem, da komunisti ubijejo vse, ki se niso borili zanje, in da bodo ubili tudi nas, brž ko prestopimo mejo, naj rajši ostanemo in počakamo, da se režim doma spremeni, potem se bomo vrnili. Poslušal sem jih in ostal. Srce me je vleкло, da bi se vrnil, pa sem se bal. Tudi zdaj se bojim... Kaj pokorek ljudje, zakaj sem tako dolgo čakal?

Mnogo nas je, ki bi se radi vrnili. Saj ni lahko nad dvajset let živeti na tujem... Še vedno pa nas nekateri strašijo in pravijo: to je zvijača, brž ko boste prestopili mejo, vas bodo ubili ali pa poslali na prisilno delo. Povejte mi, kje je resnica? Ali se smemo mi, bivši ujetniki, vrniti in ali se nam bo kaj zgodilo? Hrepenim po svojem domu, po roj-

Na konzulatu v Münchenu: emigranti, ki se želijo vrniti v domovino, izpolnjujejo prijave

stnem kraju in po svoji zemlji!

K okencu pristopi naslednji. Nemec. Govori gladko naš jezik.

— Prosim vas, rojen sem v Jugoslaviji. Živel sem v njej prav do vojne. Ko je izbruhnila vojna in ko so vkorakali Nemci v našo deželo, so mi takoj veleli, naj se javim v vojsko, sicer me bodo zaprli. Javil sem se. Čez nekaj mesecev, po izvežbanju, so me poslali na vzhodno fronto. Tam sem ostal, zdaj bolan, zdaj ranjen, zdaj v bolnišnici, do konca vojne. Kot vojak se v Jugoslaviji nisem vojskoval. Ljubim deželo, v kateri sem se rodil, pa je doslej nisem smel obiskati. Vedno so mi govorili: »Hans, ti si folksdojčer, v Jugoslavijo ne smeš.« Folksdojčer sem res, toda vojskoval se v Jugoslaviji nisem. Zakaj ne smem? Ali velja ta zakon tudi zame?

Uslužbenec mu potrpežljivo pojasnjuje:

»Novi zakon o amnestiji se ne nanaša na neposredne storilce vojnih zločinov, naredbodalce in organizatorje hudih vojnih zločinov, na folksdoj-

čerje in pripadnike narodnostnih manjšin, ki so sodelovali v sovražnikovih vojaških formacijah, na storilce dejanja vojnega zločina genocida, na storilce kaznivih dejanj ubojev predstavnikov ljudskih oblasti, gospodarskih in družbenih organizacij, vohunstva in druge, ki so se hudo pregrešili zoper svoje narode.«

— Že prav nadaljuje bivši jugoslovanski Nemec, — toda jaz tega res ne razumem. V Jugoslavijo lahko pride kot turist tudi tisti, ki je med vojno služil v nemški vojski in ki je bil rojen v Nemčiji, pa se je moral vojskovati v Jugoslaviji in potuje zdaj kot turist po krajih, koder je hodil kot vojak. In takšnim dovoljujete hoditi v Jugoslavijo, meni, ki se med vojno nisem mudil v Jugoslaviji in tudi nisem videl nobenega jugoslovanskega partizana, pa ne dovolite zato, ker sem se rodil v Jugoslaviji in ker sem folksdojčer, čeprav nisem streljal na svojega rojaka Jugoslavana. Zares ne razumem...

Uslužbenec pri okencu mu pojasnjuje, da obravnavajo na pristojnem mestu takšne primere posebej. Vloži naj proš-

njo, pa se bo pokazalo, kako in kaj je z njim.

Vrsta pred okencem se skrajša.

Tisti, ki so dobili informacije, odhajajo, novi prihajajo.

In tako gre ves dan, od začetka do konca delovnega časa.

In sicer ne samo pred okenci generalnega konzulata v Münchenu. Jugoslavija ima konzulate v vseh deželah. Vojna in povojna vihra pa je zanesla naše ljudi na vse kontinente.

Novi zakon bo izpraznil večino raznih taborišč, po katerih se zdaj potikajo emigranti jugoslovanskega porekla, ki so v iskanju nekakšnega megle-nega »boljšega« življenja zapustili svojo domovino, ki so se pregrešili zoper njo, ki so

si v svojem nerealnem sanjarjenju zamišljali tujino kot »objubljeno deželo«, tam pa so zadeli na trd boj za življenje in za košček kruha, emigranti, ki so ilegalno prestopili mejo svobodne domovine, pa so jih po raznih delovnih in emigrantskih taboriščih zbirali za naporno ročno delo, jim otipavali mišice kakor sužnjem starega Rima...

Novi zakon naj dobro prouče tudi vsi tisti, ki imajo v tujini kakega svojca, ki je zbežal ali zapustil domovino spričo nečiste vesti, zablode, nezadostne zrelosti in neznanja. Na tujem se še vedno najdejo ljudje, ki bodo napačno razlagali tudi ta plemeniti ukrep naših narodov in vplivali na takšne emigrante, naj

ga ne sprejmejo. Vsem, za katere velja zakon o amnestiji, pa je treba pomagati, da se vrnejo v okrilje svoje svobodne domovine, da uredijo svoje odnose z njo, da sprejmejo roko, ki jim jo ponuja rodna gruda, da se vrnejo na pravo pot.

To dejanje naših narodov je še en dokaz da odpušča in da more odpuščati samo kdor je močan in plemenit.

Dokaz so tudi prizori, ki se odigravajo zdaj na vseh naših konzulatih širom po svetu po uveljavljanju te velike amnestije.

Dokaz je tudi ta prizor, ki sem ga videl na lastne oči v nekaj urah bivanja na našem konzulatu, samo v enem dnevu spomladi leta 1962. B. Popov

MILICA Š. OSTROVŠKA:

ŠE KOT OTROK JE KLJUBOVALA VIHARJU

(V spomin Marice Kerenčič-Jelke)

KDOR se vozi iz Maribora proti avstrijski meji, opazi morda na hiši, ki stoji ob križišču blizu pesniške železniške postaje, ploščo, kjer je napisano, da je bila tu v času narodnoosvobodilne borbe trdna postojanka, javka PK KPS, okrožnega odbora OF in tehnika mariborskega okrožja; nič pa ne pove napis, kaj vse je zadelo družino, ki je nekoč stanovala v tej hiši.

Pet otrok je tu raslo v slogi in ljubezni: Stanko, Pepček, Romana, Zvonko in Marica. Oče, doma s Koga na prleško-medjimurski meji, trden kmet in ugleden gostilničar, jih je vzgajal v dobre Slovence, prav tako mati, revna kmečka hči, doma s Primorskega.

Družina je zadnja leta pred vojno vse bolj čutila, da ji sovražni tokovi izpodjedajo slovenska tla. Ob kozarcu vina je marsikdo izmed gostov, posebno kak »turist« iz Avstrije, kak meščan-nemškutar, pa tudi kak domačin spregovoril o Hitlerju kot o svojem velikem upu.

In celo najmlajši Kerenčičev otrok, še ne štirinajstletna Marica, se je ob takih govoricah resno zamislila.

Bila je samosvoj otrok, vsa zaverovana v naravo. Ne gostilne ne gostov ni marala. Če je le mogla je stekla v reber za hišo, se obesila na veje in se zazibala od drevesa do drevesa. In živali je ljubila: večkrat je skrivaj spustila miško iz mišolovke, in zaradi muh, ki so umirale brenčale, ujele na muholovcu, je vse domače kar pošteno oštevala. S hlapcem pa sta imela pravo vojsko, ker je tepel vole.

Zelo rada je posedala v sobi brata-dijaka, kadar je njej in starejši sestri Romani ob počitnicah razkladal svoje uporne nazore. In vsa srečna je bila, če jih je obiskal visoko vzravnani, ponosni profesor Jože Kerenčič, njen bratranec. Oče Kerenčič je imel svojega nečaka zelo rad — nič kaj preveč ga ni motilo, da je bil nepopustljiv komunist — zato ga je imela rada tudi Marica, ki je nadvse ljubila svojega očeta. Meseci so tekli in zrak ob severni meji je bil vsak dan bolj dušec.

*

Dne 6. aprila so nenadoma preletele nebo nad Pesnico jate letal. Motorji so zlohotno brneli. Med ljudmi se je razširilo: na Beograd so se vsule bombe. Vojna!

Dne 8. aprila pa so že drveli po veliki cesti mimo doma Kerenčičevih kamioni in motorji in tanki, s severa proti jugu, brez konca.

Kerenčičevim je bilo, ko da vozijo preko njihovih teles, ko da jim gosenice trgajo drobovje.

Za Marico je pomenil sramoten poraz padec iz sveta otroških sanj na trda, resnična tla. V kratkih dneh je dozorela za cela leta.

Vsa okolica se ji je zdela nenadoma tuja in sovražna. Vsepovsod ognjenordeče zastave z zlohotnim kljukastim križem, tuje uniforme, tuja govorica, strumni pozdravi z dvignjeno roko! Je to še njena Pesnica? Celo dobra znanka Dragica je dvignila roko in jo pozdravila s »Heil Hitler«. Tedaj je bilo Marici preveč. Stopila je k njej in ji primazala krepko klofuto.

Dne 14. aprila je bila Pesnica posebno svečana. Nad cesto se je vil ponosen slavolok, da ga je bilo videti do Kerenčičevega doma. »Gaulleiter und Reichsstatthalter« Überreither se popelje iz Gradca skozi Pesnico v Maribor, da prevzame oblast na Spodnjem Štajerskem.

Kakor mnogo drugih zavednih slovenskih domov je bil tudi dom sokolskega staroste Antona Kerenčiča ta dan ves tih in siv. Romana in Marica pa si nista mogli kaj, da ne bi za zaprtimi okni oprezovali na cesto. In ko je kolona avtomobilov prispela do njiju, ko je zagrala godba in so zadoneli navdušeni vzkliki, je nekdo v spremstvu, pijan od navdušenja, pomahal še dekletcema na oknu. Maričin nežni obraz je oblila togotna rdečica — in prav po otročje jim je pokazala jezik in fige. Na srečo so oni spodaj vzeli oboje samo za deklško objestnost.

Zdi se, da je bila to njena zadnja otročja poteza, kajti že tiste prve mesece po okupaciji so bile njene besede tako tehtne, njen notranji žar tako silen, da so videli njeni tovarišskojevci, ki so prihajali iz Maribora, v njej že resno sodelavko. Slava Klavora in Bojan Ilich sta jo še to poletje sprejela v SKOJ.

*

Marica je bila še šoloobvezna in je morala maja v nemško šolo. Upirala se je, a ni pomagalo. Šla je, toda sošolkam je dokazovala, da je sramotno izdajati svoj narod in da hoče Hitler Slovence in vse Slovane uničiti. Seveda so jo ovadili in oče Kerenčič se je moral zagovarjati. »Ortsgruppenführer« je bil domačin in zoprn mu je bilo, da bi se zameril uglednemu Kerenčiču. Upošteval je Maričino mladost in ni gnil stvari dalje.

Potem so jo hoteli kot odlično telovadko pritegniti k hitlerjanski organizaciji; sodelovala naj bi pri tekmah, za prvo telovadko naj bi jim bila. Da bi jo, uporno, le premamili, ji je nemški mladinec dejal: »Jaz sem kot Nemec ponosen, da imam uspehe, ti pa bi lahko bila ponosna, če bi jih dosegala kot Slovenka!«

Povabilo je odločno odbila.

Posledice niso izostale: Nemci niso podcejevali mlade nasprotnice in so to tudi pokazali; ko so decembra meseca bili vsi člani družine sprejeti v nemško organizacijo Heimatabund (Domovinska zveza), brez katere Slovincem na Štajerskem ni bilo obstanka, je bila edino Marica izvzeta. Označili so jo za »Schutzangehörige«, kar je pomenilo toliko kot brezpravno bitje.

Malobesedna Marica se je zavedala svoje moči in je tudi v družini imela njena beseda veljavo. V dnu duše je bila srečna, da je tudi sama delček kolesja, ki pripravlja Nemcem udarce.

*

Že junija leta 1941 je bil Kerenčičev dom pravo mravljišče: iz Maribora so švigala kolesa v Pesnico, skojevci so hiteli na sestanke; a tudi papir, mazivo, matrice za ilegalno tehniko — vse to je potovalo iz Maribora h Kerenčičevim, kjer je bilo bolj varno spravljeno.

Marica Kerenčič-Jelka

Sosed Ul je vozil material kar s svojim tovornim avtomobilom.

Dne 22. junija se je v mali sobi v pritličju sestala cela vrsta skojevcev — zboroval je Pokrajinski komite SKOJ za Štajersko. En sam dan zatem se je profesor Jože Kerenčič, sekretar KP ljutomerskega okrožja, preselil k stricu. Od tod mu je bilo laže povezovati mesto z deželo. Odslej so ga obiskovali Slavko Šlander, Miloš Zidanšek, Leo Novak, Štefan Kovač, Štefan Kuhar, Rado Iršič in kurirka Milena Bokša. Tudi domača hči Romana je tedaj opravljala važne kurirske posle. Delo je bilo težko, vznemirljivo, zanosno in vedno življensko nevarno.

*

Včasih pa so se le oddahnili. Tedaj je vzel Jože violino v roke, Romana je sedla h klavirju, Marica pa je raztegnila harmoniko. Zazvenela je otožna slovenska narodna pesem, za njo pa borbena, ki je vlivala v žile novih moči.

Tako je bilo tudi v torek, 17. novembra 1941 dopoldne. Proti dvanajstim je bilo, ko je nekdo potrkal. Občinski tajnik da kliče Jožeta. Ne bi bil šel, toda tajnik je bil pred vojno župan in ga je bil za nekaj časa, ko ni nikjer mogel najti službe, zaposlil. Šel je.

Toda čez nekaj minut jim je gospodarski pomočnik ves prestrašen prinesel vest, da so Jožeta prijeli gestapovci.

Turobno tiho je postalo v domu Kerenčičevih. Dostikrat so tisto poletje onemeli od groze, odkar so ustrelili prve talce, toda zdaj je šlo za najbližjega svojca in naposled tudi za nje same. Slišati je bilo, da imajo gestapovci take strahotne načine, ki te z njimi izčrpajo, da marsikdo ne zdrži. Toda Jože je zdržal. Še v poslovnem pismu jim je zagotovil: »Vse, kar ni bilo povedanega, gre z menoj.«

Ustrelili so ga. Vsa družina je jokala. Tudi Marica. Toda ni je oplašilo. Nasprotno: še bolj krčevito je stisnila drobne pesti.

*

Že s prvim decembrom je bila Marica rešena nemške šole, dopolnila je štirinajst let. Zdaj se ji je močno stožilo po šoli, toda po čisto drugačni, po slovenski. Nekoč v stari Jugoslaviji je ni posebno ljubila — rada je bila sama zase, nekam tuja ji je bila. Trmasto se je zapirala v svoj svet, v svoje mlade sanje.

Zdaj je bila vsa drugačna, željna slovenske govornice kot najljubše pesmi. In njen oče je pregovoril starega profesorja dr. Mišiča, da se je dvakrat na teden pripeljal v Pesnico in po tri ure učil njo in leto dni starejšega brata Tončka. Marica je sedela vse tri ure nepremično in vsrkavala vsako besedo iz učiteljevih ust. Da, ko bo črna golazen pregnana s slovenske zemlje, bo delala izpit, in tako bo, ko da je vsa leta hodila v slovenske šole! Tako je mislila.

In ko nekega dne starega profesorja ni bilo ob običajni uri — zamudil je vlak in jo je mahnil kar peš — je ves čas nemirno stala na pragu; ko pa ga je naposled zagledala, mu je stekla naproti in ga od veselja objela.

IVO PIRKOVIČ:

Zmeda v zgodovini Bele krajine

KO SEM odložil novo knjigo Zavoda »Borec« »Bela krajina skozi viharje k svobodi«, ki jo je napisal Janez Vitkovič, je bila bolj podobna korekturam kratčnih odtisov kot spodobni knjižgi. Sedaj šele sem prav razumel ogorčeno pismo našega zgodovinarja in ravnatelja Dolenjskega muzeja, prof. Janka Jarca, ki pravi: »Ta knjiga je prav primer, kako se pisati ne sme. Polna drobnih in velikih napak, naivnosti, neznanja... Zmeraj me popade bes, ko knjižico vzamem v roke.«

Ni mogoče zanikati, da ima avtor, po poklicu pek, neizbrušen priroden dar pripovedovanja. Toda breme, ki si ga je naložil s pisanjem zgodovine in celo zgodovine domačega partizanstva, ki bi ga moral vsaj v svoji deželici poznati, je bilo zanj pretežko. Za uvodni odstavek, posvečen Beli krajini v prazgodovini in antiki, bi lahko prebral vsaj »Vodnik po

Spomladi 1943. leta, ko se je zdelo, da je z izkrvavitvijo Pohorskega bataljona odpor na severni meji upadel, se je nenadoma spet oglašila Milena Bokša. Z Gradcem se je treba povezati, tam da dela Bertl Filipič-Jakec in več drugih.

Jesen tega leta je bilo spet živahno na Kerenčičevem domu. Zdaj je bila tehnika kar pri njih; razmnoževali so letake, poročila, pesmarico. V kotu podstrešja se je vrtel špirograf, drugega so imeli pri sosedu Ulu. Delali so kar trije Kerenčičevi otroci: Romana, Tonček in Marica. Karl Kladnik-Lajha, pozneje imenovan Uroš, jim je sam prišel kazat, kako je treba ravnati s strojem.

In potem vse bolj živo: začeli so prihajati člani okrožnega komiteja: Ivan Zagernik-Joco, Bertl Filipič-Jakec, Dušan Spindler-Kovač pa skojevec Marijan Bantan-Stojan. Važni sestanki, važni dogovori. Romano so pošiljali kot kurirko na Pohorje in v Slovenske gorice. Pa je prišel brat Pepček — nemški vojak — na dopust in Marica je uporno vztrajala, da ne sme nazaj, naj stane, kar hoče. Kurirka Mojca Kolarič ga je odvedla v partizane.

Toda fantov, ki so hoteli v partizane, je bilo vse več in več. Tudi Marica je morala postati kurirka, da je vodila tovariše na varne javke.

Velik dan je bil zanj, ko so ji zaupali prvo skupino. Na vlak — pa skozi Celovec na Gorenjsko — enkrat v Medvode, drugič v Škofjo Loko, dalje v Dražgoše pa spet v Lesce. Prožnih, lahkih korakov je sloko dekletce stopalo na postajo, sedalo v oddelek, njeni varovanci pa, ki so vedeli, kako je oblečena, so se porazdelili po sosednih vagonih. Ko so potem po dolgih urah izstopali, so hodili v enakomernih razdaljah in v manjših skupinah za njo.

(Konec prihodnjič)

Belokranjskem muzeju« v odlični Gabrovčevi »Najstarejši zgodovini Dolenjske« iz l. 1956. Tako so mu na Kučarju (prav: Kučerju) »vidni znaki in izkopanine iz rimske dobe« (9). O znamenitih viniških Japodih in njihovem železarstvu na Kučarju ni nikoli ničesar slišal. Izkopanine vojvodine Meklenburške so v glavnem na Harvardski univerzi, ne v New Yorku, (10).

Turške navale potiska Vitkovič iz XV. povnovno v XVI. stoletje, (10, 12). Metlika se omenja kot mesto že l. 1365 in ni dobila mestnih pravic šele l. 1407, (10). Znamenita protiturška trdnjava ob Kolpi se je imenovala Pobrežje, ne Podbrežje, (10). Žumberk, ki ga tiskarski škrat ponareja avtorju v Žužemberk, ni del Bele krajine, (10). Hajduk Jožef Udmanič ni strasil samo od Vinice do Metlike, kot trdi pisec (11), ampak celo po Slavoniji in slovensko-hr-

vaškem Posavju. Saj mu prav tam posveča svoj znani roman »Das Volk« Nobelov nagajenec, mokriški graščak Gaggern. V neki pesmi ga omenja tudi Oton Župančič. O Francozih beremo kot pri kakem zagrenjenem c. k. pregnanem uradniku, (14).

Za pesmi »Nabrusimo kose« in »Kosec koso brusi« zatrjuje Vitkovič, da sta ju (ne »jih«) spisala in komponirala Belokranjca Jaka Butala in Anton Šobar iz Gradaca, (134). Druga je nastala v resnici l. 1937 v Sremski Mitrovici. Besedilo je Apihovo, ki je pesem tudi glasbeno priredil po nekem starem burskem napavu. »Kosec koso brusi«, ki združuje več starejših slovenskih ljudskih melodij, pa je nastala na ljudskih izletih pod terorjem Stojadinovičeve vlade. (R. Gobec, Naša partizanska pesem, Lj., 1959, s. 195 in 201.)

Teže razumljiva je zmeda v pisanju o partizanstvu, ki je pravzaprav pravi namen knjige. Prvi oboroženi napad Belokranjcev, pri Vranovičih, je bil 12. avgusta 1941, ne dan prej, (55). — Prvo taborišče belokranjskih partizanov naj bi bilo »v Miklerjih pri studencu z imenom Kozlova voda«, (55). Kozlov zdenec, ne voda, je vsaj 5 km daleč od Miklarjev, ne Miklerjev. Prvo taborišče je bilo na Miklarjih vsaj deset minut od najbližjega studenca, pri Kozlovem zdencu pa je bilo že tretje taborišče. Na s. 64 predstavlja avtor Kozlov zdenec zopet na Miklarje. Vsaj svoje zgodovinske kraje bi moral poznati belokranjski partizan, ki hoče o partizanstvu pisati. — Italijanska družba »Emona« s Cianovim, vatikanskim in drugim kapitalom ni bila »družba za razprodajo posestev«, (59), ampak prav obratno, za osvajanje slovenske zemlje in koloniziranje najprej z italijanskimi veterani, pozneje tudi z drugimi Italijani. — Slovenija ni imela Vrhovnega, ampak Glavno poveljstvo, (59). — Vračajoč se s pohoda na Bučko v začetku novembra 1941 naj bi Belokranjci »pri Čatežu naleteli na sledove italijanskih motoriziranih in konjeniških oddelkov«, (61). Oba slovenska Čateža sta mnogo ur od te poti. Na tem tragičnem pohodu, zatrjuje Vitkovič, da pri Gor. Težki vodi ni prišlo do spopada z Italijani, pet vrstic pozneje pa trdi, da je prišlo. — OF ni imela predsednikov, (70). — Sršen »Vinceremo — iz Afrike že gremo« po nemško-italijanskem zlomu v Tunisu spomladi 1943 se ni rodil v Beli Krajini, (71), ampak ga je napisala, kolikor je znano, prva neka Novomeščanka na Tromostovju v Ljubljani. — Partizanstvo ne pozna »skupin odredov«, ampak »grupe odredov«, (71 in še večkrat pozneje). — Partizanske kape, ki »so imele tri vogale v obliki Triglava«, se niso imenoval »titovke«, ampak »triglavke«. Avtor je slabo prepisal iz izvirnika, ki ga je imel pred seboj. — V maju 1942 ni odšla belokranjska patrulja v Dole z Ivanom Lojkom, (47), ampak po izdajalca Ivana Lojka. — Na žumberških Soščah ujeti ustaški financer spomladi 1942 je bil Bosanec Alojz Seliher, ne Reliher, (83).

Datuma velikega Džemsovega napada na železniške vodne črpalke v Rožnem dolu in semiški predor nisem našel doslej še nikjer zapišanega. Vitkovič zatrjuje: v nedeljo 19. junija

1942, (83); toda 19. junija je bil petek, ne nedelja. Po mojem ne prihaja v poštev čas pred partijsko konferenco na Cinku, po kateri je Džems najbrž šele prevzel poveljstvo bataljona. Verjeten datum se mi zdi, sodeč po nekih italijanskih beležkah, šele nedelja 12. julija 1942. — V Peto grupo, ne skupino, odredov sta spadala, poleg Belokranjskega odreda, še Krški odred, ne Krški bataljon, in Zapadnodolenjski, ne Dolenjski odred, (85). — Črnomaljski študent in narodni heroj Janko Stariha ni padel pri Dobrunjah, (85), ampak na Dobrovljah v Savinjski dolini. — Znani novomeški vodja bele garde in črne roke se je pisal Karel Wolbang, ne Volbank, (87). — Ponovno beremo napako, da se je beli Štajerski bataljon po napadu nanj v juliju 1942 deloma razpršil na domove, deloma pa ušel pod zaščito Italijanov v Novo mesto, (87,110). Jedro je pod kapetanom Vasiljevičem ostalo vedno skupaj, na begu julija in avgusta 1942 in pozneje, ko se je lažni Štajerski bataljon zatekel pod varstvo italijanskih topov in strojníc. — Nemška Abatova gora (103) v re avstrijske vojaške karte, je slovenska Opatova gora. — Italijanska ofenziva se ni začela v Gorjancih in na Žumberku, medtem ko sta prišla Žumberaško-pokupski odred in Četrta kordunaška brigada čez mejo v Gorjance, (103), kar se je zgodilo sredi septembra 1942, ampak šele poldrugi mesec kasneje. — Da bi po ustaškem pokolu ranjencev v bolnišnici pri Proseki v Gorjancih sredi septembra 1942 Kordunaški potokli pri Novem selu 15 ustašev in osvobodili nekaj ujetih slovenskih partizanov, (103), ne bo držalo. Vemo samo to, da so ustaši na tistem umiku po pokolu bolnišnice umorili še zajetega zdravnika dr. Černelča in njegovo bolničarko. Dobro bi bilo, če bi mogel avtor kaj več izpričati. — Ko so 22. septembra 1942 Hrvati pri Kvasici v jurišu popolnoma uničili italijansko kolono, je prihitela iz Črnomlja na pomoč druga, ki jo je Vitkovič v uporabljenem izvirniku prezrl, sanitetni avto zato priključil kar prvi koloni in potek bojev bistveno okrnil. Na bojišču je po italijanskih poročilih obležalo 54 ubitih Italijanov, ne 44, (104, 106). — Pred uničenjem italijanske kolone pri Kvasici v septembru 1942 ni bilo nobenih sovražnikovih operacij na področju Gorjancev in zato tudi ni moglo biti od tam nobenih »preusmeritev v Belo krajino«, (106). Pomoč s tanki so poslali Italijani iz Novega mesta. — Tomšičeva in Gubčeva brigada nista bili ustanovljeni šele po reorganizaciji partizanske vojske 14. septembra 1942, (107), ampak že 30. junija, oziroma 2. septembra in tudi Cankarjeva je bila že prej v bojih. — Komisar Gorjanske, ne Gorenjske, (108), čete v jeseni 1942 je bil Franc Pirkovič-Cort, ne Drago Pirkovič, (109). — Po veliki reorganizaciji partizanske vojske 26. decembra 1942 ni bilo Loškega, Štajerskega in Dolenjskega odreda, (109), ampak, poleg Vzhodno- in Zapadnodolenjskega odreda, ki ga pisec imenuje napak Zahodnodolenjski, še Soški, Dolomitski in Gorenjski odred. — Klerikalne organizacije »Slovenskih fantov in deklet«, kot Vitkovič napak navaja »Zvezo fantovskih odse-

kov» (bivše Orlice so imele posebej organizacijo), niso osnovali klerikalci šele pod Italijani, ampak že leta pred vojno, (110). — Štiri organizatorje bele garde v Beli krajini, Jožeta Derganca, Jožeta Bitenca, Jožeta Skubica in Antona Ovna, imenuje avtor »nekakšno trojko«, (110). — Beli Štajerski bataljon se ni pojavil »že ob pričetku maja 1942« »v okolici Dolža«, (110), ampak mesec dni pozneje pri Št. Joštu. K Dolžu ga Vitkovič napak prestavlja tudi drugod. Tam pa je taborila šele v jeseni Legija smrti. — Dvakrat beremo, da je bila Jarnovičeva belogardistična postojanka v »Radovičih« (Radovici?), namesto v Radatovičih, (112). — Da bi bilo v veliki bitki na Suhorju 27. novembra 1942 ubitih 29 Italijanov, 11 ranjenih in preko 100 ujetih, je močno pretirano, (115). Če sto ujetih Italijanov črtamo, se bomo šele približali resnici. To so bili fašisti s Hrasta. Po F. Sajetu je bilo vseh 35, ki so prišli k belim na obisk ob umiku s svoje postojanke. Bežali so v zaledje, prepuščajoč svoje prednje obrambne položaje belogardistom, ko je v partizanski ofenzivi postajalo nevarno.

Nemci niso 30. oktobra 1943 v Novem mestu nikogar obesili, (127). V noči od 22. na 23. oktober so obesili štiri mlade fante na Koširjevo ograjo ob Ločenski cesti, toda za ta dogodek prav gotovo niso slišali v Beli krajini. Celo blizu mesta zaradi dobre nemške zapore nisem takrat zvedel niti, da so mi obesili zajetega kurirja Lada Škrbca-Pajka. Pač pa so tudi po deželi mnogo govorili o obešanju dveh mladih jetnikov 30. decembra 1943 na Glavnem trgu v Novem mestu, ko je služil Nemcem za krvnika zakrinkan domobranec Lojze Bratkovič s Sel pri Šentjerneju. Tudi okoliščina, da je jetična Angelca Šimec napisala svojo igro »Obešanje v Novem mestu« šele februarja 1944, kaže na decembrsko, ne na oktobrsko vojno hudodelstvo.

Italija ni kapitulirala na nedeljo, (133), ampak v sredo (8. septembra 1943). — Po zračnem desantu na Drvar niso prodrli Nemci tja še s tanki, da bi zajeli Tita (za to so vedeli, da je že zamujeno), ampak da bi rešili ostanke svojih padalcev, ki so bili obkoljeni na pokopališču in tik pred popolnim uničenjem. — Duhovnik Modest Golia ni mogel že 21. junija 1944 obsoditi nemško-ustaških grozodejstev, ki jih je sovražnik zagrešil v Beli krajini in zlasti Metliki šele v dneh 10.—17. julija, (161). — Vitkovič piše: »V pričetku 1944 je prišel v Črnomlju delovati tudi radio OF in Telegrafska agencija nove Jugoslavije«, (157), na strani 178 pa objavlja napis na hiši Antona Bukovca v Mihelji vasi: »V tej hiši je bila v jeseni 1944 ustanovljena podružnica Telegrafske agencije nove Jugoslavije za Slovenijo (Tanjug)«. Itd.

Skratka, Vitkovičeva knjiga je vseskozi brezupna podoba kaosa, iz katerega sem omenil samo bolj kričeče primere. Delu itak ni mogoče pomagati do porabnosti, ko več krpa krpe ne drži. Kar razkošno opremljena knjiga zanaša le novo zmedo v že itak dostikrat nejasno zgodovino naše vstaje. Nekaj je vreden v knjigi samo prikaz belokranjskih političnih nemirov pred vojno. Vitkoviču bi bili hvaležni

za kakšne osebne spomine iz vojne, ki bi jim bil gotovo kos, biti zgodovinar pa daleč pre-rašča njegove moči.

Jezik spominja dostikrat na napis v Razvajah za padlim Špeharjem in Mukavcem: »Duh njih je živeč«, (173). Tudi Vitkovič ne pozna dvojine. Tuj mu je predlog z (iz Dolenjske, iz Tanče gore, iz Belčjega vrha, iz Bavarske...). Že partizani so mu imeli težave s »prehrambenimi predmeti«; nihče mu ne deluje drugače kot »aktivno« itd. itd. Kar mu je ostalo teksta zdravega, mu ga pa kruto pustoši tiskarski škrt, ki mu spreminja Žumberk v Žužemberk, gorjanske partizane kar prevečkrat v gorenjske, izprija lastna imena (Cerkcišče, Ravnece, dr. Černic, Onton...) in pači besede do nerazumljivosti (kraljevna, idologija, koincija, bitka na Stari trg...).

Nastanek knjige je povezan vrhu tega z majhnim kulturnim škandalom. Za opis leta 1942 je avtor brez dovoljenja izkoristil tuj rokopis, namenjen za Belokranjski zbornik. Iz njega je za leto 1942 prepisal bistvene odstavke, dostikrat kar s tipkarskimi napakami vred, kot sta, med drugim, vsem Belokranjcem znani imeni Antona Suštersiča in Feliksa Baškoviča, ki ju prepiše Suštaršič in Boškovič. Četniškega agenta Dako Rebo ni znal prevesti iz dativa v nominativ in se mu je tako rodil Daka Rebi, (92). Ko mu z opisom velike suhorske bitke poide nedovoljeni tuji vir, nastane v knjigi mučna praznina. Zaman iščemo vse do italijanske kapitulacije še kake opombe o brigadah, zaman opisa še kake bitke. Po vsem tem zveni kar groteskno, ko vzklikne ob koncu avtor knjige s Cankarjem: »Jaz sem knjiga življenja, odpri me, domovina, in videla boš, kdo ti je resničen sin.«

PRIPOMBA:

Uredništvo revije »Borec« je oklevalo, ali bi Pirkovičeve oceno knjige »Bela krajina« objavilo ali ne, ker sta obe uredništvi — uredništvo revije in uredništvo knjižnih izdaj Zavoda »Borec« — pod isto streho, pa bi z objavo tolkli po lastni glavi. Uredništvo knjižnih izdaj pa nima nobenega pomisleka glede objave. Tudi iz negativne kritike se bomo nekaj naučili. Uredništvo založbe se s to kritiko v marsičem strinja, v marsičem pa ne. Zlasti priznava lektorsko površnost in zaradi nje nastale tiskarske napake. Knjigo je napisal laik. Zgodovinske podatke je zbiral poseben odbor, ki je Vitkoviča pooblastil, da napiše knjigo. Kljub ponovnim prošnjam in urgencam nikakor nismo mogli dobiti teksta od strokovnjaka. Zato smo se odločili za Vitkoviča.

Mnenja smo, da je Pirkovičeva kritika preostra. Take zgodovinske napake bomo našli v vsaki zgodovinski knjigi. Prav pred kratkim smo brali, denimo, ostre popravke k Churchillovi knjigi »Druga svetovna vojna«. Ne trdimo, da knjiga ne bi bila lahko boljša, toda Vitkovičeve napake (če so), niso takšne, da bi odvezemale knjigi vrednost in pomen.

Uredništvo knjižnih izdaj
Zavoda »Borec«

Nekateri problemi so še vedno pereči

Iz referatov na okrajnih skupščinah Zveze združenj borcev NOV v Novi Gorici, Kranju in Ljubljani povzemamo nekaj značilnih odlomkov, ki naj posredujejo bralcem delo Zveze borcev v teh treh okrajih in probleme, s katerimi se ukvarja. Navajamo le probleme, ki so najbolj pereči in podobni problemom v drugih okrajih. (O skupščinah v drugih okrajih ne moremo poročati, ker jih v času, ko smo zaključevali redakcijo, še ni bilo.)

NOVA GORICA:

Delo komisij v okraju in občinah: Na splošno lahko trdimo, da so bile posebno nekatere komisije pri okrajnem in občinskih odborih Zveze borcev zelo delavne, da so imele pogoste sestanke in posvetovanja. Pri tem ugotavljamo izredno prizadevnost članov, ki so žrtvovali mnogo časa in delali prostovoljno, v glavnem brez plačila.

Tako je na primer komisija za priznanje posebne delovne dobe v NOV pri okrajnem odboru Zveze borcev Nova Gorica zasedala od decembra 1960 dalje 87-krat in pri tem delala 2157 ur. Samo pri administraciji delajo 4 ure dnevno. Sem niso prišteli časa za pisanje zapisnikov, zasliševanje prič itd.

Število sej teh komisij pri občinskih odborih ni bilo dosti manjše.

V letih 1959—1961 je okrajna komisija pozitivno rešila 3789 prošenj za priznanje službenih let med NOB.

Tako okrajna kot tudi občinske komisije so zdaj v glavnem že zavzele več ali manj enotna stališča za določanje let posebne delovne dobe. V ta namen je bilo tudi v zadnjem času več posvetovanj, na katerih so do potankosti razpravljali o teh stališčih. Ob tem ima komisija včasih tudi težave zaradi lažnega ali pretirano »pozitivnega« pričevanja o nekaterih tovariših. Bilo je tudi nekaj primerov, ko je okrajni odbor Zveze borcev ponovno vzel v postopek zadevo zaradi intervencij in novih informacij.

Reševanje socialnih problemov nekaterih borcev NOV: V zadnjih letih so se socialna vprašanja, ki se jih nikakor ni

dalo rešiti po zakoniti poti, reševala s priznavalninami. Po stanju 1. novembra 1961 nam je Komisija za skrb za borce pri OLO Nova Gorica poročala, da prejemajo tovariši od republike povprečno po 8870, od okraja pa 7580 dinarjev mesečno. Tako so ti kritični socialni primeri prešli od tedaj skupno 10,238.000 dinarjev. Sem niso prišteli enkratnih priznavalnin, ki znašajo 2,506.000 dinarjev.

S priznavalninami skušajo občinski odbori Zveze borcev v sodelovanju s komisijami za skrb za borce reševati najbolj kritične in pereče probleme. Ob tem je bilo večkrat ugotovljeno, da bi lahko rešili socialno stanje prizadetih tudi po zakoniti poti. Kaže, da mnogi borci še vedno ne poznajo dovolj predpisov in svojih zakonitih pravic. To se je marsikdaj pokazalo tudi na občnih zborih Zveze borcev. Zato menimo, da bi bila naloga organizacij Zveze borcev, da stalno seznanjajo svoje članstvo tudi z novejšimi predpisi in jim dajejo ob tem primerne nasvete. Tudi na okrajni odbor Zveze borcev prihaja več strank, ki si žele nasvetov glede teh vprašanj.

Povezava s Svetom za socialno varstvo in zdravstvo pri OLO Nova Gorica je dobra. Svet tudi na sejah obravnava ta vprašanja ter daje ustrezna priporočila občinskim organom, kar gotovo pripomore k reševanju teh vprašanj.

Stanovanjska vprašanja: Med tistimi borci, za katere skrbijo občinski ljudski odbori (upokojenci in tisti, ki so zaposleni v manjših podjetjih ter ustanovah), ni več dosti takih, ki so brez stanovanj. Veliko večje je število borcev, ki so zaposleni v gospodarskih or-

ganizacijah, pa so nujno potrebni stanovanj.

Skupno je brez stanovanj okrog 165 borcev; od teh jih je v delovnem razmerju 123, izven delovnega razmerja pa 42.

Okrajni odbor ZB NOV Nova Gorica je v zadnjem času zbiral preko občinskih odborov podatke o nezaposlenih borcih, ki so brez stanovanj ali pa živijo v neprimernih, ter tistih, ki so stanovanja dobili leta 1961. Tako so nam poročali iz Ajdovščine, da takih primerov nimajo, da pa bodo morali rešiti stanovanjska vprašanja štirih borcev, ker bodo morali njihova sedanja stanovanja izprazniti. V Idriji je dal občinski ljudski odbor stanovanji dvema borcev. Ostalo je 14 borcev, ki nimajo rešenega stanovanjskega vprašanja. V Novi Gorici je dobil v invalidski hiši stanovanje borec-invalid, občinski ljudski odbor pa se je zavezal, da bo v letih 1962—1963 priskrbel pet stanovanj za bivše borce, predvsem invalide. Tudi v Novi Gorici je še 24 primerov bivših borcev in invalidov, ki še nimajo primernih stanovanj. Iz Tolmina poročajo, da so brez stanovanj trije borci, ki so izven delovnega razmerja, in dva, ki sta v delovnem razmerju.

Zdravstvena problematika: Po poročilih občin je bilo v letu 1961 na klimatskem zdravljenju 34 tovarišev in tovarišic iz Ajdovščine, 11 iz Idrije, 45 iz Nove Gorice in 26 iz Tolmina. Prevladujejo revmatične in živčne bolezni. Poseben problem za našo organizacijo je nekaj borcev, predvsem upokojencem, ki so živčno izčrpani. Nekateri izmed njih se vdajajo pijači in si s tem slabšajo stanje ter jim je težko pomagati.

KRANJ:

Aktivi ZB NOV po podjetjih so zaživel in šli ponekod celo predaleč. V nekaterih podjetjih so imeli že samostojne organizacije ZB NOV in so organizirali celo svoje občne zbore. Tu so volili odbore, postavljali komisije, organizirali izlete in imeli tudi posebne proračune, ki so bili dosti večji

kot v krajevnih odborih ZB NOV. Ti aktivni, ki so spočetka odigrali določeno vlogo, so se izrodili. V to je moral poseči okrajni odbor ZB in jih opozoriti na nekatere nepravilnosti. S pojasnjevanjem nam je uspelo spraviti aktiv ZB spet v pravi tir — k reševanju konkretnih problemov, med katerimi je tudi kvalifikacija borcev. V več primerih smo vplivali, da se je nekaj članov ZB vključilo v razne komisije v podjetjih, kjer poleg drugega rešujejo tudi probleme borcev. Vsekakor pa je zasluga nekaterih aktivov ZB, kot n. pr. v železarni na Jesenicah, v tekstilnih tovarnah v Kranju ter v tovarni Sava, da je precejšnje število članov ZB NOV dobilo nova stanovanja.

Sekcija internirancev: Od vsega članstva je bilo po dosedanjih ugotovitvah v času okupacije interniranih 1563 moških in 1213 žensk, ki zdaj prebivajo na področju kranjskega okraja. Pri vseh občinskih odborih ZB so bile leta 1959 ustanovljene sekcije internirancev, pri okrajnem odboru pa okrajna sekcija. Posamezne občine še vedno nimajo natančne evidence o internirancih, deportiranih in političnih zapornikih. Še vedno pa je nekaj internirancev izven članstva ZB NOV. Da bi internirance še bolj zainteresirali za združevanje, je bilo v okrajnem merilu organiziranih več srečanj.

Zdravstveno stanje borcev: Zdravstveno stanje našega članstva je nedvomno slabše od povprečja med ostalim prebivalstvom. To stanje nam potrjujejo nekateri pregledi, ki so bili zadnja leta izvedeni v lokalnem merilu (Tržič, »Tiskarina« Kranj in na Jesenicah). To nam potrjuje tudi podrobna anketa našega članstva v občini Kranj, kjer je nad 80 % članov navedlo, da niso popolnoma zdravi.

Mogoče smo do zdaj posvetili premalo pozornosti in skrbi zdravstveni problematiki naših borcev. Zadovoljili smo se samo s pregledom v navedenih krajih, medtem ko smo zaradi tehničnih težav opustili nadaljnjo akcijo. Še zdaj ugiblje, kako naj se lotimo tega vprašanja. Že dalj časa govo-

rmo, da nam posamezni primeri kažejo, da zdravstveno stanje naših borcev ni najboljše in da je v odstotkih slabše kot pri ostalih prebivalcih, ki niso sodelovali v NOB. V vsaki občini imamo po nekaj izredno perečih problemov borcev, ki so živčni in se vdajajo pijaci, kar povzroča slabšanje njihovega zdravstvenega in socialnega položaja. Največ imamo revmatičnih in delno živčnih članov, druge bolezni pa ne presegajo povprečja pri ostalem prebivalstvu. Živčna in revmatična obolenja so posledice prestanih naporov med vojno in deloma tudi v povojni graditvi. Mnogo manj je bolnih tovarišev, ki so po vojni dobili ustrezno delo in se temu delu tudi telesno in duševno prilagodili. Razen že navedenih sistematičnih pregledov zdravstvena služba drugih pregledov ni opravljala, ker ni bilo kriterijev, kako naj bi to izvedli, čeprav bi bilo te preglede za posamezne kategorije članstva lahko opraviti. Zato smo preko organizacije propagirali, naj se bivši borci tudi sami čimveč zdravijo ter pri tem izkoriščajo možnosti za zdravljenje preko socialnega zavarovanja. Pri tem smo dosegli lepe uspehe in se članstvo ni pritoževalo proti zdravstveni službi.

Podatkov, ki bi govorili, koliko naših članov je izkoristilo usluge zdravstvene službe, ne moremo podati, ker jih nihče sistematično ne zbira. To je praktično nemogoče, ker že od začetka ni bilo nobene praktične evidence.

Problem socialno nezavarovanih so sicer v zadnjih letih večkrat obravnavali v posameznih naših organizacijah, trajnih rešitev pa ni bilo. Posamezne primere so reševale deloma posamezne naše organizacije s svojimi sredstvi, deloma Zveza vojaških vojni invalidov, deloma pa občinski ljudski odbori. O tem, koliko članov ni socialno zavarovanih, nimamo podatkov, prav tako nimamo podatkov, koliko je kmečkih zavarovancev. To vprašanje v našem okraju zaradi ugodne socialne strukture prebivalstva ni bistveno, vendar ga bo potrebno rešiti ter izvesti ustrezne ukrepe.

V našem okraju je približno 100 članov, ki bolujejo za psihonevrozo ali alkoholizmom. Stopnja njihove obolevnosti je različna in se tudi različno izraža. Skoraj vsi so se že zdravili, vendar večjih uspehov pri tem ni bilo, ker niso upoštevali navodil zdravnikov. Število bolnikov sicer ne raste, kar je ugodno; naša dolžnost pa je, da še naprej vplivamo, da se jih bo čimveč zdravilo in da bomo tudi drugače uredili njihove razmere.

Do zdaj je bilo iz bolezenskih razlogov predčasno invalidsko upokojenih v kranjskem okraju okoli 300 članov. Poleg tega je 59 takih, ki jim je bil vsled bolezni znižan delovni čas na 4 ure.

LJUBLJANA:

Zaposlovanje borcev: Med tovariši, ki sploh nimajo delovnih mest, je največ takih, ki so bili predčasno upokojeni, razmeroma še mladi, izčrpani zaradi vojnih in povojnih naporov. Razbremenitev, ki je sledila njihovi upokojitvi, je povzročila izboljšanje njihovega zdravstvenega stanja in zaželeli so si ponovne zaposlitve. V to jih silijo tudi dokaj nizki prejemki, še posebno tiste, ki imajo številne in še ne preskrbljene družine. Tem ljudem je zelo težko najti primerno delovno mesto, in sicer iz dveh vzrokov. Prvič, ker vsa podjetja in ustanove raje sprejemajo mlado delovno silo, drugič pa zato, ker imajo ti ljudje na videz urejeno svoje materialno in finančno vprašanje. Niso pa redki tudi primeri, da takega prosilca ne sprejmejo v službo prav zaradi tega, ker je bil borec. Kadar gre za namestitve borcev, se zelo pogosto zgodi, da za tisto delovno mesto iščejo idealnega človeka, pa če je to še tako nepomembno. Ker idealnih ljudi nikjer ni, dostikrat nameščajo na delovna mesta ljudi, ki niso bili borci, imajo pa iste lastnosti in pomanjkljivosti, zaradi katerih so borce odklonili. Vodilni uslužbenci, ki odločajo o namestitvah, ne morejo bivšim borcem oprostiti niti tistih pomanjkljivosti in napak, ki bremenijo njih same, niti tistih, ki ne bi delovni storilnosti

prav nič škodovala. Proti takim pojavom, ki so — moramo priznati — vse bolj pogosti, se morajo vse organizacije ZB kar najbolj nepopustljivo bojevati z vsemi razpoložljivimi sredstvi in načini.

Socialna problematika: Kadar govorimo o socialno ogroženem članu ZB, se nam takoj vsiljuje cela vrsta problemov, ki ga tarejo. Seveda se to na zunaj največkrat zrcali edino v težkih gmotnih razmerah, oziroma v prenizkih prejemkih. Vendar pa že površna analiza vsakega posameznega primera razkrije celo vrsto težav, ki so vzrok takemu stanju. To so: bolezen, slaba gospodarnost, nizka delovna sposobnost, psihična neuravnovesenost, razmajane družinske razmere, neprimerno stanovanje, alkoholizem, premajhen čut odgovornosti pred skupnostjo itd. Mnoge težave izvirajo ena iz druge ter druga drugo tudi povzročajo, se med seboj dopolnjujejo. Iz vsega tega pa se izoblikuje značilen socialni ogroženec. Kadar takemu človeku kdo povrh vsega še demagoško prišepne, češ: »Zato si tak revež, ker si bil partizan,« ali pa: »Saj si se boril in je družba dolžna skrbeti zate,« se tak človek zamisli sam sebi, vzbuja pa tudi usmiljenje okolice. Zaradi tega večina ljudi, ki so kakorkoli poklicni reševalci socialna vprašanja bivših borcev, skušajo le-te reševati predvsem z denarnimi podporami. Praksa pa kaže, da se tako nikakor ne doseže trajna rešitev, pa čeprav so take pomoči stalne.

Še slabše pa je tako reševanje socialnih ogroženecv, kjer ima ogroženost svoj izvor v bolezni, izčrpanosti ali slabi delovni zmogljivosti, pa jih skušajo razni organi reševati z upokojitvijo. Kadar gre za takega ogroženca, mu je s tem korakom marsikdaj usojena propast. Z upokojitvijo se mu znižajo že tako nizki prejemki, izločen je iz družbene ustvarjalnosti, več časa dobi za razmišljanje o svojih tegobah. Zato mnogi z upokojitvijo zapadejo prav v tako stanje, iz katerega so se hoteli rešiti.

Stanovanje: Ravno zdaj zaključuje Okr. odbor ZB NOV

akcijo za 300 stanovanj, ki so njihovo graditev finansirali OLO in ObLO ljubljanskih mestnih občin. S to akcijo so rešili le najnujnejše primere, katerih rešitve se ni dalo več odlagati. Razdelili so že vsa ta stanovanja, ki jih je dobilo 56 nosilcev »Spomenice 1941«, 122 vojaških vojnih invalidov raznih stopenj invalidnosti, 40 vojnih vdov. Vsi, ki so dobili stanovanja imajo skupno 1052 družinskih članov. Kljub temu da je akcija terjala velike napore in veliko finančnih sredstev, smo lahko z njo zadovoljni. Lahko trdimo, da je prav ta akcija tista gonilna sila, ki je sprožila širokopotezno reševanje stanovanjskega vprašanja borcev ne samo v

Ljubljani, ampak tudi po drugih krajih.

Akcija ZB za preskrbo stanovanj borcem in invalidom je usmerjena v to, da priskrbi stanovanja tistim borcem in invalidom, ki niso v delovnem razmerju. Zaposlenim borcem in invalidom morajo stanovanja priskrbeti njihovi delodajalci. Ti pa pogosto ne kažejo pravega razumevanja za to svojo dolžnost, posebno če gre za človeka, ki je že blizu upokojitve, ali pa zaradi bolehnosti, izčrpanosti ali nizke strokovne usposobljenosti za delodajalca ni »zanimiv«. Zato se je ZB morala marsikdaj zavzemati za take člane pri delodajalcih. Pri tem je dosegla večsah uspeh, vselej pa ne...

Poslovil se je na prvi pomladni dan

NA PRVI pomladni dan letošnjega leta nas je nenadoma zapustil Jakob Galičič, nosilec Spomenice 1941 in imetnik številnih odlikovanj za zasluge v NOB. Za vedno se je poslovil stari in zaslužni borec. ki je od leta 1946 kot kolonist živel v vasi Drobčincih v Apaški kotlini in se ukvarjal s poljedelstvom.

Rodil se je 1. julija 1901 v Volaku, občina Gorenja vas, okraj Kranj, v siromašni delavski družini, ki se je z največjo težavo prebijala skozi življenje. Ko je imel sedem let, je izgubil starše. Potem se je začel trnova pot pastirja, hlapca in gozdnega delavca, ki je za smešno nizko ceno prodajal svojo delovno silo domačim in tujim kapitalističnim mogotcem...

V svojem 26. letu si je osnoval ognjišče in žena Frančiška mu je povila sedem otrok. Razumljivo je, da je moral napeiti vse sile, da bi preživel sebe in številno družino, zakaj stara Jugoslavija je kaj skopo rezala kruh proletarcem. To je bridko okusil na svojih plečih tudi pokojni Jakob Galičič.

V letu 1941 je družina Galičič stanovala v vasi Kobiljku na Gorenjskem. V jeseni istega leta so prvi partizanski borci in politični aktivisti v

teh krajih našli pri njej vso pomoč in podporo. Vsi člani njegove družine so aktivno in organizirano delovali za cilje NOB in ljudske revolucije. Toda domači izdajalci niso mirovali. Jakobu Galičiču je pretila aretacija. »Grem v partizane,« je dejal v začetku decembra 1941 svoji ženi. »Hudo mi je, ker vas moram zapustiti v teh najhujših časih, toda drugega izhoda ne vidim,« je povedal pred odhodom. »Vi pa še nadalje pomagajte borcem za svobodo in se pazite okupatorskih vohunov,« je naročil.

Dne 20. decembra 1941 se je pridružil borcem Cankarjevega bataljona, ki so se tedaj mudili blizu njegove vasi. Postal je deseter v tej partizanski enoti. Že čez nekaj dni se je udeležil ogorčenih bojev z nemškimi silami v Poljanski dolini. Potem je sodeloval v znani bitki v Dražgošah, kjer so nemški okupatorji doživeli hud poraz. V letu 1942 vidimo Jakoba Galičiča v Gregorčičevem bataljonu, naslednje leto v Škofjeloškem odredu. Sledijo borbe v Selški dolini, Železnikih in drugod. Istega leta so ga kot hrabrega borca in poštrevovalnega tovariša, ki je vse svoje sile in sposobnosti posvečal boju, sprejeli za

člana KPJ. Od leta 1944 do zloma nemškega fašizma pa je bil Jakob Galičič v zaščitnem odredu bolnišnice »A« na Martinjvrhu.

Kot starejši vodnik JA je v jeseni 1945 zaprosil za demobilizacijo.

Mnogo, premnogo gorja je morala v minuli vojni pretrpeti njegova družina. Zaradi sodelovanja z OF so dne 14. junija 1942 gestapovci odgnali ženo Franciško s šestimi otroki v ječo. Sledila je mučeniška pot v nemško uničevalno taborišče na Bavarskem, kjer je za vedno ostala hčerka Julijana. Najstarejši sin Franc pa se je izognil aretaciji s tem, da je vstopil v najbližjo partizansko enoto na Gorenjskem. V dejanjih je dokazal, da je dostojen sin svojega očeta-prvoborca. Vse do začetka leta 1945 je bil v borbenih enotah in se udeležil mnogih borb proti okupatorjem in domačim izdajalcem, dokler ni smrtno

zadet omahnil v spopadu z domobranci na Križni gori.

Pokojni Jakob Galičič si je vroče želel, da bi imel hišico in zemljo in da bi se posvetil kmetovanju. Njegova želja se je izpolnila z zakonom o agrarni reformi. V Apaški kotlini je dobil hišo in zemljo. Z vso vremo se je lotil obdelovanja zemlje in tudi družina mu je pomagala. Tako so minevala povojna leta, dokler ni zaprosil za upokožitev. Zadnja leta je preživel kot upokojenec v Drobčincih.

Šestnajst let je pokojni Jakob Galičič preživel na naši severni meji in aktivno sodeloval v drugi borbi — boju za izgradnjo socializma in socialističnih družbenih odnosov. Bil je prizadeven član raznih družbeno-političnih organizacij in društev, zlasti pa je bil aktiven pri delu v bojevniških organizacijah, v Zvezi borcev NOV in Združenju rez. oficirjev in podoficirjev.

Kot človek in kot prvoborec je bil pokojni Galičič med ljudstvom zelo priljubljen. To je dokazal tudi njegov pogreb. Veliko število ljudi od blizu in daleč se je zbralo, da bi pokojnika spremljali na njegovi zadnji poti iz vasi Drobčincev na pokopališče v Apačah.

Naravni zakoni so neizprosni. Stara generacija, kateri je pripadal pokojnik, se bo sčasoma poslovila. Rod, ki je izbojeval zmago ljudske revolucije, bo izumrl. Ostale pa bodo svetle tradicije narodnoosvobodilnega boja in povojnih naporov, ki bodo s svojimi neizčrpnimi viri oplajale bodoča pokolenja. Naša mladina, naš mladi rod ostane dedič vseh pridobitev socialistične revolucije in vseh vrednot socialistične domovine, v katero je pokojni spomeničar Jakob Galičič vtikal več kot dvajset let nesebičnega in požrtvovalnega dela.

Jože Janež

Minjenja in stališča

Beseda o varstvu invalidov in borcev

TOVARIŠ FRANC KRESE-ČOBAN, predsednik Zveze vojaških vojnih invalidov Slovenije in republiške ljudski poslanec, je na aprilskem zasedanju Ljudske skupščine podal referat o varstvu invalidov in borcev.

M^o drugim je dejal, da se va nvalidov in borcev pri nas o razvija vzporedno z mož nmi, ki jih ustvarjajo naši gospodarski uspehi. Zaščita invalidov in borcev se je razvila v naši državi v obsežen, enoten sistem.

V Sloveniji je okrog 110.000 članov Zveze borcev in 35.000 osebnih in družinskih upravičencev, zaščiteneh po Zakonu o vojaških vojnih invalidih. Za njihovo zaščito daje skupnost nad 2 milijardi sredstev iz zveznega proračuna. Zakonodaja na tem področju se uvršča med najnaprednejše na

svetu, njeno izvajanje pa je bilo v primeri z ostalimi javnimi službami dolgo časa močno centralizirano. Šele leta 1957 je prešlo odločanje o pravicah vojaških vojnih invalidov na I. stopnji v pristojnost okrajnih ljudskih odborov. Občine so imele pri tem le nekaj manjših pristojnosti. O uveljavljanju nekaterih pravic borcev pa še zdaj odločajo zvezni organi. Varstvo invalidov je bilo torej zelo odmaknjeno od upravičencev, kar ni bilo v skladu z uveljavljanjem našega komunalnega sistema, v katerem je nosilec socialnega

varstva občina, varstvo borcev in invalidov pa je pomemben del tega varstva.

Zaradi takih organizacijskih oblik varstva borcev in invalidov so bili naši ljudski odbori, zlasti občinski, premalo seznanjeni s temi vprašanji in jih zato tudi niso dosti obravnavali. Prevladovalo je mišljenje, da je dovolj, če je organizirana posebna služba, ki naj z izvajanjem zakonodaje zagotavlja reševanje vseh problemov borcev in invalidov.

Ker pa mora komuna postati tisti činitelj, ki bo reševal vse probleme občanov, je jasno, da ne more izključiti zaščite borcev in invalidov iz rednega obravnavanja problemov socialnega varstva. Stališča, naj te probleme rešujejo višji upravni organi, so zmotna in v nasprotju z vlogo komune. Prenos upravnih zadev invalidov in borcev na občine po-

meni približanje tega varstva upravičencem.

VSEH VPRAŠANJ NI MOGOČE REŠITI Z ZAKONI

Problemатике borcev in invalidov pa komune ne bodo mogle obravnavati samo skozi prizmo zakonodaje, saj le-ta kljub širini ne more zajeti vseh važnih vprašanj, kot je na primer stanovanjsko vprašanje, prekvalifikacija in zaposlovanje borcev, šolanje in štipendiranje otrok padlih borcev ter žrtev fašističnega nasilja itd. Za reševanje teh vprašanj je v polni meri odgovorna komuna.

Tudi dodeljevanje priznavalnin kot posebne oblike družbene pomoči borcem je že dobilo svoje mesto v komuni. Treba je bilo utrditi le še stalnost in ustrezno višino te pomoči.

Ti problemi pa so se doslej obravnavali nesistematično in le v ožjem krogu odgovornih ljudi.

Z decentralizacijo varstvene službe invalidov in borcev je treba postaviti reševanje teh vprašanj na široko družbeno-politično osnovo in obravnavati to problematiko kot celoto. Ob tem prenosu bi moral

vsak ljudski odbor obravnavati te stvari na seji in sprejeti tudi ustrezne sklepe. Problemатiko borcev in invalidov naj bi dali v razpravo tudi na zborih volivcev, zlasti težavnejša vprašanja, kot so stanovanjske zadeve, šolanje otrok itd. Prav gotovo bodo ti zbori nudili ljudskim odborom polno podporo za reševanje teh vprašanj.

Med pripravami za prenos varstvene službe invalidov in borcev na občine so občinski ljudski odbori pokazali znatno razumevanje pri izbiri kadra, ki bo delal na tem področju. Svet za socialno varstvo je poskrbel za vzgojo tega kadra in aktivno sodeloval pri utrjevanju teh služb pri občinskih in okrajnih ljudskih odborih. Tako so ustvarjeni vsi pogoji, da začnemo prenašati varstvo invalidov in borcev na komune že v prihodnjih mesecih. Seveda pa bo to varstvo uspešno opravljalo naloge le tedaj, če bo deležno podpore občinskih ljudskih odborov in občinskih komisij za vprašanja borcev in invalidov. Razen tega bo treba v bodoče za reševanje teh problemov še bolj zainteresirati predvsem gospodarske organizacije in vse družbeno-politične činitelje na terenu.

političnih zapornikov, internirancev in deportirancev takoj po njegovi objavi obrnila na Zvezo združenj borcev NOV Jugoslavije s prošnjo, da ji zadevo pojasni. Tako smo zvedeli, da je bila vest o odškodninah povzeta po Tanjugu, ki jo je dobil pri pristojnem odboru OZN v Ženevi, toda brez ustrezne obrazložitve. Gre namreč za odškodnino, ki naj bi jo dobile razseljene osebe, t. j. emigranti, ki so ostali po vojni izven svojih matičnih držav.

Sicer je naše stališče glede odškodnine za trpljenje pod nacistično strahovlado (t. j. v koncentracijskih taboriščih in zaporih) že znano, saj je bilo o njem že govora in so se z njim strinjali tudi ustanovni občni zbori Sekcije bivših političnih zapornikov, internirancev in deportirancev. Naše stališče je, da v vprašanju odškodnine, ki naj bi jo dala I. G. Farbenindustrie in podjetje Krupp, ne morejo nastopati posamezniki, temveč le država. Država pa naj odškodnin, kolikor bi jih dobila, ne razdeljuje posameznikom, razen tistim, nad katerimi so bili izvršeni razni medicinski poskusi. Pravilnost takega stališča temelji na dejstvu, da se pri nas vsa osebna vprašanja bivših političnih internirancev in zapornikov, ki izvirajo iz posledic vojnih naporov, rešujejo enako kot vprašanja ostalih članov Zveze borcev v okviru zakonitih predpisov o zaščiti borcev.

*Sekcija bivših političnih
zapornikov, internirancev
in deportirancev pri Glav-
nem odboru ZB in NOV
Slovenije*

POD naslovom »Kompenzacija za 15.000 žrtev« je bil 6. februarja t. l. objavljen v »Ljubljanskem dnevniku« članek o odškodnini, ki naj bi jo dobile posamezne osebe iz raznih evropskih držav za trpljenje pod nacistično strahovlado med drugo svetovno vojno. Odškodnina naj bi se jim izplačala iz vsote 45 milijonov zahodnonemških mark, in sicer preko posebne komisije OZN v Ženevi.

Članek je vzbudil zanimanje tudi med nekaterimi bivšimi političnimi zaporniki in interniranci iz Slovenije, zlasti še zato, ker med državami, iz katerih so — po podatkih v članku — prišle do 31. XII. 1961 prijave upravičencev v Ženevo, ni omenjena Jugoslavija.

Glede na razna vprašanja, ki jih je s tem v zvezi dobila Sekcija bivših političnih zapornikov, internirancev in deportirancev, dajemo naslednje pojasnilo:

Spričo nejasnosti omenjenega članka se je Sekcija bivših

O našem stališču glede odškodnine, ki jo pričakujejo nekajdeskaj bivši politični zaporniki in interniranci iz Nemčije, je bilo nekajkrat govora tudi v reviji »Borec«. Razen stališča, ki je navedeno v pričujočem pojasnilu Sekcije bivših političnih zapornikov, internirancev in deportirancev, smo navajali tudi to, da ni denarja na svetu, ki bi bilo z njim moč plačati naše trpljenje in žrtve. Naše plačilo je svoboda, ki jo uživamo in v njej mirno gradimo svojo socialistično domovino.

Vemo tudi, da ima ogromna večina naših ljudi toliko ponosa, da ne bi marali prositi niti za velike vsote, kaj šele za nekaj mark. Vsota 45.000.000 mark je namreč smešno nizka, če jo primerjamo z ogromnim številom nekdanih sužnjev »novega reda«, ki so morali okusiti strahote koncentracijskih taborišč!

Nedvomno lahko v imenu ogromne večine bivših političnih zapornikov in internirancev zapišemo: odklanjamo tako »odškodnino«!

Krvavi mir v Alžiriji

OD ZELENE Máscare do rumene Sáhare, od peščenih obal Alžirije do razkanih gora Kabylije so sedem let, štiri mesece in 18 dni žvižgale krogle, so regljale strojnice, bruhale bazuke, gorele hiše, so odmevali kriki ranjenih.

Od 1. novembra 1954 do 18. marca tega leta je svetilo sonce skozi zaveso dima in oblakov eksplozij, sedem let in pol je gorela in bobnela zemlja, se je kadilo iz požganih hiš, so matere iskale svoje otroke, otroci matere, so zapuščale Alžirijo trume beguncev, lačnih in raztrganih, so se polnila koncentracijska taborišča, so francoski izobraženci protestirali in apelirali na razum in pamet francoskih oblasti in pozivali francoske rekrute, naj v imenu miru in v interesu vsega človeštva de-

zertirajo iz armade ter tako okrepe vrste demokratične Francije, ki je obsodila vojno kot zločin, kot izdajo načel, za katera se je borila od leta 1789.

Ne le Francozom, vsem se je odvalil težak kamen s srca, ko je pariški radio 18. marca objavil, da so v Evianu ob Lemanskem jezeru sklenili sporazum o prekinitvi sovražnosti. Vendar v Parizu, Alžiru in Oranu ta dan niso zvonili zvonovi, niso plapolale zastave, ni bilo nobenih sprevedov in slavalokov kakor 11. novembra 1918, ko se je končala prva svetovna vojna in so se vojaki vrnili z bojišč.

Ne, 72-letnemu predsedniku Francije Charlesu de Gaulle so drgetale roke in glas, ko je dve uri po uspešnem zaključku pogajanj v Evianu govoril na francoski televiziji. V Alži-

riji pa se je že v naslednjem trenutku začela serija novih atentatov Alžirske tajne armade (OAS), kakor se imenuje ta ultradesničarska organizacija francoskih kolonov, visokih oficirjev, industrialcev in drugih sumljivih elementov. Še danes odmevajo eksplozije v Alžiriji, še danes trepetajo za svoje življenje tisoči in tisoči, še danes živi Francija v znamenju atentatov, plastičnih bomb, sumljivih paketov, tajnih parol, pozivov na upor proti zakonitim organom, še danes predstavlja OAS neke vrste državo v državi, oblast, ki ji oblasti ne morejo — ali nočejo? — priti do živega.

Nikoli ne bo znano natančno število žrtev, koliko Alžircev je izgubilo življenje v boju, koliko v koncentracijskih taboriščih, koliko v zaporih, koliko jih je bilo preseljenih iz »ogroženih« področij. Alžirski viri navajajo tri milijone, število mrtvih pa cenijo na milijon, vendar tudi Francozi sami ne prikrivajo, da je stala kampanja v Alžiriji več kot krvavi sedemletni boji v džunglah Indokine.

To je bila najdaljša in najbolj umazana vojna v novejši francoski zgodovini. Zaradi nje je propadla najprej Tretja republika, za to si je zlomila vrat še Četrta, dokler ni leta 1958 Francija dobila že Peto republiko v svoji zgodovini.

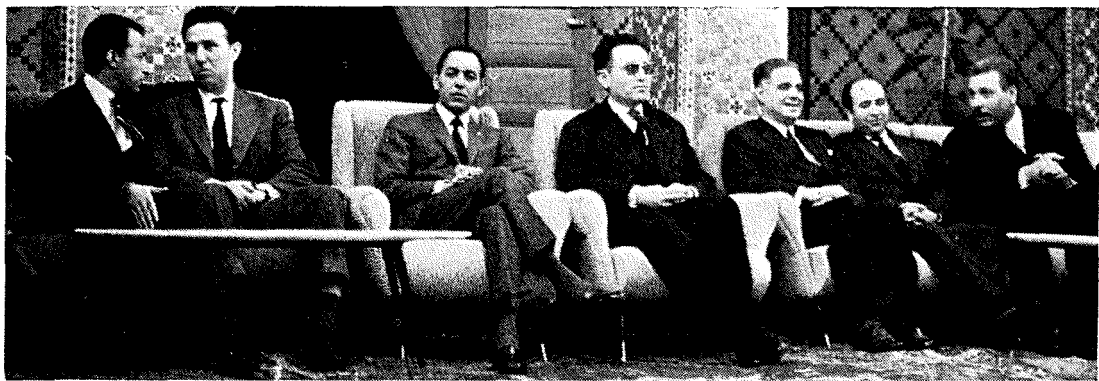
Kateri so bili glavni dogodki v razvoju francosko-alžirskih odnosov?

1830 — 5. julij: Francozi se izkrcajo na obalah Alžirije (Barbarije), ki je bila dotlej de iure (na papirju) del otomanskega cesarstva;

1834 — 22. julij: Pariz proglasi Alžirijo za »sestavni del Francije«, »pacifikacija« se nadaljuje, Francozi prodirajo korak za korakom v notranjost, proti bogati, a neobljudeni Sahari;

Demonstracije alžirskega prebivalstva proti OAS

Člani alžirske vlade v Rabatu. Drugi od leve proti desni je Ben Bela, tretji maroški kralj Hasan, četrti premier Ben Kheda

1944 — 7. marca: Gibanje »France Libre«, ki ga vodi de Gaulle, izda dekret, v katerem priznava Alžircem volilno pravico;

1947 — 20. septembra: Francoski parlament sprejme statut za Alžirijo, ki predvideva ustanovitev alžirske skupščine, a z omejenimi zakonodajnimi pravicami;

1954 — 1. november: Začetek vesplošne vstaje alžirskega ljudstva, prve puške so počile v gorskem masivu Aurès, ta dan je bilo sedem velikih akcij;

1955 — 20. januar: Ustanovitev Narodnoosvobodilne fronte (Front de la libération nationale — FLN) in Narodnoosvobodilne armade;

1956 — 19. avgusta: FLN precizira svoje pogoje za premirje: 1. priznanje alžirskega naroda (nacije) in njenega nacionalnega ozemlja, vključno s Saharo, 2. priznanje neodvisnosti, 3. izpustitev vseh političnih jetnikov, internirancev itd., 4. francosko priznanje začasne alžirske vlade;

1956 — 22. oktobra: Francozi ugrabijo pet voditeljev alžirske revolucije, med njimi je tudi Ben Bella;

1958 — 18. september: V Kairu je ustanovljena začasna vlada alžirske republike (Gouvernement Provisoire République Algérien — GPRA), ki jo takoj priznajo ZAR, Tunizija, Maroko, Libija, Irak in Jemen;

1959 — 16. septembra: De Gaulle proglasi načelo samo-

odločbe, Alžirci bodo lahko izbirali med popolno odcepitvijo (séparation), svobodno pridružitvijo (intégration) in popolnim izenačenjem (afiliation) s Francijo;

1960 — 25. junij: Pogajanja med francoskimi in alžirskimi predstavniki v Melunu. Francoski delegati zahtevajo kot prvi pogoj odložitev orožja, kar pa FLN odkloni;

1961 — 27. avgusta: Preosnova začasne alžirske vlade, namesto Ferhat Abbasa postane novi premier Youssef Ben Khedda;

1961 — 1. do 5. septembra: Jugoslavija, Pakistan, Kambožja, Afganistan in Gana priznajo na beograjski konferenci tudi de iure začasno alžirsko vlado;

1962 — 18. marca: V Evianu je bil dosežen sporazum o prekinitvi ognja in proceduri za rešitev alžirskega vprašanja;

1962 — 8. april: Na referendumu v Franciji je bilo 90,7 % veljavnih glasov za rešitev francosko-alžirskega spora, za evianski sporazum.

SAHARA JE DEL ALŽIRIJE

»Sedaj je jasno, da je bilo francosko ljudstvo enoglasno nezadovoljno z nesmiselnim, sedempolletnim prelivanjem krvi v Alžiriji in Franciji, in da želi, da ga konča, celo če pomeni to izgubo nadzorstva nad njegovimi afriškimi ozemlji« — je takoj po plebiscitu zapisal New York Daily News. »Množični ‚da‘, s katerim so Francozi odgovorili na refe-

rendumu, je predvsem ‚da‘ za sporazume, sklenjene v Evianu, ‚da‘ za francosko-alžirsko pomiritev in v isti meri tudi odločen ‚ne‘ Organizaciji tajne armade« — ugotavlja pariški Figaro. »Nobeden od šestih povojnih referendumov, ki so jih izvedli v Franciji po drugi svetovni vojni, ni izzval tako malo nasprotnih reakcij kot letošnji. In sicer zato, ker je bil smisel rezultatov za vse jasen« — je po glasovnažu zapisal list Parisien.

Množični »da« francoskega ljudstva pa je tudi velika obveznost za de Gaulle: obveznost, da se čimprej izpolnijo vse točke evianskega sporazuma in začno novi odnosi med Francijo in Alžirijo.

Francija je v Evianu podpisala dokument, s katerim se je končala največja in najbolj krvava kolonialna vojna zadnjega časa. S tem si je precej popravila možnosti za ponovno upostavitve pretrganih diplomatskih odnosov z arabskimi deželami, zlasti Egiptom (ZAR). V Kairu so že nekaj dni pred referendumom izpustili na svobodo skupino francoskih diplomatov, ki so bili okrivljeni vohunjenja. S tem je Kairo jasno pokazal, da želi spet normalizirati svoje stike s Parizom. To je bila gesta, ki je nihče ni pričakoval in je lahko uvod k ponovnemu zblizanju Francije s temi deželami.

Z referendumom se je končalo tudi razdobje permanentne državljanske vojne, v kateri je bila Francija, odkar so po-

čile prve uporniške puške in so začeli nekateri višji oficirji v Alžiriji sabotirati vse ukrepe centralnih oblasti. V zadnjih dveh letih je bila usoda Francije dvakrat na tehnici, kar dvakrat so organizirali desničarski generali puč, dvakrat je de Gaulle le z največjo težavo rešil Francijo pred kaosom. Zdaj se začenja novo poglavje, ki se bo zaključilo šele čez petnajst let, ko se bodo Francozi popolnoma umaknili iz dežele.

Kakšne so osnovne določbe evianskega sporazuma? Prav na kratko! Alžirska država bo suverena na znotraj in navzven, odločala bo o svojih lastnih ustanovah in si bo izbrala tak politični in družbeni sistem, ki naj bi najbolj ustrežal njenim koristim. Ostala bo v coni franka in bo imela svoj denar in devizne rezerve. V razdobju 6 mesecev do treh let bodo izvedli glasovanje o samoopredelitvi. Datum glasovanja bodo določili na podlagi predlogačasne izvršne oblasti v roku dveh mesecev po dnevu, ko bo ta prevzela dolžnost. Francija bo, kaj ko bo (in če bo) Alžirija glasovala za neodvisnost in sodelovanje, neposredno izvedla prenos oblasti.

Evropejci, ki jih je približno milijon in četrt, se bodo morali do leta 1965 odločiti o svojem bodočem državljanstvu, obdržali bodo lahko svoje sedanje ali pa optirali za alžirsko — z vsemi posledicami, ki jih bo imela ta odločitev. V Parizu predvidevajo, da se bo del Francozov vrnil, medtem ko bodo tisti, ki so v Alžiriji že tretja generacija in ki je zanje Pariz le še simbol lepega mesta, kar ostali v Severni Afriki. Ostali bodo najbrže tudi Sicilijanci, Korzičani, Maltežani, Španci, saj je postala zanje Alžirija že druga domovina.

Francija si je zagotovila, seveda v sodelovanju z bodočo neodvisno Alžirijo, ne le izkoriščanje nafte in zemeljskega plina; za dobo 5 let, do leta 1967, bo obdržala pod svojo upravo tudi področje Reggane, kjer je poligon za preskušanje raket in kjer so izstrelili tudi vse francoske poskusne bombe. Vendar je malo verjetno, da bi lahko Francija še naprej iz-

koriščala to področje za nove atomske poskuse, saj so že sedanjizvzvali ogorčene proteste vse afriške javnosti.

Leta 1952 so francoski strokovnjaki izdelali prvo geološko karto Sahare. To je bil dokument ogromne vrednosti. Nekaj let so iz Pariza potovale v Saharo odprave, geologi so preiskovali morske sedimente, nad razgretimipovršinami neizmerne Sahare so letela specialno grajena letala, pod debelim saharskim peskom pa so vrtali kompresorji. Našli so ogromne količine premoga, fosfatov in mangana, predvsem pa zemeljski plin in nafto.

Leta 1960 so navrtali 8 milijonov ton, naslednje leto 16, za letos računajo, da bodo produkcijo dvignili na 24 milijonov, leta 1965 pa naj bi dosegla že 50 milijonov ton, toliko kot znaša sedanja proizvodnja Iraka, torej enega izmed pionirjev petrolejske industrije na Srednjem vzhodu.

POD SAHARSKIM PESKOM LEŽI OGROMNO BOGASTVO

Če so računi geologov točni, je pod peščenim morjem največje pušče na svetu več nafte kot v vseh arabskih deželah skupaj. Zato so skušali Francozi vse do zadnjega ločiti alžirsko vprašanje od Sahare. Bodoča neodvisna Alžirija bo imela prvo in zadnjo besedo v Sahari, koncesije za izkoriščanje saharske nafte bo dodeljevala alžirska vlada, vendar pa predvideva evianski sporazum skupno francosko-alžirsko izkoriščanje nafte in zemeljskega plina v Sahari.

Do leta 1977 bo Francija obdržala tudi luko Mers el Kebir, kjer je že od prve vojne sem veliko francosko vojaško oporišče. Mers el Kebir leži le nekaj milj zahodno od Orana, drugega največjega alžirskega mesta, to je pravzaprav edino mesto, kjer imajo Evropejci 52 % večino. To bo brez dvoma zmanjšalo možnosti tuniške vlade, da izsili čim prejšn odhod Francozov iz Bizerte, največjega francoskega oporišča na severni obali Afrike. Mers el Kebir bo torej postal neke vrste francoski Gibraltar, sim-

bol francoske navzočnosti v Severni Afriki. Sicer pa se bo številčno stanje francoskih čet v Alžiriji zmanjšalo na 80.000 mož v dvanajstih mesecih od dneva samoopredelitve.

DEL VSEARABSKE SKUPNOSTI

Alžirija je dala vrsto odličnih francoskih pisateljev, to je bila za mnoge druga Amerika, za večino druga Francija, za vse vroča mediteranska dežela, radodarna zemlja, dežela dobrega vina in sadja, polna arabske eksotike, prepredena z lepimi cestami, srebrnimi plažami — z eno besedo dežela velikih razvojnih možnosti.

Vendar pa pripada po svojem zgodovinskem razvoju, svoji kulturni orientaciji, svojih tradicijah in jeziku, veliki skupnosti arabskih narodov.

Po svoji površini — 2 milijona 250.000 kv. km — in številu svojega prebivalstva — 11 milijonov — bo to ena največjih afriških dežel. Nekje sredi Sahare — v gorskem masivu Hoggard — je tabla, na kateri je napisano, da je do Alžira 1808 km, do Pariza pa 3518 km. Ima preskušene kadre, s krvjo začrtano pot, dozorela je v trdi šoli revolucije, v kateri se je formirala tudi kot nacija.

Zgodovinska usoda ji je določila življenjski prostor na severu Afrike, pred vrati Evrope, nasproti Francije. Ali bo postala zato most med arabskim in romanskim svetom? Ali pa bo ostala le otok arabskega sveta, potisnjen na skrajni zahod afriške celine?

Zdaj so ta vprašanja še preuranjena, saj so na alžirskih tleh še skoraj vse francoske divizije, kakor ob dnevu premirja, ostal je še tudi ves francoski aparat, ostali so koloni, oasovci.

Mir, ki ga je Alžirija izsilila, je bil plačan s potoki krvi. To je žalosten mir, mir po velikem potresu. Vendar se nad ruševinami že dviga novo sonce. Z vsakim dnem bo sijalo lepše. Alžirija je dobila glavno bitko — mir. Do popolne neodvisnosti je le še majhen korak.

M. O.

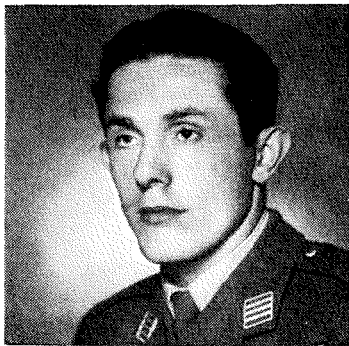
DROBNE ZANIMIVOSTI

PRVA NEMŠKA PODMORNICA po drugi svetovni vojni, ki je zaplula v morje jeseni lanskega leta, nosi oznako »U-1«. Značilno je,

da sta imeli isto oznako tudi prva podmornica Hitlerjeve mornarice in prva nemška podmornica pred 56 leti, ki je pomenila začetek nemške podmorniške flote. Če se ob tej oznaki spomnimo, kaj so pomenile Nemcem podmornice, se nehote vprašamo, ali se morda zgodovina res ponavlja...

Prosim, da mi pomagate

Prosim vse preživele borce Kozjanskega odreda, ki so od maja 1943 delovali na sektorjih Planina pri Sevnici, Bohor, Prevorje, Lesična, Dobje, Kalobje, Presečno, Paridol, Slivnica, Sentjur ob južni železnici in Košnica, da se spomnijo, če so poznali kurirja Ivana Seliča-Iva, t. j. mene in mi pošljejo svoj naslov. V poštev pridejo samo tisti, ki imajo priznana dvojna leta od maja 1943 dalje. Prilagam svojo fotografijo, da bi me laže prepoznali. Za pomoč se jim že vnaprej zahvaljujem.

Ivan Selič, Ljutomer,
Prešernova 12

PETROLEJSKI MAGNAT SULEJMAN EL HUREIL iz Saudijske Arabije je objavil v mnogih velikih evropskih listih oglas oziroma natečaj za triinštirideseto ženo (dvainštirideset jih že ima). Pravico natečaja imajo vse Evropejke izpod 22 let starosti... Kaj vse si lahko privoščijo taki gospodje, vtem ko ljudstvo životari v bedi in zaostalosti!

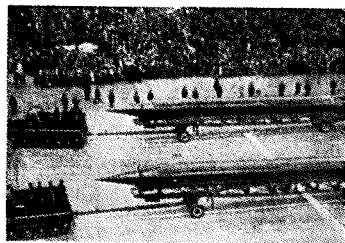
SE VEDNO SI UPAJO TRDITI, DA SO NEDOLŽNI — namreč bivši esesovci, ki so sodelovali pri pokolih antifašistov. Tako je bivši esesovec Paul van Tienen, po rodu Holanec, nedavno napisal članek, v katerem trdi: »Ni res, da je v Auschwitzu, Sobiboru in Majdanek poginilo 6 milijonov ljudi. Eichmann je nedolžen... Fotografije, ki naj bi predstavljale umrle internerance, predstavljajo uboge Nemce, ki so jih ubile bombe iz letal...« — Tako bi se zločinci radi oprali pred svetom. Nič čudnega ni, da lažejo, saj drugega ne moremo pričakovati od njih. Toda laž ima kratke noge...

V ŠVICI SO IZVEDLI REFERENDUM o vprašanju, ali naj se švicarska vojska oboroži tudi z atomskim orožjem. Z »da« je glasovalo 286.858, z »ne« pa 537.387 ljudi. Zmagali so torej nasprotniki

atomske oborožitve, rezultati glasovanja pa kljub temu niso simpatični, zlasti če pomislimo, da velja Švica za nevtralno državo. Zanimivo je, da so dobili pristaši atomske oborožitve največ glasov v tistih kantonih, kjer živi nemško govoreče prebivalstvo.

V JUŽNOAFRIŠKI UNIJI se nedavno zaprlj dva belca, od katerih je eden študent, drugi novinar. Zaprlj so ju zato, ker sta v dežju odpeljala z avtomobilom »nekega« črnca na njegov dom. Ta »neki« črnc se imenuje Albert Luthuli in je lani dobil Nobelovo nagrado...

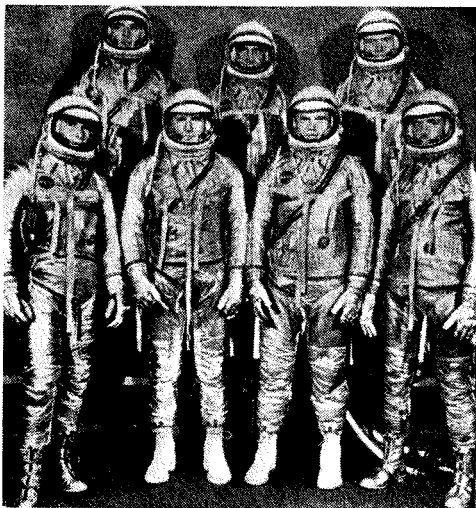
Z RADOVEDNOSTJO, A TUDI S STRAHOM gleda ljudstvo take prizore, kakršne vidimo na tej

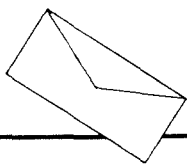

sliki. To so atomske rakete na prvomajski paradi v Moskvi.

MED VELEPOSLANIKI IN POSLANIKI ZAHODNE NEMCIJE v tujih državah je 58 takih, ki so bili za časa Hitlerja zagrizeni nacisti. Sestnajst jih je tudi pod Hitlerjem služilo v diplomaciji, trije pa so bili visoki nacistični funkcionarji.

TAKI SO AMERISKI ASTRONAVTI v zaščitni vsemirski obleki. Dva izmed njih sta že poletela v vesolje, in sicer Alan Shepard (prvi na levi v drugi vrsti) in John Glenn (tretji od leve na desno v prvi vrsti). Kdo bo naslednji, še ni znano.

Kdo ga je poznal?

Tovariš Josip Pelko se je obrnil na uredništvo »Borca« s prošnjo naj objavi naslednji poziv:

Kdo je poznal Ivana Vuka, ki je baje padel 10. IX. 1944 v Danah na Notranjskem kot borec 3. čete 1. bataljona 18. divizije? Ivan Vuk je bival pred vojno pri Miklavžu na Dravskem polju. Če je komu kaj znano o njem, prosim, da mi sporoči na naslov: Josip Pelko, Miklavž št. 124, pošta Hoče pri Mariboru.

To je bil moj brat!

V »Borcu« št. 2, letnika 1962 sem na strani 68 zagledala sliko svojega brata Benjamina, ki je padel, kakor je pod sliko zapisano leta 1942 na Poljanah v Loški dolini kot partizan Brico.

Moj brat Benjamin Vrenko je bil rojen leta 1923 v Kropi

na Gorenjskem. Leta 1931 smo se vsi skupaj (bilo nas je 8 bratov in sestra) preselili v Maribor. Tu se je Benjamin učil za brivskega pomočnika.

Benjamin se je pred prihodom Nemcev umaknil z vojsko in železničarji. Po kapitulaciji Jugoslavije se je vrnil do Celja ter poslal preko materine sestrične vprašanje, če se lahko vrne v Maribor. Mati mu je svetovala, naj gre raje na njen dom v Kropo ali pa k očetovemu bratu v Cerknico na Notranjskem. Kot smo slišali, je odšel v Cerknico k stricu. Od tam je še dvakrat pisal v Sarajevo, kamor smo bili izseljeni.

Materina sestrična iz Ljubljane nam je pisala — zdi se mi februarja 1943 — da je brat Benjamin padel v bojih z Italijani. Neki Albin je po vojni pripovedoval, da je padel nekje na Primorskem. Zato je slika v »Borcu« prvič točno pojasnila bratovo usodo.

Ljubica Vrenko, Maribor

raturu širokemu krogu predvsem podeželskih bralcev, pa izbor vsekakor ustreza. Visoka naklada bo gotovo pripomogla, da bodo ta dela prebirali tudi tisti naši ljudje, ki sicer ne pridejo do branja in do drugih, dragih knjig. Osnovni namen je založba z izdajo takega izbora vsekakor dosegla in je zato njeno dejanje vredno vse pohvale. S. R.

Karel Josef Beneš: Past

NAŠI stiki s Čehi so v zadnjih desetih letih tako rahli, da o njih vemo presneto malo. Tako je tudi z literaturo. Dolgoletni, že tradicionalni stiki med slovensko in češko književnostjo so tako rekoč mrtvi. In le sem pa tja dobimo kako delo češke književnosti v slovenskem prevodu.

Knjiga sodobnega češkega pisatelja Karla Josefa Beneša, ki jo je v slovenskem prevodu izdal založniški zavod Borec, bo slovenskim bralcem prikazala majhen izsek iz ilegalnega dela v okupirani Češki med vojno ter izsek iz življenja čeških internirancev v nemških taboriščih.

Založba na kratko predstavlja bralcem pisatelja. In iz tega kratkega sestavka o pisatelju izvmemo, da se je Karel J. Beneš, ki izvira iz starejše pisateljske generacije, v času med obema vojnama izkazal kot spreten pripovednik in globok psiholog. V središče svojih del postavlja probleme družine in družbe svojega in polpreteklega časa. Tako je v njegovi prozi vidna psihološka in socialno kritična smer. Zaslouel je z vrsto romanov, od katerih smo nedavno dobili v slovenščini »Čarobni dom« kot drugo slovensko knjigo tega pisatelja. Med vojno je sodeloval v ilegalnem delu in so ga Nemci obsodili na smrt ter kasneje pomilostili. Tako je sam doživel ilegalo, osvobodilni boj, zapore in koncentracijska taborišča ter si pridobil obilo snovi za literarno delo. Pri tem je svoj dotedanji način pisanja s poglobljanjem v notranjo, psihološko problematiko oseb združil z doku-

Med knjigami in revijami

»Vojska in ljudje«

GLAVNA zadružna zveza izdaja vsako leto poleg raznih bolj ali manj strokovnih knjig tudi kmečko knjižno zbirko, namenjeno predvsem našemu podeželskemu prebivalstvu. V tej zbirki je v preprosti, broširani izdaji izšel lani namesto običajne povesti izbor partizanske proze, ki ga je pripravil in uredil urednik zbirke Matevž Hace. Naslov knjige je »Vojska in ljudje«.

Knjiga partizanskih povesti obsega petnajst povesti, novel in črtic petnajstih slovenskih pisateljev, ki so se udeležili

osvobodilnega boja, bodisi kot borci ali aktivni politični delavci. Tako so v tej zbirki zastopani France Bevk, Ferdo Godina, Ciril Kosmač, Ferdo Kozak, Juš Kozak, Miško Kranjec, Vlado Habjan, Janez Petrovšek, Matevž Hace, Ivan Ribič, Ivan Potrč, Bogomir Magajna, Klusov Joža, Karel Grabelšek in Prežihov Voranc. Morda so nekateri pisatelji bili izpuščeni, čeprav bi gotovo sodili v ta okvir partizanskih pisateljev (na primer Seliškar). Toda svojemu namenu, čim bolj približati partizansko lite-

mentarnostjo medvojnega življenja in protinacističnega boja. Iz medvojnega življenja je napisal dva romana in vrsto novel, med katere sodita tudi noveli *Past* in *Štirje dnevi*, ki sta v slovenskem prevodu predstavljeni našim bralcem.

Novela *Past* je gotovo bolj zanimiva pa tudi umetniško bolj dognana ter idejno jasnejša kot novela *Štirje dnevi*. V noveli *Past* obravnava pisatelj izsek iz borbe ilegalcev proti nacizmu in prikazuje usodo ilegalke Ružene ob srečanju z gestapovsko zaupnico Herto. Ruženo slučajno aretirajo ob raciji na kolodvoru in jo med zaslišanjem na sedežu Gestapa v Pragi spoznajo. Da bi izvedeli kaj več o njenih zvezah — gestapovci namreč iščejo vodjo podtalnega boja — upajo, da bodo preko nje prišli na sled vodilnim osebnostim. Zato pošljejo Ruženi v ječo gestapovko Herto, ki si zna pridobiti zaupanje zaprte antifašistke. Ta ji razkrije svoje srce in ji obljubi celo posredovanje pri svojih prijateljih na svobodi. Ko že kaže, da bo Ružena padla v past in bo Gestapo slavil zmago, se zadeva preobrne. Ob zaslišanju na sedežu Gestapa se Ruženi po srečnem naključju posreči, da pobegne iz stavbe. Zateče se k svoji prijateljici, gestapovki Herti, ki jo skriva na svojem domu, pri tem pa pripravlja udar na vso ilegalno skupino, kateri pripada Ružena. Ta pa vendarle spozna, kdo je njena prijateljica. Odloči se za drzno dejanje in reši sebe ter svojo skupino.

V noveli *Štirje dnevi* pa spremljamo skupino internirancev v zadnjih dneh vojne nekeje v Nemčiji. Gestapovci gonijo izmučene češke internirance, med njimi sta tudi kriminalca Ferdo in Jazbera. Tu pa je tudi Bilek, nekdanji sodnik, ki je obsodil Jazbera. Ta si prizadeva, da bi si pri svojem soujetniku zagotovil možnost pomilostitve v novi svobodi, ki se naglo bliža. Toda ko po raznih peripetijah Američani osvobode internirance, izločijo oba kriminalca in ju izroče vojaški policiji ameriške armade. Ta pa ju vtakne

spet v zapor, kjer si Jazbera sam sodi in se obesi.

V obeh novelah nam pisatelj prikaže delček življenja Češke med nacistično okupacijo. Pri tem pa posega tudi v psihološko problematiko človeka, v prvi noveli v duševnost ilegalke, v drugi pa v duševnost nekdanjega kriminalca, sedanjega interniranca, ki s strahom pričakuje svobodo. V obeh zgodbah je pripovedovanje zanimivo, napetost se stopnjuje od poglavja do poglavja. Avtor objektivno obravnava rojake in sovražnike ter ustvarja tako dvojice literarnih del, ki sicer nista kaki posebno veliki umetnini, a bosta bralcem vseeno všeč.

S. R.

Fotografski dokumenti o boju KPS

PRED kratkim je izšel drugi zvezek Fotografskih dokumentov o boju Komunistične partije Slovenije. Kakor prvi tako nas je tudi drugi zvezek, ki zajema obdobje od jeseni 1942 do jeseni 1943, presenetil s svojo dovršenostjo.

Uvod za drugi zvezek je napisal dr. Metod Mikuž. V njem je podal kratek pregled narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji v obdobju reorganizacije in novega poleta Narodnoosvobodilne vojske — do kapitulacije Italije, ki pomeni nov mejnik v razvoju narod-

noosvobodilnega boja. V tem okviru je orisal posledice velike italijanske ofenzive l. 1942, ustanovitev štirih operativnih con, štirih udarnih brigad in sedmih odredov, razvoj ljudske oblasti, zmagovite pohode brigad, politične priprave na kapitulacijo Italije, delovanje bele in plave garde itd.

Prvi del fotografskih dokumentov v tem zvezku prikazuje razvoj in življenje Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov, in sicer po posameznih pokrajinah: Dolenjska in Notranjska, Dolenjska, Slovensko Primorje, Gorenjska, Štajerska, Koroška. V drugem delu je prikazana Partija z množičnimi protifašističnimi organizacijami in ljudsko oblastjo. Sledijo prikazi dokumentov ob nastanku prvih dveh slovenskih divizij, delovanja partizanskih bolnišnic in razorožitve italijanske vojske ob njeni kapitulaciji. Vse to gradivo spremljajo tudi prikazi fašističnega in belogardističnega nasilja, streljanja talcev, razvoja in poraza bele in plave garde. Zvezek se zaključuje s prikazom kočevskega procesa.

Kakor prvi tako tudi drugi zvezek predstavlja odlično, zelo skrbno in plastično urejeno dokumentacijo naše ljudske revolucije. Posebno vrednost mu daje tudi tekst v dveh tujih jezikih (angleškem in francoskem), tako da ga bodo razumeli tudi tujci, ki se zanimajo za zgodovino našega osvobodilnega boja.

Š.

Procesi pred »Tribunale speciale«

NA 629 straneh večjega formata je v začetku tega leta izšla v Rimu knjiga »Aula IV«, ki je zanimiva tudi za nas, saj prinaša dokumente in arhivsko gradivo o delu fašističnega »Tribunale speciale«. To sodišče je delovalo v sodni palači ob Tiberi v Rimu, v dvorani števil. IV (odtoda naslov), sodilo pa je tiste, ki so jih italijanski fašisti smatrali za sovražnike. Ustanovljeno je bilo z izrednim zakonom za zaščito dr-

žave dne 25. novembra 1926 za dobo petih let. Potem so to dobo podaljševali vsakokrat za nadaljnjih pet let — do 29. julija 1943, ko je to sodišče razpustila po padcu Musolinijevega režima Badogliova vlada. Sodišče je izreklo 2780 sodb, od tega 1044 zaradi vohunstva, raznih valutnih zadev, ubojev in ropov v vojnem času ter sabotaž. Torej je bilo političnih procesov 1736. Od leta 1937 dalje je število političnih procesov

sov nenehno naraščalo, zato je Tribunale speciale odstopal manj pomembne primere drugim sodiščem, ki so obravnavala 746 primerov in sodila 892 obtožencem. Nekateri obtoženci so bili tudi po dvakrat ali celo trikrat obsojeni.

Celotno je sodišče izreklo kazni 27.735 let ječe. Na smrt so obsodili 42 obtožencev, v 32 primerih so smrtno kazen tudi izvršili. Knjiga opisuje procese po letih in v začetku vsakega poglavja podaja kratko politično oceno tistega razdobja. Število procesov je namreč močno nihalo. Največ jih je bilo leta 1928 (154), najmanj pa 1933 (20). Višek bi sicer lahko izkazali leti 1941 in 1942, toda tedaj so mnogo procesov sodila druga, predvsem vojaška sodišča.

Naše državljane, predvsem primorske Slovence, pa bodo najbolj zanimali procesi proti našim sonarodnjakom, ki so bili med I. in II. svetovno vojno italijanski državljani. Takrat, v dneh najhujšega fašističnega nasilja, je bilo mnogo procesov tajnih, časopisje ni smelo pisati o njih in bo zato marsikaj v naši zgodovini postalo jasnejše šele po branju te knjige.

Knjigo »Aula IV« je izdala ANPPA (Associazione nazionale perseguitati politici italiani antifascisti — Narodno združenje italijanskih antifašističnih političnih preganjancev). Gradivo so pisci Adriano dal Pont, Alfonso Leonetti, Pasquale Maiello in Lino Zochi izbrali iz arhiva na Tribunale speciale, ki ga hrani vrhovno vojaško sodišče v Rimu.

de, ki naj bi jih zamenjali z Angleži in Američani za kamione v smislu dogovora Joel Brandt-Eichman. Decembra 1944 je prevzel poveljstvo taborišča Kramer; pogodba ni bila sklenjena in začeli so se množični umori. Zavezniki so našli v taborišču 60.000 jetnikov, od katerih jih je po osvoboditvi pomrlo zaradi posledic stradanja in mučenja še 14.000. Med januarjem in junijem 1945 pa je skupno umrlo in bilo pobitih v taborišču 49.000 oseb, med njimi tudi šestnajstletna Ana Frank.

● **TRST** — Dne 20. marca so na tržaškem vojaškem pokopališču pokopali posmrtno ostanke trupel sovjetskih državljanov, ki so padli kot borci IX. korpusa JA ob osvoboditvi Trsta, doslej pa so bili pokopani na Opčinah v skupnem grobišču.

● **VARŠAVA** — Ob dvajsetletnici Poljske delavske partije so odprli v Varšavi razstavo fotografij, dokumentov in predmetov iz boja poljskih komunistov. Poljska delavska partija je bila ustanovljena leta 1942 na pobudo skupine komunistov, ki so ostali kljub nacistični okupaciji na Poljskem in niso emigrirali. Prejšnja Komunistična partija Poljske pa je bila tik pred vojno po Stalinovem ukazu razpuščena, kar je pomenilo hudo udarec revolucionarnemu gibanju.

● **LEOPOLDVILLE** — Unija angolske prebivalstva in Demokratska unija Angole sta se združili konec marca v Osvobodilno nacionalno fronto Angole ter pozvali vsa druga angolska gibanja, naj se pridružijo tej fronti. Nova organizacija se zavzema za boj za osvoboditev in za državo, ki bo v zunanji politiki slonela na načelih pozitivne nevtralnosti.

● **KARLSRUHE** — Zahodnonemško sodišče v tem mestu je obsodilo Güntherja Sonnemanna, voditelja neonacistične organizacije »Freikorps Grossdeutschland«, na 6 let prisilnega dela, ker je 20. aprila 1957, ob obletnici rojstva Adolfa Hitlerja, porušil grobnico židovskih žrtev v Brunswicku. Pred sodiščem je priznal, da se je bojeval za obnovo nacističnega režima v Nemčiji.

● **DŽAKARTA** — Delegacija Zveze borcev NOV Jugoslavije je obiskala Indonezijo na povabilo Lige vojnih veteranov Indonezije. Obe delegaciji sta sklenili, da bosta gojili medsebojne stike in širili sodelovanje.

● **MILANO** — V zbirki »Collana Letteraria Cetra« so izdali gramofonsko ploščo, na kateri je posnetih 7 izbranih poem iz španske državljanske vojne, ki jih recitira znani italijanski dramski igralec Arnaldo Foa. Recitacijo spremlja s španskimi pesmimi in kitaro.

● **LEOPOLDVILLE** — Angolski sindikati, katerih sedež je v Leopoldvillu, so sporočili, da je v Kongu okoli 300.000 beguncev iz Angole.

● **MOSTAR** — Krajevne organizacije ZB iz Mostarja so izvedle partizanske pohode na Planinico in Crni Vrh. Ob tej priliki so zaznamovali grobove padlih borcev iz 3. udarne dalmatinske brigade (8. divizija), ki so tamkaj padli februarja 1945 v boju z Nemci. Do zdaj se skoraj ni vedelo za te grobove.

● **MÜNCHEN** — Založba »Piper und Co« je izdala zbirko z naslovom »Glas ljudi«. V njej so zbrana pisma, beleške, odlomki iz dnevnikov in pesmi ljudi, ki so izgubili življenje na bojiščih, v zaporih in koncentracijskih taboriščih med zadnjo svetovno vojno. Med jugoslovanskimi pisci najdemo Ivo Ribara-Lolo, Avgusta Cesarca, Mirana Jarca, Stevana Galogažo in Ivana Gorana Kovačiča.

● **BEOGRAD** — Jugoslavija bo dala 5 milijonov dinarjev za zgraditev mednarodnega spomenika v nekdanjem koncentracijskem taborišču v Auschwitzu, prispevala pa bo tudi del materiala. Zveza združenj borcev NOV Jugoslavije bo še posebej prispevala 800.000 dinarjev. Za izgradnjo tega spomenika so prispevale svoje deleže vse evropske države.

● **MAJDANEK** — Dne 22. julija letos bo v nekdanjem koncentracijskem taborišču tega kraja svečana otvoritev razstave o nacističnih zločinih. S fotografijami in drugimi dokumenti bo prikazano trpljenje v Majdaneku in drugih taboriščih.

● **KJOBENHAVEN** — V listu »Information« je bila objavljena vest, da je zločinec Wilhelm Graurock, ki se je »izkazal« v terorističnih akcijah proti danskemu prebivalstvu, šef organizacijskega odseka policije v Zahodnem Berlinu.

● **MOSKVA** — TASS poroča, da je vdova nekdanjega sekretarja KP Nemčije Ernesta Thälmana Rosa Thälmann zahtevala kazen za morilce njenega moža, ki so ga

● **BONN** — Zahodnonemški zgodovinar dr. Eberhard Kolb je zbral dokumentirane podatke o nacističnem koncentracijskem taborišču Bergen-Belsen. To taborišče je bilo ustanovljeno maja 1943 na Himmlerjev ukaz za nenemške Zi-

ubili leta 1944 v nacističnem taborišču. Pred kratkim so namreč v DDR objavili, da je eden izmed morilcev, bivši oficir SS Otto zdaj učitelj v Zahodni Nemčiji, drugi, prav tako bivši oficir SS Berger pa bančni uslužbenec. Oba sta bila pripadnika »komande 99« v taborišču Buchenwald.

● **MÜNSTER** — Na sodnem procesu proti trem zdravnikom-esevcem, ki so delovali v koncentracijskem taborišču v Sachsenhausenu, je bilo s pričami dokazano, da je glavni zdravnik dr. Bau-

kötter sam ubijal žrtve. Eden izmed bivših internirancev je bil navzoč, ko je dr. Baumkötter vbrizgal strup v srce več desetih jetnikov. Pri izvrševanju zločinov sta mu pomagala ostala dva zdravnika. Kljub dokazanim zločinom pa jim je sodišče izreklo sorazmerno milo kazen: dr. Baumkötter je obsojen na devet let zapor, dr. Gaberle na štiri leta zapor, dr. Adam pa je izpuščen na prostost — zaradi slabega zdravstvenega stanja. Nikomur izmed njih ni odvzet naslov zdravnika...

rej ne gre. Če pa ste prejeli več akontacije, kot vam je bilo priznано z odločbo, je treba vračati. Ker od 1. I. 1962 ni več bonov, morajo zavodi za socialno zavarovanje vse obračunati samo v denarju. V ugodnejšem položaju pa so zato tisti, ki so prejeli premalo in bi sedaj morali dobiti del v bonih, dobe pa vso razliko v denarju.

PREPOZNO VLOŽEN ZAHTEVEK ZA INVALIDNINO

Vprašanje: Bili ste borec NOV in ste si v času vojne nakopali bolezen na hrbtnici. Zaradi bolezni ste bili tudi demobilizirani in ste se po vojni večkrat zdravili. Zahtevek za priznanje invalidnine ste vložili prvikrat že leta 1950, vendar so se vsi dokumenti s prošnjo vred izgubili. Kasneje ste se še enkrat priglasili, vendar zaman. Tretjič ste vložili zahtevek 1. 1960. Vaša prošnja je bila kot prepozna poslana Upravi za vprašanja invalidov in borcev v Beograd, ki pa jo je zavrnila, češ da bi morala biti vložena do 31. decembra 1952, opravičljivih razlogov za zamudo pa ni. Radi bi vedeli, ali je mogoče zoper to odločbo sprožiti upravni spor s tožbo na Vrhovno sodišče? Ali pa obstoji kaka druga možnost, da dosežete priznanje invalidnine, ko vendar niste sami zakrivali izgubo prijave, dokumentov in dokazil?

Odgovor: Po odločbah čl. 81 je bilo treba zahtevek za priznanje invalidnine zaradi bolezni, pridobljene v NOV, vložiti najkasneje do 31. decembra 1952. Pač pa je Uprava za vprašanja invalidov in borcev pri Sekretariatu za socialno politiko zveznega Izvršnega sveta lahko odločila, da se tudi prepozno vložene prijave meritorno obravnavajo. Ta pravica pa je ugasnila konec leta 1960. Ker je bilo odločanje o spregledu zamude roka povsem diskrecijska pravica, upravni spor zoper tako odločbo, ki je zavrnila vašo prošnjo, ne bi imel smisla. Razen tega je rok za upravni spor tudi že zdavnaj potekel. Ostane vam samo še predlog za obnovu po čl. 249 zakona o splošnem upravnem postopku, ki ga morate seveda vložiti pri organu, ki na prvi stopnji odloča o priznanju invalidnine. Seveda bo treba priložiti dokaze o vaši invalidnosti, zlasti zdravniška pričevanja, s čimer bodo nedvomno težave, ker so vam dokumente izgubili. Toda poglavitna težava bo

PRAVNA POSVETOVALNICA

POKOJNINA: DA ALI NE?

Vprašanje: Žena vašega delavca je bila pred vojno in med njo zaposlena kot gospodinjka pomočnica in ima dvajset let delovne dobe. Po osvoboditvi se je ponovno zaposlila in je bila v delovnem razmerju do leta 1950, ko je službo zaradi otrok zapustila. Zdaj je stara 49 let. Radi bi vedeli, ali bo z izpolnitvijo petdesetega leta pridobila pravico do nepolne pokojnine.

Odgovor: Glede na sporočene podatke ji po našem mnenju ne bo šla pravica do osebne pokojnine. Po čl. 19 zakona o pokojninskem zavarovanju pridobi zavarovanka pravico do pokojnine, ko doseže 50. leto starosti in ima 30 let pokojninske dobe. Žena vašega delavca nima dovolj pokojninske dobe. Po čl. 20 istega zakona bi pridobila pravico do pokojnine, če bi imela več kot 20 let oz. več kot 15 let pokojninske dobe, vendar pa šele z izpolnitvijo 55. leta starosti in pod pogojem, da je v zadnjih petih letih imela vsako leto po 7 mesecev delovne dobe ali skupno najmanj 3 leta in pet mesecev oz. v zadnjih petih letih najmanj 4 leta in 2 meseca delovne dobe.

Razen tega pa žena vašega delavca tudi glede na določila čl. 242 zakona o pokojninskem zavarovanju ne izpolnjuje pogojev za nepolno starostno pokojnino, ker bi morala do uveljavitve zakona (leta 1957) izpolniti 25 let delovne dobe in v zadnjih desetih letih

pred uveljavitvijo zakona imeti najmanj pet let delovne dobe, ali bi morala v zadnjih desetih letih v kateremkoli neprekinjenem petletnem razdobju dopolniti potrebno delovno dobo oz. pogoje za pridobitev pokojnine izpolniti v zadnjih petih letih pred uveljavitvijo novega pokojninskega zakona.

Vsega tega pa v vašem primeru ni, zato svetujemo, da se tovarišica za pet let zaposli, ker bo v tem času izpolnila tako pogoje starosti kot delovne dobe.

VRAČANJE AKONTACIJE

Vprašanje: Priznana vam je bila pokojnina VIII. pokojninskega razreda v nepolnem znesku 59 %. Ker pa ste borec NOV, vam je bila pokojnina povečana na 90 %. Tako vam je bila z odločbo priznana pokojnina v višini 17.200 din, kar vključuje tudi znesek za povečano stanarino. Prej ste dobivali nekaj sto din več akontacije in še tisoč din v bonih. Zdaj vam Zavod za socialno zavarovanje odturjuje, kar ste preveč prejeli. Pri tem pa bi po vašem izračunu morali dobiti sto ali dve sto dinarjev več, kot vam je bilo z odločbo priznано. Razen tega pa se vam zdi nepravilno, da vam odturjujejo v denarju, vtem ko ste prej dobili dodatek za povečano stanarino v bonih.

Odgovor: Po našem računu znaša 49 % VIII. pokojninskega razreda z 90 % povečanjem natančno toliko, kot vam je bilo priznано z odločbo. Za pomoto v izračunu to-

najbrž v tem, da boste z listinami, pričami ali drugače morali dokazati, da je bila vaša sicer pravočasno vložena prošnja za priznanje invalidnine izgubljena. Zoper odločbo, ki bo odločila o vašem zahtevku za obnovo postopka, boste imeli seveda možnost pritožbe in na koncu tudi možnost, sprožiti upravni spor.

BOLEZENSKE TEŽAVE

Vprašanje: Težave imate z želodcem in ste bili lani tudi operirani na dvanajsterniku. Radi bi vedeli, kam naj se obrnete zaradi bolezni.

Odgovor: Vaše vprašanje ne sodi v okvir pravne posvetovalnice, čeprav v naši rubriki odgovarjamo na najrazličnejša vprašanja. Toda gre za vprašanja pravnega značaja, vaše pa bi sodilo v okvir zdravstvene posvetovalnice. Ker ste zaposleni, imate vso zdravstveno zaščito brezplačno. Zato vam svetujemo, da zaprosite pri vašem splošnem zdravniku, da vas pošlje na ponoven pregled k specialistu ali pa celo na diagnostično postajo v Ljubljano, da se ugotovi izvor vaših težav.

PRENIZKA POKOJNINA STAREJŠEGA VODNIKA

Vprašanje: Bili ste borec NOV že pred 9. septembrom 1943 in ste po osvoboditvi ostali v JLA kot starejši vodnik. Ker ste invalid IV. skupine, ste bili zaradi slabega zdravstvenega stanja demobilizirani iz JLA, leta 1957 pa vam je bila priznana tudi pokojnina v višini 100 % ustreznega pokojninskega razreda. Z odločbo republiškega zavoda za socialno zavarovanje vam je bil priznan VIII. pokojninski razred, leta 1959 pa vam je okrajni zavod za socialno zavarovanje v Celju priznal z novo odločbo samo IX. razred. Letos februarja ste prejeli novo odločbo, ki vam je spet priznala samo IX. pokojninski razred. V JLA ste zadnja tri leta pred demobilizacijo opravljali specialno službo šifrant in je bila vaša plača za tretjino večja kot za najvišjo funkcijo na ostalih podoficirskih položajih. Zdaj bi radi vedeli, ali imate kot borec pravico do VIII. pokojninskega razreda, ki velja kot najvišji razred za borec NOV. Nadalje bi radi vedeli, ali se vam pokojnina lahko prizna na podlagi službe oziroma višjih prejemkov, ki ste jih imeli v JLA.

Odgovor: Vsekakor je točno, kar pišete, da pripada borec NOV izpred 9. 9. 1943 pokojnina najmanj VIII. pokojninskega razreda, kar je bilo uveljavljeno s četrto novelo pokojninskega zakona marca 1961. Zakaj vam je bil zdaj ponovno priznan samo IX. razred, nam ni razumljivo. Morda pa vendar niste stopili v NOV pred 9. IX. 1943? Toda ne glede na to bi se vam morali kot vojaškemu upokojencu upoštevati tudi vsi dodatki. Verjetno pa za to niste zaprosili. Ko vam je bila privrkat odmerjena pokojnina, so vam jo določili po takratnih predpisih v pavšalnem znesku, ne glede na prejemke v aktivni službi. Po cit. zadnji noveli pokojninskega zakona pa se pri odmeri pokojnine, ki se pri vojaških osebah odmerja po plači, upoštevajo tudi vsi dodatki. Po čl. 27 zakona o spremembah zakona o pokojninskem zavarovanju (Ur. l. FLRJ št. 10/61) pa se nova pokojnina, upoštevaje vse dodatke, ki so jih imeli posamezniki v JLA, odmeri na njihovo zahtevo. Potrebno bo torej, da pri vašem zavodu za socialno zavarovanje vložite predlog v smislu čl. 27, da se vam pokojnina na novo odmeri, upoštevaje vse dodatke. Pri tem pa boste morali seveda predložiti potrdilo DSNO v Beogradu, kakšne dodatke ste imeli kot aktivni vodnik pred demobilizacijo. Upoštevaje vse dodatke, vam bo potem priznana višja pokojnina, kot jo imate sedaj in za katero menite, da je prenizka.

UVOZ MOTORNEGA VOZILA BREZ CARINE

Vprašanje: Kot sedemnajstleten fant ste bili zaradi dela v ilegalni tehniki aretirani in odpeljani v Dachau. Mat, ki je bila že prej razhrabljenih živcev, je zbolela. Dobila je živčni zlom, katerega posledica je bila močna paraliza. Tako je mati sedaj gotovo 90 % invalid. Zanima vas, ali je upravičena do uvoza motornega vozila brez carine. In če bo oproščena, ali bo lahko avtomobil podarila ali vam ga dala v uporabo, ker ga ona ne bo mogla voziti. Vedeli bi tudi radi, ali je upravičena do invalidnine ali druge podpore zaradi svojega zdravstvenega stanja.

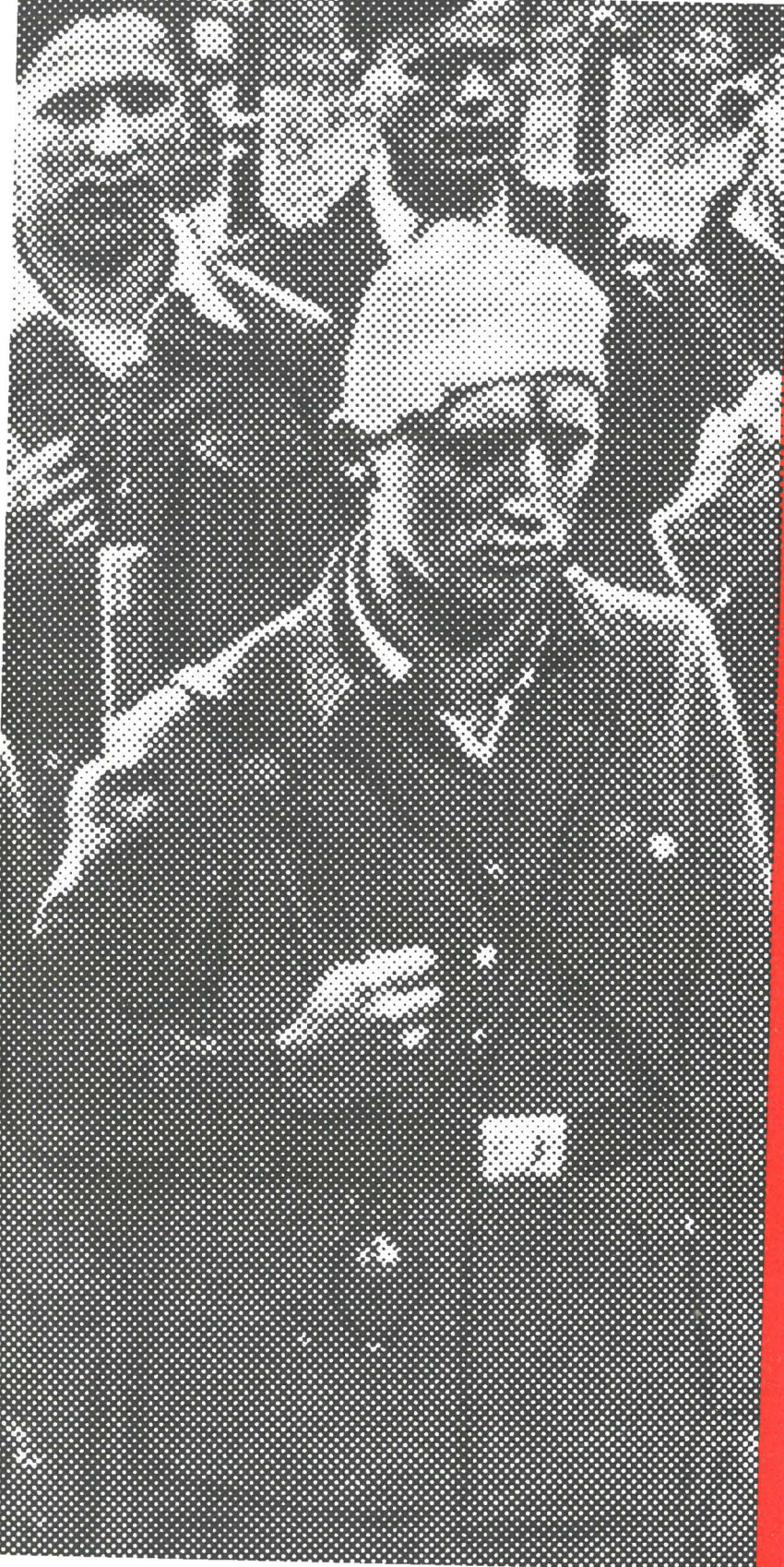
Odgovor: Po odredbi o kategorijah invalidov, ki imajo pravico do ugodnosti ob uvozu motornih vozil (Ur. l. FLRJ 11/1961), imajo pravico do uvoza motornega vozila brez

plačila carine poleg vojaških vojn in mirovnih invalidov in delovnih invalidov I., II. in III. kategorije invalidnosti tudi invalidi, pri katerih je telesna okvara gibalnih organov posledica fašističnega nasilja in doseže po določiteli zakona o invalidskem zavarovanju najmanj 60 %. Vašo mater je, če so seveda podatki točni, šteti vsekakor za žrtev fašističnega nasilja. Če so prizadeti njeni gibalni organi, bi torej imela pravico do oprostitve carine pri uvozu motornega vozila. Vendar pa bi v tem primeru vozila ne mogla podariti vam, niti ga ne bi mogla odstopiti ali kako drugače odsvojiti, ker bi bil namen uredbe s tem izigran. Če bi se to zgodilo, bi vsekakor morali naknadno plačati carino in še kazni. To pa po našem mnenju ne bi predstavljalo ovire, da ne bi vi kot voznik prevažali matere z njenim avtomobilom. Ker pa sodelimo, da hočete avtomobil uvoziti predvsem zase in izkoristiti za to materino bolezen, vam tega ne bi svetovali.

TEŽAVE ZARADI NOVEGA LASTNIKA HIŠE

Vprašanje: Stanujete v zasebni hiši. Stanovalci ste v veži vedno shranjevali kolesa, v lijak v veži ste zlivali čisto vodo, perilo ste sušili na vrtu, vodo pa prav tako točili v veži. Ko je prišel novi gosposdar, vam je v jeseni 1961 odstranil kolesa iz veže. Grozi vam, da bo vodo in stranišče namestil izven hiše, prepoveduje vam uporabljati dvorišče za sušenje perila; umivanje rok in vliivanje vode pri koritu v veži vam je enako prepovedal. Na stanovanjskem uradu in pri stanovanjski skupnosti terena nič ne dosežete, čeprav ste bili borec NOV, gospodarjeve besede pa so bile pri navedenih organih vedno upoštevane. Kaj naj storite?

Odgovor: Če vam je lastnik odstranil kolesa iz veže, kjer ste jih vedno shranjevali, bi ga lahko tožili zaradi motenja posesti. Isto velja, če vam bo hotel odvzeti vodo iz veže in stranišče, kar vse uporabljate že vrsto let. Vsekakor vam mora dovoliti uporabo dvorišča za sušenje in mora za to kvečjemu določiti poseben prostor. Glede kanala, ki je speljan pod vašim kuhinjskim oknom in ki je sedaj stalno zamašen, pa prijavite zadevo sanitarni inšpekciji, če kanal ogroža zdravje stanovalcev.

6-7
1962

BOREC

VSEBINA 6./7. ŠTEVILKE

Revolucionarna preteklost naj nam bo spodbuda za premagovanje težav na nadaljnji poti	241
Iz poročila Glavnega odbora ZB NOV Slovenije	248
Rojstvo Tomšičeve brigade (M. P.)	257
Pesem vstaje (France Kosmač)	260
Da bi rešili Toneta Tomšiča (Jure)	261
Sovražnik ali človek (K. Grabeljšek)	262
Klic komunistov — robijašev (Fran Roš)	265
Čehod je uspel kljub slabemu vremenu	267
Od vasi do vasi (Ivan Jan)	268
»Moramo še priti, morate še priti« (France Filipič)	271
Dragoceno darilo (M. P.)	272
Top, ki je samo enkrat ustrelil (M. P.)	273
Deklaracija II. mednarodne konference za zgodovino	
odporniškega gibanja	274
Srečanje »dahavcev« (T. M.)	275
Vroč poletje 1942 na Jelovici (Stanko Kocjančič)	276
Fant iz barak (Krista Kelvišar)	279
Zločin na Korenem (Jože Ravbar-Još)	280
Gabrovica v Slovenski Istri — trdnjava NOB na pragu	
Trsta (A. P.-Ograjev)	284
Se kot otrok je kljubovala viharju (M. S. Ostrovska)	289
Dve »Borčevi« knjiži dobili II. nagrado	292
Po obširni razpravi so si zadali skupne naloge	292
Nekaj primerov iz arhiva pritožb (M. P.)	293

ODMEVI IZ MEDNARODNE ARENE:

Kaj se godi v Španiji (Miran Ogrin)	294
-------------------------------------	-----

DRUGNE ZANIMIVOSTI	296
--------------------	-----

MED KNJIGAMI IN REVIJAMI:

Mile Pavlin: Najhuje je bilo sam (S. R.)	297
Milka Kovič: Partizanka (M. P.)	298

S FILMSKEGA PLATNA:

»Poklican je tudi peti C« (M. P.)	299
-----------------------------------	-----

PIŠEJO NAM:

Taborišče Dachau bodo izpraznili (Ernest Adamič)	300
K članku Iva Pirkoviča »Zmeda v zgodovini Bele krajine« (Jože Ravbar-Još)	300

KRATKE NOVICE	301
---------------	-----

PRAVNA POSVETOVALNICA	302
-----------------------	-----

VESELE ZGODBE:

Smešno med resnim	304
Čudna bomba	304
Puškomitraljez »naposode«	304

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Predsedstvo Zveze združenj borcev NOV Slovenije — Zavod »Borec«, Ljubljana, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Mitja Ribičič, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Štok-Korotan, Jože Bertoncelj-Marjan, France Šustersič in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Šustersič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1. poštni predal 195. Telefonska številka uredništva: 22-736. Posamezna številka revije »Borec« stane 100 dinarjev, letna naročnina je 1000 dinarjev, polletna 500 dinarjev. Letna naročnina za tujino 1400 dinarjev. Naročnino pošiljajte na naslov: Zavod »Borec«, (za revijo »Borec«), Ljubljana, Titova 17. poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani 600-14, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Rokopisov ne vračamo. — Ključni, tisk in vezava: CZP »Ljudska pravica«, Ljubljana

Granitna industrija Oplotnica

čestita ob dnevu
borca, 4. juliju,
vsem
borcem in aktivistom

Obenem priporočamo
naše izdelke,
kot npr. spomenike
padlim borcem
ter ostale izdelke
iz granita

METKA

mehanična tkalnica

Celje, Ipavčeva 22

Brzjavke: Metka Celje
Telefoni: 26-73, 26-74, 26-75

Izdelujemo prvovrstne
popeline v vseh modnih
vzorcih za ženske obleke
in moške srajce, inlete,
surove in barvane, v vseh
širinah, damaste, bele
in batvane, žakarske
in črtaste v vseh širinah,
karokanafase itd.

Slika na naslovni strani:
Partizani (foto Slavko Smolej)

Št. 12051/6

S SKUPŠČINE ZVEZE ZDRUŽENJ BORCEV NOV SLOVENIJE

Revolucionarna preteklost naj nam bo spodbuda za premagovanje težav na nadaljnji poti

Z republiško skupščino Zveze združenj borcev, ki je bila 3. julija t. l. v Ljubljani, je bil zaključen proces združevanja organizacij borcev v Sloveniji. Zveza borcev NOV Slovenije, Zveza vojaških vojnih invalidov Slovenije in Združenje rezervnih oficirjev in podoficirjev za Slovenijo so zdaj enotna organizacija — Zveza združenj borcev NOV Slovenije, katere predsednik je Janko Rudolf.

Osnovni referat na skupščini je imel Janko Rudolf. Referat objavljamo v celoti.

NA DANAŠNJI skupščini zaključujemo proces združevanja naših treh organizacij; s tem izpopolnujemo sklepe, ki jih je sprejel kongres pred letom dni v Beogradu. Z razvojem komunalnega sistema, ko se neprestano krepi vloga občine in vseh njenih organov socialistične demokracije, se je pokazala potreba po združevanju vodstev v zvezi, republikah in okrajih, zato da bi bili skupni napor organizacij bivših borcev, vojaških vojnih invalidov ter rezervnih oficirjev in podoficirjev bolj enotni, delovanje pa učinkovitejše in boljše. Hkrati velja načelo, naj na območju občin organizacije ostanejo še samostojne, tako kot so bile doslej. S tem smo želeli doseči enakomernost delovanja na vseh področjih dejavnosti, ki jih imajo naše tri organizacije, hkrati pa tudi veliko bolj povezano in koordinirano

delo, kar je prvi pogoj, da bodo v prihodnje vsa prizadevanja prav tako uspešna ali pa še boljša.

Tak razvoj seveda ni slučajen, pač pa je odraz vseh progresivnih gibanj v naši jugoslovanski skupnosti v zadnjih letih, ki jih lahko označimo kot zelo plodno razdobje notranje graditve na gospodarskem in družbeno-političnem področju, zlasti z vse večjim uveljavljanjem organov družbenega samoupravljanja v gospodarstvu in javnih službah. To je čas intenzivnega razvoja socialističnih družbenih organov, ki temelje na družbeni lastnini proizvodnih sredstev, s katerimi delovni kolektivi ustvarjajo dohodek in ga v skladu s socialističnimi načeli delijo po delu. To je hkrati tudi razdobje velikanske politične afirmacije socialistične Jugoslavije v mednarodnem življenju, v borbi za mir, aktivno sožitje med narodi in državami, ne glede na notranji družbeni sistem, zlasti med neangažiranimi državami — ki je dobilo svojo največjo potrditev prav na lanski beograjski konferenci.

Ko danes na tej združitveni skupščini, ki naj bo napotilo za naše nadaljnje delo, damo obračun organizacij bivših borcev, vojnih invalidov ter rezervnih oficirjev in podoficirjev za preteklo obdobje, moramo z zadovoljstvom ugotoviti, da so v tem burnem procesu socialistične graditve Jugoslavije tudi naše organizacije in članstvo dale dragocen prispevek k skupnim naporom vseh naših delovnih ljudi. Da je res tako, nam

dokazujejo podatki o številni udeležbi našega članstva v organih delavskega in družbenega samoupravljanja, v proizvodnji in v javnih službah, njihovo aktivno prizadevanje, da bi korakali vstric z razvojem, da bi bili neprestano kos zahtevam časa in velikim ter dokaj zapletenim nalogam, ki jih moramo izpolnjevati v našem socialističnem družbenem sistemu, in to na čimbolj uspešen in učinkovit način.

Ob tem črpano iz neusahljivih virov naše revolucionarne preteklosti, iz veličastne borbe Komunistične partije proti izkoriščevalskim režimom v bivši Jugoslaviji, iz desetletnega požrtvovalnega ilegalnega dela aktivistov in revolucionarjev, iz velikih dni našega osvobodilnega boja in svetlih vzorov revolucionarnih likov borcev za nove družbene odnose, pri čemer nam je legendarni lik tovariša Tita, ki je poosebljenje naše revolucionarne zgodovine in borbe, zanesljiv kašipot, ki je vsa ta desetletja neustrašeno in neomahljivo stal na braniku borbe za interese delavskega razreda, delovnega ljudstva nasploh, za prave, res človeške socialistične odnose med ljudmi. V današnjem času globoko zajemamo iz neizčrpne zakladnice humanizma naše revolucije, ki je bila vseskozi, tudi v času največjih preizkušenj tista nepremagljiva moralna sila, ki nam je dajala moči in poguma, da smo v tej borbi vztrajali in nam je tudi danes, prav tako kot vedno doslej, nujno potrebna za premagovanje vseh slabosti in težav, vseh ovir in zaprek, na katere zadevamo pri uveljavljanju velikih ciljev revolucije v vsakodnevnem življenju. Zato je seveda popolnoma razumljivo, da imajo bivši borci prav zaradi svoje doslednosti in vztrajnosti in neomajne privrženosti stvari socializma in socialističnih družbenih odnosov, kakor tudi zaradi brezkompromisnega in principialnega uveljavljanja enakopravnih odnosov med narodi in državami, zaradi vsakodnevne aktivne podpore, ki jo dajejo našemu državnemu in političnemu vodstvu, posebej pa še tovarišu Titu pri uveljavljanju take politike, tudi sedaj velik ugled med našim ljudstvom. Skratka, po najbolj splošni oceni je to organizacija aktivnih in vztrajnih borcev, ki je do kraja prežeta z zavestjo o potrebi doslednega nadaljevanja naše socialistične revolucije, ki se v polni meri zaveda svoje odgovornosti pred ljudstvom tudi v današnjem času, zla-

sti pa pred mladimi generacijami, ki naj ob prevzemanju dolžnosti in odgovornosti za bodoči razvoj dobijo dovolj pobude in zgledov za svoje dosedanje in bodoče delo.

Taka ocena pa seveda velja samo za celoto. Če delo naših organizacij in posameznikov pogledamo pobliže, lahko opazimo, da za vsak posamezen primer ne drži. Ob pojavih pomanjkljivosti in anomalij v našem gospodarstvu in na drugih področjih, o katerih je razpravljala Izvršni komite CK ZKJ in o katerih je govoril tovariš Tito, se je pokazalo, da so bili tudi naši člani med tistimi, ki so zagrešili razne napake. Nekateri naši tovariši so klonili pred stihijo, ki se nujno poraja v pogojih blagovne proizvodnje in blagovnega trga. Tako se je dogajalo, da so pozabili na skupne interese, da so videli samo ožje potrebe svojega kolektiva ali lokalne skupnosti, da so pozabili na utrjevanje organov samouprave in demokratičnih odnosov, kar edino lahko da boljše gospodarske in družbeno-politične rezultate. Zato smo imeli opravka s samovoljo posameznikov, dušenjem poštene in konstruktivne kritike, posamezniki pa so tudi pretiravali s svojimi osebnimi dohodki. Ti pojavi pri nas sicer niso bili tako številni, da bi zaradi števila pomenili težko rešljiv problem. Prav gotovo pa bi lahko postali zelo nevarni, če jih ne bi z vso ostrino in doslednostjo takoj odpravljali in v vsakodnevni praktični dejavnosti uveljavljali naše socialistične cilje, ki smo si jih zadali.

PRENAŠANJE REVOLUCIONARNIH TRADICIJ NA MLADI ROD — VELIKA IN ZAHTEVNA NALOGA

V TEM ČIMBOLJ praktičnem smislu moramo tudi razumeti svojo najvažnejšo dolžnost — prenašanje tradicij NOB v današnji čas. Prenašanje revolucionarnih tradicij na mladi rod je torej velika in zahtevna naloga, ki se ne more izčrpati samo s predavanji, raznimi srečanji preživelih borcev, v pisanju spominov iz naše revolucionarne preteklosti, v učenju zgodovine osvobodilnega boja in revolucionarnega gibanja jugoslovanskih narodov, pač pa mora dobiti najbolj nazorno in najbolj prepričljivo obliko in vsebino prav v sedanjih naporih za čim doslednejše uveljavljanje socialističnih načel medsebojnih odnosov, skupnega dela in oblikovanju lika današnjega socialističnega Jugoslavana. To je najučinkovitejša pot in edino primerna oblika, ki nam lahko zagotovi tudi v današnjem času uporabo vseh svetlih tradicij naše zgodovine, ki bi pa lahko ostala mrtva črka na papirju, če jih ne bi vsak dan ponovno uveljavljali v praktičnem življenju, z lastnimi zgledi, z vso revolucionarno doslednostjo in vztrajnostjo, ki je ena izmed najlepših vrlin našega revolucionarnega lika iz preteklosti. To nam je tudi najboljše zagotovilo, da bo naša revolucija ostala večno mlada, da bomo naše revolucionarne tradicije vedno na novo oživljali, da bodo le-te dajale pečat vsem našim bodočim dogajanjem in da bodo naše mlade generacije znale ceniti brat-

Skupščina je počastila spomin padlih tovarišev: posebna delegacija je položila venec na grobnico narodnih herojev

stvo in enotnost jugoslovanskih narodov, enotnost prizadevanja in izvrševanje skupnih nalog in vse tisto, kar je v naši težki in borbeni zgodovini najdragocenejše, in da bodo vedno pripravljene to borbo nadaljevati, kajti to zagotavlja tudi v prihodnje ves uspeh in korist njihovih prizadevanj. Naše mlade generacije imajo prav v tem svojo veliko perspektivo, ki jih neprestano mobilizira, aktivira, in ki jim v tej borbeni aktivnosti zagotavlja zadovoljstvo pri prevzemanju odgovornosti in izvrševanju vseh dolžnosti, zlasti za njihovo lepšo in srečnejšo prihodnost.

Ce te uvedne ugotovitve v celoti veljajo za našo družbeno skupnost, se seveda prav tako svojsko odražajo tudi v naših organizacijah, ki vključujejo tako udeležence revolucije, borce, invalide, rezervne oficirje in podoficirje iz vojne, kakor tudi rezervne oficirje in podoficirje, ki so v aktivno življenje stopili po vojni kot rezervni oficirji in podoficirji JLA. Očitno je, da bo število udeležencev revolucije v naših organizacijah padalo, da pa bo seveda z vsakim letom bolj naraščalo število rezervnih oficirjev in podoficirjev iz vrst mladine, ki je svojo vojaško dolžnost opravila v JLA. Razumljivo je potemtakem, da moramo s tem dejstvom ob združevanju še posebej računati in da moramo tudi zaradi tega delovanje naše organizacije neprestano prilagajati dejanskemu stanju, če nečemo zaostajati v svoji aktivno-

sti, zlasti pa tudi zato, ker je prav, da predvsem v svoji organizaciji naredimo vse, da bi bilo prenašanje revolucionarnih tradicij osvobodilnega gibanja na mlade generacije čim uspešnejše.

Naša današnja mladina pa je zelo zahtevna in kritična ter od bivših borcev terja, da s svojim ravnanjem tudi v današnjem času dokazujejo, da se njihove besede ne razlikujejo od dejanj in da z lastnim zgledom prednjačijo v vseh tistih vprašanjih, ki so najvažnejša in najbolj odločilna tako za naš nadaljnji notranji razvoj kot za položaj Jugoslavije v svetu.

Ob tem moramo posebej omeniti zlasti vprašanje, ki bo tudi med zelo pomembnimi predvidenimi določili nove ustave in ki ga za zdaj imenujemo rotacija kadrov. Kakor je znano, gre za to, da bi se posamezniki v prihodnje ne preobremenjevali z najrazličnejšimi dolžnostmi, ker je to v preteklosti povzročalo mnoge pomanjkljivosti in težave. To bo nedvomno prineslo osvežitev v naše družbeno delovanje, hkrati pa bo zlasti mlajšim kadrom omogočalo intenzivnejše prevzemanje odgovornih dolžnosti, na ta način se bodo tudi lahko uspešno vključevali v burni proces sedanjega in prihodnjega razvoja. To je potrebno posebej naglasiti zato, ker je prav pri borcih še vse preveč v navadi, da zelo neradi karkoli spustijo iz rok. Iz tega izvira podcenjevanje mlajših rodov in nezaupanje do njih, ki

se pa zato marsikje le s težavo uveljavljajo, čeprav imajo vse pogoje. Ne smemo pozabiti, da je bilo prav smelo dviganje mladih kadrov med borbo zelo uspešno in eden izmed važnih elementov, ki je pripomogel k tako velikanskim uspehom. Zato pa moramo tudi zdaj prav borci pokazati za to največ razumevanja in tudi tu pokazati vso zrelost, ki jo današnji čas terja od nas.

Če si v okviru tako zelo na splošno postavljenih skupnih ciljev nekoliko pobiže ogledamo specifične naloge, ki jih imajo posamezne dejavnosti naše Zveze in zaradi katerih so v glavnem tudi ostale tri samostojne organizacije na območju občine, potem je prav, da tudi o teh specifičnih nalogah razpravljamo s skupnih gledišč, kajti samo aktivnost na posameznih področjih, ki je v svoji vsakodnevni praksi tesno povezana s skupnimi cilji in napor, s skupnimi prizadevanji vseh delovnih ljudi naše jugoslovanske socialistične skupnosti, nam daje zagotovilo, da bomo tudi posamezne konkretne naloge izvrševali na način, ki bo v skladu tako z interesi našega članstva kakor tudi z interesi našega nadaljnjega socialističnega razvoja.

V PRIHODNJE POSVETIMO ŠE VEČ SKRBI USPOSABLJANJU BIVŠIH BORCEV

ČE GOVORIMO o mestu in vlogi bivših borcev ter njihovemu družbenemu položaju v današnjem življenju, in če želimo, da tudi v prihodnje, dokler bodo pač po svojih fizičnih in umskih sposobnostih to zmogli, ostanejo aktivni sotorci našega sedanjega dogajanja, potem se vsekakor postavlja na prvo mesto vprašanje nepretrganega družbeno-političnega in strokovnega usposabljanja našega članstva. To je seveda popolnoma razumljivo, če ugotavljamo, da je nad 21.000 bivših borcev vključenih v organe oblasti ter delavskega in družbenega samoupravljanja, zlasti še, ker naloge teh organov v današnjem času niso preproste in zahtevajo mnogo družbeno-političnega znanja, splošne razgledanosti in idejno-politične trdnosti. Interes za poznavanje stvari našega gospodarskega in družbenega sistema, za poznavanje zakonitosti socialističnega družbenega razvoja pri nas je med našim članstvom, ki ga je nad 50 % v vseh navedenih organih, zelo velik. Res je pa tudi, da bomo morali prav zaradi tega v prihodnje vložiti veliko več truda in napora prav v nadaljnjo vzgojo in usposabljanje bivših borcev, če hočemo, da bodo v teh organih socialistične demokracije odigrali isto vlogo, ki jim pripada — vlogo zavestnega političnega činitelja, ki naj prednjači v čutu odgovornosti, pravilnem vrednotenju pravic in dolžnosti, disciplini in požrtvovalnosti in z vsemi drugimi vrlinami, ki so značilne za lik borca jugoslovanske revolucije. To je izredno važno vprašanje, ker imajo bivši borci v teh organih velik vpliv pri vseh naprednih odločitvah, seveda pa tudi takrat, ko ponekod take odločitve niso najboljše.

Drugo vprašanje, ki je neposredno povezano s prvim, pa je vprašanje strokovnega usposabljanja bivših borcev za to, da bi čimbolj obvladali svoje delo; to je tudi neogibno potrebno zaradi družbenega položaja proizvajalca pri nas, ki je hkrati tudi upravljavec splošnega družbenega premoženja. Zveza borcev je ves čas po končani vojni dajala velik pomen vprašanju strokovnega usposabljanja bivših borcev. Iz poročil je razvidno, koliko je bilo doslej na tem področju storjenega. Naravnost občudovanja vredni so številni primeri bivših borcev, ki so ob svoji redni zaposlitvi študirali na najrazličnejših rednih in izrednih šolah in ki so se z neverjetno voljo in požrtvovalnostjo lotili študija ter ga tudi dokončali, pri čemer so zlasti razveseljivi učni uspehi, ki so nadpovprečni.

Če v tej zvezi omenimo samo rezultate, ki jih je dosegla Dopisna ekonomska šola, potem lahko smelo trdimo, da so ti tolikšni (število slušateljev, ki so odstopili od študija, je dosti manjše, kot je bilo pričakovati), da lahko upravičeno trdimo, da je ta šola primer, ki daleč presega okvire organizacije Zveze borcev, primer, ki je v celoti demantiral nezaupanje posameznih ljudi do te oblike študija, in ki je dal dragocene izkušnje za strokovno usposabljanje naših delovnih ljudi nasploh. Prav zaradi izkušenj te in drugih šol pa zaradi dejstva, da določeno število naših članov ni imelo strokovnih kvalifikacij ali pa so bile te pomanjkljive, se je GO ZB odločil in organiziral široko zasnovano akcijo za strokovno izobraževanje in usposabljanje tistih članov, ki take strokovne usposobljenosti niso imeli. Čeprav je morda kazalo, da je ta akcija kampanjska in usmerjena na pridobivanje formalnih kvalifikacij, ki spričo novega gospodarskega sistema in delitve dohodka po delu izgubljajo svoj pomen, vendarle ni tako, kajti akcija je bila od vsega začetka usmerjena v pridobivanje strokovnega znanja, hkrati pa povezana z mnogo širšo problematiko, kot je npr. pravilno zaposlovanje na ustreznem delovnem mestu in tako naprej, in je seveda zaradi tega dala mnogo večje rezultate od tistih, ki bi jih pričakovali največji optimisti. Gre namreč za široko organizacijo strokovnega usposabljanja v najrazličnejših oblikah in občasnih seminarjih pa do daljših sistematičnih tečajev, ki naj prizadetim dopolnijo pomanjkljivo znanje oziroma jih usposobijo tudi za druga delovna mesta. In še več — ta akcija je organizirano vzpodbudila zanimanje za nadaljnje šolanje in strokovno usposabljanje, ki je bilo doslej pri marsikaterem borcu latentno, ker je obstajala bolj nedoločna želja, ni pa bilo dovolj organizirane pomoči in naporov, da bi se jim te želje uresničile. Zato je popolnoma razumljivo, da se je povečalo zanimanje za šolanje na šolah najrazličnejših stopenj in usmeritev ter da bivši borci pri vseh teh prizadevanjih kažejo neverjetno vztrajnost in požrtvovalnost v želji, da se strokovno čimbolj usposobijo. Ob tem se je ponovno pokazala neovrtna odločenost teh naših članov, da tudi v sedanjem razdobju ne ostanejo ob strani, da so sredi življenja in do-

gajanja in da kljub temu, da je povprečna starost dokaj visoka, tudi v sedanjem času s svojim osebnim zgledom pokažejo, kje je pot napredka in bodočega razvoja.

Te splošne ocene seveda ne morejo spremeniti posamezni primeri, kjer bi tudi nekateri naši člani želeli čim laže in brez naporov uživati vse blagodati naših socialističnih priobitev in živeti od zaslug v preteklosti.

TUDI OTROKOM PADLIH BORCEV SMO ŠE NAPREJ DOLŽNI POMAGATI

OB TEM nastaja še eno zelo važno vprašanje, to je vprašanje otrok padlih borcev, ki so že odrasli in ki précej po vojni niso imeli takih možnosti šolanja, kot bi jih imeli sedaj. Med njimi so taki, ki so se zaposlili v proizvodnji, ki pa bi sedaj, ko so možnosti za strokovno usposabljanje — od tistih na delovnem mestu pa preko najrazličnejših šol do najvišjih — mnogo večje, želeli doseči višjo strokovno izobrazbo. Tem bo treba posvetiti posebno skrb, čeprav niso člani naših organizacij in jim s formalnih ozirov naše organizacije ne bi bile dolžne pomagati. Samo po sebi se razume, da s tem skrb za tiste otroke padlih borcev, ki se še redno šolajo, ne sme biti nič manjša, kot je bila doslej, nasprotno — še povečati jo je treba, zlasti kar se tiče učno-vzgojnih uspehov v strokovnem kakor tudi v družbeno-političnem pogledu. To je tembolj važno zato, ker so gmotna vprašanja kljub posameznim primerom, ki niso še našli ustrezne rešitve, v glavnem zadovoljivo rešena in je seveda zaradi tega prav, da se osredotočimo na tista vprašanja, ki so v sedanjem obdobju najvažnejša, ne da bi pri tem zanemarjali tudi tista, ki sicer niso najvažnejša, pa jih moramo sistematično in sproti reševati.

Ob tem velja pripomniti, da se je na teh vprašanjih že doslej močno angažirala invalidska organizacija in da se vse, kar je bilo v tej zvezi rečeno tako za dosedanje delo kakor tudi za bodoče naloge na tem področju, nanaša tudi nanje s tem, da bi morala biti ta prizadevanja po združitvi še bolj koordinirana in vsklajena med seboj, kot so bila doslej. To moramo posebej naglasiti tudi zaradi tega, ker v občinah ostajajo organizacije ločene, kar pa seveda ne pomeni, da teh naporov v bodoče ne bi še bolj poenotili. Nasprotno — kljub ločenim organizacijam bo treba temu vprašanju kakor tudi drugim družbenim vprašanjem, ki so vsem organizacijam skupna, tudi na območju občin posvetiti več skupne pozornosti in vsa prizadevanja usmeriti v bolj enotno in skupno akcijo.

NE GRE ZA PRIVILEGIJE NITI ZA MILOŠČINO!

DRUGA skupina problemov, ki prav tako zahtevajo dosti pozornosti in prizadevanja, so vprašanja socialnega in zdravstvenega značaja. Tu gre za dejstvo, da je povprečna starost borcev in invalidov precej visoka in splošno

zdravstveno stanje v tem smislu povprečno slabše ter zaradi tega terja bolj sistematično in organizirano skrb za pravočasno reševanje problemov. Organizacije borcev in invalidov so doslej na tem področju razvile precejšnjo dejavnost, ki je tudi dala že dokaj ugodne rezultate. Pri tem je pomembno vlogo odigrala vsa naša zakonodaja, ki je ta vprašanja v celoti ugodno rešila — tako na področju zaposlovanja, zdravljenja, ortopediranja kot tudi na področju upokojevanja in podobno — vse z namenom, da ne bi ustvarjala nekih privilegijev, ampak zato, da bi bili borci in invalidi v tem pogledu čimbolj izenačeni z drugimi državljani. Razumljivo je, da naša splošna zakonodaja v teh vprašanjih ni mogla do kraja zadovoljivo rešiti vsakega posameznega primera, kar je spriči specifičnosti in razlik na posameznih območjih Jugoslavije tudi nemogoče. Pač pa gre za to, da se ta vprašanja na zadovoljiv način rešijo tam, kjer je to edino možno, tj. na območju komune. Ko govorimo o teh problemih, potem lahko ugotovimo, da so na območju naše republike zlasti zdravstvena vprašanja dokaj zadovoljivo rešena, k čemur je seveda v precejšnji meri pripomoglo tudi zdravstveno zavarovanje, ki smo ga pred leti razširili na kmetijske proizvajavce.

Predvsem pa morajo vodstva zdravstvenih ustanov delati načrtneje, ker so nekateri naši člani zanemarjali svojo zdravstveno stanje, kar je dostikrat imelo hude posledice. Pravočasno zdravljenje pa je med najvažnejšimi nalogami skrbi za borce. Še dva problema sta takega značaja, da terjata stalno in sistematično skrb. To je socialno vprašanje tistih posameznikov iz naših vrst, ki zaradi slabega zdravlja, zato ker imajo premalo delovne dobe ali iz kakršnega koli razloga, niso primerno materialno preskrbljeni, in pa tistih, ki nimajo še primernih stanovanj. Oba problema že rešujemo, vendar je vrsta primerov, ki niso še zadovoljivo rešeni. So tu tudi precejšnje razlike v reševanju teh vprašanj med posameznimi občinami. Običajno se npr. za priznavnine in druge oblike reševanja konkretnih socialnih problemov, kakor tudi kar zadeva stanovanjsko izgradnjo za tiste borce, ki niso v delovnem razmerju — ureditev teh pa je dolžnost občin — sliši opravičilo, da ni finančnih sredstev. Samo bežen pogled, kako ta vprašanja rešujejo po posameznih občinah, pa nam pokaže, da v tem ni nobene posebne logike.

Podobno je tudi v gospodarskih in drugih organizacijah, kjer sicer drži, da imajo močnejše organizacije večje možnosti, konkretno stanje pa je dostikrat zelo različno. To pomeni, da možnosti so, vsaj minimalne, povsod, da pa je vprašanje, kako resno so se teh problemov lotevali in kakšne uspehe so pri tem dosegli. Še vedno ponekod gledajo na te stvari, ko da gre za privilegij bivših borcev; ker so npr. pri dodeljevanju stanovanj marsikje precej grešili, pa tudi posamezne naše organizacije so se pri tem zapirale same vase, je razumljivo, da konkretne in dosledne akcije doslej še ni bilo povsod.

V prihodnje bomo nujno morali ta vprašanja obravnavati docela odkrito in javno, z doslednim, poštenim in javnim obravnavanjem teh stvari popolnoma odvrniti posamezne očitke ali neupravičene zahteve; ta vprašanja bomo morali postaviti na seje ObLO, delavskih svetov in drugih organov upravljanja tako, kot zaslužijo. Zelo mučno in za bивše borce ponižujoče je reševanje teh problemov na način, ko da gre za kakršno koli miloščino. Tukaj si moramo biti popolnoma na jasnem, da ne gre niti za privilegij niti za miloščino, pač pa za enakopravnost borcev z vsemi drugimi državljanji, ker se udeležba v revoluciji ne da plačati in je prav gotovo največje plačilo za vsakogar, ki je kakor koli sodeloval v tem našem velikem dogajanju, družbeno priznanje za njegov prispevek v naši revoluciji. Zato je prav, da dokončno zavržemo vsa namigovanja od katere koli strani in da zlasti obsojimo tiste redke posameznike iz naših vrst, ki lahko s svojim obnašanjem in neskromnimi zahtevami ustvarjajo tak videz in maličji lik borca NOB.

V tem kratkem uvodu seveda ne smemo podrobno govoriti o vseh vprašanjih, zlasti ne o tistih, ki so specifičnega in strokovnega značaja, kot je vrsta vprašanj iz invalidskega varstva — od invalidnin do ortopediranja in pripravljanja delovnih mest za invalide. Prav tako pomembna so vprašanja rehabilitacije invalidov, vprašanje vojnih vdov in družinskih invalidskih upravičencev.

DOLŽNOST NAŠIH ČLANOV JE, DA SE BORIMO ZA SODOBNA NAČELA V PROIZVODNJI

PROBLEM v delu naših organizacij so primeri naših članov, ki so ostali na kmetih, pa sedaj, ko so ostareli, ne morejo obdelovati zemlje in se težko vključujejo v kooperacijo s kmetijskimi zadrugami in družbenimi kmetijskimi posestvi. Zato bi radi zemljo oddali in si tako ustvarili možnost za primerno preživljanje. To gre pa zelo počasi, zlasti tam, kjer gre za oddaljene kraje in kjer ni takojšnje možnosti za racionalnejše ter modernejše obdelovanje zemlje. Zaradi takih in podobnih razlogov ponekod v občinah želijo ta vprašanja rešiti s pomočjo socialnega zavarovanja, s pokojninami in podobno, češ da bi se s širšim priznavanjem dvojnega štetja ti problemi rešili izven občine. Razumljivo je, da na tak način problema ne moremo rešiti. Kriterije za priznavanje aktivne udeležbe v NOB, ki so pri nas zelo dosledni in strogi — prav tako pa tudi ves postopek — moramo tudi v prihodnje obdržati na isti višini.

Rešitev takih in podobnih primerov pa je treba iskati v hitrejšem reševanju naših splošnih gospodarskih in družbenih vprašanj, to se pravi v izboljšanju gospodarjenja, modernizaciji proizvodnje tako v industriji kot v kmetijstvu, v proučevanju produktivnosti dela, ustvarjanju večjega dohodka — skratka, v krepitvi materialne osnove, ki nam edino lahko omogoči uspešno reševanje vseh drugih

perečih vprašanj. Dolžnost naših članov pa je, da se prav sedaj, ko se borimo za moderno proizvodnjo proti zastarelim in v bistvu obrtniškim koncepcijam v našem gospodarstvu, spet postavijo v prve vrste fronte za sodobna načela v proizvodnji in gospodarjenju, za nenehno povečevanje proizvodnje in produktivnosti dela.

Zlasti pa to še velja za kmetijske gospodarske organizacije, ker je od njihove sposobnosti v največji meri odvisno, kako hitro se bo odvijal proces, ki ga na kratko imenujemo družbena preobnova kmetijstva. V tem je pa tudi končna rešitev teh vprašanj, o katerih je govora.

O NALOGAH ZGODOVINSKE, SPOMENIŠKE IN KULTURNE DEJAVNOSTI

POSEBNO poglavje v delovanju naših družbenih organizacij je seveda tudi vsa zgodovinska, spomeniška in kulturna dejavnost, ki naj na dokumentiran način ohranja sedanjim in bodočim pokolenjem bogato gradivo iz najslavnejših dni naše zgodovine, in to seveda na najbolj verodostojen in nepopačen način, ki naj izpriča veličino naše borbe, humanost naše revolucije in kontinuiteto vseh naših današnjih in bodočih dogajanj kot neločljivo celoto revolucionarne borbe naših narodov. Sem sodijo tako dela poklicnih zgodovinarjev kakor najrazličnejši pisani prispevek udeležencev revolucije. Skozi založniško dejavnost bi morali intenzivneje spoznavati zgodovinsko preteklost in revolucionarno borbo vseh jugoslovanskih narodov, ki je le kot celota dala največjo pridobitev — bratstvo in enotnost vseh narodov Jugoslavije, ki bo tudi v prihodnje nedvomno osnovno poroštvo vsega našega napredka in razvoja. Prav tako pa bi bilo prav, da s povečano dejavnostjo na tem področju spoznamo vse jugoslovanske narode z našo preteklostjo, zlasti z našo revolucionarno borbo kakor tudi z bojem slovenskega ljudstva za svobodo, ki tvori del naših skupnih naporov za osvoboditev in socialistično izgradnjo. Gre za to, da naša generacija v največji možni meri izpolni svojo zgodovinsko nalogo, ki jo ima spriči velikega in enkratnega dogajanja, ki je značilno za osvobodilno borbo jugoslovanskih narodov. To bi naj bil tudi za našo mladino neizčrpen vir nadaljnjih pobud in vere v ustvarjalnost delovnih množic, če jih preveva neomajna zavest o nezadržanem poletu revolucije. Iz tega naj se tudi mlade generacije uče spoznavati največjo zgodovinsko resnico, ki jo je dala jugoslovanska revolucija, in ta je, da je ljudstvo v svojih naporih resnično nepremagljivo, če jo vodi taka revolucionarna sila, kot je bila naša Komunistična partija s tovarišem Titom na čelu, in če je pripravljeno za uresničevanje teh ciljev žrtvovati vse, kar največ more.

Naša dosedanja prizadevanja na tem področju, ki niso prav majhna, so kljub temu še vendarle preskromna, da bi mogli posredovati in izraziti vse tisto, kar je naša borba bila in

kar je dala. Zato bomo seveda morali ta prizadevanja v prihodnje še bolj osredotočiti, biti bodo morala bolj organizirana in sistematična, in tudi za to področje velja, da bomo morali biti v svojem delu bolj dosledni, kot smo bili doslej.

To je hkrati tisto področje naše dejavnosti, ki se nanaša na družbeno-politično in strokovno usposabljanje našega rezervnega kadra. Prav je namreč, da rezervnim oficirjem in podoficirjem — tako tistim, ki so bili udeleženci revolucije, kakor tistim iz mlajše generacije, ki so po vojni vstopili v naše aktivno družbeno-politično življenje, posredujemo v največji možni meri čimveč strokovnega znanja tako v organizacijskem, stratezijskem in taktičnem pogledu kakor tudi v pogledu spoznavanja modernih orožij in vojne opreme, ravnanja z njimi, njihovo učinkovitostjo, obrambo pred sodobnimi vojnimi sredstvi ipd., saj vemo prav mi, udeleženci revolucije, kako nam je prav tega znanja v osvobodilnem boju primanjkovalo in kako bi bili marsikdaj naši uspehi lahko še večji, če bi bili strokovno bolj usposobljeni za borbo. Zato je seveda prav, če naše organizacije na tem področju nadaljujejo delo, zlasti v strokovnem pogledu, da iščejo oblike in metode ter sodobne prijeme, kako bi strokovno znanje v čim širšem obsegu posredovali vsemu našemu rezervnemu kadru. Bilo pa bi vsekakor premalo, če vsega tega našega dela ne bi neprestano prevečala tista osnovna misel, ki jo preprosto izražamo z besedo: prenašanje revolucionarnih tradicij našega osvobodilnega gibanja v sedanji čas. Gre za odločilno spoznanje, da je bila nepremagljivost naše borbe prav v najtesnejši in intimni povezanosti z vsemi našimi delovnimi ljudmi, da je bila organizacija osvobodilnega gibanja vsepovsod na osvobojenem in neosvobojenem ozemlju in celo znotraj sovražnikovih postojank in utrdb tisto nepremagljivo zaledje, ki je bilo povsod in nikjer, na katero smo se vedno naslanjali in ki ga nikoli nobenemu sovražniku ni uspelo uničiti. Povezanost med armado in ljudstvom, sodelovanje vseh naših prebivalcev pri naporih za obrambo socialistične domovine je največje jamstvo za našo neodvisnost, v prepričanju, da bi tudi v vsakem bodočem spopadu morebitni okupator naletel na prav tako in pa še večjo enotnost vseh delovnih ljudi pri obrambi svojih pridobitev — to je tista nepremagljiva sila, v katero lahko brezpogojno zaupamo.

Še nekaj besed o naši založniški dejavnosti in tisku. Iz poročila se vidi, da je Zavod Borec že doslej opravil dokaj veliko in pomembno delo. Poleg druge dejavnosti je treba omeniti zlasti dve stvari. To je prevajanje literature s tematiko NOB drugih jugoslovanskih narodov, saj je ta zavod edini sistematično delal pri nas na tem področju in tako opravil pionirsko nalogo. To je pripomoglo k boljšemu spoznavanju preteklosti jugoslovanskih narodov. To svoje poslanstvo bo v prihodnje samo nadaljeval, ker to nedvomno sodi v osnovni program njegove dejavnosti.

Janko Rudolf, predsednik Zveze združenj borcev NOV Slovenije

Druga zelo pomembna stvar pa je snemanje naših borbenih in revolucionarnih pesmi, ki jih poje Partizanski invalidski pevski zbor. Ta je prevzel nalogo, da bo poleg splošnega kulturnega in borbenega poslanstva, ki ga opravlja po domovini in izven njenih meja, posnel ves spored partizanskih pesmi na trak in tako za prihodnost ohranil izvirno petje tistih borcev, ki so peli že v času oborožene borbe. Zavod pa je nekatere izmed teh že izdal na gramofonskih ploščah, druge pa ima v programu, kar je nedvomno zelo pomembno in koristno delo.

Posebno vprašanje je naš tisk. Zveza borcev že od začetka izdaja svoje glasilo »Borec«, ki ima revijsko obliko, lani za dvajsetletnico revolucije pa je začel izhajati »Kurirček«, namenjen naši mladini. Zveza vojaških vojnih invalidov tudi že vseskozi izdaja svoje glasilo »Invalidski vestnik«. Združenje rezervnih oficirjev in podoficirjev pa svoj »Glasnik«. Ob združitvi treh organizacij se moramo nujno odločiti, kako v prihodnje urediti vprašanje tiska. Skoraj nemogoče je, da bi skupna organizacija imela tri glasila. Prav tako pa moramo upoštevati naslednja dejstva: »Borec«, ki izhaja enkrat mesečno v omejeni nakladi, obravnava

našo problematiko na način, ki je primeren za revijo. Pri tem morda premalo obravnava sodobno aktualno problematiko kakor tudi življenje in delo naših organizacij.

»Invalidski vestnik« je zelo razširjen med članstvom in je za nekatere edini časopis, ki prihaja v družino. V pretežni meri obravnava posebno problematiko svojih naročnikov, osebnih in družinskih upravičencev. Veliko prostora daje vestem iz organizacij, razen tega pa tudi v skrajšani obliki posreduje najvažnejše vesti iz notranje in zunanje politike.

»Glasnik« obravnava poljudno strokovno snov, namenjeno našemu rezervnemu kadru. Oba pa imata poleg tega razne zanimivosti, kot vsak drug časopis, če hoče imeti določeno zaokroženo podobo. Upoštevaljoč enotno mnenje vseh, da mora »Borec« vsekakor še nadalje izhajati kot glasilo združene organizacije s tem, da se njegova vsebina razširi tudi na druga področja in da se nekoliko bolj aktualizira z obravnavo sodobnih problemov (ob tem moramo računati na povečanje naklade), pa bo nujno potrebno najti ustreznost rešitev za tisto dejavnost, ki sta jo opravljala »Invalidski vestnik« in »Glasnik«.

Najbrž bi bila najboljša rešitev, da bi specifično problematiko invalidov pa tudi borcev ter rezervnih oficirjev in podoficirjev, zlasti kar zadeva pravne in druge nasvete, morda tudi nekatera organizacijska vprašanja, objavljali v posebni prilogi »Borca« ali v biltenu skupne organizacije, ki bi izhajal po potrebi. Strokovna vprašanja, posamezne teme iz programa vzgoje rezervnega kadra pa bi lahko izdajali v obliki brošur, ki bi izhajale po potrebi ali pa v ciklusih po vnaprej sprejetih programih. S tem bi zagotovili tisto publicistično dejavnost, ki je za delo na teh področjih nujno potrebna, hkrati bi pa odpadlo vse, kar ni potrebno in je v tem smislu odveč.

Iz poročila Glavnega odbora ZB NOV Slovenije

ZVEZA borcev NOV Slovenije je v obdobju zadnjih let dosegla pomembne uspehe tako v pogledu čuvanja borbenih tradicij kot v pogledu skrbi za človeka, udeleženca ljudske revolucije. Še zlasti pa je pomemben njen doprinos v splošnem družbenopolitičnem razvoju, v graditvi socializma.

Kakor v prvih povojnih letih tako so bili člani ZB tudi v nadaljnjem obdobju, zlasti v obdobju uvajanja družbenega samoupravljanja, v središču vseh družbenopolitičnih dogajanj; na njihovih ramenih je ležal velik del naporov v graditvi socializma. V skupnih naporih vseh delovnih ljudi so dali borci NOV lep prispevek h krepitvi materialne osnove družbe in razvoju socialističnih družbenih odnosov, pri čemer so prenašali bogate izkušnje revolucionarnega boja na mlado generacijo, ki stopa na njihova mesta. Nad 75 odstotkov borcev NOV se aktivno udeležuje na najrazlič-

V tem skopem pregledu smo obravnavali samo najosnovnejša vprašanja, ki so značilna za prihodnje delo naše organizacije. Ob tem je treba opozoriti na sklepe kongresa Zveze združenj borcev NOV pred letom, ki so opredelili naloge organizacij za vsa področja naše dejavnosti. Hkrati z izčrpnimi poročili vseh treh organizacij za današnjo skupščino so temeljita orientacija za naše delo v prihodnosti.

ZA ZAKLJUČEK lahko povzamemo naslednje: vse naše organizacije, zlasti pa občinska in okrajna vodstva, še posebej sekcije internirancev in zapornikov ter vojnih ujetnikov stojijo pred pomembnimi nalogami: usmerjati delo organizacij in članstva, ki je aktivni soustvarjalec naše socialistične stvarnosti, s prizadetostjo in odgovornostjo na vseh toriščih naše družbene dejavnosti. S tem seveda ne prevzemamo nalog, ki jih imajo Zveza komunistov, SZDL, sindikati in druge družbeno-politične organizacije kakor tudi številni organi naše socialistične demokracije, pač pa kot pomemben del vseh naših zavestnih socialističnih sil, ki deluje vsepovsod in ki prav v njih tudi v današnjem času in v prihodnosti neguje ter razvija najlepše in najplemenitejše vrline naše revolucije. Kakor vedno mora biti tudi danes naš pogled uprt naprej, vsa naša prizadevanja usmerjena v prihodnost, naša revolucionarna preteklost pa nenehna spodbuda za premagovanje vseh težav in zaprek, ki jih bomo še morali premagovati na nadaljnji zmagoviti poti.

Skratka: gre za to, da vse naše napore v prihodnosti najtesneje povežemo v vsemi velikimi prizadevanji vseh naših delovnih ljudi kot neločljiv sestavni del naše socialistične skupnosti, ki se prav tako kot vedno dobro zaveda velike odgovornosti tudi za sedanjost in prihodnost.

nejših področjih družbene in gospodarske dejavnosti; v organih delavskega in družbenega samoupravljanja ima nad 20 odstotkov vseh voljenih članov status borca, v organih ljudske oblasti pa celo nad 50 odstotkov.

Zveza borcev NOB kot organizacija udeležencev ljudske revolucije in kot kolektivni član SZDL si je nenehno prizadevala, da bi s svojim delom in aktivnostjo svojega članstva čimveč prispevala k ostvartvi smotrov Zveze komunistov Jugoslavije. To se je izražalo v različnih oblikah, predvsem pa v vsakodnevnih stikih borcev NOV z množicami, v organizacijah, kolektivih in šolah, pri kulturnih in zabavnih prireditvah itd. Odbori ZB, za katere je v zadnjem obdobju posebno značilno kolektivno delo, so stalno spremljali družbeno problematiko in usmerjali dejavnost članstva na najvažnejše naloge.

Borcem NOV so bila zmerom tuja stremeljenja po privilegiranem položaju v družbi, kar se očituje v njihovih nesebičnih prizadevanjih za graditev socializma, v njihovem vsestranskem udejstvovanju na vseh področjih družbene dejavnosti. Lik borca proti okupatorju se je razvijal v lik borca za socializem in enakopravne odnose med ljudmi, za dosledno izpolnjevanje obveznosti do družbene skupnosti, za nagrajevanje po delu, za izboljšanje življenjskega standarda.

Borci NOV torej nimajo nikakršnega posebnega položaja v družbi, pač pa imajo pravico prejemati od družbe pomoč, ki naj lajša posledice njihovih vojnih naporov. Zveza borcev je zato posredovala pristojnim držbenim službam in ljudskim odborom analize o teh problemih ter pomagala pri reševanju raznih težav. Pri tem si je zmerom prizadevala, da bi zagotovila trajno rešitev in odpravo vzrokov raznih problemov, kar se izraža predvsem v skrbi za otroke padlih borcev in žrtev fašistič-

nega nasilja ter v skrbi za šolanje borcev NOV in pridobivanje kvalifikacij na delovnih mestih.

Uspehi v naši socialistični graditvi so med drugim omogočili, da je Zvezna ljudska skupščina sprejela vrsto zakonov o zaščiti borcev NOV. Glede na to se mnogi socialni problemi borcev, ki jih je prej reševala skoraj izključno ZB sama, rešujejo zdaj na širši družbeni osnovi, z znatno večjimi materialnimi sredstvi in trajneje. Skladno s tem je ZB spreminjala tudi način svojega dela, oziroma je svoje delo preusmerila v pomoč raznim organizacijam, organom družbenega samoupravljanja in ljudskim odborom pri reševanju teh vprašanj. V ospredju dejavnosti ZB pa so ostale — poleg političnih nalog — tiste zadeve, ki jih ni moč rešiti niti z zakonskimi predpisi niti z materialnimi intervencijami. Sem sodi predvsem skrb za šolanje in strokovno usposabljanje članov ZB.

Kako je s šolanjem in strokovnim izpopolnjevanjem borcev NOV

NAŠ RAZVOJ neposredno po osvoboditvi ni terjal tako zahtevno od vsakega posameznika ustreznih kvalifikacij. Z naglim razvojem gospodarstva in tehnike ter z uveljavljanjem delavskega samoupravljanja pa se je položaj temeljito spremenil: vsakomur, ki je vključen v delovni proces, je potrebno čedalje več znanja.

To čutijo tudi borci NOV, zlasti tisti, ki so zaradi objektivnih okoliščin zaostali v izobraževanju. Mnogi izmed njih so sicer v letih po osvoboditvi na različne načine pridobivali strokovno znanje, niso pa za tem v zadostni meri stremeli vsi. Res pa je tudi, da sistem izobraževanja ni nudil dovolj širokih možnosti, kakor jih nudi zdaj. Veliko število borcev, neposrednih proizvajalcev, je pridobivalo strokovno znanje neposredno na delovnih mestih in zadovoljivo opravljalo svoje delo, niso pa imeli tudi formalno priznane strokovne usposobljenosti. Podobno je bilo stanje nekaterih uslužbencev, ki jim je pomanjkanje strokovnosti in splošne izobrazbe pomenilo oviro pri napredovanju.

USPEHI DOPISNE ŠOLE

Da bi omogočil čim večjemu številu borcev sistematično izobraževanje, je Glavni odbor ZB leta 1957 ustanovil Dopolno šolo. Tak način izobraževanja je za veliko večino borcev NOV edino možen in sprejemljiv, saj ne terja zapuščanja delovnih mest niti velikih materialnih izdatkov. Glede na to je Dopolna šola, ki je sprva pripravljala kandidate le za izpite na ekonomski srednji šoli, razširila program tudi na osemletko, administrativno šolo in tečaj tujih jezikov, leta 1961 pa še na tehniško srednjo šolo.

Trenutno se šola po dopisni metodi 1898 borcev NOV, medtem ko jih je 449 že diplomiralo na rednih ekonomskih šolah. Prvi uspehi, posebno pa solidno znanje diplomantov, so povsem opravičili obstoj Dopolne šole. Dejansko pa je ta šola s svojimi izkušnjami prispevala tudi k hitrejši uveljavitvi sistema izobraževanja odraslih nasploh.

Borci NOV pa se poslužujejo tudi številnih drugih oblik izobraževanja, kot npr. rednih in večernih šol, šol in tečajev delavskih in ljudskih univerz itd.

Zaradi vseh teh okoliščin in ustvarjenih objektivnih možnosti izobraževanja se je število borcev, ki se šolajo, v zadnjih letih potrojilo. Samo v letu 1960 je posečalo posebne aktivistične šole oziroma oddelke rednih ekonomskih in gozdarskih šol 453 borcev NOV, srednje kmetijske šole nad 700 borcev, univerzo, višjo komercialno šolo, višjo šolo za socialne delavce, resorno šolo TNZ in druge šole pa nad 1500. Ti podatki kažejo, da se je v zadnjih letih vključilo v razne oblike šolanja najmanj 7000 borcev NOV.

Ob tem množičnem zanimanju pri izobraževanju borcev, da bi se izobrazili in pridobili strokovno usposobljenost, pa ne manjka težav in tudi ne napak. Zato bodo morale organizacije Zveze borcev NOV v bodoče posvetiti več skrbi kot doslej pravilnemu usmerjanju v šole, predvsem pa zagotoviti več neposredne moralne in materialne pomoči vsem ukaželnim članom.

Enako kot problemi šolanja so terjali tudi problemi nizkih strokovnih kvalifikacij borcev-delavcev enotno in organizirano akcijo Zveze borcev NOV. Vodstva nekaterih go-podarskih organizacij so že v

prvih letih po osvoboditvi pomagala borcem NOV, da bi na delovnih mestih pridobili potrebne strokovne kvalifikacije. Kot dopolnilno praksi so organizirala krajše teoretične in večerne šole ter tako borcem, zaposlenim v podjetju, omogočila tudi opravljanje izpitov za priznanje ustrezne strokovne usposobljenosti.

Tako pa je bilo le v nekaterih gospodarskih organizacijah, medtem ko smo drugod zasledili razen brezbriznosti do teh problemov celo pojave oviranja prizadevanj posameznikov, češ da so stari, da ima podjetje že dovolj kvalificirane delovne sile, v zadnjem času pa še posebno to, da se delo nagrajuje po učinku in zato niso važne formalno priznane strokovne kvalifikacije.

S takim gledanjem na ta problem borcev se seveda ni mogla razviti akcija za reševanje teh težav borcev NOV. Kot posledica nizkih strokovnih kvalifikacij se je namreč pojavljala brezperspektivnost glede osebnega razvoja, slabša delovna mesta pa so imela za posledico tudi nižje osebne prejemke. Prejemki namreč niso bili odvisni samo od prizadevnosti in fizične sposobnosti, temveč tudi od ustreznega delovnega mesta in seveda predvsem od znanja.

Zato se je Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije odločil, da začne organizirano akcijo za pridobivanje strokovnih kvalifikacij borcev NOV na delovnih mestih ter pritegne k sodelovanju vodstva gospodarskih organizacij in organe oblasti. V ta namen je bil v letu 1960 izdelan podrobnejši pregled, ki je zajel 19.990 borcev-delavcev in uslužbenecv, zaposlenih v 2939 gospodarskih organizacijah in manjših podjetjih v Sloveniji. Ta pregled je pokazal, da je večina teh borcev le brez formalno priznanih kvalifikacij oziroma strokovne usposobljenosti, da pa so zaposleni na takih delovnih mestih, ki terjajo strokovno usposobljen, t. j. kvalificiran kader, in da jih večina dela na teh mestih že več let in da delo opravljajo z uspehom. Ugotovljeno je bilo tudi, da manjše število bor-

cev-delavcev res nima ustreznega znanja niti takega delovnega mesta, na katerem bi si sčasoma lahko pridobili ustrezno znanje.

NAD 5000 BORCEV JE OPRAVILO KVALIFIKACIJSKE IZPITE

Upoštevač vse to, je Glavni odbor Zveze borcev poslal posebno pismo vsem anketiranim borcem ter jim pojasnil namen in cilje začete akcije.

Odziv borcev za opravljanje izpitov je presegel pričakovanja. Do 1. marca 1962 se je prijavilo k izpitom pred rednimi izpitnimi komisijami 7753 borcev; do tega časa pa je tudi že 5102 borcev uspešno opravilo izpite in dobilo za to tudi ustrezna potrdila o kvalifikaciji.

V zadnjih letih je bilo tudi uspešno rešeno vprašanje zaposlitve upokojenih vojaških oseb. Ker je bila večina le-teh brez ustreznih strokovnih kvalifikacij, je bil njihov prehod v civilno življenje povezan z nekaterimi težavami, ki

pa so se ob polnem razumevanju vodstev gospodarskih organizacij in ustanov premostile. Tako je danes od 1011 upokojenih, ki žive v naši republiki, vključenih 829 ali 83 % v redno delovno razmerje, preostali pa so izven redne zaposlitve v glavnem zaradi starosti in slabega zdravstvenega stanja.

Glede načina in uspešnosti zaposlovanja borcev, tako v gospodarskih organizacijah kot ustanovah, pa je precej stihije in nesmotrnosti. Ob zaposlovanju namreč ni bilo vedno primerne usmerjanja v določeno stroko in na določena delovna mesta, tako da še zasledimo borce, ki spričo invalidnosti in zdravstvenega stanja, kakor tudi strokovne usposobljenosti nimajo ustreznih delovnih mest. Še posebno je danes važno to vprašanje spričo množičnega izobraževanja in pridobivanja strokovnih kvalifikacij na delovnem mestu. Zato prehaja akcija vzporedno s prizadevanji za strokovno usposobljenost tudi na pravilno razmeščanje borcev na ustrezna delovna mesta.

Sinovi in hčere padlih

Čeprav se je število otrok padlih borcev NOV in žrtev fašističnega nasilja, potrebnih posebne skrbi družbe, v zadnjih letih občutno zmanjšalo, ima organizacija Zveze borcev še vedno odgovorno nalogo, pomagati vsem tem mladim ljudem, ki se še šolajo.

Problem materialne preskrbljenosti teh otrok je bil v letu 1958 na predlog Centralnega odbora Zveze borcev z zvezno uredbo ugodno rešen. Enako kot za otroke padlih borcev NOV je bilo urejeno tudi materialno vprašanje otrok žrtev fašističnega nasilja, in sicer v okrajih oziroma občinah. S tem je dobilo v letu 1958 nad 6000 otrok zakonito pravico do ustreznih rednih prejemkov za čas šolanja, in to do najvišje stopnje, za kar je bilo porabljenih letno nad 300 milijonov dinarjev družbenih sredstev, t. j.

dvakrat več kot v povprečju prejšnja leta.

Tako ugodnih pogojev za šolanje seveda niso imeli vsi otroci padlih borcev. Zato so se poprej usmerjali v take šole in poklice, za katere je bil čas šolanja krajši in ki niso zahtevali prevelikih materialnih izdatkov. O tem pričajo tudi podatki o zaključnem šolanju otrok do leta 1961 v primerjavi z otroki, ki se šolajo zdaj. Od 12.228 otrok, kolikor jih je zajela evidenca v letu 1953 kot nepreskrbljene in potrebne posebne pomoči družbe, jih je do julija 1961 zaključilo šolanje in se vključilo v samostojno življenje 9053 ali 75 %. Visokošolsko izobrazbo jih ima 342 ali 4 %, srednješolsko izobrazbo 2276 ali 25 %, industrijsko šolo ali šolo učencev v gospodarstvu 3120 ali 35 %, v neposredno zaposlitev pa jih je vključenih preostalih 3315 ali 36 %.

Ker pa so urejena materialna vprašanja, kot rečeno, po letu 1958 ugodno vplivala na usmerjanje otrok v višje šole, je tudi Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije usmeril napore organizacije v to, da se čimveč teh otrok posluži te ugodnosti. Zato je danes stanje v pogledu usmerjanja v šole bistveno spremenjeno. Od 3175 sinov in hčera padlih — med njimi jih je 265

brez obeh staršev — ki se šolajo, jih poseča 558 ali 18 % visoke šole, srednje šole 1225 ali 39 %, industrijske in druge nepopolne srednje šole 1119 ali 35 %, vtem ko jih je preostalih 8 % še v osemletkah.

Vsa ta družbena skrb je omogočila normalen in neoviran razvoj otrok padlih borcev, ki se tudi sicer v svojih težavah pogosto obračajo na organizacijo Zveze borcev.

Zdravstveno stanje in stanovanjski problemi borcev NOV

Analiza zdravstvenega stanja udeležencev osvobodilnega boja terja obsežno delo zdravstvene službe, zato kljub prizadevanju še ne razpolagamo s potrebnimi podatki. Podatki, ki jih na podlagi rednih ali posebnih zdravstvenih pregledov borcev poseduje zdravstvena služba, pa kažejo, da je zdravstveno stanje nekaterih borcev pereče in da razna obolevanja borcev NOV ne izvirajo samo iz naporov vojne, taborišč in zaporov; treba je upoštevati tudi dejstvo, da znaša povprečna starost borcev NOV že nad 50 let.

VSako LETO 5000 BORCEV NA KLIMATSKEM IN TOPLISKEM ZDRAVLJENJU

Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije je opozoril organizacije, naj usmerjajo borce na sistematične zdravniške preglede in na pravočasno zdravljenje obolenj, kar si prizadeva tudi naša zdravstvena služba.

Vsako leto je deležnih klimatskega in kopališkega zdravljenja nad 5000 borcev in invalidov NOV, kar financirajo Zavod za socialno zavarovanje, invalidsko varstvo ali pa socialne službe ljudskih odborov.

Čeprav ta dejavnost še ni povsod sistematična in ni na razpolago ustreznih podatkov o rezultatih prizadevanj, je čutiti tako pri zdravstveni službi kot v organizacijah Zveze borcev odgovornost in

skrb za zdravstvene probleme borcev.

Glede na stanovanjske težave nekaterih borcev je Glavni odbor Zveze borcev NOV v letu 1958 smatral za potrebno, da se izvrši evidenca vseh, ki še nimajo primeren stanovanj. Ta pregled je pokazal, da prebiva v pre-majhnih in neprimernih stanovanjih 2957 družin borcev NOV, od katerih je 766 nezaposlenih t. j. invalidov, vdov in upokojenцев.

Zato je bila potrebna posebna družbena intervencija. Zvezni izvršni svet je na predlog Centralnega odbora Zveze borcev NOV v posebni informaciji priporočil organom ljudske oblasti, naj stanovanjske probleme borcev rešijo v okviru povečanih vlaganj državnih sredstev v stanovanjsko izgradnjo.

Glede na ukinitvev administrativne delitve stanovanj in prehod na reševanje stanovanjskih problemov v okviru gospodarskih organizacij in ustanov je predstavljalo 766 stanovanjskih problemov borcev NOV, ki so izven delovnega razmerja, poseben problem. S sklepom, da se to rešuje v okviru občinskih ljudskih odborov z ustrezno participacijo republiških in zveznih sredstev, je bila ustvarjena možnost, da se ti problemi rešijo do leta 1965. Doslej so občinski ljudski odbori rešili 138 teh primerov, torej 17 %, v gradnji je 209 stanovanjskih enot, torej skupaj 44 %, pre-

ostalih 419 stanovanj pa naj bi zgradili v naslednjih treh letih.

Politična akcija za rešitev stanovanjskih vprašanj zaposlenih borcev in invalidov NOV je rodila več uspehov. V zadnjih treh letih je bilo od 1559 stanovanjskih problemov borcev v gospodarskih organizacijah rešenih 886 ali 57 %, od 632 stanovanjskih problemov borcev, zaposlenih v ustanovah, pa je bilo rešenih 485 ali 77 % problemov.

Razen tega so posamezni borci reševali stanovanjske težave v okviru zadružne ali privatne gradnje. Tako je bilo v tem času zgrajenih ali pa je tik pred dograditvijo nad 200 stanovanj.

Čeprav je bilo v zadnjih treh letih rešenih 1918 stanovanjskih problemov borcev in invalidov NOV ali 65 % vseh primerov, le ni povsem upravičen optimizem, da bo brez posebnih težav v bodoče lahko rešiti preostalih 35 %. Še vedno namreč izgradnja stanovanj za nezaposlene ne napreduje tako, da bi bila povsod zagotovljena rešitev v naslednjih dveh letih. Podobno pa je tudi z reševanjem stanovanjskih problemov zaposlenih, saj so v tem času v glavnem dobili stanovanja le tisti borci, na katere gospodarske organizacije v doglednem času še računajo, vtem ko se je rešilo manj problemov tistih, ki so tik pred upokojitvijo.

POLOŽAJ BORCEV NOV V SISTEMU SOCIALNE ZAŠČITE

Socialni problemi borcev NOV se kot družbeni problemi obravnavajo in rešujejo v okviru splošne družbene problematike. Obstoječa pozitivna zakonodaja pa še posebej obravnava tiste probleme borcev NOV, ki izvirajo iz udeležbe v osvobodilnem boju. Zato so z nekaterimi zakoni urejene posebne pravice udeležencev osvobodilne vojne, ki bistveno vplivajo za uspešno reševanje problemov borcev.

Pokojninska zakonodaja je bila v letu 1958 bistveno dopolnjena glede na pravice udeležencev osvobodilnega boja. S to dopolnitvijo so ugodno rešena prečja vprašanja, ki so se porajala pred spremembami zakona, predvsem v pogledu družinskih pokojnin po padlih borcih in problemov pri upokojevanju borcev sploh.

DVOJNO ŠTETJE LET IN POKOJNINE

Udeležba v osvobodilni borbi in aktivno ter organizirano delo za cilje NOB se smatra za posebno delovno dobo in šteje v dvojnem trajanju. Aktivno in organizirano delo za cilje NOB presojajo posebne komisije Zveze borcev na osnovi okvirnih kriterijev, ki jih je za našo republiko določil Glavni odbor Zveze borcev. Do konca leta 1961 so komisije obravnavale nad 40.000 vlog in ugotovile upravičenost do dvojnega štetja 60 % prosivcev, enojno štetje 32 %, vtem ko so osmim odstotkom prosivcev zavrnila upravičenost. Tako ima urejeno posebno dobo nad dve tretjini upravičencev. To delo je v glavnem opravljeno brez večjih napak, kolikor pa je do teh prišlo, so bile predmet neposredne kritike članstva.

Posebne pravice borcev NOV izhajajo iz udeležbe v NOV oziroma iz aktivnega ter organiziranega dela za cilje NOB pred 9. IX. 1943. Tako imajo ti udeleženci pravico do minimalne pokojnine najmanj VI. pokojninskega razreda, pravico do povečanja pokojnine, kolikor ne dosežejo polne delovne dobe, in pravico do dodatka k plači, če njihovi osebni prejemki ne dosegajo povprečja dohodkov kvalificiranega delavca. Razen tega je z zakonom zagotovljena možnost, da se udeleženec NOB izpred 9. IX. 1943 tudi izjemno upokoji, ne oziraje se na splošne pogoje, kolikor to seveda narekujejo zdravstveni razlogi.

Na podlagi teh pravic in močnosti so ugodno in trajno

rešeni številni problemi zavarovancev — borcev in invalidov NOV. Družinskim članom tistih oseb, ki so padli v NOV ali pa so umrle kot žrtve fašističnega nasilja in so bile neposredno pred tem v rednem delovnem razmerju, je enako priznana družinska pokojnina najmanj po VI. pokojninskem razredu, ne glede na zavarovančevo delovno dobo. Prav tako so realizirali svoje pravice do najmanj VI. pokojninskega razreda vsi upokojevalci, udeleženci NOV izpred 9. IX. 1943. Pravico do posebnega dodatka plačam je od leta 1959 uveljavilo 3788 udeležencev NOB, zdaj pa uživa to ugodnost še 2072 borcev v povprečnem mesečnem znesku po 3840 dinarjev.

Za posebno pokojnino je vsled slabega zdravstvenega stanja zaprosilo v naši republiki okoli 500 borcev NOV. Republiška komisija je doslej ugodno rešila 197 primerov, preostale pa napotila na invalidsko upokožitev, kjer so pod istimi pogoji v glavnem VI. pokojninskega razreda ugodno rešeni. Poleg tega je bilo v Sloveniji doslej izjemno upokojenih 306 starejših, za NOB posebno zaslužnih borcev, ki sicer niso imeli splošnih pogojev za redno upokožitev, in to s povprečno mesečno pokojnino 12.000 din. S sklepom Izvršnega sveta LR Slovenije ter ljudskih odborov okrajev in občin je bila v letu 1960 uvedena stalna priznavalnina, ki se dodeli kot redni mesečni dohodek posebno zaslužnim udeležencem NOB na predlog organizacije Zveze borcev. Doslej je bilo dodeljenih 993 priznavalnin.

NEKATERI ŠE NE POZNAJO DOVOLJ SVOJIH PRAVIC

Za pomoč pri uveljavljanju pravic borcem je bila na okrajih ustanovljena pri odborih Zveze borcev služba pravne pomoči, pri občinskih odborih pa služba pravnih nasvetov, z namenom, da nudi borcem potrebna pojasnila, sestavlja vloge in pomaga pri

zbiranju dokumentacije. Čeprav je velika večina upravičencev uveljavila svoje pravice, je iz prošelj in pritožb posameznikov razvidno, da nekateri niso dovolj obveščeni o svojih pravicah, oziroma si določil zakonodaje ne znajo vselej tolmačiti. Zato je Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije sklenil, da se priredi poseben priročnik, ki bo vseboval in tolmačil vsa aktualna vprašanja pravic in zaščite borcev s praktičnimi primeri in napotki za reševanje.

Čeprav izpopolnjena zakonodaja uspešno in trajno rešuje številna življenjska vprašanja borcev in invalidov NOV, so še problemi, ki jih v okviru zakonitih predpisov ni mogoče reševati. Poleg naporov, da se borcem omogoči pridobitev ustrezne splošne in strokovne izobrazbe, da se jim pomaga do primerne zaposlitve, omogoči pravočasno in uspešno zdravljenje, da se rešijo njihova stanovanjska vprašanja in podobno, se še porajajo socialni problemi, ki jih je treba reševati individualno.

Borci NOV se namreč obračajo na svojo organizacijo v najrazličnejših težavah, uspešno reševanje težav pa je v veliki meri odvisno od tega, kako razumejo to problematiko tudi organi oblasti in gospodarske organizacije.

V zadnjih letih so ljudski odbori že povečali skrb za reševanje problemov borcev. Poleg sredstev, namenjenih za šolanje otrok-žrtv fašističnega nasilja, so v proračunih posameznih služb ljudskih odborov upošteevane potrebe za zdravljenje nezavarovanih borcev, ki žive v težkih socialnih razmerah, za šolanje in kvalifikacije borcev, za redne in izredne socialne pomoči itd. Izraženo v finančnih sredstvih, znaša vse to letno približno 200 milijonov dinarjev, ki pa niso vezani na zakonita določila. V smislu sklepov zveznega in republiškega izvršnega sveta so formirane posebne komisije za varstvo borcev in invalidov pri vseh organih ljudske oblasti.

Odlikovanje udeležencev NOV

Popis članstva, izvršen v letu 1959, je med drugim opozoril tudi na to, da je število odlikovanih udeležencev NOB zelo majhno. V naši republiki je prejelo odlikovanja le 36.209 borcev ali 33 % članov organizacije. Podobno stanje je bilo ugotovljeno tudi v drugih republikah, zato je bilo na predlog Centralnega odbora Zveze borcev NOV Jugoslavije omogočeno, da v jubilejnem letu 1961 predlagamo za odlikovanja predvsem vse tiste, ki so odlikovanja zaslužili, pa jih niso prejeli, pa tudi tiste, ki so bili doslej premalo odlikovani.

Posebne komisije pri organizacijah Zveze borcev NOV

so se resno lotile tega dela in ga v glavnem solidno opravile. Predlaganih je bilo približno 40.000 udeležencev NOB, in to za 57.819 odlikovanj; 83 % naj bi jih dobili še neodlikovani, 17 % pa ostali. Okrog 70 % je predlogov za medalje in le 30 % za višja odlikovanja.

Doslej so bili slabo odlikovani interniranci in politični zaporniki ter aktivisti, brez odlikovanj pa je bilo tudi blizu 20.000 partizanov. Glede na dodatne predloge bo torej odlikovanih v naši republiki približno 60.000 udeležencev NOB.

Razvijanje in negovanje tradicij revolucije

Mnogostranskega dela pri razvijanju in negovanju tradicij naše osvobodilne vojne nikakor ne moremo smatrati za nekakšno veteransko obujanje spominov, temveč za pomemben člen v vzgoji mladega roda. Zaradi tega postaja razvijanje in negovanje teh tradicij čedalje bolj ena izmed osnovnih nalog Zveze borcev. Te naloge se zaveda pretežna večina naših organizacij, ki so storile vse, da bi skrb za to dejavnost postala skrb vseh družbenih organov in organizacij.

Organizacije Zveze borcev so uspešno pomagale pri zbiranju zgodovinskega gradiva ter spodbujale borce k pisanju spominov in drugih prispevkov. S tem so pomagale pri izdelavi osnove za znanstveno obdelavo in prikazovanje razvoja revolucije.

Razen tega so organizacije Zveze borcev postale glavni pobudnik in organizator proslav ob spominskih dnevih, zlasti značilnih partizanskih pohodov, srečanj in raznih predavanj, obiskov grobov padlih borcev, talcev in umrlih internirancev ter obiskov v partizanskih krajih.

Zveza borcev je bila glavni pobudnik za urejanje grobov in obeleževanje pomembnih dogodkov in krajev s spomeniki in spominskimi ploščami. Prav tako so na pobudo Zveze borcev v vseh večjih središčih in zgodovinsko pomembnih krajih uredili muzeje in manjše muzejske zbirke.

V teh muzejih in arhivskih ustanovah je doslej zbranih nad 5 milijonov dokumentov o vojaških enotah, ustanovah ljudske oblasti, okupatorskih vojaških enotah in civilnih organih. (Velik del tega gradiva izhaja iz sovražnikovih arhivov, zato ti dokumenti osvetlujejo dogodke enostransko in lahko rabijo le za primerjavo, zgodovinar pa naj razsodi, kako je resnično bilo.) Prav tako je zbranih nad 100.000 fotografij in nad 15.000 muzejskih predmetov. Med dokumentarnim gradivom pa predstavlja posebno bogastvo zbirka likovnih del slovenskih umetnikov, ki so nastala med vojno. Zbranih je okrog 6000 takih del.

Kar se tiče varstva zgodovinskih spomenikov iz NOB, si je Glavni odbor prizadeval, obvarovati pred propadom

vsaj nekatere pomembnejše in značilne. Lesena poslopja v gozdovih in težko dostopnih krajih hitro propadajo. Zato zahteva njihovo obnavljanje velika sredstva. Kljub temu je ohranjenih 23 pomembnejših objektov, ki sodijo med najbolj obiskane zgodovinske spomenike. Število obiskovalcev se namreč stalno večja. Objekte na Rogu je lani obiskalo 70.000 ljudi, bolnišnico »Franjo« nad 20.000, Begunje okrog 45.000. Spomeniški objekti, ki so bili prepuščeni uničenju, so v glavnem zaznamovani s spominskimi ploščami, kamni ali spomeniki, njihova podoba pa je ohranjena s fotografijami, maketami, risbami in načrti.

Pomembna oblika dejavnosti Zveze borcev je zbiranje gradiva za pisanje krajevnih kronik. Namen teh kronik je predvsem, da bi pomanjkljivo arhivsko gradivo izpopolnili in dopolnili s pričevanji. Mnoge listine so bile namreč zaradi vojnih dogodkov uničene ali pa dogodki zaradi konspiracije ali težavnih pogojev sploh niso bili dokumentirani. Večji del občinskih organizacij ima že zbrano gradivo za kronike, izpopolnjeno z arhivskimi podatki. To gradivo je potrebno le še temeljite obdelave in oblikovanja.

Organizacije Zveze borcev so se zadnja leta udeleževale tudi pri zbiranju podatkov za topografijo NOB. Skupno z muzejskimi sodelavci, ki so delo vodili po strokovni plati, je do zdaj obdelanih približno štiri petine krajev in bo delo letos končano, razen Ljubljane. Doslej je izšla ciklostirana partizanska topografija Bele krajine in Poljske doline.

Za prva leta osvobodilnega boja je pomemben vir za zgodovinarja opis dejavnosti 3000 prvih partizanskih družin. Ti ljudje so bili prvi podporniki prvih partizanov, ki so pri njih imeli oskrbovališča, skrivališča in točke za zvezo, marsikdaj pa so bili tudi središča organizacijskega dela na tistem področju. To gradivo pa bi bilo treba še obdelati in proučiti.

Že vrsto let Zveza borcev zbira podatke in ureja življe-

njepise padlih borcev in žrtve fašističnega nasilja. Pisane in končna izdelava albumov sta nekoliko zaostala, ker so bili albumi vezani na pregled dogodkov in razvoj krajev. Zdaj je večina gradiva za življenjepise že pripravljena, kronike pa bodo dodali, ko bodo napisane. Glavna pomanjkljivost življenjepisov padlih je suhoparno pisanje.

Delo aktivistov v revoluciji osvetljuje tudi nad 40.000 prošelj za priznanje posebne delovne dobe med NOB. Komisije za priznavanje so zahtevale obsežne navedbe o delu posameznika, ki so jih potem tudi preverile. Tako je zbrano doslej najboljše spominsko gradivo.

Nekatere skupine bivših pripadnikov nekaterih enot so se lotile tudi zbiranja gradiva o svojih enotah. To delo sloni bolj na pobudi posameznikov. Glavni odbor je podpiral taka prizadevanja. Podobno se je z ustanovitvijo Sekcije internirancev poživilo delo v zvezi z zbiranjem dokumentarnega gradiva o življenju v taboriščih. Sekcije so zbrale do zdaj kakih 300 prispevkov s tega področja.

Pri zbiranju spominskega gradiva se zaradi časovne odmaknjenosti že srečujemo s težavami glede objektivnega vrednotenja posameznih dogodkov. Zato se lahko poda objektivno mnenje samo s tem, da sodeluje pri delu večji krog ljudi, ki drug drugega dopolnjujejo.

MUZEJI, GROBIŠČA IN SPOMENIKI

Po vojni je bilo pri nas v Sloveniji ustanovljenih 18 muzejev in oddelkov NOB, 8 spominskih zbirk in dva spominska muzeja. To število je za zdaj zadovoljivo, potrebno bo pa nekaterim muzejem pre-

skrbeti ustrezne prostore. To velja zlasti za kranjski, celjski in novomeški muzej. Prav bi bilo, če bi šolske kabinete izpopolnili s maketami iz NOB ter uredili spominske zbirke na krajih, kjer so se med NOB odigrali važnejši dogodki. Poleg stalnih razstav v muzejih je bilo obilo občasnih razstav, zlasti ob lanski 20-letnici revolucije. V letih 1960 in 1961 je obiskalo Muzej ljudske revolucije v Ljubljani 120.000 ljudi, muzej v Mariboru pa kakih 70.000.

V zadnjem času opazamo nekaj zastoj v delu muzejev, ki jim primanjkuje sredstev, nimajo prostorov in niso dovolj kadrovske zasedeni. Takšno stanje je posledica premajhne skrbi družbenih in oblastnih organov, ki se ne zavedajo dovolj njihovega pomena.

Glavni odbor je zahteval, naj se v prvi vrsti uredijo vsa grobišča padlih borcev in žrtve fašističnega nasilja. Glavno vprašanje pri tem je koncentracija raztresenih grobov v večja grobišča na laže dostopnih krajih, ki jih je mogoče bolje urediti in laže obiskovati. Zdaj imamo v Sloveniji 494 grobov in grobišč. V primerjavi z drugimi jugoslovanskimi republikami je to število dokaj veliko, in kaže, da smo grobišča premalo združevali. Večji del grobišč je kljub raztresenosti urejenih, urediti pa jih bo treba še kakih 20 odstotkov.

Poseben problem je vzdrževanje grobišč. Ponekod za to skrbijo šole, druge Zveza borcev, urejajo pa jih samo občasno. Četudi zvezni zakon natančno določa obveznosti ljudskih odborov do partizanskih grobov, to dejavnost večina odborov zanemara.

Glede spomenikov je Glavni odbor težil, da bi jih postavili predvsem v zgodovinsko posebno pomembnih kra-

jih. Marsikje pa se to stališče ni uveljavilo, ker so organizacije, ki so zbirale sredstva, imele veliko samostojnost. Zato so v skladu s finančno močjo posameznih področij postavljali v manj pomembnih krajih velike in drage spomenike, druge pa zaradi pomanjkanja sredstev zelo skromna obeležja, ali pa so kraji sploh brez spominskih znakov. Tudi umetniška vrednost posameznih spomenikov ni bila zadovoljiva. Z ustanovitvijo strokovne spomeniške komisije se je stanje izboljšalo. Zdaj imamo v Sloveniji nad 500 večjih spomenikov, število uporabnih spominskih objektov, posvečenih NOB, pa je razmeroma zelo majhno.

NOB V KNJIGI IN UMETNIŠKI PODOBI

Izdajanje knjig s tematiko iz NOB je bilo ves čas po vojni priložnostno in brez enotnega programa. Nobena slovenska knjižna založba ni imela v svojem programu knjižnih zbirk s tematiko NOB. Če pa je ponekod prišlo do takih poskusov, so kmalu zamrli.

Od osvoboditve do leta 1959 je izšlo v Sloveniji 189 knjig s tematiko NOB. Založbe so si predvsem želele del znanih in že uveljavljenih piscev, zato dostikrat mlajši in manj znani niso našli založnika za svoja dela. Zaradi tega je Glavni odbor ustanovil zavod »Borec«, ki je od ustanovitve izdal že 45 del, od tega 27 del domačih avtorjev. Iz srbohrvaščine je bilo prevedenih 14 del. Da bi vzbudil večjo ustvarjalnost, je Glavni odbor ustanovil Kajuhove nagrade za najboljša literarna, likovna in glasbena dela s tematiko NOB. Nadalje je zavod »Borec« organiziral snemanje partizanskih pesmi na gramofonske plošče. Pesmi poje Invalidski pevski zbor.

Poleg knjižnih izdaj izdaja zavod »Borec« mesečno revijo »Borec«, ki je glasilo Glavnega odbora. Revija izhaja že 13 let. Poleg literarnih memoarskih zapiskov ter ostalega prinaša tudi prispev-

NAROČNIKE IN BRAVCE PROSIMO,

da nam oprostijo, ker je pričujoča številka revije »Borec« izšla s precejšnjo zamudo. To se je zgodilo zato, ker smo morali počakati na republiško skupščino Zveze združenj borcev NOV, ki je bila 3. julija t. l. V tej številki vam posredujemo v nekoliko skrajšani obliki celotno gradivo s te skupščine.

UREDNIŠTVO

ke iz sodobnega boja za osvoboditev kolonialnih narodov ter vesti in prispevke iz organizacije. Leta 1961 je zavod začel izdajati tudi mladinsko mesečno revijo »Kurirček«, ki ima zdaj že 30.000 naklade. Pokazalo se je, da mladino zelo zanima ta vrsta čtiva in da je torej bila taka revija nujno potrebna.

Vojno-zgodovinski institut JLA izdaja »Zbornike dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni« v srbohrvaščini. Muzej revolucije v Ljubljani pa je izdal dve knjigi fotografij. Institut za zgodovino delavskega gibanja izdaja »Prispevke za zgodovino delavskega gibanja« in »Zbornik dokumentov« v slovenščini. Poleg tega izdajajo nekatere organizacije razna manjša dela in kronike. Tudi v časopisih in revijah izhajajo razni krajši odlomki in članki.

Nekatera dela s tematiko NOB so zelo pomanjkljiva. Vse dogajanje se osredotoči samo na NOB, prezre pa se zorenje revolucionarnih sil in boj delovnih množic pred vojno, ki ga je vodila KPJ. Druge pa se kažejo nezdružene ambicije avtorjev, ki iz njihovih del diha želja po lastnem uveljavljanju.

Doživetja iz ljudske revolucije so našla odraz tudi v kiparskih in slikarskih delih. Da bi povečal zanimanje umetnikov za to področje je Centralni odbor Zveze borcev pred leti ustanovil poseben sklad, s katerim se odkupujejo likovna dela. Filmska proizvodnja pri nas v Sloveniji je dala od osvoboditve do danes 10 celovečernih igranih filmov s tematiko NOB ter nekaj kratkometražnih dokumentarnih. V primerjavi z drugimi republikami je to število dokaj nizko, pa tudi s kvaliteto ne moremo biti zadovoljni.

Radio in televizija sta delovala v smeri popularizacije bolj uspešno. Poleg redne radijske oddaje »Se pomnite, tovariši?« je radio spremljal razne proslave ter predvajal igre in daljše sestavke s področja NOB.

Pouk zgodovine NOB še ne ustreza

Poseben problem je pouk zgodovine NOB po šolah. Snov je metodološko slabo obdelana. Predavanja so obremenjena z datumi in naštevanjem dejstev, premalo pa je poudarka na moralnem vrednotenju. Namen zgodovine naj bi ne bil ta, da se učenci samo seznanijo z dejstvi, dogodki in osebnostmi, ampak tudi z gibanjem družbe in njenimi zakonitostmi. Tako stanje pri pouku zgodovine je delno posledica pomanjkanja ustreznih učbenikov in čitank, pa tudi neiznajdljivosti predavateljev.

Lani so opravile organizacije Zveze borcev v sodelovanju z drugimi družbenimi organi ali organizacijami veliko delo pri organiziranju proslav 20-let-

nice revolucije. Proslave v Ljubljani se je udeležilo nad 200.000 ljudi. Večje proslave so bile v Brdih, Žužemberku, Črnomlju, na Poljanah ter v Grazu. Večje število Slovencev je sodelovalo pri proslavah v drugih republikah, tako v Titovem Užicu in na Sutjeski. Uspešna oblika je tudi »Vlak bratstva in enotnosti«, ki je lani popeljal nekdanje slovenske izgnance v Srbijo, letos pa nekdanje gostitelje v Slovenijo. Poleg tega je nekaj, lahko rečemo, že tradicionalnih športnih prireditev, kakršne so na primer »Pohod ob žici okupirane Ljubljane«, »Pohod po poteh goriške fronte«, »Po poteh partizanske Jelovice«, »Po poteh 14. divizije« itd.

Podatki o organizaciji Zveze borcev NOV Slovenije

Konec leta 1959 je Zveza borcev po sklepu Centralnega odbora izvedla temeljit popis in anketo članstva. Pri tem je sodelovalo na tisoče članov. Popis je pokazal nekatere značilnosti, ki jih bo treba upoštevati pri prihodnjem delu. Po podatkih, dobljenih s popisom, je v Sloveniji 108.905 članov ZB, od tega 39.210 žensk. Povprečna starost znaša 49 let. Nepopolno osemletko ima 63 % članov, nepopolno srednjo šolo 30 %, srednjo šolo 5 %, višjo in visoko šolo pa 2 %. V NOV je bilo ranjenih 13.329 članov, borcev je bilo 44.832, v internacijah in zaporih pa je bilo 27.095 članov.

Osnovnih organizacij je v Sloveniji 1008. Drugače so organizacije razdeljene v skladu z upravno razdelitvijo na 65 občinskih in 8 krajevnih organizacij. V odbore osnovnih organizacij je bilo izvoljenih 8163 članov, v občinske odbore 1638 članov, v okrajne odbore 277 in v glavni odbor 57 članov. V razne komisije in druge organe organizacije je vključenih nad 4000 članov, tako da je v Zvezi borcev

družbeno aktivnih nad 14.000 njenih članov.

Značilno je za vse organizacije v zadnjih letih občutno povečanje dela odborov. Glavni odbor in okrajni odbori so oddali mnogo dela občinskim in osnovnim organizacijam. Opazi se lahko veliko zanimanje članstva za delo svoje organizacije. Tako se je zadnja leta vključilo v Zvezo borcev nad 6000 novih članov, udeležba na občnih zborih je velika.

Sekcija internirancev

Sekcija je bila ustanovljena na osnovi sklepa III. plenuma CO ZB NOV Jugoslavije junija 1959. Njen obstoj in delo sta v Sloveniji znatno razgibala bивše zapornike, internirance in deportirance.

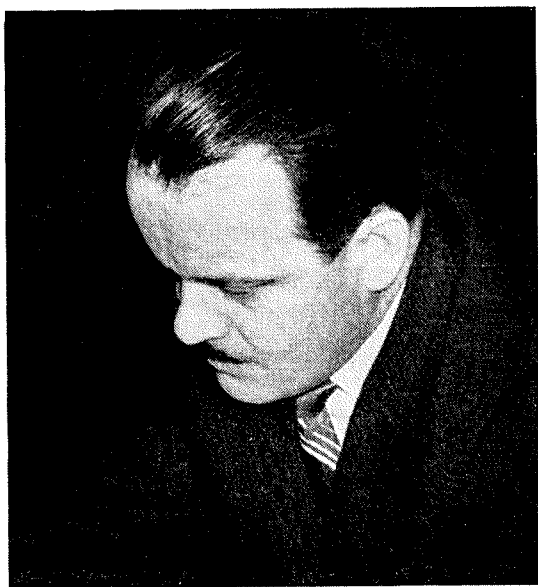
Prvo obdobje je sekcija delovala predvsem na organizacijskem področju. Nastala so okrajna in občinska vodstva sekcij, ki so se takoj lotila dela. Med najvažnejšimi naloga-

mi je bilo in je tudi še zdaj zbiranje in urejanje zgodovinskega gradiva, skrb za človeka in organizirana pomoč pri urejanju raznih, doslej neresenih socialnih vprašanj.

Naslednja leta pa je delo sekcije že slonelo na letnih delovnih programih, ki so povežali aktivnost republiškega, okrajnih in občinskih vodstev sekcije v organizirano celoto. Ko je sekcija iskala načinov in poti, da bi uspešneje povežala in aktivirala svoje člane, se je leta 1960 odločila za popis, ki naj bi pokazal, kje vse so bili naši ljudje med vojno zaprti, internirani ali deportirani. Hkrati bi se na podlagi teh podatkov ustanovile skupine za proučevanje posameznih taborišč ali ječ. Popis je zajel kakih 90 odstotkov vseh oseb, ki pridejo za to v poštev, in pokazal, da so bili Slovenci med vojno internirani v 723 krajih (14.974 oseb), zaprti v 310 krajih (15.966 oseb), izseljeni v 453 krajih (3298 oseb), mnogo pa je bilo tudi konfiniranih.

Vodstva sekcij in skupine za posamezna taborišča so začele s pomočjo evidence na podlagi popisa načrtno zbirati spomine in podatke, ki naj bi ohranili zgodovini tudi to stran naše NOB. Za večino internirancev in zapornikov so bila taborišča in ječe posledica aktivnega in organiziranega dela za NOB. Ti ljudje so v posebno težavnih okoliščinah nadaljevali boj, ki so ga začeli doma. Tako zadržanje naših ljudi po ječah in tabo-

*Tovariš
Ivan
Maček-
Matija,
ki mu
je skup-
ščina Zveze
združenj
borcev
NOV
Slovenije
izrekla
kot
dolgo-
letnemu
predsedniku
GOZB
toplo
zahvalo*

riščin je bilo posledica velikega vpliva in vzgojnega dela ter boja Komunistične partije.

Z namenom, seznaniti zlasti mladino s trpljenjem in bojem internirancev in zapornikov, je bila leta 1960 odprta razstava »Okupatorjevi zapori in taborišča«, ki jo je pripravil Muzej revolucije v Ljubljani. To razstavo si je samo v Ljubljani ogledalo nad 25.000 ljudi, v drugih krajih pa še 55.000. Knjiga vtisov prča, da je bila razstava potrebna, lepo sprejeta in učinkovita.

Druga oblika zgodovinske dejavnosti sekcije je bila pobuda za snemanje televizij-

skih filmov o nemških taboriščin. Pri snemanju teh filmov so sodelovale tudi skupine bivših internirancev iz teh taborišč. Pripravljajo tudi skupen film o vseh nemških taboriščin.

Poleg tega je v zadnjem času zavzelo zelo širok razmah pisanje spominov za zbornike o posameznih taboriščin. Samo v zadnjem letu je prispelo na republiško sekcijo okrog 300 daljših in krajših zapiskov. Veliko gradiva je tudi pri okrajnih in pri nekaterih občinskih sekcijah.

Že pred ustanovitvijo sekcij so organizacije ZB in ljudski odbori uredili in zaznamovali pomembnejše objekte in grobišča. Zdaj pa je v teku akcija za ureditev grobišč naših internirancev v severni Italiji.

Na pobudo sekcije se je zadnja leta povečala tudi tovrstna publicistična dejavnost ter število prispevkov v časopisih in revijah.

Nadaljnja oblika dejavnosti sekcije so srečanja bivših internirancev in internirank v republiškem in mednarodnem merilu ter obiski bivših taboriščnikov v nekdanjih taboriščin. Predstavniki sekcije sodelujejo tudi pri delu za priznanje posebne delovne dobe.

PREDSEDSTVO ZVEZE ZDRUŽENJ BORCEV NOV SLOVENIJE

Na skupščini Zveze združenj borcev, ki je bila 3. julija t. l., so bili izvoljeni v predsedstvo te organizacije naslednji tovariši:

Jože Benigar, Milan Bevc, Stane Bizjak, Jože Borštnar, Boris Čizmek, Slavko Furlan, Lojze Herman, Janez Japelj, Olga Kastelic-Marjetka, Jože Klanjšek-Vasja, Franc Krese-Coban, Vida Kulovec, Zora Maležič-Tina, Franček Mirtič, Ciril inž. Mravlja, Janko Rudolf, Stane Runko, Mile Smolinsky, Ferdo Šetrajčič, Ive Šubic in France Sušteršič.

V nadzorni odbor pa so bili izvoljeni: Alojz Žokalj, dr. Daša Benedik, Ivan Kovačič-Efenka, Micka Fajdiga-Mihajlovič in Janez Goltnik.

Predsedstvo je takoj po koncani skupščini izvolilo za predsednika Janka Rudolfa, za podpredsednika Franca Kreseta-Cobana, za tajnika pa Staneta Bizjaka.

Rojstvo Tomšičeve brigade

V POZNI pomladi in zgodnjem poletju 1942 se je pri nas v Sloveniji kot tudi drugod po Jugoslaviji osvobodilno gibanje močno razmahnilo. Posebno na ozemlju »Ljubljanske pokrajine«, ki jo je zasedla italijanska vojska, so zrasli številni bataljoni in odredi, ki jih je Glavno poveljstvo povezovalo v grupe odredov. Partizanske enote so prisilile okupatorja, da je umaknil svoje posadke iz manjših krajev. Tako je nastalo prvo slovensko osvobojeno ozemlje.

Partizanske enote v »Ljubljanski pokrajini« so se znašle nekako spontano v obrambi. Razporejene so bile v manjših oddelkih na robovih silno razvejanega osvobojenega ozemlja, ki so ga sekale ceste in

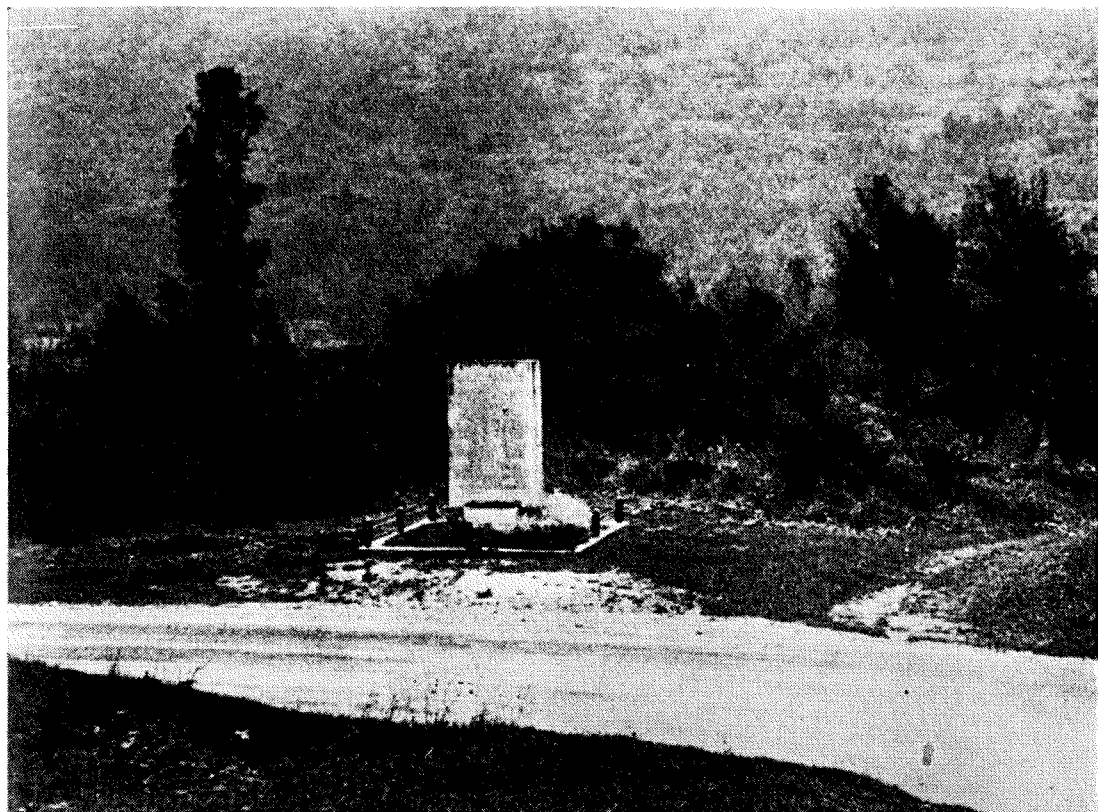
železnice s sovražnimi posadkami. Razvoj osvobodilnega boja je terjal nove oblike boja: koncentracijo razpršenih čet in ustanovitev udarnih, gibljivih enot. Odredi kot teritorialne enote so že odigrali vlogo v mobilizaciji ljudskih množic za boj proti okupatorju. Končno pa je terjal reorganizacijo tudi pojav oboroženih skupin slovenske reakcije.

Vse te ugotovitve so povzročile, da se je v vodstvu našega osvobodilnega gibanja porodil sklep o ustanovitvi brigad. Poletna italijanska ofenziva je izvršitev tega sklepa za nekaj tednov odložila. Takoj po končanem prvem ofenzivnem sunku so nastale tri slovenske brigade: brigada Ljube Šercerja, Matije Gubca in Ivana

Cankarja... Nekateri uspehi, ki jih je dosegel sovražnik proti našim manjšim in razpršenim enotam so potrdili, da je reorganizacija nujna.

Prva slovenska brigada pa je nastala že pred ofenzivo. To je bila »Prva proletarska brigada Tonea Tomšiča«, katere rojstvo beleži zgodovina 16. julija 1942 v kočevski vasi Cesta. Zamisel o njeni ustanovitvi pa je nastala že precej prej.

Prvi zametek kasnejše brigade pomeni »leteča patrolja«, ki je nastala v začetku aprila 1942, ko je Stanko Semič-Daki odšel s skupino partizanov na področje Mokrec-Krim z namenom, v neposredni bližini Ljubljane vznemirjati sovražnika. V tej skupini so bili izbrani, dobro oboroženi partizani. Zaradi uspehov, ki jih je skupina imela v bojih, je štab III. grupe odredov z naredbo dne 24. aprila preimenoval »le-

V vasi Cesta na Kočevskem je bila 16. julija 1942 ustanovljena I. slovenska narodnoosvobodilna brigada »Tone Tomšič«. Spomin na ta dogodek je ovekovečen s spomenikom, ki ga vidimo na sliki

tečo patroljo» v »Proletarsko udarno patroljo« ter partizanom dovolil nošenje znaka srpa in kladiva na peterokrakih zvezdah na pokrivalih. Že 29. aprila 1942 pa je iz te patrolje nastala »Proletarska udarna četa« (ukaz štaba III. grupe odredov). Poleg partizanov iz prejšnje »Proletarske udarne patrolje« so prišli v četo prostovoljci iz vseh enot III. grupe odredov.

Spričo nadaljnjih uspehov te čete je pri vodstvu osvobodilnega gibanja nastala zamisel o večji enoti, o bataljonu, ki bi se bojeval podobno kot četa, ne glede na ozemlje, kjerkoli, kjer bi bilo potrebno. Glavno poveljstvo je izdalo 1. junija 1942 ukaz o ustanovitvi »Prvega proletarskega bataljona Toneta Tomšiča« — v spomin na tovariša Toneta Tomšiča, organizacijskega sekretarja CK KPS, ki so ga ustrelili italijanski fašisti v Gramozni jami 21. maja 1942. Ustanovitev bataljona je Glavno poveljstvo zaupalo štabu III. grupe odredov.

Zaradi organizacijskih priprav in težavne zveze med enotami je bil bataljon ustanovljen šele 14. junija 1942 blizu Ambrusa v Suhi krajini. Komandant bataljona je postal Stanko Semič-Daki, komandir dotedanje »Proletarske udarne

čete«. Razen te čete, ki je postala jedro bataljona, so bataljon okrepili s prostovoljci iz enot III. grupe odredov. Prvi in peti bataljon Notranjskega odreda sta morala dati v bataljon po en najboljši vod in po nekaj prostovoljcev, oboroženih z najboljšim orožjem. Menda ni potrebno posebej omeniti, da so bili partizani v bataljonu, razen redkih izjem, člani in kandidati KP ali člani SKOJ.

Zgodba o praporu

Glavno poveljstvo je sklenilo poslati novi enoti, ki naj bi bila najboljša slovenska partizanska enota, tudi zunanji znak, lepo izdelano proletarsko zastavo. Naročilo, naj organizira izdelavo primerne prapora, je prejela Centralna tehnika, njeno vodstvo pa je nalogo zaupalo tovarišu Vlastu Kopaču, tedanjemu študentu arhitekture, ki je tedaj delal v dokumentarni tehniki. Vlasto Kopač se je nemudoma lotil naloge. Napravil je načrt za drog, za okrasek vrh droga in za sam prapor. Drog in okrasek v podobi srpa in kladiva je izdelal pasarski mojster Lojze Žmuc, ki je imel delavnico na sedanji Titovi cesti. Ves nastavek je napravil iz zlitine tombaka, ki ga je po-

zlatil in vanj vdela večje število drobnih rdečih umetnih draguljev češke izdelave. Te kamne je imel v svoji delavnici za okras monštranc. Delal je sam v popoldanskih urah, da ga ne bi videli delavci. Prapor sam pa je na rdeči svili izvezla vezilja Ježkova, ki je imela delavnico v sedanji Nazorjevi ulici.

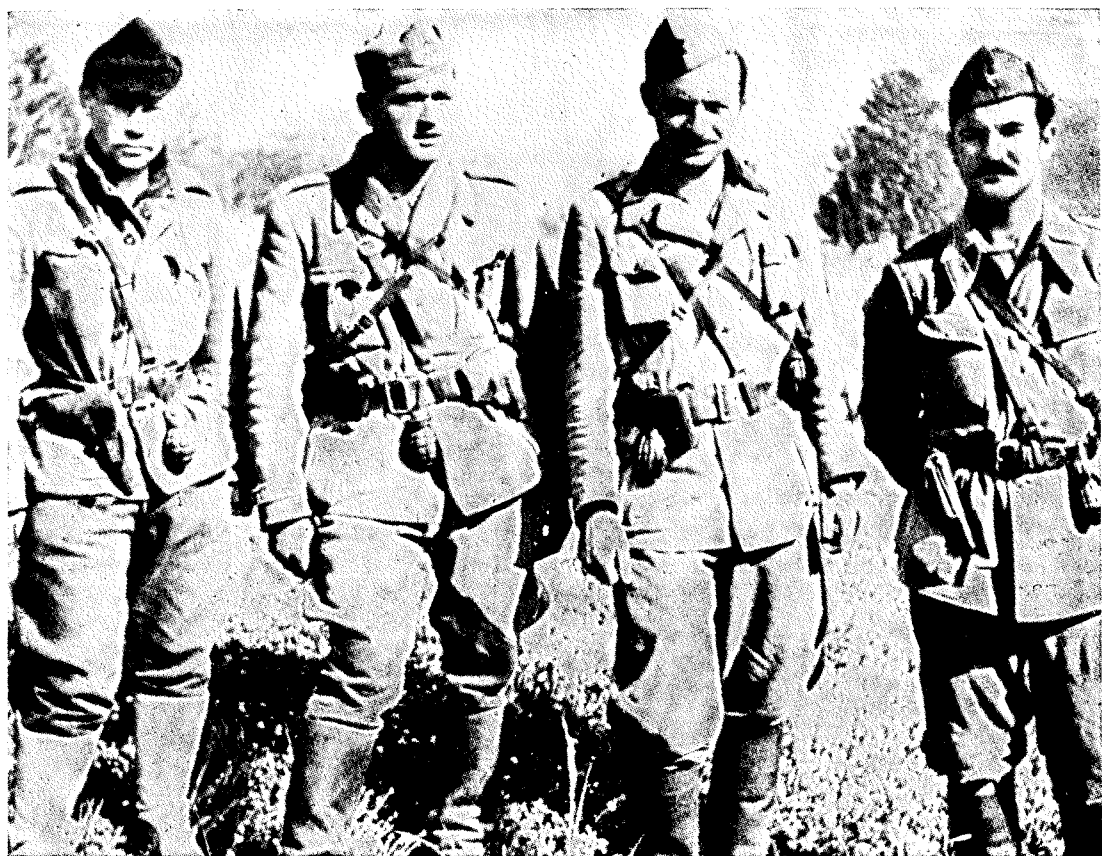
Oba obrtnika sta svoje delo hitro opravila in izročila izdelka Kopaču, ki je prapor poslal po zvezi preko Centralne tehnike na osvobojeno ozemlje. Toda »Proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča« ni nikoli videl svojega prapora. Medtem se je namreč začela italijanska ofenziva na Rog, bataljon se je neprestano premikal. Prapor je na poti iz Ljubljane običal v bunkerju blizu Pugleda. Medtem je tudi že iz bataljona nastala brigada, prapor pa je imel napis »1. slovenski proletarski bataljon Toneta Tomšiča«. Konec avgusta 1942 so bunker zaradi izdajstva odkrili sardinski grenadirji in zaplenili tudi prapor ter se z njim slikali. Potem so ga poslali v Ljubljano, kjer so ga razstavili v izložbi sedanje trgovine »Dom« na Titovi cesti. S tem so hoteli pokazati, da je partizanstvo v razsulu in da je to čisto komunistično gibanje.

Vest o zaplenbi prapora se je razširila med Ljubljančani in prišla tudi na uho tistih, ki so ga izdelali. Pasar Žmuc je cstanek draguljev brž vrgel v Ljubljano. Če bi te dragulje našli v njegovi delavnici, bi pomenili neovrgljiv corpus delicti. Dva dni je pričakoval, da pridejo ponj, saj je bilo očitno, da je mogel prapor izdelati le Žmuc. Tudi številni arhitekti so v praporu videli delo Kopačevih rok, med njimi tudi Plečnik. Vendar ni nihče znil. V italijanskih vojaških in fašističnih krogih so domnevali, da so prapor poslali slovenskim partizanom iz Sovjetske zveze. Nikakor niso mogli verjeti, da so lahko umetniško tako dovršen prapor izdelali kje na Slovenskem.

Potem so prapor poslali v Italijo kot trofejo. Menda je ta trofeja še zdaj v vojaškem muzeju v Rimu.

Konec avgusta 1942 so sardinski grenadirji zaplenili zastavo in se z njo fotografirali

Komandanti prvih štirih slovenskih brigad: Ivan Lokovšek-Jan, Jože Klanjšček-Vasja, Jože Malnarič-Križevski in Dragan Jeftić

Brigada prostovoljcev — proletarcev

Ukaz o ustanovitvi »Proletarske udarne brigade Toneta Tomšiča« je izdalo Glavno poveljstvo 30. junija 1942. Vendar je spet trajalo dobrih 14 dni, preden je bila brigada formalno ustanovljena. Za njenega poveljnika je bil določen Ivan Jakič-Jerin, namestnik komandanta III. grupe odredov, za komisarja pa tovarišica Mica Šlandrova, ki je prišla iz Ljubljane.

Ivan Jakič-Jerin pripoveduje, kako je prejel ukaz o imenovanju dan pred začetkom italijanske ofenzive na Krim. Preko kočevske železnice je odšel v Suho krajino, kjer se je mudil »Proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča«. Od vseh strani so pri-

hajali iz enot prostovoljci v brigado. Med njimi je bilo največ delavcev in študentov, nekaj malega tudi kmetov. Bataljon se je s kamionom prepeljal iz Ambrusa na Smuko. Tudi med formiranjem je brigada bila neprestane boje z italijansko vojsko in fašisti. Ti so vdirali na Rog in v Suho krajino, da bi z nasilnim ogledništvom pripravili tla za bližnjo ofenzivo.

Glavno poveljstvo je name-ravalo ukazati brigadi, naj napade italijanske čete, ki so se zbirale okoli Kočevja za ofenzivo na Rog. Toda ta načrt je zaradi italijanske premoči odpadel. Brigada se je razdelila na manjše skupine in napadala italijanske čete v hrbet med njihovo ofenzivo na Rog. Med drugim so deli brigade sodelovali pri napadu na postojanko v Ratežu ob cesti Novo me-

sto—Šentjernej. Ob koncu ofenzive pa se je brigada zbrala in odšla proti Ljubljani, kjer je opravila več akcij. Med drugim je napadla ter zažgala večko papirnico.

Izbir partizanov za brigado Toneta Tomšiča je Glavno poveljstvo posvečalo veliko pozornost. Karl Pirc, ki zdaj živi v Ljubljani, pripoveduje, kako je prišel v Tomšičevo brigado.

Še ne dvajset let star je odšel konec maja 1942 iz Šutne, kjer je doma, v Gorjanski bataljon. Po poklicu je bil čevljarški vajenec. Že pred odhodom k partizanom je pomagal narodnoosvobodilnemu gibanju z raznimi prispevki in razširjanjem propagandnega gradiva. Kot čevljarja so ga v Gorjanskem bataljonu nemudoma zaposlili v čevljarški delavnici. Toda Pirc si je želel

bojev. Nekega dne je prišel v bataljon Tone Sušteršič-Tine Železnik. Takrat se je po dolgem času zbral ves Gorjanski bataljon.

Tone Sušteršič je zbranim partizanom pripovedoval o ustanovitvi brigade Toneta Tomšiča, o njenih nalogah in opremi ter oborožitvi. Dejal je, da bo brigada dobila najboljše pehotno, pa tudi težko orožje. Pripovedoval je tudi, da se že delajo uniforme za brigado, da bo brigada gibljiva in ne bo vezana na nobeno področje. Kdor se javi v brigado, lahko vzame od orožja in opreme tistih, ki ostanejo v Gorjanskem bataljonu, vse, kar mu je všeč. Tudi Pirc je vzel svojemu sovaščanu rumeno žandarsko karabinko, torbico za naboje in opasač ter stopil v vrsto. Javila se je skoraj tretjina bataljona.

Novinci, zdaj že drugič prostovoljci, so odšli proti »Fabriki« na Gorjancih, kjer so cel teden čakali Belokranjce. Potem je prišel z Gorenjskega še Šiškov bataljon. Partizani tega bataljona so bili bosi, strgani, sestradani in do smrti utrujeni, toda odlično oboroženi. Mnogi so nosili tudi po dve puški, mitraljezov pa je bilo sorazmerno kar preveč. Zato so del orožja dobili bodoči Tomšičevci. Ta del brigade je nato sodeloval pri napadu na Ratež.

Kasneje je Tomšičeva brigada izgubila naziv »Proletarska«. O tem je bilo že dosti napisanega. Naj na kratko povzamemo vzroke: Zaradi političnih momentov, predvsem zaradi zaveznikov v Osvobodilni fronti, se je zdelo, da je morda nošenje srpa in kladi-va na zvezdi, pa tudi sam na-

ziv »proletarski« nekoliko sektaški. Vrhovni štab je z depešo sporočil, naj bo brigada »11. narodnoosvobodilna udarna brigada«. Takrat so šteli brigade v splošno jugoslovanskem merilu, medtem ko so jih kasneje v okviru vsake poveljne republike, oziroma vsakega Glavnega štaba. Te depeše pa slovensko Glavno poveljstvo ni prejelo in tako Tomšičeva brigada nikoli ni nosila tega naziva. Postala pa je 1. slovenska narodnoosvobodilna udarna brigada Tone-
ta Tomšiča. Šele po vojni je dobila spet naziv »proleterska«, kar je tudi vedno bila.

(Po pripovedovanju
Ivana Jakiča-Jerina,
Karla Pirca in Vlasta
Kopača ter po Zbor-
niku dokumentov na-
pisal M. P.)

France Kosmač:

Desem vstaje

(Zborna recitacija)

Prvi glas: Tovariši, gori Rašica!
Zbor: Njen plamen je pekoč in vroč.
Drugi glas: Tovariši, kot plamenica
naj nam posveti v sužno noč.

Prvi glas: Pokonci, ni poti nazaj!
Zbor: Za svet enakosti, pravice
prižgimo rdeče plamenice:
k orožju! Vsi na položaj!

Prvi glas: Pokonci! Ni poti nazaj!
Zbor: Kdor gleda v svet s ponosno glavo,
kdor nosi v prsih srce pravo —
k orožju! Vsi na položaj!

Drugi glas: Tovariši, v Gramozni jami
se talci bijejo za nas.
Pokažimo, da niso sami,
da v nas odmeva njihov glas.

Zbor: Pokonci, ni poti nazaj!
Naj vodi nas pogumnih sreča,
kot talcev kri — zastava rdeča:
k orožju, vsi na položaj!

Tovariši, z bodečo žico
ne bodo ubili nam srca.
Kakor pepel ognjeno ptico
upor svobode luč pozna.

Da bi rešili Toneta Tomšiča

PRED 21 leti so fašistični policisti s pomočjo izdajalcev prišli tovariša Toneta Tomšiča, organizacijskega sekretarja KP Slovenije. To je bil za narodnoosvobodilno gibanje v Sloveniji hud udarec, saj je tovariš Tomšič nosil veliko breme organizacijskih nalog KP in OF. Med drugim je bil Tone Tomšič tudi eden izmed glavnih organizatorjev za naš ilegalni tisk in ponarejanje okupatorskih dokumentov, kar je bilo za NOB velikega pomena. (Ena izmed znanih ilegalnih tiskarn v Ljubljani je po smrti Toneta Tomšiča dobila po njem ime.)

V naši tiskarni »Tunel« smo marca 1942 prejeli ukaz, naj natisnemo oziroma ponaredimo dokument, s pomočjo katerega bo naša Varnostno-obveščevalna služba pod krinko Gestapa »dvignila« iz ljubljanskih zaporov tovariša Toneta Tomšiča ter ga odpeljala v svobodo. Nismo vedeli, da omenjeni dokument ponarejamo za rešitev tovariša Tomšiča; tovariš Ščuka, ki nam je prinesel vzorec in kliše, pa nas je odločno opozoril, da moramo nalogo opraviti najbolje, ker da gre za usodo enega izmed naših vodilnih tovarišev.

Tovariš Stane, vodja naše tiskarne, je takoj pričel delati. Kliše, ki smo ga prejeli, ni bil najbolje izdelan. Morali smo ga poglobiti z dleti. To je bilo potrebno tudi zato, ker naš stari »tigr« na nožni pogon ni bil dovolj natančen in je bilo z njim težko doseči tiskarske finese. Ustrezen papir smo imeli, vendar smo morali pri poskusih z njim zelo varčevati. Ne vem točno, mislim pa, da smo napravili okoli 25 poskusnih odtisov. Pri tem smo ponovno popravljali kliše, uravnavali ton barve itd. Delali smo vso noč. Proti jutru je bil dokument pripravljen in natisnjen. Bili smo prepričani, da nam ga je uspelo natančno ponarediti. V zgodnjih jutranjih urah je spet prišel Ščuka, vzel ponarejeni »bianco« formular (ki je bil seveda opremljen tudi s potrebnimi

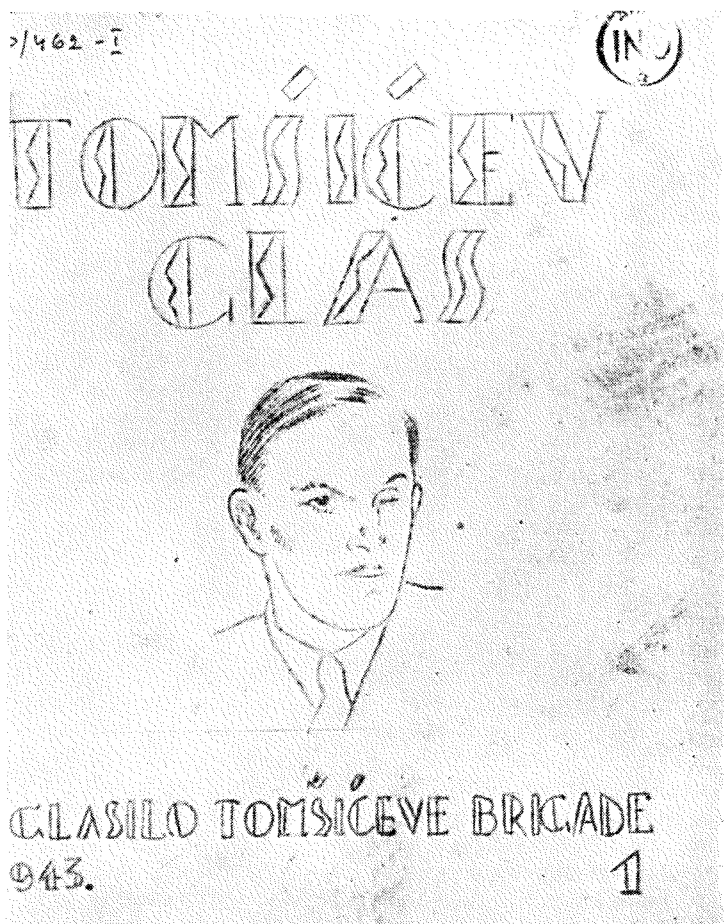
žigi Gestapa ter podpisi) si ga dolgo ogledoval in nazadnje z njim odhitel.

Nekaj dni kasneje sem se na dogovorjenem kraju sestal s tovarišico Lojzko (narodni heroj Majda Vrhovnik). Ta je vzdrževala zveze med našo tiskarno in Centralno tehniko ter CK. Ko sva se pozdravila, mi je s solznimi očmi dejala: »Zaman ste delali, Tone je izgubljen.« S strahom sem jo vprašal: »Ali je krivda na dokumentu?« Lojzka mi je odgovorila: »Ne, pomirite se, drugje se je zataknilo.« Na tem sestanku potem nisva več govorila. Pretresla me je usoda velikega človeka naše revolucije

Ko sem se s tega sestanka vrnil v »Tunel«, sta bila tam tovariša Stane in Jože. Povedal sem jima, da smo dokument ponarejali za rešitev tovariša Toneta Tomšiča, da pa se rešitev ni posrečila. Stane je molče vzel kliše, s katerim se je toliko mučil, in ga treščil ob tla.

Junija 1942 smo tiskali znano tretjo številko »Dela«, ki je bila v uvodu posvečena herojskemu liku tovariša Toneta Tomšiča, ustreljenega 21. maja 1942 v Ljubljani. Spet smo imeli opraviti s klišejem, tokrat z originalno sliko tovariša Tomšiča. Delali smo brez besed in se izogibali pogledu nanjo. Če se ne motim, smo tisto številko »Dela« natisnili v 4000 izvodih.

Jure

Glasiilo Tomšičeve brigade je bil »Tomšičev glas«, katerega naslovno stran vidimo na sliki

Sovražnik ali človek?

LUKNJA, jama, zemljanka — ne vem, kako bi bolje dejal, partizani so rekli bunker — je bila še skoraj prav taka kot med vojno. Le sredi stropa sta bila dva trama malo nalomljena. Tam so bile hrastove deske upognjene, skozi vrzeli pa se je vsipal droben pesek, za četrto metra se ga je že nabralo na tleh. In deske desne stene je pesek nekoliko odrinil, tudi tam je pesek silil v luknjo.

Somrak podzemeljske kleti. Le v prednji steni je bila majhna lina — otroška glava bi šla komaj skozi — čez se je spuščalo resje, vmes pa je prodirala dnevna svetloba.

»Tu bi še en dan težko vzdržal,« sem dejal.

»Pet nas je bilo notri, pol leta,« se je nasmehnil Tone. Pripeljal me je bil gledat medvojno bivališče tamkajšnjih aktivistov, ki smo jim takrat rekli terenci.

Pet! Luknja je bila kake tri metre dolga in prav toliko široka. Samo ob desni steni si mogel stati vzravnano, ob levi pa še upognjen ne.

Stopil sem k lini in z roko odrinil resje. Kako dobro mi je dela lisa belega dne. Oči so mi šinile po peščenem pobočju navzdol. Spodaj so bila ravna tla peskoloma, na koncu tega tri, štiri drevesa, za temi gozdna pot. Če bi šel kdo po poti, bi ga lahko z migom prsta priklical, tako blizu je bila. Naprej so ležali lazi, med njimi se je vila bela avtomobilska cesta, še dalje, spet na gozdnem pobočju je tekla železnica. Skozi lino se je videlo na majhen viadukt.

»Pri tej lini je podnevi zmeraj eden stražil,« je povedal Tone. »Nismo se izmenjavali po urah, kakor to delajo stražarji,« je pravil dalje. »Brž ko se je eden odmaknil od line, je že drugi stopil k njej. Kakor riba za zrakom, če jo vržeš na suho, smo hlastali za tisto liso belega dne in za tistim, kar se je v tej lisi videlo — vojaški kamion na cesti, vlak na viaduktu, dim sredi la-zov...«

Obmolknil je za hip. Oba sva se zamislila v preteklost, v tiste vznemirljive vojne dni.

»Kolikokrat so šli Nemci ali beli po tej poti! S cevjo bi jih lahko skoraj lahko zade-

li, če bi pomerili po njih, pa nismo smeli streljati. Saj smo bili mi divjad, ne oni. Zada-j, na pobočju sosednjega hriba je še ena pot. Od tam smo jih slišali. Beli so se zmeraj drli, se klicali med sabo ali streljali, vrag vedi kaj.«

»Kako vam je bilo pri srcu ob takih primerih?« sem vprašal.

Ni odgovoril na vprašanje. »Vseh šest mesecev, ko smo bili tu, so po okoliških gmajnah stikali za nami,« je pravil. »Slutili so, da moramo biti tu nekje, a da smo se jim tako na nos usedli, si niso mislili. To nas je rešilo. Zmeraj so iskali globlje v gozdu, više v hribu. Mi pa kakor zajci v grmu: Ali bo šel pes naprej, ali bo zavohal sled?

Včasih je koga zaneslo čez bunker. Skozi smrekce nad bunkerjem je peljala komaj vidna, skoraj že opuščena steza. Koraki, ki so zadoneli nad nami, so nam razodeli, da gre nekdo čez bunker. Včasih se je kateri na bunkerju tudi ustavil, morda zaradi razgle-da — na bunkerju se svet že odpre na laze, cesto in železnico — morebiti pa je pod sabo kaj slišal...«

»Kako vam je bilo,« sem spet vprašal.

»Tisti trenutek smo si komaj upali dihati, to mi lahko verjameš. Sape toliko v prsih, da nas je dušila, srce ni bilo več srce, temveč oven, s katerim zabijajo stebre. Saj nismo vedeli, kdo je. Je pes končno le prišel na sled? Štirje pari oči so se prilepili na tistega, ki je stal pri lini. Čudno, da nismo strli pušk, tako smo jih stiskali. Oddahnili smo se šele, ko je oni pri lini povedal: 'Br-tuc je'. Če pa onega ni spoznal, pa samo: 'Neki moški je, vrag vedi, kaj je iskal'. Mnogokrat pa tisti, ki nas je vznemirjal s svojimi koraki, ni zavil skozi peskolom, temveč je šel kar naravnost. Ob takih primerih nas je še dolgo dušilo, ker nismo vedeli, kdo je bil. Je bil kdo izmed belih? Nemec? Je odšel, ali čaka pajdaše?

Tu si bil kakor odrezan od sveta, nisi in nisi vedel, kaj je zunaj. Tista lisa dneva, ki je silila skozi lino, nas je premalo povezovala z življenjem zunaj. Koliko pa si videl skozi? Kakor skozi cev pri čarodeju. Kaj je zraven tega, kar se vidi skozi cev? Glasovi, ki so prihajali k nam, so nas bolj begali,

... Saj me ne vznemirja več, pozabiti pa le ne morem ...

kakor nam pravili, kaj je zunaj. Čakaj naj ti to povem...«

Pogled mu je šel vase, kakor da se je ves preselil v preteklost.

»Čez noč je zapadlo za prst snega,« je pravil. »Jutro pa je bilo sončno, kakor zrcalo se je svetilo. Skozi lino smo razločili belogardističnega stražarja na železniškem viaduktu, tako je bil zrak čist. Skrbelo nas je zaradi večera. Bomo mogli iz bunkerja, ne da bi napravili sledi v svežem snegu? Taka sled bi nas lahko stala življenje.«

»Slišiš, kako je v tej luknji tiho?« je vprašal. »Sliši se, ko se vsipa pesek skozi špranje. Kakor prah je droban, pa se vseeno sliši. Tistikrat pa je bilo tudi zunaj tako tiho, da smo slišali, kako se je v peskolomu vsipal pesek. Rekel bi, dan z vetrom vred se je strdil v led. Nenadoma pa je v tišino udarilo streljanje. Najprej puške, nato strojnica, nazadnje bombe. Dve, tri bombe, ali pa so bile mine. Potem pa spet puške in strojnica.

V trenutku smo bili tudi mi, kakor da smo se strdili v led, trdi, negibni. Samo sluh in misli so delale. Kje strelja? Zmeraj smo se tako spraševali, če se je v bližini oglasil kak strel. Tokrat pa ni šlo za posamezne strele, streljalo je, kakor da se je vnela bitka.

France je prvi odtajal led v sebi, splazil se je k izhodu. Za kakih deset centimetrov je dvignil pokrov, da bi bolje slišal, kod poka. Z zastajajočo sapo smo zrlili vanj.

— V grapi, je šepnil, ko je spustil pokrov.

Grapa je ležala v ravni črti od izhoda bunkerja, kakih tristo metrov niže. 'Tako blizu', nas je spreletelo. Rekel pa ni na to nihče nič. Zagrnili smo se v molk. Toliko glasnejše so bile naše misli. Drug za drugim smo jih slišali. Kdo strelja? Beli? Nemci? Spet hajkajo za nami? Bodo našli bunker?

Tišina. Čez kakšnih, pet, deset minut je vse utihnilo. A ta tišina je bolj bila po nas, kakor če bi rjoveli najtežji topovi. Saj nismo vedeli, kaj je zunaj. So oni v grapi, kdor so že bili, odšli, ali se bližajo bunkerju? Če nenadoma nasujejo bomb v bunker! Dvignil se bo pokrov, v svetli lisi bomo zagledali njihove spačene obraze, namerjene puške, roko, ki bo zamahnila z bombo...

Pomaknili smo se k izhodu. Če kaj zaslišimo, bomo planili ven. Vedeli smo, da se

iz take podzemeljske luknje ne rešiš kar tako. A vseeno je treba ven, če kaj pride, je treba ven. Brezpogojno ven!

Bunker je kakor večja rakev. A tako tesen in nizek se nam še nikoli ni zdel kakor tiste trenutke.

Koliko časa je minilo po tistem streljanju? Kdo bi vedel. Nenadoma je od nekje prineslo zamolkel, izmučen glas: Pomagajte! In spet: Pomagajte! Pomagajte!

Spogledali smo se, rekel pa ni prvi trenutek nihče nič. Vse telo se nam je spremenilo v sluh. Pomagajte! Glas in izgovorjava sta bila taka, kakor da ima tisti, ki kliče, nekaj v ustih, kakor da trga besede iz sebe.

— Morda je ranjen, je šepnil Albin.

Ta beseda nas je bolj vznemirila kakor sam klic. Ranjen? Najbrž je res ranjen, ker kliče na pomoč. A kdo? Križana gora, kdo? Partizan? Beli? Ali kdo izmed civilnih ljudi?

France je spet dvignil pokrov. Dolgo je zaman prisluškoval, potem pa je spet priplaval do nas tisti klic: Pomagajte! Sedaj, ko smo bili z ozko režo bolj povezani z zunanjim svetom, se nam je zdel glas še bolj trd, nenaraven, izgovorjava še bolj okorna, kakor da se nemi uči govorjenja.

— Pomagajte!

— V grapi je, je šepnil France, kakor tedaj, ko je streljalo. Spustil je pokrov.

— Najbrž je res ranjen, sem šepnil.

— A kdo?

Kdo?

— Nekoga bo že priklical, je dejal Jurij, naš sekretar.

— Ali se še spominjate Tončka, ki ga je zadelo pred tistim bunkerjem? Tedaj smo bili še v četi. V trebuh ga je zadelo. Obležal je tik pred žico, mi pa ne do njega. Koliko časa nas je klical? Če bi Bogdana ne bilo...

Tončka v tistem trenutku ne bi smel imenovati. Zaradi Tončka nas je začel neznan ranjenec še bolj vznemirjati.

— Treba bo pogledati, je rekel France, malce obotavljajoče. Pogledal je Jurija. Ta pa ga je strogo zavrnil:

— Zdaj, ko je dan — ali si nor!

Bunker je bil tako blizu ljudi — do prve hiše je komaj četrt ure, do trga pa še slabe pol ure ne — da se podnevi niti za hip nismo smeli pokazati zunaj. Ne samo beli in Nemci, tudi civilni ljudje so nam bili nevarni. Ako bi nas kdo videl, bi gotovo komu

povedal, morebiti niti ne z zlim namenom, a razneslo bi se naprej, psi bi lahko našli pravo sled. Podnevi še govoriti nismo smeli glasno.

— Pa če je partizan? je Albin trmasto ponovil. Jurij ga je zavrnil:

— Ga bo že kdo našel, saj je dan. Podnevi je tod okrog polno ljudi...

FRAN ROŠ:

Klic komunistov – robijašev

*Čujte klic naš iz temnic!
Še živimo, še trpimo,
po osveti hrepenimo
bledih in izžetih lic!
V zarjo zremo, ki še ni
jutra svojega rodila,
saj zakrila jo je sila,
ki življenju pije kri.*

*Kaznovani smo za greh,
ker svobodo smo ljubili
in smo kljubovali sili
tiranije v krutih dneh.
Za pravico vseh ljudi,
ki ustvarjajo plodove,
mi, obsojeni v okove,
proti zlu smo v borbo šli.*

*Tu krivica kuje nas,
da smo jeklo nezdroljivo,
da smo zvesti nezlomljivo,
da smo trši kakor čas.
Seme smo, ki že kali
v tisočih, ki bodo vstali
in naš boj nadaljevali
in razbili moč noči.*

*Vrata se odpro tedaj,
sonce ječo to obsveti,
da bi moglo nas oteti
v novega življenja maj.
Pesem zmage zašumi
čez grobé, poljubi mrtve,
maščevane bodo žrtve.
Pride dan, ki daleč ni.*

Zmanjkalo mu je glasu. Najbrž se je zagrizlo tudi vanj, kakor se je zagrizlo vame in druge: Kaj pa, če ga najde kak tak, ki bi ga ne smel?

Tesnobno smo strmeli drug v drugega.

France je spet dvignil pokrov. Tedaj je spet prineslo k nam glas kakor prej, samo da je bil ta glas sedaj bolj razločen, čist, kakor da je oni med tem nekaj izpljunil.

— Hilfe!

— Nemec je, je dejal Jurij nekam olajšano. Tudi drugi so se oddahnili. Kakor da je nekaj padlo z naših prsi. Tine je stopil k lini za stražo. Drugi smo plegli po po gradu. Samo Albin je obsedel. Spet je legel v nas tisti napeti mir, ki je bil naš nemi tovariš vsak dan. Čakaš, ali bo dan srečno minil. Poskušaš in se kdaj pa kdaj ozreš k stražarju pri lini. Včasih tudi malo zaspiš. Včasih kateri kaj pove, vpraša, a veliko se nam ne ljubi govoriti. Dan je dolg, do večera se lahko še marsikaj zgodi.

— Hilfe!

— — —

— Hilfe!

— — —

— Hilfe!

Vsake četrte ure je prodril skozi pesek nad nami ta klic. Morda pa vsakih pet minut, ne vem. Tistikrat nisem bil sposoben, da bi pravilno presojal čas. Če je kdo mižal, da bi zaspal, je morebiti odprl oči, komu je srce močnejše udarilo, Tinetu so oči za hip ušle k nam. Sčasoma pa nas je začelo vznemirjati. Kako bi ti razložil? Po malem, morebiti vsakih pet minut, ti pade vodena kaplja na glavo. Sprva se samo toliko zme niš za to, da se kdaj pa kdaj obrišeš. Pozneje bi te začelo vznemirjati. In če bi kapljalo nate kar naprej? Pravijo, da so v srednjeveških ječah tako mučili jetnike. Samo po kapljah so jim spuščali vodo na glavo. Jetniki so zblazneli od tega. Tudi nam je postalo tako, kakor da smo se pomaknili na rob blaznosti.

— Hilfe!

— — —

— Hilfe!

— — —

— Hilfe!

Sprva smo dušili vznemirjenost: Saj je Nemec. A izpod tega je sililo: človek kliče. Človek! Saj je to človeški glas. Tuja beseda, ki smo ji v začetku komaj uganili po-

men, nam je postala vse bolj domača, vse bolj naša, kakor da jo je mati z drugimi vred že v otroških letih vsadila v nas. Nismo se mogli več tolažiti: Saj je Nemec.

Hkrati se nam je ob njej odpiralo nesteto vprašanj. Kako da oni nikogar ne priključijo? Dan je in podnevi je tod okrog zmeraj mnogo ljudi. Nekdo bi ga moral slišati. Morebiti je to samo past. Past za nas. Tako bi nam radi prišli na sled, ker nam drugače ne morejo...

Kaj pa, če ni past?

— — —

Kaj pa, če ni past?

— — —

Albin se ni mogel več vzdržati. Dvignil se je. Ne iz njegovega giba, iz naših misli smo uganili, da namerava ven, onemu na pomoč. A tudi Jurij se je dvignil. Pogнал se je proti Albinu, kakor da ga je vzmet vrgla kvišku. Prijel je za pištolo.

— Nikamor ne pojdeš! — Jurijev glas je bil trd.

— Hilfe!

— — —

Tako dolgega dne še ne, kakor je bil tisti; mislili smo, da ga nikoli ne bo konec. Oni je prenehal klicati sredi dopoldneva, a mi smo ga slišali še popoldne. Hilfe! Hilfe! Hilfe! Tako kakor da nas je nalašč vznemirjal: Niste hoteli priti, ko sem vas klical, zato vam ne dam miru. Ali morete človeka pustiti v stiski?

Končno je lisa pred lino le potemnela. Mrak se ni še povsem zgostil, ko smo se že spravili iz bunkerja. Najprej smo šli po robu peskoloma, tam ni bilo snega, zato nismo puščali sledi. Potem smo se spustili v grapo. Tam je bil sneg nekoliko shojen, drugih sledov pa ni bilo. Naslednje dni smo poizvedovali pri ljudeh, a nam niso vedeli drugega povedati, kakor da so šli tisto jutro Nemci in beli že zgodaj zjutraj hajkat. Vrnili so se k poldnevu, kakega ranjenca ali mrtvega pa niso prinesli. (Takah stvari niso mogli pred ljudmi nikoli skriti.) Tudi civilni ljudje niso naslednje dni nikogar našli v grapi. Tako nismo nikoli zvedeli, kaj je bilo.

»Najbrž je bila res past,« sem dejal. »Jurij je prav naredil, da vas ni pustil ven.«

»Morebiti je res prav naredil,« je odgovoril Tone zamišljeno. »A kadar me zanes v grapo, vseeno iščem po grmovju in jamah, če bi našel kake kosti. Koliko trupel med vojno nismo pokopali, ker jih nihče ni našel...«

»Pa nisi še nič našel?«

»Nič. Toda kadar sem tu, še zmeraj tiho odmeva v meni: Hilfe! Hilfe! Hilfe! Kaj je bilo? Je bila res past? Ali je človek klical na pomoč? Saj me ne vznemirja več, pozabiti pa le ne morem. Šest mesecev smo tičali v tej luknji, a se mi ni noben dan tako vtisnil v spomin kakor tisti. Je bil tisti, ki je klical, sovražnik ali res samo človek?

Oči so se nama privadile somraku, telo pa ne vlagi, ki je pronicala vanj. Začel sem siliti ven. »Tebi je tukaj še nekaj minut predolgo, mi pa smo pol leta tičali v tej rakvi,« je dejal Tone. »Vse se je še nekako prenašalo, samo to, da nikoli nisi vedel, kaj je zunaj, nekaj korakov od nas, nam je pilo kri. To nam je delalo dneve po osemindeset ur dolge in še več. In ta bunker je bil srednjeveška ječa, v kateri so jetnikom spuščali na glave po kapljo vode. Samo po eno kapljo vsakih nekaj minut. A od teh kapelj so jetniki zblaznevali. Če bi ne bilo drugega, tistega, zaradi česar smo morali biti tu, bi morebiti tudi mi.«

Pogled mu je bil zopet ves potopljen vase. Jaz pa sem sunkoma dvignil pokrov in široko zajel v prsi svež zrak, v oči pa nasmegljajo sončni dan.

POHOD JE USPEL KLJUB SLABEMU VREMENU

Letos je bil 13. maja že šesti pohod »Ob žici okupirane Ljubljane«, ki se ga je udeležilo skoraj 1000 tekmovalcev. Moški so tekmovali na 25 km, ženske pa na 15 km dolgi progi. Srednješolske in vavenske štafete so tekmoval v pouličnem teku 5X1000 m. K slovesnosti pohoda so prispevali svoje tudi bivši partizanski kurirji, ki so prikorakali na Trg revolucije v partizanskih uniformah, potem ko so obiskali (prejšnji dan) Poljane nad Skofjo Loko, Delnice in Stari vrh. V teku na 25 km je zmagala ekipa Rudarja iz Trbovelj, druga pa je bila ekipa Jesenic. Med ekipami Zveze borcev je bila prva ekipa občinskega odbora ZB Jesenice, druga pa iz Raven na Koroškem. Med ženskami je bila prva ekipa ZB iz Raven na Koroškem, druga pa z Vrhnike. V štafetnem pouličnem teku so zmagali gimnazijci iz Sentvida pri Ljubljani. V teku na 15 km (za ženske) pa je zmagala ekipa Partizana iz Dornave, druga pa je bila ekipa iz Raven na Koroškem. Letošnji pohod je kvarilo sicer slabo vreme, a je zaradi dobre organizacije in preskrbe kljub temu uspel.

Na sliki zgoraj: Bivši kurirji pri spomeniku v Gramozni jami. Spodaj: Moči pohajajo...

OD VASI DO VASI

Na pohodu s Kokrškim odredom

LEP pomladni dan. Še več — čudovita maj-ska sobota na Gorenjskem.

Smo v Križah blizu Tržiča in tik ob vznožju gora, na katerih je še debela snežna odeja.

Po vasi odmevajo veseli glasovi tržiške pihalne godbe, okoli hiš je pospravljeno in po-meteno, z oken vise zastave. Sredi hiš pa se zbirajo partizani Kokrškega odreda, se pozdravljajo in zbirajo v vrste. Na prsih nek-danjih borcev se lesketajo različna odlikovanja, ki jih radovedni otroci občudujejo le od daleč. Odred je razdeljen na tri bataljone. Tako kot nekdanj. Enega izmed njih tvorijo obvezniki predvojaške vzgoje.

Vaščani so odred sprejeli lepo. Predvsem mladina, ki je priredila borcem kratek miting. Zborovanje je pozdravil tudi predsednik tržiške občine. Njeni predstavniki so največ pripo-mogli k izvedbi tega pohoda, ki je nekakšno nadaljevanje, dopolnilo lanskoletnega stokilo-metrškega marša ob Dnevu borca.

Tedaj, ob teh srečanjih, ob teh besedah, pogledih in nastopanju zvonkoglasne mladine, si človek ni mogel kaj, da ga ne bi odneslo osemnajst, dvajset let nazaj. Vsaka hiša, vsaka vzpetina, vsak vrh tam okoli je spominjal na lep ali tragičen dogodek ali celo na več dogod-kov hkrati...

Ko je Prešernova brigada napadala nekda-njo nemško postojanko v tej vasi, je bilo hudo ranjen komandant bataljona, priljubljeni in drzni Janez. Tovariši so ga rešili izpod plohe krogel in potem se je zdravil v partizanski bolnišnici pod Storžičem. Toda — pomoči mu ni bilo več: fant je umrl! Takrat je prišlo do pretresljivega dogodka, do partizanske zgodbe o Romeu in Juliji. K Janezu je namreč prišlo njegovo dekle, ki je bila tudi partizanka. Ko mu ni mogla več pomagati, ko je za vselej zaprl oči, se je ustrelila tudi ona. Oba so po-kopali na vznožju te strme gore, blizu kraja, kjer smo to soboto mitingovali...

*

In še so same od sebe hitele misli nazaj v čas, ki je rodil današnjost...

Naš pogled je od tam segal prav do roba gorske vasice Gozda nad Golnikom in Križami. Pred očmi se mi je razširila široka jasa, ki se poševno razteza pred to vasico. In na njej je stal veseli komandant našega bataljona Karlo. Tudi danes bi moral stati med nami in pred nami, in prav verjetno bi bil tu, da ni bilo tistega nesrečnega oktobrskega dne. Stiristo Nemcev nas je obstreljevalo, mi pa smo bili sredi goljave. In le dobrih dvajset! Drugi ba-

Prihod odreda v Begunje, kjer je bila največja prireditev

Med pohodom na »Banditenstrasse« na Vetrnem (med Tržičem in Begunjami). Nedaleč od tod so partizani uničili dva nemška kamiona s posadko vred

taljoni odreda so bili predaleč, da bi mogli pomagati. Natanko smo merili v nemške kape okoli nas — tedaj pa je Karlo omahnil! Za vselej...

In godba je zaigrala tudi njemu in vsem tistim, ki so za vedno ostali v teh prelepih in tako naših strminah!

*

Med zastavami, njivami in zelenjem, je odred krenil kmalu naprej, se spustil čez Bistrico in se zagozdil med hiše Kovorja onstran šumeče vode.

Tudi tu je tako prijazno, da je neki nemški orožnik med vojno zapisal tole:

»... Svojo domovino sem dobil v bivši Jugoslaviji. Okolica je tu lepa. Živim v neki vasi, obdani z gorami, kakor v ječi...«

Kovor! Kraj močne belogardistične postojanke.

Ponoči je bil kraj čisto drugačen. Skrivnosten, nevaren in zaradi te postojanke sila razburljiv!

Glej, tudi tu nas otroci pozdravljajo z zastavicami, tudi tu veseli obrazi in cvetje, prijazne besede in po svoje prijeten skeč, ki so nam ga podarili otroci. Le kdo je bil tako domisel, da je na stare narodne pesmi priredil prizore in pesmi, kot smo jih mi nekdanj za partizanske mitinge? Kratko, a lepo in ganljivo. Človek se komaj oteplje solza, ki silijo iz oči ob spominih...

Vsepovsod je bilo tiho. Nekje daleč je zaukal vlak, v sosednji vasi so zalajali psi.

Končno! Ura v zvoniku je z malo višjim glasom odbila štiri četrtinke in potem še enkrat z malo debelejšim glasom. Bom! Še je odmevalo brnenje udarcev ure, ko je ostra eksplozija zaorala v nočno tišino! Dva pleta sta pošiljala vrtajoče in uničujoče tovore v zidove belogardistične postojanke, ki je bila tik ob cerkvi vrh vzpetine! Mina je odtrgala vogal belogardističnega gnezda, ki nas je tako motilo in spravljal v nevarnost naša pota. Med eksplozije min se mešajo poki pušk in drdranje strojnic.

Nekaj pozneje tudi od postojanke sem zasikajo prvi streli! Po nebu se zdaj pa zdaj zapelje svetleč izstrellek težkega minometa, ki pošilja gromke »pozdrave« proti Križam, proti Tržiču na severu in proti Brezjam zahodno odondod. Napravili smo vse, da bi sovražnik imel vtis, ko da napada brigada, ki je prišla v ta kotel od kdo ve kod... Jurišni vod je bil že blizu zidu. Jurišači se v mraku spotikajo, a to jih ne ustavlja. Skozi odprtino bunkerja zletita dve partizanski ročni granati...

Minila je že ura, a še ni konec tega ropotajočega plesa. Postojanka se upira, nekaj naših je tudi ranjenih, primanjkovati začne streliva... Zvemo, da je prejšnji dan prišla tja izdatna pomoč...

Jutro nas je zateklo v strmini nad Tržičem...

Tudi komandant Karlo je bil iz Kovorja, a ta je padel že oktobra, mi pa smo njegovo vas napadli v začetku decembra.

Naglo je prišel čas odhoda.

A dokler smo bili v vasi, je bilo živo kot pred panjem. Celo neko ohcet smo zmotili, da ni zdržala za obloženimi mizami, sramežljive in radovedne ženske pa so gledale izza plotov ter poslušale svoje vnuke in otroke in še nas, ki smo se po tolikih letih pokazali v vasi pri belem dnevu.

Kar neradi smo se odpravili, a vse lepo po navadi ne traja dolgo.

*

Pot od Kovorja do Leš je bila lep sprehod. Majhne vasi, lepo obdelane njive in zeleni travniki, obrobjeni z večnimi gozdovi, so bili en sam pozdrav tokrat brezskrbnemu odredu, katerega člani imajo večidel že nagubane obraze, zakaj čas nam prav nič ne prizanaša. Toda med nami so stopali mladi ljudje, taki, kot smo bili mi med vojno, z nami so hodili z ruti in kamami opremljeni otroci, naša mlada rast, naš up.

Večeri se, odred pa se bliža Lešam.

Vas malo manj kot visi v bregu in sredi nje nas pričakujejo vaščani, zastave, cvetje in spet otroci z rutami in kamami. Pozdrav je svečan, prazničen, a domač in tovariški. V vasi so se pripravljali na ta sprejem še bolj kot drugod, kajti tu bo odred večerjal, tu bo večji miting, tu bomo prespali.

Ali bo zadosti vsega tega? Seveda. Oživila je velika odredna kuhinja in potem je tam jedlo vse: i odredovci i domačini. Potem je bil pri šoli miting. Le kako so napravili v tem bregu toliko ravnine? Ljudje zmorejo vse. Bilo je čisto po partizansko. Leše so že nekaj slovele kot kraj imenitnih partizanskih mitingov, kot partizanska vas, kjer niso poznali izdajstva. Tja smo med vojno — kljub bližini nemških postojank — hodili tudi podnevi, od tod je odhajalo k partizanom obilo hrane.

Vso noč je po vasi odmeval vrisk, odmevala je pesem in harmonika. Po vseh hišah so bili partizani in ljudje so jih sprejemali kot svoje drage in stare tovariše.

Nič zato, če je bila noč kratka, saj je bila vesela, polna spominov in tovarištva, ki je ogrevalo vsa naša srca: srca vaščanov in naša. Posebno srca otrok, ki so se pomešali med vrste odredovcev, se z njimi pogovarjali, vpraševali in stikali po njihovem orožju — natančno tako kot pred leti, če je prišla v vas partizanska vojska.

In spet spomini...

Nad Lešami od Tržiča proti Begunjam se vije prijazna, ne široka cesta, ki nekako pri kolenih povprek reže kopasto Dobrčo. Nemci so nekaj časa ošabno gospodovali na njej, potem pa so večkrat doživeli partizanski napad in cesti so začeli praviti »Banditenstrasse«.

Upravičeno... Nekega dne sta zavozila pred partizanske puške dva kamiona, polna Nemcev in belogardistov. Zapeli so mitraljezi in odjeknili so strel iz pušk. Prvi kamion se je ostro obrnil po strmem bregu pod cesto, treščil v smreko in se prekucnil. Drugemu se ni zgodilo prav nič bolje. Še nekajkrat se je za-

valil in obležal pod prvim. Borci so stekli k njima in ju obsuli še z bombami... Potem se je dvignil močan plamen, partizani pa so odnesli bogat plen. Tisti, ki so se ta dan vozili na kamionih, niso nikoli več ničesar potrebovali. Niti eden...

*

In na to cesto, na to »banditenstrasse«, ki še danes ni pozabljena, je to nedeljsko jutro spet stopil odred. Lešani so nas komaj pustili naprej, toda kolona je imela natančno odrejen čas, kdaj bo tu, kdaj tam in kdaj pride v Begunje, kamor smo povabili tudi vaščane. Veliko jih je odšlo kar z nami, posebno mladina je bila neugnana, mnogo pa jih je prišlo tudi za nami.

*

Pod cesto se zablešče Begunje. Lepa prijazna vas. Toda nad njo se vzdigujejo zidovi nekdanje kaznilnice, mučilnice in morišča. Vsak stopa naprej v mislih, ki jih vzbujajo ti zidovi.

A te misli prežene prisrčen sprejem pri kaznilnici, iz katerega se razvije proslava, namenjena sedemnajsti obletnici osvoboditve zadnje skupine zapornikov, ki so bili tam maja 1945 in ki jih je po večdnevni ogorčenosti njihov osvobodil Kokrški odred.

Spet so nas hkrati besede in pesmi iz mladih grl nove generacije, spet smo oživljali spomine na dni, ko je ta stavba in vse v njej vzbujalo grozo in razgaljalo fašizem!

To srečanje nas je spominjalo na muke, prestane med temi zidovi, spominjalo na Drago blizu Begunj, kjer je tekla kri talcev.

Pred sedemnajstimi leti je bil s prelepega obraza Gorenjske končno zbrisan grd madež, toda zarez, ki so jih povzročili gospodovalni »nadljudje«, so še ostale. Vidimo jih v muzeju, v prostorih nekdanje kaznilnice. V nekdanjih celicah muk in smrti — čeravno je bilo tu večkrat vse prebeljeno — lahko preberemo kratke besede obsojencev, ki opominjajo in spominjajo na tisti hudi čas.

»Dragi tovariš, glej tudi tebe je doletela ta žalostna usoda, toda potrpi...«

Ali pa:

»Umreti težko ni, pustiti drage svoje, to boli.«

In še:

»Tovariši, maščujte nas!«

Ali pa:

»Bičan, ustreljen, zverinsko mučen — 1942.«

Toda Begunje niso samo spomenik silnega gorja, temveč tudi simbol velikega junaštva tistih, ki so tudi za zidovi mučilnice pokazali kako se za svobodo bore zvesti sinovi ljudstva.

*

Odred je bil na koncu poti. Dosegel je to, kar je nameraval, in vse to posnel na film. Srečavanje s starimi tovariši se je prepletalo s poslavljanjem in obljubami, da to ne bo zadnje. Korenine, ki so pognale v naših srcih med vojno, se niso in se ne smejo posušiti...

Ivan Jan-Srečko

»Moramo še priti, morate še priti...!«

*Nepozabna manifestacija bratstva in enotnosti
na Štajerskem*

DNE 11. maja opoldne se je pripeljalo s posebnim vlakom »Bratstva in enotnosti« okrog 350 gostov iz Srbije na mariborsko postajo. Tri dni pozneje so se gostje vrnili v svojo ožjo domovino. Vse, kar se je v treh dneh dogodilo, je nepozabno.

Lanska akcija uredništva »Večera« v Mariboru, ko je vlak z istim imenom peljal bivše slovenske izseljence v Srbijo, je izredno uspela. Letošnje, drugo poglavje te akcije, ki se je odvilo v Mariboru in v drugih krajih Štajerske, pa je po svojem uspehu preseglo vsa pričakovanja. Pričelo se je že s sprejemom v Zidanem mostu, nadaljevalo se je z mogočno manifestacijo v Laškem in potem na kolodvoru ter pred spomenikom NOB v Celju, v Mariboru pa je dosseglo višek. Več kot deset tisoč ljudi se je od mariborske postaje do spomenika talcev zvrstilo ob cesti, vzklikalo in dobesedno zasulo drage goste s

cvetjem. Kako bi mogel opisati navdušenje, ki se je polastilo množice, ko je vlak zavozil na postajo, ko je igrala godba in se je tisoče in tisoče rok stegnilo v pozdrav — bratom Srbom, ki so v najhujšem času zgodovine svojega naroda, sami pogaženi in lačni, nudili zavetje in košček kruha slovenskim izseljencem. Koliko je bilo solza ob svidenju znancev po mnogih letih, koliko objemov in ganljivih nagovorov — in koliko tudi razočaranih obrazov, saj je bilo gostiteljev, ki bi radi sprejeli goste iz Srbije pod svojo streho, mnogo več kot prispelih gostov!

Trije slavnostni dnevi v Mariboru, Celju, Ptuj, Poljčanih, Ormožu, Slovenjem Gradcu in Dravogradu... Gostje, ki so si jih gostitelji podajali iz roke v roko, so morali pozabiti na dan in na noč v neprekinjeni verigi pogostitev, sprejemov in izletov... Če bi koga izmed gostov, ki so se že davno vrnili na svoje domove,

vprašal, kaj jim je bilo najbolj všeč v teh treh dneh v Sloveniji, bi se težko odločil za kakšno posamezno prireditev. Pogostitev v Celju, družabni večer v domu JLA v Mariboru, čudovita vožnja z gondolami na vrh Pohorja in ure v Železničarskem domu, akademija v Unionski dvorani v Mariboru, sprejemi v Ptuj, Poljčanih, Ormožu — čemu bi neki mogli dati prednost? Saj se je vendar vse zloilo v eno samo veliko doživetje, v en sam vzklik, ki se je v tisočih inačicah trgal iz grl in je dobil tako globok izraz v besedah, ki jih je mlada Srbinja ob slovesu spregovorila na mariborski postaji: »Jao, ljudi, tek sada znam, šta znači bratstvo. Sada sam shvatila tu riječ. To guši u grudima, vrije...«

Iz razgovora s predsednikom pripravljalnega odbora za sprejem gostov iz Srbije v Mariboru, direktorjem »Večera« Milanom Filipčičem, povzemam nekaj zanimivih podatkov. Predvsem nihče ni pričakoval tako široke zainteresiranosti prebivalstva, tako spontane akcije in tolikšnega gostoljubja. Posebno priznanje zaslužijo železničarji, saj so z

Svečanost pred spomenikom talcev v Mariboru

organizacijo sprejema na postajah, zlasti s tem, da so vse postaje spotoma od Zidanega mosta do Maribora tako lepo okrasili, mnogo prispevali k ustvarjanju pristrčnega vzdušja, ki je vladalo ves čas obiska gostov iz Srbije.

Kot tretje iz pogovora s Filipčičem naj navedem njegovo ugotovitev, da je letošnja akcija dejansko že prerasla okvir neke več ali manj lokalne izmenjave gostov med Mariborom in nekaterimi kraji v Srbiji. Akcija, ki se bo seveda nadaljevala, dobiva že oblike medrepubliških dimenzij. Še več: pričele so se priprave, da bi organizirali podobne obiske tudi na Hrvaškem in v Bosni, kamor je prav tako bilo izsejlenih veliko naših ljudi. Zdaj se, poleg Maribora, zlasti Celje zanima za organizacijo medsebojnih obiskov.

Vsekakor: akcija nam prinaša neprecenljive sadove. Gostje iz Kruševca, Užičke Požege, Kragujevca, Valjeva, Mladencova, Vrnjačke banje, Titovih Užic in še mnogih drugih kra-

jev v Srbiji pripovedujejo doma o gostoljubju Slovencev in se bodo kmalu začeli pripravljati že na to, da v jeseni spet sprejmejo na svojih domovih slovenske goste. Tako se utrjuje in pogloblja bratstvo dveh narodov, skovano v najusodnejših časih njune zgodovine.

»Počutimo se kot bratje med brati,« je povedal tik pred od-

hodom prvoborec Milivoj Duđić iz Valjeva. Ali se niso lani slovenski gostje v Srbiji enako počutili?

In to, kar so vzklikali gostje in gostitelji ob slovesu v Ormožu: »Moramo še priti, morate še priti!« izraža na svoj način najgloblji pomen in jedro te lepe manifestacije bratstva in enotnosti! F. F.

Dragoceno darilo

TOVARIŠ Ivan Bertoncelj-Johan, podpredsednik okrajnega ljudskega odbora Kranj, je aprila meseca letos izročil Muzeju revolucije v Kranju zajezen svezeni knjig, brošur in listin.

Kot eden najbližjih sodelavcev pokojnega narodnega heroja Staneta Žagarja, kot njegov sosed na Dobravi, je prejel tovariš Bertoncelj že pred vojno v varstvo Žagarjeve knjige. Med njimi je bilo največ pollegalne in legalne

literature, ki je izhajala med obema vojnama, bila pa je pisana v marksističnem duhu. Prav tako je prejel poslovne in inventarne knjige društev in zadrug, ki so jih vodili komunisti. Te knjige je tovariš Bertoncelj shranil v domači hiši v nalašč za to urejenem skrinjarišču. Vsega je bilo za dva kovačka.

Začela se je vojna, začel se je boj zoper nemške okupatorje. Stane Žagar se je kot član Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet vrnil na Gorenjsko in prinesel s seboj tudi Partizanski zakon. Tudi ta se je znašel med njegovimi knjigami. Najbrž je to edini ohranjeni izvod prvega Partizanskega zakona, ki je rabil kot osnova za ustanovitev prvih partizanskih čet.

Že med vojne, ko so partizani potrebovali politično literaturo, je Bertoncelj poslal nekoga na svoj dom, da bi odbral nekaj najbolj potrebnih marksističnih knjig in jih prinesel partizanom. Bertoncelj namreč domov ni smel, ker je bila hiša zastražena. Toda te dragocene knjige niso nikoli prispele na cilj. Nekdo, ki bi jih bil moral nesti partizanom, se je zbal sovražnika in knjige uničil, med njimi tudi zgodovino VKP(b)...

Žagarjevim knjigam je Bertoncelj dodal precej primerkov kasnejše medvojne marksistične literature ter nekaj vojaških teoretskih del, ki so jih izdajale partizanske tiskarne na Gorenjskem. Med njimi je nekaj unikatov. Prav tako je v darilu tudi precej povojne literature iz prvega razdobja po osvoboditvi.

M. P.

Prisrčno srečanje na mariborski železniški postaji

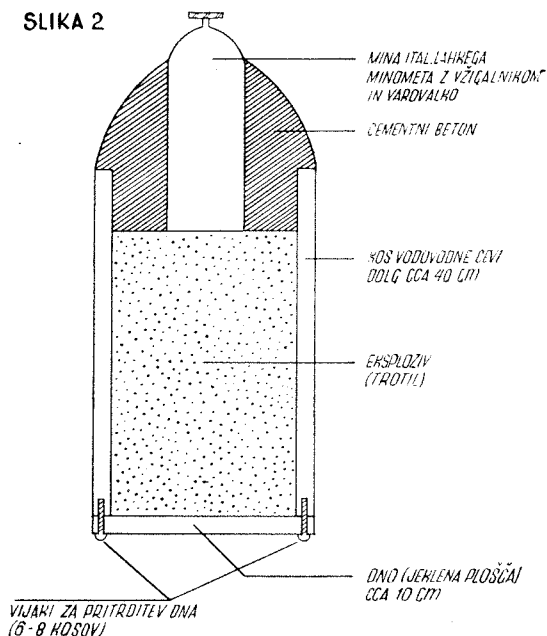
Top, ki je samo enkrat ustrelil

JULIJ 1942... Italijansko posadko v Žužemberku tarejo hude skrbi. Dan za dnem pokajo partizanske puške okoli vasi, krogle sikajo vojakom mimo ušes. Včasih katera tudi zadene. Padel je oficir, ko je z daljnogledom opazoval partizanske položaje. Hudi porazi, ki jih je zadala koloni iz Stične II. grupa odredov, so posadki še dobro v spominu. Promet je prekinjen, živila in strelivo dovažajo v Žužemberk vojaška letala.

V tem napetem vzdušju, ko se italijanski vojak podnevi sploh ni upal iz bunkerja in zaklonišča, je na pobočju Primoža, onkraj Krke, nenadoma strahotno zagrmelo. Dolg, sikajoč žvižg... Med posadko je nastal preplah, vojaki so begali po vasi; nekaj dni jih ni bilo iz Žužemberka. So mar res partizani dobili topove, kot se je slišalo?

Top, ki je napravil tolik preplah, je bil »ročno delo« partizanov 3. čete 1. bataljona Zapadno-dolenjskega odreda, ki ji je poveljeval France Vrhovšek-Čičerka. Dva voda sta bila v zasedi pri samotni hiši nad Zagradcem, ob cesti, ki vodi v Ambrus, tretji pa je bil na severnem pobočju hriba Primož nad Stransko vasjo pri Žužemberku. Pri samotni hiši se je rodila zamisel o topu, ko so partizani gledali topovskim cevem podobne cevi za suhokrajnjski vodovod. Ta vodovod so začeli prebivalci

SLIKA 2

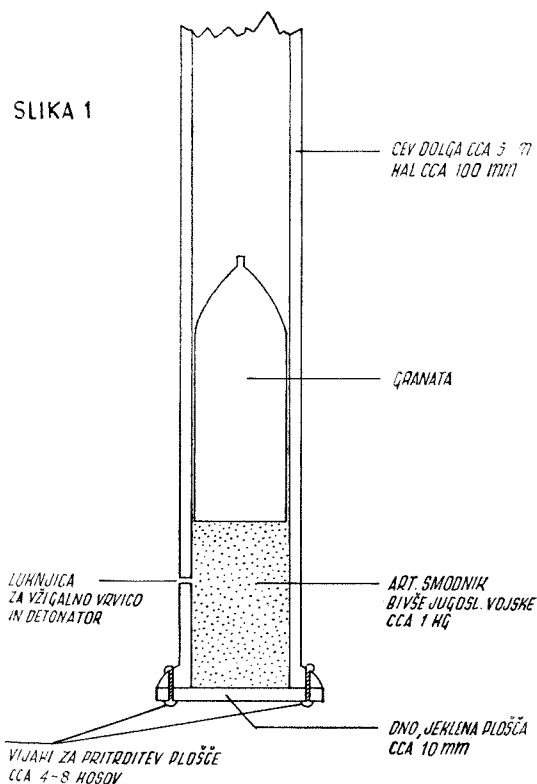
graditi tik pred vojno, a ga niso utegnili dovršiti. Ostal je izkopan jarek, ostale so razmetane cevi.

Konstruktor in glavni delavec pri izdelavi topa je bil partizan Maks Biorki iz Šentruperta na Dolenjskem, po poklicu ključavničar. Po zvezi je dobil iz Žužemberka žago za železo, pile in nekaj drugega orodja. Eno izmed cevi so z ročno žago za kovino prerežali na dvoje. Vsa četa je žagala, mnogi partizani so imeli ožuljene dlani. Pri delu so se partizani menjavali. Ko se je eden utrudil, je začel drugi. Dober teden je trajalo, preden so prežagali cev. Nato je Maks pritrdil na zadnji del cevi kvadratno jekleno ploščo in zvrtil v cev luknjico za vžigalno vrstico in detonator, s katerim bi vžgali smodnik ter tako »sprožili« top. Za polnitev so si preskrbeli približno kilogram artilerijskega smodnika bivše jugoslovanske vojske v svileni vrečici.

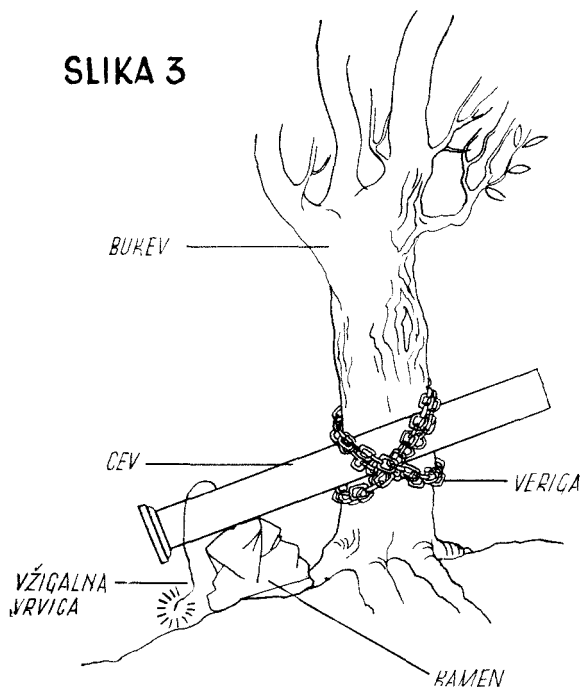
Zdaj je bilo treba napraviti še granato. Kakih 40–50 cm dolg kos vodovodne cevi, ravno pravšnje, da bi lahko zdrsnila v »topovsko« cev, so izbrali v ta namen. Na enem koncu je bila stena cevi predebela. Spet je pilila vsa četa nekaj dni, dokler niso porinili »granato« v cev.

Za dno je Maks izrezal in opilil kos jeklene plošče ter jo pritrdil z vijaki za cev. Namesto sprožilca so uporabili mino italijanskega lahkega minometa z varovavko v obliki propelerja. V »granato« so dali še primerno količino trotila. Da bi imeli izstrelek aerodinamično obliko, so napravili balistično glavo iz cementa, v katerega so zabetonirali tudi sprožilec-mino. Pri kmetu, kjer so bili v zasedi, so si sposodili

SLIKA 1

SLIKA 3

CILJ

še dolgo železno verigo. Partizani na pobočju Primoža so izbrali cilj: cerkev na Zafari, kjer so imeli italijanski vojaki utrdbe. Pozneje so si premislili. Top naj bi ustrelil na šolo, kjer je bil italijanski štab...

Nekega sončnega poletnega jutra v začetku julija 1942 so top s parom volov pripeljali na strelni položaj. Z verigo so cev privezali za bukev. Nagib cevi so uredili tako, da so jo podložili s kamenjem. Sicer pa je bil za bukvijo nekakšen jarek, ki je že sam po sebi omogočal nagib cevi. Pomerili so na šolo, naravnost v vrata. Potem so porinili v top vrečico s

smodnikom, za njim še granato z aktiviranim vžigalnikom. V luknjico je dal Biorki še vžigalno vrstico z detonatorjem in...

Na srečo se je nekdo spomnil, da bi bilo dobro, če bi se topničarji in gledalci poskrili v zaklone. Biorki je prižgal in stekel v kritje. Napeto so čakali, kdaj bo počilo. Potem je zagrmelo. V Žužemberku preplah... Zaman so topničarji čakali na eksplozijo granate.

Ko so prilezli iz kritij, niso imeli kaj videti. Top je izginil, kot bi se vdrl v zemljo. Niti koščka železa ni bilo nikjer, ne verige, ničesar. Bukev je bila prežagana na dvoje.

Obveščevalci so se pozanimali, če je granata v Žužemberku kaj zadela. Tako se je čez nekaj časa zvedelo, da je odletel v Žužemberk kar cel top z granato vred, ki pa ni eksplodirala, pač pa je baje ubila italijansko vojaško mulo...

Po pripovedovanju Petra Pečnika in Maksa Burgerja zapisal M. P.

Deklaracija II. mednarodne konference za zgodovino odporniškega gibanja

OB KONCU II. mednarodne konference za zgodovino odporniškega gibanja, ki je bila v Varšavi sredi letošnjega aprila, so sprejeli udeleženci deklaracijo, ki jo prinašamo v skrajšani obliki:

Na podlagi znanstvenega proučevanja zgodovine, je rečeno v deklaraciji, udeleženci obsojajo fašizem kot tudi vsakovrstne kršitve pravic, neodvisnosti in suverenosti vsakega naroda. Odporniško gibanje med zadnjo vojno in

prej v Evropi pomeni eno najslavnejših strani sodobne zgodovine. V tem gibanju so se združili ljudje raznih nazorov in prepričanj.

V ponovnem porajanju nemškega militarizma in v neofašističnih gibanjih po svetu so udeleženci konference spoznali nevarnost nove vojne, zato se je treba proti takim pojavom najodločneje boriti.

Od I. konference, ki je bila leta 1959 v Firencah, je proučevanje zgodovine odporniškega

gibanja doseglo vidne uspehe. Udeležence konference v Varšavi pa najbolj veseli, da se mladinsko gibanje v nekaterih državah navdihuje s tradicijami odporniškega gibanja.

Nadalje so udeleženci konference sprejeli naslednja priporočila:

1. — Spodbujati izdajanje knjig s tematiko gibanja odpora, izmenjati gradivo in dokumente med državami.

2. — Tretja konferenca za zgodovino odporniškega gi-

banja naj bi bila v Pragi leta 1963. Njena tema naj bi bila: »Režim nacistične okupacije v Evropi, oblike, metode in razvoj.«

3. — Zahtevati od Internacionalnega komiteja za zgodovinske vede, naj mednarodni kongres za zgodovinske vede, ki bo leta 1965 na Dunaju, obravnava tudi poročilo o zgodovini odporniškega gibanja v vseh okupiranih državah.

4. — Zahtevati, naj zgodovina odporniškega gibanja zavzame v pouku zgodovine po šolah svoje mesto. Pouk zgo-

dovine odporniškega gibanja naj bo sestavni del obveznega pouka zgodovine.

5. — Prizadevati si, da bi bila mlada pokolenja vzgojena v duhu demokratičnosti in patriotizma in spoštovanja človeškega dostojanstva. Zato naj se ustanovijo tečaji in konference udeležencev gibanja odpora. Ti naj sodelujejo s znanstvenimi ustanovami.

6. — Ustanoviti mednarodno nagrado odporniškega gibanja poleg nacionalnih nagrad, ki bi bile namenjene mladini za dela s to tematiko.

NA OBMOČJU občine Ljubljana-Moste-Polje živi 120 bivših internirancev zloglasnega taborišča Dachau, okoli 40 internirancev pa ni preneslo naprov, izginili so v taborišču, nekateri pa so umrli kmalu po vrnitvi v domovino.

V nedeljo, 29. aprila 1962, so se bivši interniranci iz vseh terenov občine zbrali v Dobrunjah, od koder so v spremstvu praporov terenskih odborov in godbe papirnice Vevče odkorakali k spomeniku Žrtvam za svobodo na Urhu.

Proslava na Urhu je potekala po vnaprej določenem programu: godba je zaigrala državno himno, sledil je spominski govor o življenju, trpljenju, poniževanju in grozotah, ki so jih morali taboriščniki prenašati v taborišču. Ko je godba igrala žalostinke, so bivši interniranci položili k spomeniku velik lovorov venec in se z enominutnim molkom spomnili mrtvih tovarišev. K zaključku je godba zaigrala internacionalo, nakar so udeleženci odkorakali proti Polju.

V dvorani nove šole v Polju so se bivši interniranci zbrali na srečanje, ki je potekalo v tovariškem in prijetnem razpoloženju.

Proslave in srečanja so se udeležili tudi nekateri tovariši iz drugih krajev Slovenije, predvsem iz Gorenjske. Prav ti tovariši so izražali željo in predlagali, naj bi organizirali srečanje bivših taboriščnikov v republiškem merilu.

Mnogi udeleženci so že pred vojno, posebno pa med okupacijo aktivno delali v organizacijah in osvobodilnem gibanju, nekateri so bili internirani najprej v Italiji (Gonars, Renicci, Rab itd.), po kapitulaciji Italije pa so morali v Dachau. Tovariši z Gorenjskega so prišli v Dachau že leta 1941, medtem ko so se večji transporti iz Ljubljane in okolice vrstili od novembra 1943 vse do spomladi 1945.

V sproščenih pomenkih so hitro in prijetno potekale ure tovariškega srečanja.

Proslavo 17. obletnice osvoboditve taborišča Dachau je organizirala ZB NOV Ljubljana-Moste-Polje.

Srečanje »dahavcev«

Nekdanji interniranci taborišča Dachau iz občine Ljubljana-Moste-Polje so se 29. aprila 1962 zbrali pred spomenikom na Urhu, kjer so počastili spomin tovarišev, ki so žrtvovali življenje za svobodo. Na sliki: svečanost pred spomenikom na Urhu

Vročje poletje 1942 na Jelovici

AVGUSTA 1942 je Stražišarjev bataljon taboril na Pokljuki, štab Gorenjskega odreda in dva bataljona II. grupe odredov pa sta bila na Jelovici.

Štab Stražišarjevega bataljona je bil v začetku avgusta pozvan, da pride s Pokljuke na Jelovico na razgovor zaradi vskladitve bodočih akcij. Ker sem začasno vzdrževal zvezo s kurirjem Gorenjskega odreda Jožetom Dežmanom, bratom sedanjega heroja Tončka Dežmana iz Lesc, mi je bila poverjena naloga vodnika na tej poti. Poleg komandanta bataljona Andreja Žvana-Borisa iz Gorij (narodni heroj) smo šli na Jelovico: Ernest Sajdlar-Iztok iz Gorij, Šiška-Žar iz Stražišča, Stare-Petko iz Bohinjske Bele in jaz. (Žar je bil eden izmed 29 talcev, ki je edini ušel izpred pušk pri mostu v Mostah in šel v partizane, na žalost pa je kmalu padel.) Tovariša Žar in Petko sta bila določena, da gresta z menoj, da bi mi nazaj gredé pomagala nositi več nahrbtnikov literature.

Z nami sta šla tudi Anton Dežman (Ankeršt) in Filip Kumerdej, oba iz Ribnega, ki sta bila v partizanih šele sedem tednov. Bilo jima je dovoljeno, da obiščeta svojce.

Na poteh s Pokljuke na Jelovico smo dospeli k studencu v Vederniku v bližini Babjega zoba nad Bohinjsko Belo. Tu nas je čakal, kot je bilo domenjeno, kurir Jože. Vodil nas je po Jelovici do štaba Gorenjskega odreda, ki je taboril v bližini Mošenjske planine.

Anton Dežman in Filip Kumerdej sta se ločila od nas na Oblakovi planini in odšla proti Taležu nad Ribnim. Tu sta poiskala zvezo s svojci, ki so ravno kosili na rovtah. Z njima sem se bil dogovoril, da se čez nekaj dni najdemo v Vederniku.

Tragedija na Oblakovi planini

Ko smo brez Kumerdeja in Dežmana prispeli v bližino Mošenjske planine, smo s Petkom in Žarom takoj odšli v mobili-

zacijsko taborišče Gorenjskega odreda, ki je bilo blizu taborišča II. grupe odredov. V taborišču so bili večidel novi borci iz Kroke in njene okolice ter ostalih podjelovskih vasi. Tu smo se ločili. Boris in Iztok sta odšla na razgovor v štab Gorenjskega odreda, mi z Žarom in Petkom pa smo ostali v mobilizacijskem taborišču.

Naročeno nam je bilo, da počakamo nekaj dni na literaturo ter na nekaj tovarišev — Gorenjcev, ki naj bi prišli iz Ljubljane. Te naj bi peljali v Stražišarjev bataljon na Pokljuko. Boris in Iztok sta se tako vrnila sama. Čakanje se je zavleklo kar na teden dni. Z Dežmanom in Kumerdejem sem bil domenjen, da se na Pokljuko vrnemo skupaj. Imenovana sta se po nekaj dneh poslovala od domačih, a me ni sta našla na dogovorjenem mestu, ker sem bil zadržan. V Vederniku ju je našel kurir Jože in ju pripeljal v mobilizacijsko taborišče. Ker sem še vedno čakal na literaturo in tovariše iz Ljubljane, sem Dežmanu in Kumerdeju dovolil še nekaj dni »dopusta«, da sta lahko šla ponovno na Talež.

Jože Dežman iz Lesc pri Bledu, padel na Oblakovi planini. (Brat narodnega heroja Tončka Dežmana)

Tedaj smo se dogovorili, da se dobimo na Oblakovi planini ali v Vederniku. Vedela sta tudi, kdaj pride kurir preko Vedernika na Oblakovo planino.

Dne 9. avgusta 1942, ko so prišli gorenjski borci iz Ljubljane (Janez Ambrožič in Franc Primožič, oba iz Zasipa, ter Sušnik iz Bohinja), smo z njimi ter z Žarom in Petkom krenili na pot. Z Mošenjske planine smo se vsi skupaj odpravili proti Pokljuki, in sicer preko Oblakove planine, kjer smo se odločili, da prenočimo. Tam smo naleteli na kurirja Jožeta in komandanta 1. zaveskega odreda Franca Pogljajna-Kranjca (narodni heroj in generalpolkovnik JLA) ter nekaj njegovih borcev. Kurir Jože je povedal, da imajo v načrtu večji napad na Nemce — rekrute v bližini kasarne na Bohinjski Beli ter da so v ta namen opravljali ogleda in sedaj pripravljajo potrebne skice. Nemce naj bi napadli vsi bataljoni istočasno — in to je bil tudi osnovni vzrok za sklicanje skupnega sestanka vseh komandantov bataljonov.

Pod noč smo skuhalo večerjo, nato pa smo se dogovorili, kje bomo spali. Komendant Kranjc je odločil, da bo s svojimi borci prenočil v Oblakovi koči, kurir Jože, Petko, Žar in jaz pa smo šli v bližnji Povšnikov senik na rovtu, ki je bil ograjen z žico in smrekami. Tovariši Ambrožič, Primožič in Sušnik so šli spat pod smreke.

Pričakoval sem, da se bom tu srečal, kot je bilo dogovorjeno, z Dežmanom in Kumerdejem. Kdo bi si bil mislil, da bosta ubrala drugo pot — pot izdajstva!

Nič hudega sluteč, smo polegli in pospali. Ta čas sta izdajalca Dežman in Kumerdej vodila po skritih poteh Jeloviske veliko število nemške vojske, SS in policije proti Oblakovi planini in Vederniku.

V ponedeljek, 10. avgusta, ko smo še vsi spali, so nenadoma zaropotali švabski mitraljezi. V polsnu sem prvi hip mislil, da vežbajo Nemci na Obrnahr. Ko pa sem videl, da tolčejo po seniku in da letijo po zraku trske, sem bil takoj na nogah. Pograbil sem puško

in skočil iz senika, nato pa po čistini čez ograjo proti gozdu. Prav tako Žar in Petko. Kurir Jože je bil že pri prvih rafalih hudo ranjen, vendar je še streljal na Nemce, kakor sem zvedel kasneje. Nemške kroglice so ga podrle. Napadalo je približno 300 Nemcev z vsem razpoložljivim orožjem. Ko sem se po umiku sešel z nekim borcem Kranjčevega bataljona, ki se je tudi rešil, mi je pripovedoval, da je to jutro zgodaj vstal in šel iz koč po drva, da bi zanetil ogenj za zajtrk. Ker so Nemci, ki so nas nameravali obkoliti in pobiti, mislili, da jih je omenjeni borec opazil, niso več čakali, temveč so takoj z vso silo vžgali po nas, še preden je bil obroč do konca sklenjen.

Vsi smo se zavedali le enega — rešiti je treba golo življenje, ker se proti taki sili ni moč uspešno boriti. Kasneje smo zvedeli, da je v tej kratki in hudi borbi padlo 5 naših borcev. Še nad mrtvimi partizani so nemški policisti in esesovci znašali svoj bes: trupla so zmaličili in z njih trgali obleko ter jih gola pustili ležati na vročem avgustovskem soncu.

Po teh hudih presenečenjih še ne povsem zbrani smo se Žar, Petko in jaz vrnili v mobilizacijsko taborišče v bližini Mošenjske planine, vtem ko je, kakor sem zvedel kasneje, tovariš Primožič odšel sam v dolino in naprej na Pokljuko. Tovariša Ambrožiča in Sušnika so Nemci ubili, ko sta spala pod smrekami. Padla sta tudi dva borca iz Kranjčevega bataljona. Tovariš Žar mi je na poti proti Mošenjski planini pripovedoval, da je nekdo — Nemec ali izdajalec — pozival borca Kranjčevega bataljona v koči, naj se vda. Neznani borec mu je odgovoril: »Saj veš kako!« Nemci so nato vžgali po koči in ga ubili. Drugi borec Kranjčevega bataljona pa je bil zadet na goljavi med umikom v gozd.

Komandant Kranjc in še nekaj njegovih borcev se je rešilo skozi ogenj in se vrnilo v svoj bataljon.

Pozneje smo zvedeli, da so pri studentcu v Vederniku padli v zasedo še štirje naši borci. Padla sta neznana parti-

*Stanko Kocjan-
čič, komandir vo-
sovskih skupin
Gorje, Bled, Bo-
hinjska Bela in
Blejska Dobrava
(leta 1944)*

zana — minerca iz Dolenjske — in Janez Dežman iz Ribnega, brat tistega Dežmana, ki je Nemce pripeljal na Jelovico. Le štabnemu kurirju Gorenjskega odreda Francu Verovšku z Jesenic je uspelo pobegniti. Tudi ta trupla so ležala gola in iznakažena, dokler ni Janeza Dežmana površno zagrebala bratova izdajavska roka...

Kako je prišlo do tragedije?

Ko sem bil ugodil prošnji Antona Dežmana in Kumerdeja, da bi se rada ponovno sestala s svojci v Taležu, sta malopridneža izkoristila obisk za to, da sta se sestala z bratom Antona Dežmana — Alojzom Dežmanom iz Ribnega. Pridobila sta ga, da jima je pomagal pri izdajstvu. Poslala sta ga na Bled na gestapo, kjer naj se dogovori, da bi ju Nemci navidezno napadli. In res so blejski gestapovci v nedeljo zvečer, 9. avgusta 1942, na Ribniškem mostu zajeli oba »par-

tizana«. Streljali so v zrak, da bi tako prepričali ljudi, da so ju res ujeli. Gnali so ju na Bled na gestapo, nato pa sta izdajavca še isto noč odpeljala Nemce na Jelovico na Oblakovo planino in v Vedernik, kjer sta imela dogovorjene zveze z menoj in kjer se je po njunem izdajstvu v ponedeljek zjutraj odigrala tragedija.

Spomladi leta 1944 je Anton Dežman iz Lesc (narodni heroj) hotel maščevati smrt brata — kurirja Jožeta ter ostalih na Oblakovi planini in v Vederniku padlih borcev. Hotel je izdajavca Antona Dežmana-Ankeršta iz Ribnega ustreliti na kraju, kjer je padel brat Jože, vendar mu je izdajavec med potjo pobegnil.

O sodelovanju Alojza Dežmana z izdajavcema je povedal njegov drugi brat, Jože Dežman iz Ribnega, v času hude bolezni — kmalu nato je umrl.

Konec vojne, leta 1945, sta izdajavca Anton Dežman in Filip Kumerdej le prišla v roke partizanom oziroma ljudskemu sodišču. Kumerdej je

bil zaradi izdajstva obsojen na smrt in ustreljen, vtem ko se je Dežman nekako izvil. Po več mesecih zapora je bil izpuščen na prostost zaradi pomanjkanja dokazov. V letu 1958 je prišel ponovno pred sodišče, kjer se je njegova krivdita dokončno dokazala, in je bil obsojen na 8 let zapora za zločin proti ljudstvu.

Izdajavca Anton Dežman in njegov brat Alojz, ki je posredoval zvezo z gestapom na Bledu, sta me skupaj z dvema pomagačema leta 1948 nepričakovano napadla na stopnicah blejske kaznine, in to brez vsakega povoda... Bil sem jima trn v peti, ker sem glavna preživelca priča njunega izdajstva, zaradi katerega je padlo 8 žrtev na Oblakovi planini in v Vederniku. Alojza Dežmana sem v skrajnem silobranu ustrelil in je kmalu potem umrl.

Posledice izdajstva

Nemci so zaplenili na Oblakovi planini nekaj naše opreme in literature. Kakor sem zvedel kasneje, so zaplenili tudi skico, ki je bila izdelana za napad na rekrute v bližini Bohinjske Bele. Iz vsega tega so lahko spoznali, da imajo opraviti z večjim številom partizanov.

Izjava izdajavcev Dežmana in Kumerdeja in zaplenjena skica, vse to je povzročilo, da so Nemci takoj nato organizirali največjo ofenzivo na Gorenjskem. V njej je sodelovalo 22.000 esesovcev. Začela se je v torek, 11. avgusta 1942 dopoldne. Ponoči so Nemci dovažali na Jelovico enote SS iz vse Gorenjske in deloma tudi iz Koroške. Prodirali so proti izdanemu kraju — v bližino Mošenjske planine — z vseh strani Jelovice. Tam so bili, kakor sem že omenil, borci II. grupe odredov, nedaleč od njih pa borci mobilizacijskega taborišča, med njimi Petko, Žar in jaz.

Kmalu dopoldne istega dne smo zaslišati streljanje in treskanje bomb na Jelovici. To nas je opozorilo, da se ponovno bliža večja hajka. Pričeli smo se umikati v smeri Jamnika. Ker smo med umikom zopet zaslišali Nemce, sem

predlagal, da spremenimo smer proti Dražgoški gori. Priključili so se mi Petko, Žar, Prezelj, neki študent Lojze iz Ljubljane in še nekaj tovarišev. Ostala skupina borcev iz mobilizacijskega taborišča pa je šla nekaj sto metrov za nami in smo se tedaj z njo razšli. Po mraku smo prispeli na vrh Dražgoške gore, kjer smo zaslišali močno streljanje po vsem Ratitovcu, ki je trajalo celo noč. Vedeli smo, da ne moremo naprej, zato smo se odločili, da tu prebijemo noč.

Janez Dežman iz Ribna pri Bledu, padel kot partizan na Vederniku na Jelovici (brat izdajavca Antona Dežmana, ki je pripeljal Nemce na Oblakovo planino in Vedernik)

Po nemškem streljanju sodeč, smo opazili, da so nas Nemci začutili, zato smo se proti jutru odločili, da se spustimo po strmini v skalovje Dražgoške gore. Ko se je zdnilo, smo opazili na vznožju Dražgoške gore, kjer smo si našli izvrsten položaj za obrambo, ogromno število Nemcev.

Kmalu dopoldne so nas začeli hajkati po skalovju in so tako naleteli na našo skupino. Prvega esesovca je opazil študent Lojze. Nemec je zakričal: »Aufpassen!« Tedaj pa ga je

Lojze ustrelil in Nemec je padel čez približno 150 metrov visoko pečino v globino. Takoj nato smo tudi drugi začeli streljati po Nemcih, ki so lezli po skalovju proti nam. Padlo jih je 8, vsi so zgrmeli čez pečino. Ko so Nemci spodaj to opazili, so pričeli vpiti in takoj nato se je več sto Nemcev pričelo vzpenjati po strminah Dražgoške gore na pomoč tistim, ki so se bili že v strminah. Nemci, ki so streljali po nas, so se malo umaknili, in sicer zato, da so tisti v dolini, ki jih je bilo ogromno, lahko začeli streljati po nas z velikim številom minometavcev.

Naše kritje je bilo res dobro: bili smo v precej veliki skalnati odprtini — zato ni bil nihče ranjen ali ubit, čeprav so nas tolkli ves dan do noči in so granate, drobcji granat in kamenje neprestano leteli okrog nas. Ko se je znočilo, smo se začeli pomikati vprek po skalovju. Od zgoraj so Nemci stalno streljali in spuščali rakete, da je bilo svetlo kakor podnevi, vendar v takih strminah niso imeli uspeha. Domnevali smo, da v smeri, kamor smo se premikali, zaradi strmine ne more biti Nemcev. Vsem je bilo jasno, da moramo ponoči brezpogojno prebiti obroč. Posvetovali smo se in dogovorili za razpoznavni znak. Spominjam se, da je študent Lojze predlagal znak »Žaba-Džav«, česar Nemci ne morejo izgovarjati. Sklenili smo tudi, da se sezujejo, da bi lažje plezali po strmini in v največji tišini dosegli ugoden položaj ter se prebili. Pri tem pomikanju smo nekako po dvesto metrih naleteli na nemške položaje. Tema je bila kakor v rogu, zato nismo videli Nemcev, kakor tudi oni niso videli nas. Nekaj naših borcev se je srečno prebilo, jaz pa sem se v temi zaletel v nekega Švaba. Ko se je oglasil, sem ustrelil proti njemu. Isti trenutek sem dobil strel v desno ramo in roka mi je odpovedala. Kljub temu sem se z vso silo pognal za ostalimi tovariši. V takem položaju sem se med močnim streljanjem Nemcev, ki so razsvetljevali noč z raketami, prebil skozi nemški obroč. Zaradi močne krvavitve sem zaostal za tovariši.

Med tem prebijanjem sta padla dva tovariša: Prezelj iz Selške doline in neki neznan borec.

Izgubil sem dosti krvi. Na srečo sem kmalu prišel do vode na Lipniški planini, kar me je rešilo. Pokalo je še vedno na vseh straneh. Umaknil sem se na prvi hrib. Še vedno sem krvavel, zato sem že nameraval narediti konec, toda še sem zbral moči in si zasilno zamašil rano z raztrgano srajco.

Hotel sem priti na Pokljuko, zato sem ubral smer proti Bohinju, toda v gozdu sem zašel v čisto nasprotno smer. Na posled sem se le orientiral in tako prišel do Nomenja. Tam sem prebrel Savo ter nato izčrpan in sestradan nadaljeval pot po stezi gorjuške žičnice na Gorjuše. Bil sem krvav in oblečen v hlače ubitega nem-

škega orožnika. Čeprav so se ljudje bali, mi je neki star mož dal kruha in mleka, toda šele, ko sem mu omenil ime partizana Vajsa, ki ga je poznal. Nekdo pa me je šel javit Nemcem na Bohinjski Beli. Spet se je začela hajka, ki sem se ji komaj izognil. Mukoma sem prišel na Slamnike, kjer sem po 7 dneh dobil zavetišče pri Matičkovi mami. Tam sem si za silo opomogel in se vrnil na Pokljuko v Stražišarjev bataljon, kjer sem po okrevanju spet sodeloval v nadaljnjih akcijah za osvoboditev.

Pripominjam, da so bile te moje težave pri prebijanju z Jelovice na Pokljuko samo drobec težav, ki jih je povzročilo izdajstvo, zakaj za časa te ofenzive je bilo ranjenih, ujetih in ubitih še veliko drugih borcev.

Stanko Kocjančič

V delavskem kulturno-prosvetnem društvu »Vzajemnosti« v Šiški se je njegova aktivnost še stopnjevala. Bil je eden prvih in vodilnih članov tega društva. Povezan je bil z »Vzajemnostmi« v Šentvidu, za Bežigradom, v Mostah, na Ježici in drugod, sodeloval je pri raznih prireditvah, se udeleževal sestankov in zborov, deloval med mladino in razkrinkaval protiljudske režime itd. Tako se je še pred vojno prekalil v pravega revolucionarja.

Po sovražni okupaciji se je nadaljevala njegova pot v Osvobodilni fronti. Poleti 1. 1941 je bil že vosovec. Iz tega obdobja se ga spominjam kot fanta s klobučkom, ki ga je stalno nosil na glavi, zato sem mu dala ime »Cenček«.

Kot vosovec je pogosto zahajal k »Desetemu bratu« na sestanke, ki so jim sledile akcije širom po Ljubljani. Živo se spominjam, kako mi je pred odhodom na neko akcijo podal roko, rekoč: »Zdravo Krista, če se morda več ne vidiva!« Čez dve uri pa je bil spet pri meni. Veselo je dejal: »Krista, evo me! Živ in zdrav sem!« Bil je zelo razburjen in se je pomešal med moške.

Italijanska policija je budno prežala na gostilno »Pri Fortuni«, saj so bili njeni prostori znani še izpred vojne kot »komunistično gnezdo«. Tako sem doživela mnogo preiskav.

Neko nedeljo v septembru so prišli v gostilno trije italijanski policisti. Bila sem v točilnici, pri meni pa so bili štirje tovarishi. Na poziv policista so morali takoj dvigniti roke. Ko so jih pretipali, so preiskali še peči in pohištvo — iskali so orožje in propagandno gradivo. Preiskava je bila že skoraj pri koncu — tedaj stopi v točilnico Zvone. Natakarcica ga je bila že v veži opozorila, naj ne hodi noter, toda Zvone je ni poslušal.

»Alto le mani!« se je zadrli policisti.

Zvone je dvignil roke, nakar so ga preiskali. Vprašali so me, če ga poznam. Odvrnila sem jim, da ne poznam niti njega niti onih štirih. To so mimoidoči gostje, sem rekla, kako naj bi vedela za njihova imena!

Fant iz barak

MED ilegalnim delom za Osvobodilno fronto sem spoznala mnogo tovarišev in tovarišic, ki so v boju s sovražnikom vsak dan tvegali življenje. Še posebno se spominjam članov VOS (Varnostno-obveščevalne službe), ki so se sestajali pri »Desetem bratu« — tako se je v jeziku vosovcev imenovala znana gostilna »Pri Fortuni« na Vodovodni cesti za Bežigradom. Bila sem upravnica te gostilne. Razpoznavno geslo ilegalcev, ki so zahajali k meni, so bile besede: »Prišel sem po knjigo o desetem bratu.« Tako se je te vosovske postojanke prijelo ime »Deseti brat«.

Eden izmed tistih, ki so mi ostali najgloblje v spominu, je padli narodni heroj Zvonimir Runko, predvojni skojevec, komunist in član »Vzajemnosti« v Šiški.

Rojen je bil leta 1920 in je stanoval pri starših v Černetovi ulici, v eni izmed starih barak, ki še danes stojijo. Že leta 1936 je postal član SKOF. Kot dijak je organiziral mladino po šolah in jo usmerjal na pot boja za pravice delovnega človeka. Njegova revolu-

cionarna dejavnost ni mogla ostati skrita, zato ga je že v dijaških letih doletela huda kazen: bil je izključen iz vseh šol v Sloveniji... Ta kazen pa ga ni strla, ampak nasprotno: še vztrajneje je nadaljeval svoje revolucionarno delo, in ker ga je preganjala policija, je moral v ilegalo, star komaj šestnajst let.

Policistom seveda ni bil všeč moj odgovor. Nekaj časa so se pomenkovali, potem pa so vseh pet pozvali, naj gredo z njimi na policijo v Šiško. Torej so bili aretirani.

Odpeljali so jih po Dravski ulici. Zvone je imel s sabo kolo, s katerim je vsak dan prevozil Šiško, Bežigrad in druge rajone v Ljubljani, podolž in počez.

Prišli so do konca Dravske ulice. Tedaj pa...

Zvone je skočil kot blisk, zajahal kolo in zdrvel v Podmilščakovo ulico. Ko so Italijani prišli do sape, so zgrabili za puške in začeli streljati za ubežnikom. Slabo so merili, Zvone je že izginil za vogalom...

Istega dne okrog osme ure, ko sem že zapirala gostilno —

policijska ura je bila že ob osmih zvečer — so spet pridrveli k meni italijanski policisti. Bilo jih je kakšnih deset. Preiskali so kuhinjo in spalnico, mi ukradli zapestno uro in me spraševali po ubežniku. Kakor popoldne sem jim tudi zdaj energično odgovorila, da ga ne poznam. Čez pol ure so odšli. Kakor že večkrat prej so mi zagrozili, naj se pazim, ker utegnejo priti tudi pome.

Naslednjega dne zjutraj pa se nenadoma znajde pred mano Zvone.

»Ali si ranjen?« sem ga vprašala.

»Daj no mir,« mi je dejal, »saj še streljati ne znajo.«

Rekla sem mu, da sem bila hudo v skrbeh, on pa mi je povedal, kako je ušel.

Od tega dne ga nisem več videla... V gostilno ni več zahajal, da ne bi kompromitiral »Desetega brata«, kjer je delovalo vodstvo VOS. Sicer pa ni bil več dolgo v Ljubljani. Marca 1942 je odšel na Dolenjsko.

Ko sem se po osvoboditvi vrnila iz Ravensbrücka, sem zvedela, da so Zvoneta kot partizana ujeli belogardisti in ga po zverinskem mučenju ubili.

Tovariši, ki so ga poznali, bi lahko povedali še nešteto zgodb o njegovih drznih podvigih in junaštvih, s katerimi se je izkazal tako v ilegali kot med boji na Dolenjskem.

Osemletka v Šiški nosi po pravici ime narodnega heroja Zvonimirja Runka. Njegov lik naj bo mladini za zgled!

Krista Kelvišar

Zločin na Korenem

KOMANDANT 2. kamniškega bataljona, narodni heroj Matija Blejc, je l. 1942 poročal štabu Kokrškega odreda, da so nemški okupatorji na zverinski način pokončili 16 ljudi in požgali vas Koreno nad Krašnjo...

Koreno je v naši revoluciji primer vasi, ki jo je okupator pokončil — čeprav je imel v njej nekaj svojih privrženecv — samo da bi zadostil svojemu uničevalnemu namenu. Izkoristil je osebnost in druga nasprotja med vaščani, da bi razbil enotnost naših ljudi in da bi nazadnje sadistično obračunal z enimi in drugimi vaščani, s tistimi, ki so bili za okupatorja, in s tistimi, ki so bili proti njemu.

Povrnimo se s spominom v tiste dni, ko se je na Kamniškem bil neizprosni boj z okupatorjem. Po tragediji Radomeljske čete na Golčaju 28. oktobra 1941 je praktično prenehal obstoj 1. kamniškega bataljona. Borci in aktivisti so se razšli po vsej Sloveniji. Le nekaj prvih partizanov je kljubovalo na Kamniškem in opravljalo pomembno politično delo. Zato je Pokrajinski komite KP za Gorenjsko na svoji seji okrog 20. decembra 1941 odločil, naj se poživlji politično delo na kamniškem področju. V ta namen naj pride z Gorenjske manjša partizanska enota. V sredini januarja je prišel za političnega delavca na to področje Nace Sterlekar-Jože, ki mu je kmalu uspelo oživeti delo na Tuhinjskem. Kmalu za njim se je pojavil tudi partizan bivše Mengeško-moravske čete Matija Blejc-Tomaž. Spremljalo ga je 12 partizanov. Nemško mnenje o miru na Kamniškem je bilo postavljeno na glavo. Matevževo geslo je bilo: udar na udar. Kmalu je zbral preživele partizane 1. kamniškega bataljona, ki so ostali na Kamniškem čez zimo. Zdramile so se

Tuhinjska dolina, Črni graben, Moravska dolina. Sosed je zaupno pripovedoval sosedu, da je spet videl partizane...

Matevž je pametno odločal in določil za izhodišče vseh akcij Tuhinjsko hribovje med Tuhinjsko dolino ter Črnim grabnom. Od tod je odhajal na akcije celo do Vač in vse tja do Mengša. V dveh mesecih je iz patrulje zrastle četa, naslednja dva meseca pa iz čete bataljon, ki se je imenoval 2. kamniški. Matevž je postal njegov komandant. V bataljonu so bile tri čete. Čez en mesec je bil ustanovljen Kokrški odred, kateremu je pripadal tudi Kamniški bataljon.

Okupator je na aktivnost bataljona odgovarjal s čedalje hujšimi represalijami. Prisiljen je bil odtegovati svoje enote z bojišč in z njimi krepiti svoje sile na Gorenjskem. Začel je organizirati tudi Wehrmannschaft, da bi z njim zapolnil praznine v svoji obrambi. V vseh je izkoriščal razprtije in rekrutiral nove ovaduhe. Prodane duše so se udinjale okupatorju, dvigale glave in grozile našim ljudem, kaj se bo zgodilo tistim, ki podpirajo »bandite«. Kljub vsemu nasilju pa se je Osvobodilna fronta vse bolj širila od vasi do vasi, od človeka do človeka.

Kako je bilo takrat na Korenem? Že leta 1941 je v sosednjem Zlatem polju začel širiti Osvobodilno fronto Tomaž Novak-Srečo. Kmalu je pritegnil k delu Mirka Podbevška-Lada. Skupaj sta krepko zaorala v ledino in prav kmalu pritegnila v vrste OF skoraj vse vaščane Zlatega polja. Mirko je prav tako kmalu pritegnil Franca Pera-Vida s Korenega, ta pa soseda Jožeta Breznika-Tilna. Vidov oče Jože Per-Nande je že pred vojno simpatiziral z delavskim gi-

Perova oče in mati. Njuna dva sinova in dve hčeri so bili v partizanih. Tudi sam Per je bil partizan, njegova žena pa je bila v koncentracijskem taborišču

banjem in ni zamudil nobenega shoda Ljudske fronte. Prav tako se je znašel v Osvobodilni fronti napredni vaščan Franc Kosmatin s Korenega. Nace Sterlekar-Jože je iz obeh napravil trdna sodelavca OF. Pozabila sta na predvojno politično pripadnost, velika ideja o boju za svobodo ju je prevzela do kraja, in postala sta si iskrena prijatelja. Pri Perovih je vsa družina zvesto stala v vrstah borcev za svobodo. Sin Jože je odšel junija 1942 s sestrama Mico in Heleno k partizanom. (Po vojni se je vrnila samo Mica. Jože je padel komaj teden dni potem, ko je postal partizan. Bil je hudo ranjen pri Lučah in je za posledicami umrl na planini Kisovec. Helena je bila partizanka le 19 dni. Padla je v boju na Veliki planini in zapustila mater komaj leto staro hčerko.) Tako je bilo na Korenem v drugi polovici leta 1941 in prvi polovici leta 1942.

Nemška policija je iskala o Korenem in njegovih vaščanih točne podatke. Ta vas, ki je bila baza za prehrano partizanov in njihova prehodna postojanka, leži pa samo pol ure hoda

nad Krašnjo in enako daleč od glavne ceste Ljubljana—Maribor. Občinski komisar v Krašnji, Kunej, je pletel mrežo izdajavcev in ovaduhov. Ignac Burja je bil pripravljen na vse. V Krašnji in okolici je zbral šest sebi enakih. Hiteli so z organiziranjem Wehrmannscharfta, da bi si zavarovali kožo. Na Korenem jim je sledil Peter Barlič na svojstven, surov način. S tem je razbil že tako načeto enotnost vasi. Vsevprek je grozil in se hvalil s svojim izdajalskim delom. Zato se je zgodilo, da so ostale na Korenem aktivne samo tri družine: Perovi, Breznikovi in Kosmatinovi. Tisti, ki so še omahovali, pa bi se sčasoma pridružili osvobodilnemu gibanju, so se ustrašili in se pogrezlili v lastne skrbi. Nekateri so se odločili tudi za odkrito nasprotovanje osvobodilnemu gibanju ter odklanjali vsako sodelovanje. Tako se je vas čedalje bolj delila v dva tabora. Vse to pa je koristilo okupatorju, saj je sproti zvedel za vsakega partizana, ki je prišel v vas. Nemci pa so tudi vedeli, da je s Korenega doma komandir 1. čete Kamniškega bataljona Franc Per-Vido, ki jim je delal mnogo težav. Dne 24. decembra 1942 je padel kot komandant bataljona. Njegova mati je v nemškem taborišču zvedela za smrt svojega tretjega otroka...

Prav tako so Nemci vedeli, da je s Korenega doma Jože Breznik-Tilen, ki je odšel k partizanom 6. junija 1942, padel pa 6. novembra 1942 kot pomočnik mitraljezca v vasi Brezovica.

Štab Kamniškega bataljona se je odločil za obračun z izdajalcema Burjo s Krašnje in Barličem s Korenega. Slednji naj bi bil prvi kaznovan. Konec maja so prišli partizani v vas, da bi prišli Barliča in njegovega sina, ki je zvesto sledil očetu. Toda oba sta ušla. Partizani pa so opravili rekvizicijo na njegovem posestvu. Kmalu potem je Vidova patrolja zajela v Kampiljah Burjo, ki se je vračal z Lukovice, kamor je hodil prenočevat iz strahu pred partizani. S tema dvema akcijama so zatrli izdajstvo v kali, hkrati pa so opozorili druge izdajavce, naj se spametujejo.

Na te in druge akcije, ki so se čedalje bolj množile na Kamniškem, je okupator odgovoril z množičnim pobijanjem ljudi na Gorenjskem. Da bi razbil organizacijo na terenu, v kateri so bili tudi svoji partizanov, je okupator pripravil za 12. junij 1942 izselitev partizanskih svojcev na Kamniškem. Tudi s Korenega so prišle na vrsto partizanske družine: Perova, Breznikova in Kosmatinova.

Perova oče in mati se spominjata dogodkov takole:

»Tiste dni smo bili v stalni pripravljenosti na protitudarec nemške policije. Vedeli smo, da bodo zeleni nekaj storili. Spal sem na seniku nad hlevom. Okrog četrte ure sem zaslišal korake pred hlevom. Pes je lajal na vse pretege. Pogledal sem skozi špranjo v leseni steni. Sprva sem zagledal samo enega policista, nato pa nekoliko dalje drugega. Nekaj trenutkov sem premišljeval, nato pa sem se odločil. Počasi grem k vratom, jih tiho odprem in se poženem proti živi meji. Moral bi preteči kakih 30 korakov. Čeprav sem bil star 54 let, sem zletel

kot strela. Medtem počí prvi strel, kmalu zatem drugi, nato pa jih sploh več nisem štel. Obležal sem za mejo, zajel sapo in se začel valiti po rebri navzdol. Večkrat sem butnil ob kak trd predmet, zdaj v glavo, zdaj v hrbet. Valil sem se čedalje hitreje. Do gozda je bilo približno 150 metrov. Celo večnost je trajalo, preden sem se znašel v gozdu, v svobodi, kjer je bil potem moj dom med partizani vse do svobode.

Od Perovih sem nadaljeval pot k njegovemu bivšemu sosedu Francu Kosmatinu. Našla sva ga pred hišo, kjer je nekaj delal skupno s sinovoma. Po kratkem uvodu naju je povabil v sobo, da bi se tam laže pogovorili o dogodkih tistega usodnega dne pred dvajsetimi leti.

»Meni pa se ni posrečilo pobegniti, imel sem smolo,« je dejal Franc Kosmatin. »Ko sem zaslišal strele iz pušk, sem vedel, da je treba bežati. Vedel sem, da, če bodo prišli zelenci pome, je konec mojega terenskega dela in bom moral tudi sam k partizanom. S partizani smo bili zmenjeni, da bomo pri tem delu vztrajali doma, dokler se bo dalo.

Že okrog tretje ure sem zaslišal korake po vasi. Sumljivo mi je bilo tudi pasje lajanje, zato sem prisluškoval. Nisem vedel, da so že za mojo hišo postavili zasedo, ko so padli streli na Nandeta. Skočil sem iz hiše. Pri tem sem računal, da moram priti do hruške, od tam pa za živo mejo. Vedel sem, da, če bom uspel priti do tja, bo potem vse bolj enostavno in lahko, ker je tam mrtvi kot. Toda ko sem se pognal od hruške, je izza vogala moje hiše zapel mitraljez. Takoj me je ujela krogla, nato druga in končno tretja. Nisem mogel več dalje, ker so mi prestrelili kito na stegnu. Omahnil sem in padel. Ranjen sem bil tudi v vrat in roko. Nemci so me pustili ležati. Niti obvezati me niso hoteli, le zalepili so mi rano na vratu, ker sem močno krvavel. Tako rad bi si bil

pomagal, rad bi bil spil kozarec vode, pa sem bil tako sam... Sosed Strehar me je gledal skozi okno in mi je v smehu dejal: 'Francelj, nič ne stokaj, saj ni tako hudo, saj bo kmalu boljše...' Kaj je s tem mislil, še danes ne razumem.

Okrog sedme ure zjutraj, ko so Nemci zbrali omenjene družine in opravili že običajno krajo njihovega premoženja, so ukazali Jožetu Barliču mlajšemu, naj prepelje ranjenega Kosmatina h glavni cesti. Nato je odšla v izgnanstvo prva skupina Korenčanov — tistih, ki so vsemu kljubovali. Odgnali so jih v zbirno taborišče Goričane, od tam pa v taborišče Forth pri Nürnbergu. Tam so se pridružili družinam prvih izgnancev, svojcev prvih partizanov Kamniškega bataljona iz Radomelj, Šmarce, Mengša in Črnuč. In tako so izgnanci preživeli vso vojno na prisilnem delu za nacistični vojni aparat.

Kosmatin si je rešil življenje, ker je kljub ranam odklonil sprejem v bolnišnico na Golniku. Zavedal se je, da bi ga od tam poslali v Begunje, nato pa kdo ve kam, kakor bi odločil gestapo.

Preostali Korenčani so tedaj mislili, da je z izselitvijo partizanskih družin konec nemških represalij in da bodo odslej živeli v miru. Toda bridko so se zmotili! Gestapo je že izrekel sodbo, da bo Koreno izginilo v plamenih. Čakal je samo še ugodnega trenutka za obračun, čakal, kdaj bodo proste policijske enote, zaposlene drugje. Morda pa so Nemci iskali tudi povod za požig vasi.

Mogoče jim je bila povod za požig Korena, Homa in Gradišča, treh vasi v Tuhinjski dolini, uspešna akcija 1. čete Kamniškega bataljona. Ta četa je 7. julija 1942 napadla nemški policijski avto ter pri tem ubila 1 oficirja in 2 podoficirja.

Svoje naklepe so Nemci uresničili 8. julija 1942. Na Korenem so zverinsko pomorili 16 ljudi kot dokaz, da se ne bojijo moriti tudi na tak način. Že zvečer 7. julija 1942 so obkolili vas in se zavarovali z zasedami, da jih ne bi presenetili partizani. Naslednje jutro so začeli pleniti vas. Najprej je bila na vrsti zlatnina, nato pa vse drugo, kar bi jim koristilo. Za prevoz naropanega blaga so mobilizirali kmete z ravnine, ki so morali plen voziti s svojimi vozmí.

V jutranjih urah so ukazali Nemci vsem vaščanom, naj se pripravijo v desetih minutah za odhod, ker bodo izseljeni. To vest so ljudje sprejeli z začudenjem, saj so vedeli, da v vasi ni več partizanskih družin. Zdaj niso razumeli ničesar več. S tesnobo v srcih so si pripravili borne culice za pot v izgnanstvo.

Ko so se vaščani zbrali, so Nemci izločili moške. Najmlajši je bil star komaj 14 let. Sreča v nesreči je bila, da veliko moških ni bilo doma, ker so delali v raznih krajih. Koloni voz, s katerimi so mobilizirani kmetje vozili naropano blago v nemške postojanke, se je pridružila kolona žena, deklet in otrok. Odhajale so, ne da bi vedele, da bodo njihovi možje, fantje in očetje za vedno ostali med ruševinami v vasi...

Tu je stal tudi svinjak, kamor so Nemci zaprli skupino prebivavcev, ki so nato s svinjakom ured živi zgoreli

JUNIJ 1942 JE NEMŠKA OKUPATORSKA VOJSKA IZROPALA
IN POŽGALA NAŠO VAS, ODVEDLA MNOGO VAŠČANOV V
TABORIŠČA, NASLEDNJIH ŠESTNAJST MOŽ, ŽENA IN OTROK,
SAMIH DOMAČINOV PA POMETALA ŽIVE V GOREČE HIŠE.

KOSMATIN	MATEVŽ	PODBEVŠEK	FRANC
KOSMATIN	MATEVŽ sin	NAKRST	JANEZ
BREZNIK	FRANC	JAMŠEK	ANTON
HACE	METOD	BARLIČ	JOŽE
HACE	STANE	BARLIČ	JOŽE sin
HACE	JOŽEFA	BARLIČ	FRANC
ŠIMENC	ANTON	CICELJ	MATEVŽ
ŠIMENC	FRANC	LEGENDAR	FRANC

EDEN JE BIL JIM SOVRAG IN V ENEM ZDAJ GROBU LEŽIJO
SLAVA ŽRTVAM V BOJU ZA SVOBODO

ZVEZA BORCEV

*Spominska plošča zverinsko
umorjenih žrtev na Korenem*

Moške so imeli Nemci zaprte v svinjaku. Od tod so jih pognali v bližnji hlev in zaprli vrata za njimi. Nemški komandant je odredil, naj policisti izpustijo Karla Streharja, ki se je potem potikal med policisti, ko so požigali poslopja. Pozneje je taval po okolici in ni našel samega sebe, da bi odšel med partizane. Raje se je vdal policiji in srečno preživel vojno na Koroškem, kamor so Nemci selili zase zanesljive ljudi, da bi bili varni pred partizani. Rešil si je življenje, za kakšno ceno si ga je — to pa bo ostala njegova skrivnost. Moškim v hlevu so Nemci pridružili tudi 86 let staro Jožefo Hace, ki ni dočkala obljubljenega prevoza v dolino. Prav ona je s svojo smrtjo dokazala, da nemški nacisti hočejo iztrebiti Slovence, ker so Slovenci, ne pa zaradi tega, ker so se bojevali proti njim.

V hlevu, ki je bil last izdajavca Barliča, so se znašli, čakajoč usode, naslednji vaščani: Kosmatinova oče Matevž in sin Matevž, Franc Breznik, Metod Hace (invalid), Stane Hace, Jožefa Hace, Franc in Anton Šimenc, Franc Podbevšek, Janez Nakrst, Anton Jamšek, Barličevi oče Jože ter sinova Jože in Franc, Matevž Cicelj ter Franc Legendar.

Po vasi so pohajali pijani policisti in se smejali. Ostali so sami v vasi in čakali nadalj-

njih ukazov, pripravljeni na nove zločine. Povelje je izdal komandant, policisti v vasi so začeli požigati. Eksplozije bomb so začele parati ozračje. Hiša za hišo, hlev za hlevom, skedenj za skednjem... Policisti so svoje delo opravili vestno. Trud in delo celih pokolenj so v kratkem času požrli plameni. Prišel je na vrsto tudi hlev, v katerem je bilo 16 ljudi, trepetajočih v smrtni grozi, kajti uvideli so, da bodo umrli, da pa jih bo požrl ogenj, niso mogli niti pomisliti. Toda tudi to se je zgodilo. Stok in kriki gorečih ljudi so se mešali z eksplozijami ročnih bomb...

Nemci so opravili svoj zločin, misleč, da bodo s tem zastrašili ljudi ter zavrli širjenje osvobodilnega gibanja. Zgodilo pa se je prav nasprotno. Gibanje se je razširilo tudi na tiste ljudi, ki so bili prej pasivni. Organizacija Osvobodilne fronte je zajela prav vsak kraj. Čete Kamniškega bataljona so prerasle v bataljone, bataljon pa v brigado, ki je mnogokrat korakala mimo Korenega v napade.

Danes Koreno spet živi. Vaščani delajo na polju in hodijo na delo drugim z zavestjo, da so svobodni in da se ne more ponoviti tisto, kar se je zgodilo pred dvajsetimi leti. Na zločin pa jih spominjajo grobovi in ruševine v vasi.

Jože Ravbar-Još

Gabrovica v Slovenski Istri — trdnjava NOB na pragu Trsta...

Gabrovica...

Simbol upornosti in neuklonljivosti ljudstva Slovenske Istre.

Gabrovica...

Spomenik junaštva in zvestobe ideji ljudske revolucije.

Gabrovica...

Vzor proletarskih revolucionarjev in protifašistov iz prvih let italijanske okupacije.

KO SE z avtobusom pelješ po novi asfaltirani cesti v Petrinje in naprej, ogleduješ skozi okno pusto pokrajino Malega Krasa. Desno je razsežna planjava z redkimi borovci, kamenjem, trnjem in travo; levo nekaj zelenih borovih gozdičkov. Razgled ti nenadoma zakrije apnenčasto skalovje globokega useka pri Kastelcu. Presenečenje doživiš, ko se avtobus na drugi strani useka začne spuščati navzdol. Odpre se čudovit razgled na obalo Slovenske Istre od Debelega rtiča preko Kopra in Izole vse do »Punte« v Piranu. Nova cesta, ki je speljana po narinjenih skladih apnenca, se zloženo spušča proti vasi Črni kal. Desno pod skalovjem je podolgovata Osapska dolina. Na drugi strani je koničast hrib Tinjan, levo kipi iz Rižanske doline podolgovat greben z vasico Rozar. Naravnost mimo soferja vidiš nekaj hiš s precej nagnjenim zvonikom. To je Črni kal. Na odmaknjeni pečini nad vasjo so še ruševine nekdanjega gradu.

To je prvi vtis tega dela Slovenske Istre, ki skriva še neraziskane zgodovinske zanimivosti. Važno in hkrati hvalno delo čaka tu naše zgodovinarje.

Ni moj namen, na tem mestu poudarjati potrebo, da bi se pero poklicnega zgodovinarja čimprej lotilo obdelave še malo poznane zgodovine tega dela naše domovine. Ko bo nekdo začutil potrebo — skoraj verjamem, da bo to domačin — bo tudi Slovenska Istra dobila svoje zasluženno mesto v naši bogati zgodovini.

*

Osebnost me je že prvo leto po osvoboditvi privlačevala Gabrovica v Osapski dolini.

Takrat nove Gabrovce še ni bilo; le velik hlev so že gradili za takratno Kmečko obdelovalno zadrugo. Zanimala me je stara Gabrovica, ki pod skladom apnenčastega skalovja počasi razpada in izginja. Po osvoboditvi so zasilno obnovili le nekaj hiš, v katerih stanuje zdaj nekaj starih ljudi. Niso se mogli ločiti od rojstnih domov. Preveč je v njih spominov na nekdanja mlada leta...

Tako tiho je danes v nekdanji revolucionarni Gabrovici... Preveč tiho... Terasasti vinogradi okrog vasi so zapuščeni. Na terasah rasejo redke oljke in trava. Nekaj več živahnosti je v Novi Gabrovici v dolini. Vendar tudi tu ni slišati tistega brezskrbnega in razposajenega življenja kot nekoč v stari Gabrovici. Mladina se odtujaže zemlji. Ni več tako navezana nanjo kot očetje in dedje. Privlačuje jo Ko-

per, ki rase in se širi. Imam vtis, da se ljudje, ki so še ostali tu, čutijo preveč zapuščene in pozabljene... Tisti, ki so med NOB delovali v tem kraju, le poredkoma obiščejo ljudi, ki so toliko doprinesli v borbi za osvoboditev. Nič čudnega. Imajo svoje skrbi, delo in daleč so. Vendar...

V Gabrovici je bila že drugi dan po požigu vasi — 28. V. 1944 — ustanovljena prva Kmečka obdelovalna zadruga, »skupščina«, kot so jo imenovali. Po osvoboditvi so člani zadruge uredili večji vinograd, s pomočjo oblasti zgradili novo vas in marsikaj izboljšali. Naprej niso mogli, ker so prišle vmes nepredvidene gospodarske težave. Danes mukoma vlečejo naprej.

*

Gabrovica kot središče upora Slovenske Istre ni nastala kar čez noč. Nekaj domačinov — komunistov — je že leta 1931 uredilo v hiši tovariša Bruna Baruta (po domače »Škušov«) preprosto tehniko, kjer so potem razmnoževali okrožnice, letake in natisnili tudi nekaj števil »Kmečkega glasa«. List so tiskali na navadnem pisarniškem papirju na dveh straneh. Vsebinska je bila revolucionarnega značaja. Opisovala je tudi slabo gospodarsko stanje kmetov, ki so takrat morali prodati kar osem kg krompirja, če so hoteli dobiti en kg kruha!

Gabrovica — vas starih protifašistov in komunistov. Puščica kaže kraj, kjer je bil bunker »Jamca«

Tovariš Jože Punger-Slavc kaže mesto, kjer je stala hiša tovariša Bruna Baruta. Tu so imeli komunisti ilegalno tiskarno v letih 1931—1932

Organizatorja tehnike sta bila tovariša Natal Kolarič in Ivan Purger, prvi iz Miljskih hribov, drugi domačin iz Gabrovice. Pisalni stroj je v Trstu nabavil tovariš Kolarič, do Gabrovskega polja pa ga je v avtomobilu pripeljal tov. Purger. Skril ga je v vinogradu, ker podnevi ni bilo varno prenašati take predmete. Fašisti so povsod imeli svoje obveščevalce in ovaduhe. Ponoči so zaupni tovariši prinesli pisalni stroj v vas. Stroj so kupili za članarino, ki so jo redno odvajali člani »trojk«. Naj omenimo, da so člani takrat prispevali mesečno največ eno liro, najmanj pa dvajset stotink.

Pisalni stroj so torej imeli, manjkal pa je ciklostil. Po načrtu, ki so ga dobili od emigrantskega centra iz Pariza, je tovariš Avgust Furlančič iz Dekanov izdelal preprost ciklostil z valjem.

V tehniki so delali: Natal Kolarič kot vodja, ki je na pisalnem stroju tipkal matrice, bratje Ivan, Rafael in Spiridon Purger, brata Metod in Teodor Ivančič, Alojz Primožič,

Jože Purger, Ivan Cah, Anton Kraševac in Andrej Ivančič. Delali so izmenoma trije, in včasih štirje tovariši. Tehnika je bila v podzemskem, pritličnem prostoru hiše tovariša Baruta. V nadstropju hiše je bila mizarnica, ki je rabila za kamuflažo tehnike. Tehnika je bila velikega pomena za vzdrževanje borbenosti prebivalcev Slovenske Istre. Ko so se od časa do časa pojavili na cestah in po vaseh letaki, ki so pozivali na borbo proti fašizmu, je ljudem rasel pogum. Slutili so, da je neke skrite organizacija, ki nenehno čuva in razpreda mrežo povezave od vasi do vasi. Slutili so, da je delovanje te skrite organizacije nekakšna priprava za tisti dan, ko bo lahko javno spregovorila odločno besedo s pozivom na oborožen upor. In to se je jeseni leta 1941 v resnici zgodilo...

*

Da ne bi kvestura in fašisti prišli na sled delovanju te skrite tehnike, so večkrat menjali prostor. Nekaj časa je bila tehnika tudi pri zaupnih

tovariših pri Čežarjih. V začetku julija 1932 je organizatorje tehnike zadel hud udarec. Po nepričakovanem naključju je patrolja karabinerjev iz Dekanov dobila v roke pisalni stroj in ciklostil. Mladinec Avgust Primožič iz Čežarjev pripoveduje o tem dogodku naslednje podrobnosti:

»Bilo je v soboto popoldne, dne 9. julija 1932. Star protifašistični borec in komunist Nazarij Vatovec-Lalo je poklical mene, Narčiza Vatovca in Angela Peharca ter nam zaupal nalogo prenosa pisalnega stroja, ciklostila in ostalega materiala iz Čežarcev v Gabrovico. Po načrtu bi morali zvečer nesti oboje po desnem bregu Rižane do istoimenske vasi. V Rižani bi prekoračili most in nadaljevali pot po hribu do vrha in od tam v Gabrovico. Zaradi popoldanske nevihte je bil teren tako razmočen, da nismo mogli hoditi po naznačenj poti. Odločili smo se, da pojdemo do zaselka Miši pri Dekanih in dalje čez most na drugo stran. Ko smo bili tostran mostu, sta nepričakovano prišla naproti dva karabinerja v patrolji. Kaj sedaj?

Roman Juvančič-Vojko, eden preživelih starih komunistov iz Gabrovice. Čeprav je invalid, je vse od prve svetovne vojne sodeloval v protifašistični organizaciji, v »trojkah«, v NOB pa kot funkcionar rajonskega odbora OF

Jaz in tovariš Furlanič, ki je iz Dekanov prišel za zvezo, sva sklenila, da bova šla naprej, naj se zgodi, kar hoče. Peharc in Vatovec, ki sta šla za nama v primerni razdalji, bosta že našla priložnost za beg. Ko sva s Furlaničem prišla do patrolje, sta naju karabinerja postavila in zahtevala, naj pokažem, kaj imam v vreči. Ko sta zagledala pisalni stroj, sta koj spoznala, za kaj gre. Vtem se je približal Vatovec z drugo vrečo. Ko je videl, da sva »v kaši«, je odvrzel vrečo in začel bežati. Spotoma je opozoril še Peharca. Čeprav je karabinjer streljal za njima, sta srečno ušla.

Uklenjena sta naju karabinjerja odpeljala v Dekane. Tam sem pri zasliševanju v gostilni rešil Furlaniča z izgovorom, da nima nobene zveze z mano, da sem ga po naključju srečal na poti. Karabinjerja sta nato vprašala domačine, če je Furlanič res njihov domačin, nato so vsi pritrdili. To je zadostovalo, da so ga izpustili. Mene pa so potem dolgo časa zasliševali in pretepali. Iz Dekanov so me odpeljali v koprski zapor, kjer sem bil zaprt do 10. oktobra. Po treh mesecih so me izpustili.«

O tem dogodku je takoj zvedel stari revolucionar Anton Bernetič na Kortini pri Rižani. Drugi dan zjutraj je obvestil člana organizacije Ivana Caha, naj takoj skrije predmete, ki jih ima v delu. Tovariš Cah je takrat izdeloval dva podobna ciklostila, kot je bil tisti, ki so ga uporabljali v skriti tehniki. Ciklostila sta bila namenjena tajni organizaciji v Ilirski Bistrici, ki jo je takrat vodil tovariš Bobek. Kasneje je ciklostila odnesel v Ilirsko Bistrico tovariš Ivan Purger. Člani tajne protifašistične organizacije v Ilirski Bistrici so potem na obeh ciklostilih razmnoževali razno literaturo. Zanimiva je podrobnost, da je tovariš Cah izdelal za ciklostil lesen valj in ga oblekel z navadno zračnico od dvokolesa. Tak valj ni bil nič slabši od gumijastega. Tako so si takratni komunisti znali pomagati in premagovati vse težave...

V uvodu sem zapisal: *Gabrovica — simbol upornosti in neuklonljivosti ljudstva Slovenske Istre*. To so občutili tudi okupatorji, ki kljub nasilju niso mogli ukloniti in potlačiti narodne zavesti in zvestobe ideji delavskega razreda. Starejši tovariši — revolucionarji se še spominjajo dogodka z dne 29. junija 1932, ko je fašistični podeštat v Dekanih Leo Rodolfo vprašal množico okrog 450 demonstrantov:

»Come, voi siete tutti di Gabrovica?« (Vi ste torej vsi iz Gabrovice?)

Ana Juvančič

Fašisti so že takrat — in še prej, po znanem upor v Marezigah dne 21. maja 1921 — občutili, da tega ljudstva ne bodo strli in ne podjarmili...

Znano je, da se je dne 22. oktobra 1941 zgledil na Kortini pri Rižani, v hiši Antona Bernetiča, Oskar Kovačič-Anton Polak. (Glej »Borec« letnik 1961, št. 9, stran 477—480). To je bil za komuniste Slovenske Istre — takrat so imeli za sabo že dobrih dvajset let protifašistične borbe — zgodovinski dogodek. Lahko zapišem, da je bilo vse njihovo dotakratno delovanje v skladu s cilji, ki jih je istega leta spomladaj napovedala OF v svojem programu. Zato so si tudi prizadevali, da bi čimprej

dobili povezavo z OF. Slutili so, da je OF tista borbena organizacija, ki bo pod vodstvom KPS znala dvigniti tudi ljudstvo Slovenske Istre v oborožen upor proti okupatorju.

Ni naključje, da se je prav v bližini Gabrovice začelo snovati središče narodnoosvobodilnega gibanja. Nekaj že prekaljenih protifašističnih borcev — komunistov, med katerimi so bili: Franc Ivančič-Luka, Ivan Purger-Klemen, Roman Ivančič-Vojko, Ivan Cah-Iskra, Lazar Križmančič, Jože Purger, Rafael Purger, Jožef Ivančič, Anton Bernetič, Ivan Jakomin, Vincenc Kocjančič, Albin Kofol in Bruno Klarič, je takoj začelo organizirati ljudi in jih povezovati z najbolj zaupnimi tovariši. Stanko Pervanje-Gruđen, nekdanji sekretar Okrožnega komiteja KPS za Slovensko Istro, je v razgovoru o začetkih dela za NOB povedal naslednje podrobnosti:

»Pod imenom Gabrovica ne smemo razumeti ozko samo te vasi. V tem imenu so združene vse vasi Slovenske Istre od Malega Krasa preko Tinjana, Badihe, Rižane, Dola, Kubeda, Movroža, Boršta, Šmarrij, Kort, Mališe, Čezarjev Pomjana, vse do vasi v Sečoveljski dolini ob Dragonji. Gabrovica je bila tista vez, po kateri so peljale vse poti kurirjev preko karavle na Slavniku v notranjost Slovenije, v Trst in nazaj. Brž ko je partizan prišel v Brkine, je že slišal ime Gabrovica. Ko so leta 1941 prišli v Istro prvi organizatorji osvobodilnega gibanja, so v Gabrovici našli že pripravljen teren. Verjetno je bil že leta 1941 tu prvi organizator Oskar Kovačič, ki se je povezal s Francem Ivančičem-Lukom. Po aretaciji Kovačiča je od novembra 1942 nadaljeval delo Vitko Zizič. Nekako ob istem času je bil v Gabrovici in v Miljskih hribih tudi Jože Zidar-Jadran. Proti koncu leta 1943 je skozi Gabrovico potoval tudi sedanjí predsednik LR Slovenije tovariš Miha Marinko. Poskrbel sem za oboroženo patroljo, ki je potem spremljala tovariša Marinka naprej v Brkine.«

Roman Ivančič-Vojko se spominja, da mu je kasno v jeseni 1941 prinesel tovariš Ivančič-Luka okrožnico z navodili za organiziranje ljudstva v OF in vključevanje v borbo. Ko je okrožnico prebral, je pripomnil:

»Imeli bomo naporno in odgovorno delo. Ali ga bomo zmogli?«

Na to pripombo mu je Luka odgovoril:

»Kar bo v naših močeh, bomo storili — in še več.«

Ko je okupacijska oblast v marcu 1943 zaprla vse mline, da ne bi mogli skrivaj mleti žita za partizane, so aktivisti v Gabrovici sestavili manjši mlin in ga namestili v skalnatem bunkerju »Jamca« nad vasjo. Tovariš Vojko se tega dogodka takole spominja:

»Morali smo nekaj ukreniti, da smo lahko nasitili partizane in aktiviste, ki so bili na našem terenu. S tovarišem Lukom sva že v aprilu 1943 »trla« moko v bunkerju »Jamci«. Iz te moke smo kuhali polento za aktivista Vitka Žižiča, ki je imel sedež nedaleč od domačije Ivana Caha-Iskre, za partizanske patrulje in kasneje še za osebje tehnike »Naš dom«.

Prvi bunker za tehniko okrožja sem začel kopati na veliko noč leta 1943 v Tinjanskem bregu, nedaleč od Gabrovice, na kraju, imenovanem »Pod boško«. Pri delu sta

Tostran vodnjaka je bila hiša Ivane Ivančič z betonskim bunkerjem, kjer je bil sedež VDV. Prezračevalna luknja je iz bunkerja držala v vodnjak

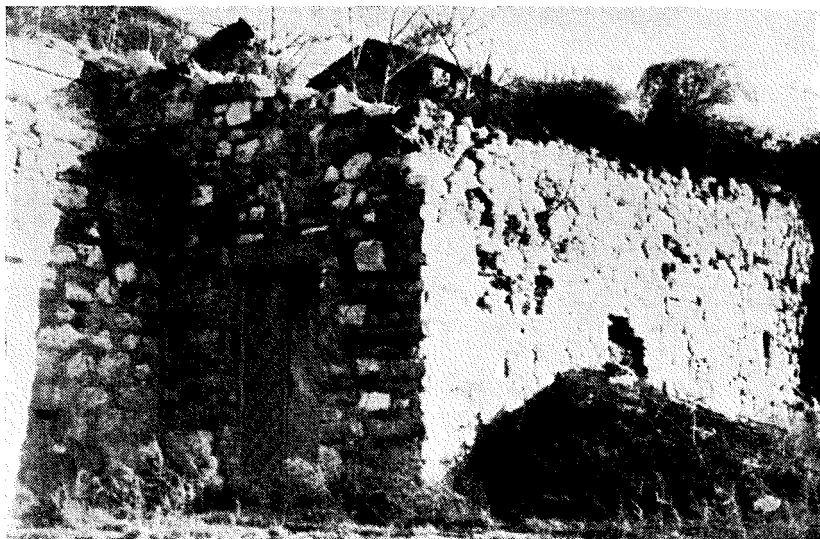
mi izmenoma pomagala Vitko Žižič in Milan Guček. Slednji je to delo lepo in točno opisal v knjigi »Počakaj do prihodnje pomladi«, zato tega ne bom ponavljal.

Iz Gabrovice sta v februarju 1943 prva odšla v partizane tovariša Andrej Zerjul in Vinčenc Primožič. Ker nismo mogli dobiti takoj zveze s partizani v Brkinih, sta en mesec čakala v bunkerju »Jamci«. Dne 5. marca 1943 sta s kurirji odšla v Brkine. Tovariš Zerjul je leto kasneje, dne 13. marca 1944, padel v

borbi v Stari Sušici kot politkomisar Istrskega vojnega področja. V borbi je padel tudi Vinčenc Primožič.«

Politični in gospodarski pomen Gabrovice v NOB bo lahko opisal šele zgodovinar, ki bo imel na razpolago vse vire in pričevanja ljudi, ki so tu delovali. Naj na tem mestu naštejemo nekatere izmed številnih bunkerjev, ki so bili v Gabrovici zgrajeni za shranjevanje hrane, orožja, sanitetnega materiala itd.

1. Bunker »Jamca« v skalnatu duplini nad vasjo, kjer so

Ostanki kleti tovariša Boruta Valerija, kjer je bila med NOB tehnika »Žena«. Na dan požiga vasi so bili v tehniki Stanko Pervanje-Gruden, Marjanca in Očka

aktivisti namestili partizanski mlin za mletje žita;

2. bunker v »Bregu« pod Tinjanom, kjer je delovala okrožna tehnika;

3. bunker »Pri Luketu« za shranjevanje literature in oblike;

4. bunker pri »Valerjotu«, kjer je več mesecev delovala tehnika »Žena«;

5. bunker »Pri Kanduterju«, najprej tehnika »Snežnik«, nato sanitetni material;

6. bunker »Pri Evgenu« za shranjevanje hrane;

7. bunker pri »Žerjulovih« za VDV, v katerem so med drugimi delovali Danilo Petrinja-Primož, danes direktor luke Koper, Žitomir Brajko, Albin Gruden-Blisk in drugi.

8. bunker »Na Brščah« za VDV;

9. bunker v »Cekinovi jami« za tehniko;

10. bunker »V Brudi« za aktiviste;

11. bunker »V Griži s kavlarvo«;

12. bunker »V Patoki« za shranjevanje pošte.

Preko Gabrovce je po kapitulaciji fašistične Italije šlo nešteto novincev iz Trsta in okolice ter Slovenske Istre v NOV. Dne 12. septembra so Gabrovčani razorožili karabinerje na postaji Črni kal. V Gabrovico so se stekali vsi prispevki ljudstva za partizane. Ob raznih praznikih so organizacija AFŽ in terenski odbori OF kar z vozovi prepekljali nabrani živež in druge darove za partizane. Prav tako so aktivisti iz Trsta dobavljali cele vozove materiala za tehniko zdravil za partizanske bolnice. V Gabrovici je bila kuhinja za partizanske enote, politične aktiviste in kurirje. Narodna zaščita je budno čuvala, da iz Istre ni šlo blago po skrivnih kanalih v Trst. Bil je primer, da je NZ v bližini Gabrovce zaplenila italijanskim nabavljajem 9 osličkov, ki so jih nakupili po vaseh Istre. Takrat so nabavljali preklinjali partizane:

»Maledetti partigiani, che hanno preso i nostri ciuciarelli!« (Prekleti partizani, ker so vzeli naše osličke.)

Tako so tudi takratni mešetarji, ki jim je bilo malo mar za velike cilje osvobodilne borbe in so hoteli na račun te borbe priti do lahkih zaslužkov, občutili, da v tej borbi nastaja nova ljudska oblast, ki že izvaja svoje zakone.

Prvi odbor OF je bil v Gabrovici ustanovljen dne 26. aprila 1943. V odboru so bili:

1. Lazar Križmančič, tajnik,
2. Evgen Barut-Triglav, gospodarski referent,

3. Jože Purger-Slavc, vojaški referent,

4. Rafael Purger, finančni referent,

5. Jožef Ivančič, obveščevalec.

V rajonskem odboru OF so bili:

1. Roman Ivančič-Vojko, tajnik in blagajnik,

2. Andrej Ivančič-Viktor, obveščevalec in odgovoren za NZ,

3. Ivan Slavc-Filip, vojaški referent, padel »Pri tabli«,

4. Viljem Kočever-Urban, gospodarski referent,

5. Lazar Veljak, obveščevalec in

6. France Veljak, član.

Franc Ivančič-Luka je bil član okrožnega komiteja KPS za Slovensko Istro. Padel je dne 16. marca 1944 v Šmihelu pri Postojni kot referent za gozdarstvo južnoprimorskega okrožja. Zofka Kraševac-Vesna je vodila poštini center za Istrsko, Tržaško in Brkinsko okrožje. Kurirke so bile: Pečar Marija, Novak Marčela, Ivančič Marija, Cah Amalija in Ivančič Delja. Organizacijo AFŽ pa so vodile tovarišice: Žerjul Angela, Kraševac Jožefa, Krmec Marija, Ivančič Ana-Slava in Ivančič Ivana. V Gabrovici je bila tudi partizanska šola. Učila je domačinka Zora Purger, ki so jo nacifašisti zasledili. Ognali so jo v tržaške zapore in jo kasneje sežgali v Rižarni.

*

Črn dan je doživela Gabrovica dne 28. maja 1944.

Nemci...

Ta beseda, izgovorjena z grozo, je pomenila smrtno obsodbo prestolnice partizanskega gibanja v slovenski Istri, Gabrovico, središče starih revolucionarjev, Gabrovico so obkolili sovražniki.

Zgodilo se je tisto, kar se je zgodilo prejšnja leta osvobodilne borbe z neštetimi vasmii v Sloveniji in Jugoslaviji. Nacifašisti so zažgali Gabrovico. Pogorela je do tal. Hkrati z vasjo je zgorelo tudi devet Gabrovčanov. Domačini so jim pripravili zadnje počivališče pri cerkvi na hribčku nad vasjo. Ni znano po kakšni »pomoti« ali »pozabljivosti« se je zgodilo, da vse do danes še nimajo niči skromne plošče z imeni, ki bi spominjala, da so ti ljudje živeli in delali v partizanski Gabrovici, živeli in delali za osvoboditev... To življenje in delo so jim pretrgali streli iz pušk podivjane drhali nacifašistov, njihova telesa pa so použili plameni rojstnih domov... Naj jim bo v spomin vsaj tale stran glasila ZB NOV Slovenije:

1. Lazar Križmančič, »Flin-kov«, ubit pri vходу hiše in pahnjen v ogenj;

2. Marija Ivančič — »Pri Baronsču«, ustreljena na postelji, zgorela;

3. Nerina Krmec, 4-leten otrok, ustreljena, zgorela zraven Ivančičeve;

4. Josip Novak, 60-letni starček, zgorel v isti hiši;

5. Ana Novak, poročena Maver, »Pri Kovačevih«, zgorela;

6. Marija Maver, »Pri Kovačevih«, zgorela;

7. Ivan Ivančič, 70-letni starček, zgorel;

8. Ivan Purger, 70-letni starček, zgorel;

9. Josip Ivančič, zajet od fašistov, ki so ga pripeljali v vas in živega vrgli v ogenj, kjer je zgorel.

Isti dan so nacifašisti odpekljali s seboj v Trst 18 vaščanov. Mesec kasneje, dne 21. junija, so pet izmed njih sežgali, v Rižani, sedem pa odpeljali v taborišče Mauthausen, od koder se je po osvoboditvi vrnil samo eden. Dne 2. avgusta 1944 so esesovci v Štarmarju pri Ževljah aretirali aktivistki Angelo Ivančič in Špiro Purger, ko sta se vračali iz Trsta. Na vozičku sta med drugim peljali tudi material za partizane. Nikoli več se nista vrnila v Gabrovico. Požrli so ju plameni v Rižarni...

P. A. -Ogarev

ŠE KOT OTROK JE KLJUBOVALA VIHARJU

(Nadaljevanje in konec)

TAKO je vodila Mlajša — to ime so ji nadelo — novince po trikrat na teden na Gorenjsko. Nekoč je nemška patrila postala pozorna nanjo, propustnico so ji vzeli, in že je pomislila, da so jo prepoznali. Toda ne, naposled so ji jo le vrnili! Doma je povedala, v kakšen strah so jo naglali, in domači so menili, da mora o tem govoriti z vodstvom. Ne, tega pa ne! Potem bi mislili, da se hoče znebiti težke dolžnosti. Tega nikakor ni hotela. Ne, Marica je vztrajala pri svojem delu, še celo tedaj se je odzvala, ko je ležala bolna, v hudi vročici. Sam Kovač je prišel ponjo.

»Samo ona ve za javke! Res je njeno življenje na kocki, toda če Marica ne gre, tvegamo življenje desetih ljudi. V Mariboru ne smejo ostati niti in sam dan več!« je rekel odločno.

In Marica je vstala in se vsa omočična odpravila na postajo. Prespala je noč v Mariboru, pri Eli Šnuder, in je bila zjutraj že na studenški postaji, kjer je čakalo deset ljudi.

Komaj se je vrnila z Gorenjskega, že je iz Maribora mami veselo telefonirala: »Tu sem in dobro se počutim, mama. Bodi brez skrbi!«

Njena silna volja je zmagala.

Bilo je 27. aprila 1944. Očeta Kerenčiča, ki se je potan in blaten vračal s polja, sta dva gestapovca prijala in ga vklenila. Gnala sta ga v hišo in začela preiskavo. Marica je urno in strastno zagnala vpričo njih v ogenj pisma, ki jih je iz zavora po tajnih poteh poslala bivša kurirka Martina Kolar. Potem je neustrašeno zahtevala, naj očetu snamejo lisice, da bo vsaj lahko jedel. Ne, tega niso hoteli storiti. Pa mu je nosila juho v usta kakor otroku.

Potem so ga odpeljali. Za sosedom Ulom, ki se jim je iztrgal, so streljali, a jim je le ušel. Špirografov pa Nemci niso dobili.

*

Dne 13. junija zjutraj sta potrkala dva civilista na vrata Kerenčičevega doma: spet gestapovca. Spraševala sta po Romani. Ni je bilo doma. Marica je morala z njima, sama jima je morala pokazati pot v gorico, kamor je bila Romana odšla. Marica — talka — je stopala po hribu navzgor in solze so ji polzele po licu: težko ji je bilo za sestro. In ona sama da mora ponjo. Toda nič ne pomaga, saj bi jo sicer sami našli.

Tudi Romano so odpeljali.

Komaj tri dni pozneje: tajno sporočilo, da bodo očeta s transportom političnih kaznjencev odpeljali skozi Pesnico v Dachau.

Navsezgodaj sta bila Marica in Tonček na postaji. Zdajci se je izza ovinka prikazal vlak. Vsa napeta sta razločila prvi vagon, ki je imel zamrežena okna. Vlak je obstal. Pri oknu sta zagledala očetov obraz. Pomahala sta in tudi oče jima je pomahal. Toda stražar v vagonu je to opazil in že je udaril po očetu. Sina in hčer je bolečina presekala: njunega stasitega, po-

nosnega očeta si upajo tepsti! Marica je zajokala naglas, Tonček pa se ni več mogel obrzdati, zagrozil je s pestjo in zakričal: »Sram vas bodi, morilci, prekleti psi! Pravite, da smo banditi! Vi delate iz nas bandite! Vrvi bom rezal iz vas, kakor hitro bom mogel.«

Vlak se je že oddaljeval. Anton Kerenčič je gledal iz vlaka poslednjič svojo domačijo, svoje ljubljene kraje — njegova otroka Marica in Tonček pa sta ponoči zapustila dom in se odpravila na Kozjak, v Lackov odred.

*

Zdaj je bila Marica prava partizanka s puško na rami. Dali so ji ime Jelka, bratu Tončku pa Hotimir.

Kmalu je zvedela, da se je politični vodja Steindl pripeljal v Pesnico, dal poklicati njeno mamo in zahteval, naj zvabi svoje otroke domov, da se jim ne bo nič zgodilo. Mama pa mu je zabrusila: »Tudi če bi sami prišli, bi jih poslala nazaj, saj vem, kaj bi storili z njimi!«

In še tisto noč je tudi sama odšla v partizane.

Vest o neustrašenosti Kerenčičeve mame je šla od ust do ust in vzbujala v Slovencih ponos. Še posebno, sevé, je bila nanjo ponosna Marica.

Kmalu potem so Marico ločili od brata: šla je v partijsko šolo v Ljubno. In ko je prišla tja, so ji povedali, da je njena mama pred enim mesecem odšla skozi Savinjsko dolino na osvobodeno Dolenjsko.

Potem je zvedela, da so Romano poslali v taborišče Auschwitz; zvedela pa je tudi, da se je Romana držala junaško, da ni ničesar izdala.

In potem so ji sporočili, da je Tonček na Kozjaku padel. Bolečina se je globoko zarezala vanjo, toda moči ji ni vzela. Nasprotno, še povečala je njeno sovraštvo do okupatorja. Mami zle novice ni sporočila.

O bratranču Frančku s Koga ni vedela, ali je še živ, prav tako ne o teti Urši in drugih sorodnikih. Vsi so že bili po taboriščih.

V Savinjski dolini so ji sporočili, da mora nazaj v mariborsko okrožje organizirat mladino. Hudo ji je bilo, skrivaj je upala, da pojde za mamo na Dolenjsko. Jelka sicer ni nikoli tožila, vendar je bila še otrok in tako rada bi se bila spet stisnila mami v naročje.

Ko so ji objavili sklep, se je samo za spoznanje zdržnila. Dobro je vedela, da Karl Kladnik-Lajha, ki so ga preimenovali v Uroša, prav tisti Lajha, ki je njo, Romano in Tončka učil, kako je treba ravnati s špirografom, izda postojanko za postojanko, po načrtu, peklensko zvito in podlo.

Nobene besede ni rekla. Partija je ukazala in Jelka je vedela, da bo poverjeno ji nalogo vestno opravila.

Marica se je že nekaj časa vozila s kolesom po mariborskem okrožju in v samo mesto, ko ji je tovariš po nesreči prestrelil koleno. Prenesli so jo v Ruše k Marinovim, po domače Krošnerjevim, potem pa v Bezeno k njihovim bližnjim sorodnikom. Lizika Marin, doma iz Bezene, zaposlena v Rušah — ilegalna delavka vsa leta vojne — ji je postala ljuba prijateljica.

Kakor hitro je spet mogla, je Jelka odhajala v okoliške vasi in povsod so sprejemali nežno, skromno deklico z odprtimi rokami. V političnem delu je bila izredno resna in vnetá, obenem pa tako človeško topla in nežna, da so jo vzljubile tudi stare mamice, tiste, ki so vedno polne nasvetov, kako se je treba varovati in kako ne smeš tvegati preveč.

Kadar pa je zvedela za kako krivico, za kako nepošteno dejanje, ni bilo sile, ki bi ji preprečila, da bi ne prišla stvari do dna. Zagrizeno, trmasto je vztrajala do konca — vsa rdeča, žarečih oči, polna vneme in moči.

Decembra je bila že popolnoma zdrava. Novima sodelavcema — Roziki Bohinc, članici okrožnega komiteja, in okrajnemu sekretarju Jožetu Stvarniku-Zvonimirju — je morala v Mariboru utreti pot.

Najprej je poiskala svojega starega profesorja v Smetanovi ulici. Ko so jo zagledali pri vratih, so jo takoj spoznali. Začudili so se, kako rdečelična je, vsa dekliska in sveža. Le lase, spuščene kot po navadi na rame, si je bila dala pobarvati rdeče.

Še isti večer se je bila lotila pisanja. Potem je začela obiskovati stare, znane postojanke, kar jih je še ostalo. Spomnila se je bivših sošolk, znancev — zavednih Slovencev, bivših gostov, ki so pri očetu skrivaj poslušali prepovedane radijske postaje. Vsako zvezo je znala spretno izkoristiti.

Zaman jo je stari profesor svaril. Trdno, ponosno ga je zavračala: »Ne bojim se, partizanka sem. Naj storijo z menoj, kar hočejo!«

Za vsak primer je vsako noč polagala pod vzglavje revolver.

*

Meseci so tekli. Nova mreža je bila spet stkana.

Toda nekega dne se je Jelki zazdelo, da se je na ulici srečala z Uroševimi mračnimi očmi. Vsa nemirna je zlo slutnjo zaupala Roziki Sklenili so, da ne sme nič dlje kot noč ali dve prespati v istem stanovanju.

Za 19. marec je bila določena konferenca na Pohorju. Z Roziko se popeljeta s kolesi do podnožja, nato pa peš gor.

Toda tisto jutro je Rozika na križišču zaman oprezovala, da se prikaže Jelka. Ni je bilo. In vendar je bila vedno točna in zanesljiva. Nekaj se ji je moralo zgoditi. Vrnila se je v mesto in skušala zvedeti, kaj se ji je pripetilo. Res: ko je spala pri trgovski pomočnici Tončki in Cankarjevi ulici št. 26, so jo gestapovci presenetili in jo odpeljali.

Ze drugi dan so aretirali skojevca za skojevcem. Veliko družin je tedaj vztrepetalo — Jelka je vedela za vse postojanke v mestu in na deželi — toda nobena ni padla, razen tistih

nekaj mestnih, ki jih je imela v poročilu, pripravljenem za konferenco.

Na sebi je imela obleko svoje prijateljice Lizike — toda te ni bilo v imeniku, saj je bila postojanka okoliška — in ni bila izdana, kakor tudi nobena pohorska postojanka ne. In vendar bi bila mogla v mukah, ko človek komaj ve zase, spregovoriti prav Lizikino ime. Ne! Jelki je bila čast nad vse. Celo o skojevkah z imenika je govorila tako olajšujoče, da niso nobene ustrelili.

*

Trdna je ostala, čeprav so jo z vsemi silami skušala streti. Najprej so jo vrgli samo v teman kletni bunker, potem pa so jo po nekaj dneh, ko so mislili, da so jo omežali, začeli zasliševati. Pazniki — posebno stari, zavedni Anton Korošec — so se zgražali, kako delajo z njo. Potem so jo odpeljali na gestapo. Po slabi uri so jo pripeljali vso stolčeno nazaj. Ni minila ura in spet so morali pazniki v celico ponjo in spet so jo gnali na gestapo. In potem še tretjič istega dne in naslednje dni spet. Vsa je bila že bleda, otekla in polna mrliško zelenih marog.

Po vsem tem so pazniki sklepali, da je izredno močna in neupogljiva.

Naposled so jo po dolgih dneh v samici odvedli v celico k drugim. Jelkine oči so gledale žalostno tjavdan — preveč zla je bila doživela.

In prav tiste dni je ukazal komandant zapora, naj odpro pakete, ki so jih na naslove sorodnikov oddale kaznenke, odgnane v taborišča. Ko je paznica našla Romanin paket, ki je bila vanj zavila boljšo obleko, ga je zagnala v celico, v kateri je bila Jelka...

V hipu je spoznala sestrično obleko in kriknila: »Saj to je obleka moje sestre!«

In paznica se je škodoželjno zlagala: »Ta banditka je že zdavnaj mrtva!«

Zmoglo jo je: očeta ni več, Zvonko je padel, Pepček je padel, kdo ve, če se Stanko povrne iz italijanske internacije...

Sama je ostala z rablji, nikogar nima več, ki bi mu lahko zaupala. Dekleta pa, ki jih je pritegnila k delu, so zaprta...

In ko so 1. aprila zatulile sirene, da ti je prežagalo mozeg, ko so zagrmle bombe v neposredni bližini, je bilo Jelki vseeno. Dekleta so tolkle s klopni po zaklenjenih vratih, kričale so, klele, se stiskale v kot in pokrivalo glave z odejami. Ona pa — nič.

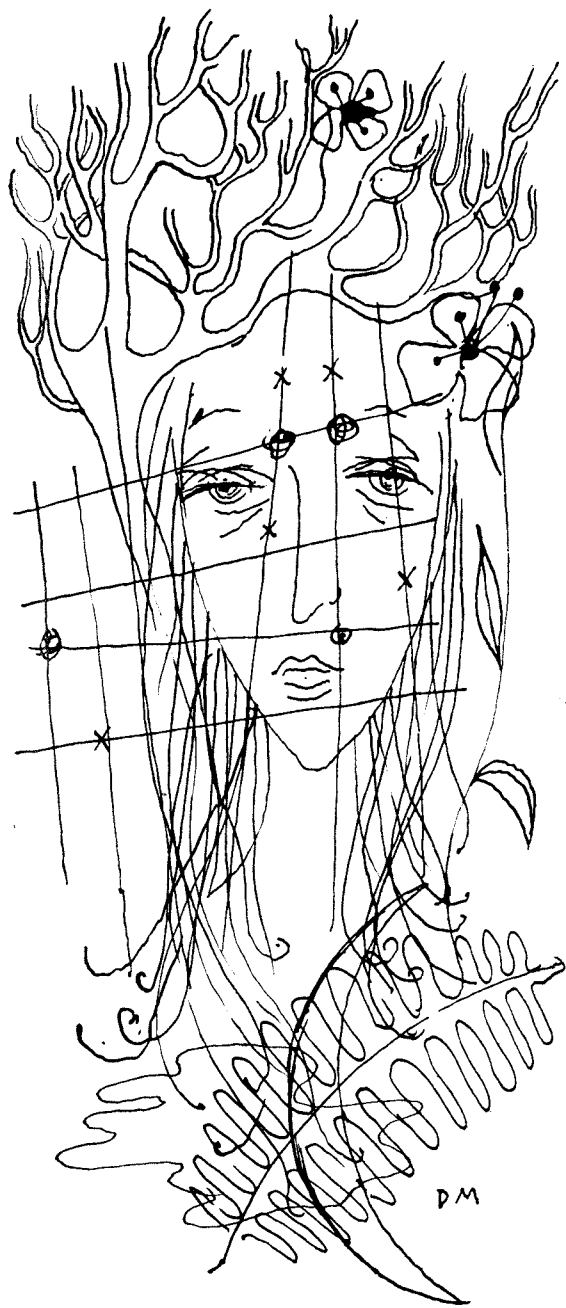
In še ko je prihitela poznica Vohlova, odklenila dekleta in jih pustila v klet, je bilo treba Jelko suniti, da je šla iz celice...

*

Naslednjega dne pa so jo dali v celico k bivši kurirki Olgi Vajngel-Veri. Najprej je Jelka molčala. Toda Vera se je prepadena zazrla v njeno zapestje — sveža brazgotina se je jasno ločila od bele polti. Njen sočutni pogled je zdramil Jelko iz razmišljanja.

»Z glavnikom sem si hotela prerezati žile!« je zaupala znani kurirki.

»Vedela sem, da me bodo mučili brez konca in kraja in me naposled ustrelili. Slišala sem, da so nekateri dobri borci v mukah po-

pustili, in najhujša mi je bila misel, da bi gestapovcem kaj izpovedala!»

Oči so ji nenadoma zažarele: »Pa nisem! Vse sem prestala. Toda težko mi je zaradi deklet. Gestapovci so me zalotili v snu. Imeli so ključ od stanovanja — še po revolverju nisem utegnila seči. Imenik so mi vzeli. Ko da sem vse to slutila — ni mi bilo prav, ko so mi ukazali, naj napravim imenik. Liziki sem to tudi pove-

dala. Zdaj je zame vse izgubljeno. Samo mame mi je žal,« — je dodala počasi in tiše. Umolknila je. Solze so jo začele dušiti.

Potem je spet gledala žalostno predse.

Pred njo je bila nedavno ena sama velika pesem svobode in sreče, samo po lepoti je hrepnela, po pravičnosti in dobroti, nenadoma pa tako strahoten konec — sama, zapuščena od vseh, brez vsakega upa. Komaj pred tremi meseci je dopolnila sedemnajst let — zdaj ve, da jo čaka samo še nasilna smrt.

*

Dne 7. aprila 1945. leta je navsezgodaj, še pred sončnim vzhodom, pridrvel težak avtobus po Betnavski cesti na strelišče. Ljudje v bližnjih hišah so vztrepetali, saj so vedeli, da so Nemci že večkrat peljali tod politične jetnike v smrt.

Jetnice v zaporih so vedele, da ne bodo videle več ne Jelke ne mnogih drugih. Pri bombnih lijakih so jih ustrelili. Ni bilo treba kopati grobov. Imeli so s seboj kriminalce, da so zapisali jame.

Bilo je na pragu osvoboditve. Spretni, drzni titovci so preleteli strelišče, da so morali gestapovci stiskati glave za zaklone.

*

Leta 1947 je stopil bivši borec v pisarno Okrajne zadržne zveze, kjer je bila tedaj nameščena Romana Kerenčič, ki se je, kakor njena mama, vrnila iz taborišča. Ko jo je neznanec zagledal, je presenečeno vzkliknil: »Tako zelo si podobna neki partizanki!«

Izkazalo se je, da je poznal Marico Kerenčič, saj sta si bili sestrji zelo podobni. Isti podolgovati, nežni obraz, iste poteze.

»Veš, da imam jaz njeno verižico in medaljon?«

Pripovedoval je, da mu je Jelka leta 1944 v partizanih pokazala sliko očeta in matere, ki ju je nosila v medaljonu. Ko pa je ob osvoboditvi šel aretirat nekega gestapovca, je našel pri njem skrinjico z zlatnino, prav na vrhu pa je zagledal Jelkin medaljon. Takoj ga je spoznal, čeprav slik ni bilo več v njem. Zahteval je, naj pove, od kod ga ima. Po dolgem natezovanju in grožnjah je gestapovec priznal, da ga je vzel mladi partizanki, ki so jo ustrelili v Radvanju pri bombnih lijakih. Tik pred smrtjo da je dvignila medaljon k ustom, on pa je segel po njem in ji ga iztrgal, da se je verižica pretrgala.»

Zdaj leži medaljon v vitrini Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru in priča o poslednji okrutnosti nemških krvnikov nad mlado Marico — še skoraj otrokom.

V srcih njenih sodelavcev pa je ostala njena svetla podoba, podoba nesebičnega, pogumnega dekleta.

O njej govorijo z največjim spoštovanjem in globoko ganjenostjo Dušan Spindler, Rozika Bohinc in Jože Stvarnik, Lizika Marin in Vera Vajngerl, paznica Štamparjeva in paznik Korošec, nešteta mlada dekleta in stare mamice iz mariborske okolice. Vsi, ki so jo dobro poznali, vedo, da je bila čudovito dekle.

Dve »Borčevi knjigi« dobili II. nagrado

LANI je Republiški odbor za proslavo 20-letnice revolucije razpisal nagrade za najboljša kulturna in umetniška dela, ki obravnavajo ljudsko revolucijo. Znanstveniki in kulturni delavci so se v lepem številu udeležili natečaja. Odbor je prejel 46 literarnih, zgodovinskih, dokumentarnih ter memoarskih del in 86 likovnih del.

Za literarna, zgodovinska, dokumentarna in memoarska dela so prejeli:

I. nagrado:

dr. Vladimir Kralj za knjigo »Mož, ki je strigel z ušesi«;
dr. Janko Jeri za knjigo »Tržaško vprašanje po II. svetovni vojni«;

II. nagrado:

Vladimir Pavšič-Matej Bor za roman »Daljave«;

Hinko Bratož-Okli za knjigo »Dnevnik partizana«, II. del;

Radko Polič za knjigo »Sonce in ceste«;

Milan Apih za knjigo »Sredi pušk in bajonetov«;

Bogdan Zoltnir za knjigo »Partizanski tisk ob Meži, Misljinji in Dravi«.

Za glasbena dela:

II. nagrado:

Blaž Arnič za simfonijo »Vojna in mir«;

Radovan Gobec za kantato »Njegovo ime je legenda«.

Za likovna dela:

I. nagrado:

France Slana za sliko »Pogorišče«;

Drago Tršar za kip »Brigade s hribov«;

II. nagrado:

Ive Šubic za sliko »Pod vasjo«;

Janez Močnik za sliko »Partizanski grob I.«;

Stojan Batič za kip »Slavolok dela«;

Peter Černe za kip »Taborišna senca«;

Stane Jarm za kip »Materi talcev«;

Vladimir Mukac za grafiko »Požgani dom«.

Žirija je predlagala za odkup dela Janeza Boljke, Ivana Štreklja, Marka Šuštaršiča, Bogdana Borčiča in Rudolfa Kotnika.

Za filmske scenarije in filmske zgodbe:

I. nagrado:

Ciril Kosmač za scenarij »Junak strašnega časa«, ki so ga posneli kot film »Balada o trobenti in oblaku«;

II. nagrado:

Ivan Potrč za filmsko zgodbo »Srečanje«;

Lojze Krakar za ciklus štirih scenarijev o nemških koncentracijskih taboriščih.

liko števil. Od članov Zveze borcev je v preteklem letu v mariborskem okraju delovalo v voljenih organih ljudske oblasti 367 članov, v organih družbenega upravljanja pa kar 1374. V vrstah Zveze komunistov Jugoslavije je 1123 članov ZB. Skrb za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja je veljala v preteklem letu še vedno 466 otrokom, ki se šolajo, pospešeno je bilo reševanje stanovanjskih vprašanj članov Zveze borcev, saj je od 1583 vloženih prošenj ostalo nerešenih samo še 676. Pri dodeljevanju stanovanj borcem so se odlikovale posebno občine Center, Slovenj Gradec in Ravne. Med člani ZVVI kar 33 % članstva sodeluje aktivno v družbenopolitičnem delu. Okrajna organizacija ZVVI je v lanskem letu sama zbrala sredstva za topliško zdravljenje 382 svojih članov. Organizacija ZROP je samo lani priredila 60 vojaških vaj, poleg tega pa še toliko raznih predavanj, pismenih reševanj vojaških nalog itd., da je bil vsak član organizacije povprečno osemkrat na predavanju ali vaji.

Teh nekaj števil, ki seveda še zdaleč ne zajemajo pisane dejavnosti vseh treh organizacij, nam nakazuje drobce opravljenega dela, predvsem pa njegov značaj. Niti v številke niti v opise pa ni mogoče zajeti pozitivnega vpliva članov vseh treh organizacij pri preobrazbi družbenega življenja, pri preoblikovanju odnosov med ljudmi in demokratizaciji življenja v zapletenih etapah izgradnje socializma.

Na ta proces, ki se nenehno nadaljuje, je bila navezana tudi obširna razprava na skupščini. Tako je bilo govora o tovariških odnosih med borci ter o pogostem nepravilnem in birokratskem odnosu pri reševanju njihovih vprašanj. Neki diskutant je opozoril na probleme invalidskega dodatka, zlasti na nesorazmerje med pomočjo, ki jo prejemaajo otroci padlih borcev in otroci žrtev fašističnega nasilja. Razprava se je dotaknila tudi težavnih problemov borcev v pasivnih, zlasti planinskih

Po obširni razpravi so si zadali obsežne skupne naloge

USTANOVNA skupščina zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojske okraja Maribor, ki je bila 5. maja 1962 v dvorani doma JLA v Mariboru, je potekala v znamenju dveh značilnosti: delovnega in organizacijskega vzpona vseh treh organizacij v preteklem letu in v obširni perspektivi nalog, ki jih čakajo po združitvi.

Zanimivo je, da je v zadnjih treh letih vstopilo v Zvezo borcev v mariborskem okraju 2261 novih članov in da se je

samo v 1961 letu in letos do združitve vključilo in Združenje rezervnih oficirjev in podoficirjev okraja Maribor kar 2235 ljudi ali 88,5 %.

Iz obširnega skupnega poročila vseh treh organizacij, ki so ga prejeli delegati in gostje že pred konferenco, je razviden poudarek delovanja na reševanju socialnih problemov članov in njihovi politični aktivizaciji, v organizaciji ZROP pa seveda tudi na njihovem strokovnem usposabljanju. V ilustracijo naj navedem neko-

krajih Pohorja in deloma tudi Haloz. Bilo je govora o borbi proti kriminalu, o tem, kako se v sedanjem družbenem procesu povečuje odgovornost vsakega posameznega državljana. Nadalje — o patriotski vzgoji mladine in poglobljanju domovinske zavesti pri borcih, o strnjem političnem delu članov organizacij, o nujnosti kritike in o borbi proti destruktivnemu kritikantstvu. Večkrat pa so bili poudarjeni predvsem socialni problemi in problemi, ki so ozko povezani s pojmovanjem socialistične morale.

Kot briček refren je bilo slišati v teku razprave, kako smo v marsikaterem oziru pozabili na tiste skromne ljudi, podpornike osvobodilnega gibanja po terenu, in kolikšnega političnega pomena je, da jih obiskujejo zlasti nekdanji

borci. V tem oziru nam je lahko za vzgled lanskoletna akcija ZROP, ki je izvedlo s člani mariborskega in celjskega okraja veliko vajo na podnožju Graške gore. Ob tej priložnosti so tovariši obiskali in obdarovali tamkajšnje podpornike NOB, ki jih je nekaj dni prej hudo prizadelo neurje.

Ne bi več našteval posameznosti s te uspešne skupščine bojevnških organizacij v Mariboru; poudaril bi predvsem, da so si vse tri organizacije, združene zdaj v okrajnem merilu, ločene pa še po občinah, zadale obsežne skupne naloge, predvsem še hitrejšo reševanje socialnih problemov članstva, patriotsko vzgojo članstva, objavljanje tradicij NOB, in združitev vseh naporov v premagovanju trenutnih težav v našem gospodarstvu.

F. F.

Kdo ve za njegov grob?

Meseca julija 1944 je izginil na Jelovici partizan Franc Grilc-Brinar. Rojen je bil dne 5. decembra 1911, doma iz Ribnega št. 84 (Smrekarjev Franc). V partizane je šel 25. julija l. 1941. Bil je borec in eden izmed organizatorjev bohinjske vstaje. Poznan je bil skraj po vsem Gorenjskem kot kot izvrsten politični voditelj.

Kdor bi kaj vedel, kako je izginil in kje je njegov grob, naj sporoči na naslov: Julka Grilc, Ribno 84 — Bled.

Nekaj primerov iz arhiva pritožb

Zadnja leta smo priča velikega števila prošenj za priznanje sodelovanja v NOB ali aktivnega in organiziranega dela za NOB v delovno dobo. Sprožili so jih predpisi s področja socialnega in pokojninskega zavarovanja, po katerih imajo tisti, ki jim je priznan status borca, ugodnejše pogoje za doseg svojih pravic. Med množico teh prošenj, ki se stekajo pri odborih Zveze borcev in drugod, je kajpak tudi nekaj takih, ki nedvoumno kažejo, da se je prosilec poslužil laži in goljufije.

Nekateri negativni primeri pa so povzročili pri nekaterih odborih nezaupanje in nerazumljivo ozkost pri reševanju teh prošenj. Prosilci, ki menijo, da so njihove prošnje neupravičeno zavrnjene, se potem pritožujejo na najvišje oblastne in politične forume. Izmed pritožb, ki so prispele na Glavni odbor Zveze borcev NOV, smo izbrali štiri, ki so očitno upravičene.

Tovarišica Anka Dolenc iz Celja se pritožuje nad počasnostjo postopka za priznanje delovne dobe, ki traja že dve leti. Občinski odbor ZB NOV v Celju zahteva od prosilke, naj

poleg izjav petih prič (med njimi je ena znana politična delavka), pošlje odboru še izjave določenih ljudi. Dokler ne priskrbi teh izjav, ji je bilo rečeno, bo njena prošnja ležala v arhivu. Prosilka je izjavi dveh prič priskrbelo naknadno, z eno pričo sploh ni sodelovala, bivališča ostalih pa ne more najti, mnogi pa so ali padli ali pomrli...

Minka Rant iz Kranja ugovarja zoper zavrnitev svoje prošnje za priznanje dvojne delovne dobe. Prošnjo je zavrnil okrajni odbor ZB NOV v Kranju. V svoji pritožbi navaja, da je bila že meseca avgusta 1943 sprejeta v SKOJ. Aprila istega leta je bila že članica mladinske organizacije. Že decembra 1942 je prejela člansko izkaznico USAOJ. Tovarišica prosi, da bi ji priznali dvojno delovno dobo vsaj od takrat, ko je bila sprejeta v SKOJ... Prošnji prilaga izjave treh prič, ki potrjujejo njene izjave in slikajo njeno delo kot delo funkcionarke ZSM in SKOJ do konca vojne v Volaki. Spomladi 1944 so Nemci požgali njihovo hišo.

Vdova Jožeta Intiharja iz Podplata, okraj Celje, se pri-

tožuje zoper počasnost postopka v zvezi z njeno družinsko pokojnino. Med urejanjem svoje zadeve je Intihar umrl. Bil je predčasno invalidsko upokojen, imel je nizko pokojnino, žena pa vzdržuje dva nepreskrbljena otroka. Pritožuje pa se tudi zoper zavrnitve njegove (moževe) prošnje za priznanje dvojne delovne dobe. Odločba pravi, da ima pogoje le za enojno delovno dobo kot sodelavec, ne pa za dvojno. Pokojni je priložil svoji prošnji izjave več prič, med njimi dveh nosilcev »Spomenice« in znanih aktivistov. Iz izjav sledi, da je pokojnik aktivno in organizirano delal za NOB v težavnih in nevarnih pogojih. Svoje naloge je vestno izvrševal in bil tudi

zaprt. Tudi samo prosilko so Nemci aretirali in zaprli. Že 21. aprila 1961 je občinski odbor ZB NOV Celje poslal okrajnem odboru predlog, naj se tudi prosilki sami prizna dvojna delovna doba od 1. avgusta 1943 dalje. Prosilka izhaja iz znane partizanske družine, njene izjave pa potrjujejo izjave petih prič...

Paula Kepic iz Šenčurja, okraj Kranj, pa se pritožuje zoper sklep okrajne komisije za priznanje delovne dobe v Kranju. Prvi prošnji je pro-

silka priložila izjave treh prič. Komisija je prošnjo zavrnila s pripombo, da iz izjav ni zadostj razvidno njeno delo za NOB. Novi prošnji je prosilka priložila izjave treh novih prič. Med NOB je bila prosilka nekaj časa tudi v Begunjah zaradi suma sodelovanja s partizani. Tam so jo tudi mučili. Prav tako je sodelovala že v bivši Jugoslaviji v sindikalnem in stavkovnem gibanju. Bila je povezana s prvimi partizani, njen brat je bil prav tako eden izmed prvih parti-

zanov. Partizan je bil tudi njen mož. Iz vseh izjav se da razbrati, da je Kepičeva res aktivno in organizirano delala za NOB...

Prav tako, kot neupravičena priznanja zaslug med NOB povzročajo hudo kri med našimi ljudmi, povzročajo taki in podobni primeri negodovanje in zagrenjenost. Zato naj bi komisije za reševanje prošenj za priznanje delovne dobe med NOB bolj temeljito obravnavale vsak posamezen primer.

M. P.

Odmeci iz mednarodne arene

Kaj se godi v Španiji

PRED 31 leti, na dan 14. aprila 1931, sredi gospodarske krize, ki je bila zajela večji del sveta, so na vseh evropskih dvorih zabeležili izredno močan »potres«: kralj Alfonso XIII., iz dinastije španskih Bourbonov, je moral po volji naroda odstopiti, in proglašena je bila republika — druga v krvavi zgodovini Španije.

To je bila neposredna posledica zmage, ki so jo dva dni prej (12. aprila) zabeležili španski republikanci in socialisti na parlamentarnih volitvah. Ustanovljena 1931. leta — nekaj let pred generalno ofenzivo fašističnih sil na pozicije demokratičnih držav, v dobi, ko so Japonci potisnili nož v hrbet Kitajski, dve leti pred zmago nacistov v Nemčiji, štiri leta pred vdorom Italije v Etiopijo — se je morala španska republika že od začetka boriti z velikimi težavami.

Katoliška cerkev (španska cerkev ima še danes naslov »najboljša katoliška«) je ostala v bistvu država v državi, v armadi pa je bila vojaška in politična kariera še vedno zagotovljena sinovom veleposestnikov-latifundistov. Republika je morala deliti oblast z njimi.

Leta 1936 je združena koalicijska vojske, visoke duhovščine in latifundistov organizirala s pomočjo fašističnih agentur v Italiji in Nemčiji zaroto proti mladi republiki. Toda čeprav je Franco 31. marca 1939, pet mesecev pred začetkom druge svetovne vojne, proglasil monarhijo (sebe pa za poglavarja države) in uvedel diktaturo falange, črne reakcije, boj španskega ljudstva za svobodo in nacionalno neodvisnost še danes ni končan.

Španija je sicer dobila v zadnjih letih v obliki ameriških kreditov, investicij zahodnoevropskega kapitala in mednarodnega turizma nekaj močnejših gospodarskih injekcij, vendar dokazujejo stalni procesi proti antifašizmu, da je bakla upora še vedno živa v zavesti Špancev, velike stavke od Biskaje do Seville pa, da se delavstvo še vedno bije za svoje osnovne pravice, za kruh in življenje.

Le poglejmo, kako se je širilo in razvijalo stavkovno gibanje v Španiji v zadnjih letih. Nedavne stavke v Asturiji, velikem rudarskem revirju Španije, v Bilbau, drugem največjem industrijskem središču dežele, v obmejnem mestu San Sebastianu, v Valenciji in

Leonu so samo zadnja manifestacija v dolgem nizu protestnih manifestacij, ki spremljajo Francovo Španijo. Navajamo (po »Il Punto«) samo najpomembnejše etape:

1957, aprili-maj: V Asturiji stavka 30.000 rudarjev. Policijska zatire stavko s silo.

1958: delavci Barcelone, Cordobe, Seville, Cadiza in Madrida stavkajo za sedemurni delavnik in zvišanje mezd.

1959: leto velikih stavk na podeželju. Kakih 200.000 dni-narjev in kmetov iz Andaluzije in Estremadure sodeluje spomladi tega leta v vsedržavni stavki ob obletnici Francovega upora. Stavka ima politično obeležje.

1960, marec: okrog 10.000 kmečkih delavcev stavka in manifestira v Seville, glavnem mestu španskega juga. Maja stavka 12.000 kmetov v pokrajini Murcia. Oblasti zaradi tega razpuste Združenje katoliških kmetov, ki je bilo za stavko.

1961, avgust: velika stavka delavcev, zaposlenih v plavžih San Giunta, drugih največjih v državi. V stavko stopi najprej 6000 delavcev, nato pa se jim pridruži še 10.000 iz plavžev v Biskaji. Prebivalstvo okoliških mest podpira borbo s tem, da bojkotira vladni tisk.

1961, okt.-nov.: stavka v železniških delavnicah v

Beasainu, v pokrajini Guipuzcoa. Okrog 3000 delavcev zapusti delo in istega dne sodeluje v veliki protifrankovski manifestaciji, ki jo skuša policija razbiti.

1962, februar: uspeh gladovne stavke študentov filozofske fakultete na univerzi v Madridu. Cilj stavke: osvoboditev petih aretiranih antifašističnih študentov.

Vojaško sodišče v Madridu obsodi 48 madridskih antifašistov, obtoženih vojaškega upora in aretiranih med stavkami v Beasainu novembra 1961, na skupno kazen nad 350 let.

To je samo kratek izvleček iz dolgega niza akcij in protiakcij, stavk in aretacij.

Da bi preprečile širjenje stavkovnega gibanja, so bile frankovske oblasti prisiljene uvesti izredno stanje v treh baskijskih pokrajinah, več sto ljudi so aretirali, obtožujoč jih, da so organizirali stavko in povzročili zastoj v španski industriji.

Zadnja stavka je bila do zdaj najmočnejši izraz nezadovoljnih množic, odkar je prišel Franco na oblast. Stavka 100.000 delavcev je bila za režim toliko neprijetnejša, ker je prišlo do nje v času, ko se Španija pripravlja, da se priključi Evropskemu tržišču.

Franco ne daje več samozavestnih izjav, temveč zre proti severu, v Asturijo, kjer so doma »mineros«, rudarji, in v Barcelono, dvomilijonsko središče Španije, znano po svojih delavskih tradicijah. Množične stavke so kaj slab uvod v letošnjo turistično sezono, v kateri pričakujejo Španci 8 milijonov turistov, ki naj bi potrošili 500 milijonov dolarjev.

Da bi obvaroval svoj obraz, izjavlja Franco, da je stavka delo »subverzivnih« elementov. Sicer pa je v njegovem interesu, da se o stavkovnem gibanju, mezdah, procesih in sindikalnih vprašanjih čim manj govori.

Težko je reči, kje je položaj bolj kritičen: v Španiji ali na Portugalskem. V Španiji so na dnevnem redu procesi proti antifašistom, na Portugalskem pa raste nezadovoljstvo s sedanjim režimom Salazarja.

V današnji Španiji še zmeraj vidiš take prizore, ki spominjajo na inkvizicijo in manifestirajo moč Cerkve, misticizem, mračnjaštvo...

Kolonije, ki jih portugalska ustava proglašajo za portugalske pokrajine, zahtevajo več avtonomije, več investicij, konec rasnega zapostavljanja (diskriminacije), doma pa zahteva opozicija (seveda neorganizirana), da odpre vlada vrata novim generacijam, novim idejam.

Vsaka nova stavka, vsak nov proces proti antifašistom opozarja svetovno javnost na tragično usodo Španije, države, ki se je prva uprla fašizmu, a je ostala do današnjih dni njegova žrtev. Caudillo (poglavar) Španije, Francisco Franco, je edini diktator predvojne Evrope, ki je preživel oba svoja vrstnika, Hitlerja in Mussolinija. Kajti Salazarjev režim je v primeri s Francovo

diktaturo kaj revna organizacija, njegov glas proti Združenim narodom in njihovem antikolonializmu je le glas potapljalčevega se na robu Evrope.

Današnja Španija je kljub uradnim demantijem le bedna slika predvojne, fašistične polovice Evrope. V Madridu, v nekem katoliškem samostanu, je predlanskim umrl kot gost španske vlade vojni zločinec Ante Pavelić. Ultrakolonialistični generali — od Salana do Jouhauda — pa so kovali in še kujejo v madridskih hotelih, v San Sebastianu in Sevilli, zarote proti vladi generala de Gaulle in alžirski neodvisnosti. Krvave niti OAS vodijo iz Alžira ne le v Marseille in Pariz, marveč tudi v Madrid.

Politični opazovalci v španski republik predvidevajo, da bo Madrid med prvimi priznal novo vlado neodvisne Alžirije, ko bo tudi uradno prevzela vso oblast v svoje roke. Vendar pa je Španija — poleg Salazarjeve korporativne države — edina evropska dežela, ki se energično upira kakršnikoli misli na umik iz Afrike.

Ne le to, Španija je po drugi svetovni vojni tebi nič meni nič priključila dvoje maroških mest svojemu metropolitanskemu ozemlju. Tako je sedaj Melilla, veliko pristanišče Rif-fa, severnega dela Maroka, sestavni del pokrajine Malaga, Ceuto pa so dodelili provinci Cadiz. Tudi Španska Sahara in Španska Gvineja imata sedaj uradni status španskih pokrajin, čeprav ležita globoko v Afriki in domačini z Madridom nimajo nobenih stikov.

Španija je edina evropska država, ki odkrito podpira Portugalsko v vprašanju Angole (na tihem simpatizirajo s Salazarjem tudi drugi režimi). Še Washington se je v tem vprašanju postavil proti Lizboni, čeprav je Portugalska članica Atlantske zveze. Španska delegacija v Združenih narodih je bila edina, ki je v vprašanju Goe, portugalskega klina na indijskih tleh, branila Salazarja.

Vendar se že vsa zadnja leta prilizuje arabskim državam, izjavljajoč, da je njihov naravni zaveznik, zgodovinski most med Zahodom in Vzhodom, transmisija, ki veže Evropo z velikim arabskim svetom. Zato sprejema Franco arabske odličnike, zato pošilja svoje ministre v prestolnice arabskih dežel.

V sosesčini Španije, le kakih 200 km na jug, nastaja po sedmih letih krvavih bojov nova nacija, enajstmilijonska Alžirija. To je nova zmaga velikega osvobodilnega procesa, ki je po tej vojni zajel pol sveta.

Morda bo jutri tudi Španija našla svoje mesto pod svobodnim evropskim soncem. Ali se ni špansko ljudstvo prvo uprlo fašistični zaroti? Izčrpan od težke državljanske vojne, španski narod leta 1945 ni imel moči, da bi še enkrat začel boj. Zmagovalci so v zanosu zma-

ge nad Nemčijo pozabili na Španijo, niso pa nanjo pozabili Španci.

Francova stavba je zdaj še vedno najtemnejši del Evrope. Le življenje v Salazarjevi Portugalski je še tako mračno in brezperspektivno. Narod, ki se je prvi uprl mednarodnemu fašizmu, branil Evropo in njeno civilizacijo pred njim, še vedno protestira in demonstri-

ra proti fašizmu, še vedno organizira stavke. Ali je Evropa pozabila nanj?

Ni in tudi ne more. Že leta in leta se ni toliko pisalo o Španiji kot letošnjo pomlad. Morda se mora najprej zrušiti stavba portugalskega imperija, zatem pa portugalske diktature. Pravi čudež bi bil, če bi Franco preživel oba udarca.

M. O.

DROBNE ZANIMIVOSTI

VRSTA NOVIH ATOMSKIH EKSPLOZIJ bo stala Združene države Amerike več kot znaša celoten proračun ZDA za šolstvo, proročilo in kulturo v 1963. letu. Tako trdi demokratični senator Humphrey, ki je bil pred zadnjimi volitvami Kennedyjev tekmelec.

V OAS JE MNOGO NACISTIČNIH SODELAVCEV, je nedavno poročal zahodnonemški list »Studien

zali večje solidarnosti do OAS, ki jo v Franciji imenujejo OAS-S, v čimer se zrcali sličnost te organizacije z nacističnimi oddelki SS...

GEORGES BIDAULT je napravil zelo čudno kariero. Med drugo svetovno vojno je sodeloval v odporiškem gibanju in postal sodelavec de Gaulla. Bil je vodja demokratske stranke, pa tudi predsednik vlade in minister za zunanje zadeve Francije. Potem pa se je začela njegova pot navzdol. Nekoč je nastopil kot govornik tako pijan, da so ga morali odpeljati domov. Vdal se je pijači, izgubil vodstvo v stranki, osnoval novo, toda brez uspeha. Iz užaljenosti je postal antidegolist in ultraš. Nedavno je bilo objavljeno, da ga je OAS postavila za predsednika Nacionalnega komiteja odpora, ki ne priznava de Gaulla in njegove vlade. Tačas Bidaulta ni bilo več v Franciji, pobegnil je neznano kam. Zdaj živi kot emigrant nekje v tujini. Njegova žena, ki se je po njegovem begu vrnila v Francijo, je šef oddelka za emigrante v ministertvu za zunanje zadeve in predsednica ženske antialkoholične zveze...

für Zeitfragen», ki je nacistično orientiran. List navaja, da je v vrstah OAS mnogo elementov, ki so bili za časa druge svetovne vojne na nemški strani, zaradi česar jih je de Gaulle preganjal. Avtor se pritožuje, zakaj niso Nemci poka-

V NEMČIJI je delovala pred nastopom Hitlerja Nemška nacionalna stranka, ki jo je vodil Alfred Hugenberg, bivši direktor Krupovih tovarn. Hugenberg je osnoval tudi gibanje »Železni šlemi«. To gibanje se je spojilo s Hitlerjevim nacionalsocializmom. — Walter Schmidt, eden izmed sodobnih neonacistov, je napovedal, da bo

obnovil nekdanjo nacistično stranko, ker da »hoče oživetiti ideologijo predhitlerjevskih časov«. Kakšna je ta ideologija, nam pove njen cilj: borila naj bi se za »osvoboditev« Vzhodne Prusije, Slezije in Sudetov.

VLADA JUŽNOAFRISKE UNIJE je povečala vojni proračun na 180 milijonov dolarjev, čeprav ji ne grozi nobena agresija. Vojni minister je ta ukrep obrazložil takole: »Moramo se oborožiti za notranje spopade, kakor se velike sile oborožujejo za vojno.« Za očitovanje tako surovega družbenega sistema, kot je v Južnoafriški uniji, je res potrebna močna vojska in policija. Toda kolesa zgodovine ne more ustaviti ne vojska ne policija!

MINISTER ZA POŠTE V ZAHODNI NEMČIJI je odločil, da za poštne znamke ne bodo več uporabljali slike velikega znanstvenika Einsteina — menda zato, ker bi bilo za Zahodno Nemčijo sramotno, če bi se njegova podoba pojavljala ob podobah Goetheja, Schillerja, Bacha in drugih zgodovinskih osebnosti. Nadomestila naj bi ga fotografija skladatelja lahke glasbe Offenbacha. V zvezi s tem je italijanski napredni list »L'antifascista« zapisal: »Ni izključeno, da se bo v kakšni prihodnji seriji novih znamk pojavila slika nekdanjega avstrijskega korporala Adolfa (Hitlerja) ali njegovega najbližjega sodelovca Goebbelsa...«

Pojasnilo

V oddaji »Se pomnite tovariši?« dne 4. III. 1962 sem imenovala Jožkovo Nežko z Lipsenja, pri kateri sem iskala zvezo za k partizanom. Dodatno navajam, da je bila omenjena Nežka v resnici njena sestra Micka, ki je imela izposojeno ime od svoje sestre Nežke Zigmund, ki je bila takrat odsotna od doma. To predvsem zaradi tega, če bi Italijani vprašali po »Nežki«, bi se domači laže izgovorili, pač da Nežke sploh ni doma. Tudi drugi, ki so takrat delali na tem terenu, so jo klicali za Nežko, zato sem jo v oddaji tako imenovala. Splošno je znano, da smo imeli partizani in terenski delavci med borbo različna ilegalna imena. Mislim, da to ni nič takega, za kar bi se morala Nežka Zigmund čutiti prizadeto.

Tončka Drobnič

PAULI KOSKINEN, po rodu Finec, je invalid, ki se je kljub hudi telesni poškodbi usposobil za poklic kiparja. Med vojno je bil hudo ranjen v glavo — drobec granate se mu je zaril v možgane. Življenje so mu rešili, toda izgubil je dar govora, niti ni več mo-

gel brati in pisati. Profesor Mäki pa je s testiranjem ugotovil, da ima Koskinen precejšnjo nadarjenost za umetniško oblikovanje. Poslali so ga v akademijo za upodabljačo umetnost, kjer se je tako usposobil, da je postal priznan kipar. Poročil se je in ima dva otroka. Polagoma se mu je začel vračati tudi dar govora.

ZA 162 UBOJEV 10 IN POL LE-TA ZAPORA — to je kazen, ki jo je izreklo sodišče v zahodnonemškem mestu Giessenu esesovskim zločincem Kurtu Kirschnerju, Hansu Hoffmanu in Theodoru Pillichu. Obtoženi so bili, da so med »likvidacijo« varšavskega geta ubili najmanj 162 ljudi. Sodišče je bilo pri izreku kazni zelo »pedantno«: prvi je dobil 3 leta in 9 mesecev, drugi 3 leta in 6 mesecev, tretji pa 3 leta in 3 mesece zapora...

Med knjigami in revijami

Mile Pavlin: Najhuje je biti sam

MLADI pisatelj Mile Pavlin, ki ga bravci revije Borec dobro poznajo kot avtorja številnih prispevkov, spominskih sestavkov, črtic in reportaž, je lani dobil za svoje literarno ustvarjanje dvojce posebnih priznanj. Dve slovenski založniški ustanovi, založba Borec in založba Lipa, sta nagradili dvojce njegovih del. Eno od nagrajenih del je izšlo v aprilu. To je roman »Najhuje je biti sam«, ki ga je v primerni opremi Zvesta Apollonia, a na slabem papirju izdala založba Lipa v Kopru in s to izdajo počastila dvajsetletnico revolucije.

Roman »Najhuje je biti sam« je roman iz življenja slovenskih partizanov v letu 1942. Pisatelj se je lotil teme, ki jo sicer v drugih variantah poznamo kot pohod XIV. divizije na Stajersko — samo da je snov, ki jo obravnava Pavlin, zajeta iz poletja 1942. Tudi ta roman prikazuje usodo partizanske enote, ki je imela nalogo, prebiti se na Stajersko, le da gre tu za uso-

do ljudi, usodo posameznikov, ne pa enote.

Dejanje se začne na Dolenjskem, s formiranjem skupine, ki naj bi se prebila na Stajersko. Nekaj časa spremljamo pot te skupinice borcev, ki se ob pravkar začeti roški ofenzivi prebijajo skozi sovražnikove obročne na Gorjanec in nato na Hrvaško. Pred Zagrebom s težavo prekoračijo Savo, toda tok jih zanese skoraj do mesta. Prehiti jih še dan in tako se utrujena skupina borcev skoraj na planem zateče na obrežne njive med koruzo. Tu zapazijo partizane otroci in drugi ljudje ter tako sprožijo ustaški napad. Medtem ko do tu spremljamo pot in usodo celotne enote, se sedaj začne drugi del, pravzaprav šele pravi roman o usodi posameznikov. Pisatelj prikazuje usode borcev, ki se od spopada z ustaši prebijajo vsak po svoje. Tako spremljamo komisarja Mihlja, ki se zateče v Zagreb, pa tam po svoji neprevidnosti pade ustasem v roke in tragično konča;

usodo Dvojčka in Tinčka pa Feliksa, ki v trpljenju omaga in postane izdajalec ter kot tak konča obsojen na smrt; pa usodo Štange, ljubljanskega študenta, kateremu se posreči prebiti se med štajerske partizane, ki pa mu ne zaupajo in ga osumijo izdajstva, in usodo mladega Bibija, ki se po dolgem tavanju in trpljenju vendarle reši in s čigar ugotovitvijo, da je bilo pri vsem tem najhujše biti sam, pisatelj zaključuje svojo pripoved.

V nasprotju s poglobljenim psihološkim obravnavanjem partizanskih borcev in njih problematike v nekaterih navedenih delih iz osvobodilnega boja je Pavlin ostal pri poudarjanju dogodkov. Zato je njegov roman »Najhuje je biti sam« predvsem roman o zunanjih dogajanjih v usodnem času, čeprav je pisatelju prav gotovo šlo tudi za prikaz duševne stiske razkropljenih, preganjenih in na razne načine mučenih ter trpinčenih borcev. Toda poudarek je vsakakor na opisu poti, bojev in spopadov. Pavlinovi junaki ne razmišljajo, ne filozofirajo, kot tudi pisatelj ob njih ne meditira, temveč ostaja vseskozi stvaren opisovalec, omejen na dogajanja. Res pa je, da je bil tudi čas, ko se dogaja roman, surov čas vojne, leto 1942, ko ni bilo niti prilike niti časa za razpravljanja, temveč le za dejanja in nagla odločanja. Posebno še, ko so se partizanski borci Pavlinovega romana znašli sami na sovražnikovem ozemlju, preganjeni od ustašev in Nemcev, v borbi z zapeljanimi ljudmi in v nagonškem prizadevanju za kos kruha ali en sam krompir, v borbi za obstoj in golo življenje. Bralca opisi samih zunanjih dogodkov niti ne motijo, čeprav si bo morda marsikateri želel še kaj drugega, zlasti še zato, ker je pisatelj svojo pripoved lepo in na nekaterih mestih prav mojstrsko zaokrožil. Pavlinovo fabuliranje je spretno in bralca vseskozi drži v napetosti. Ko pripoved doseže višek, jo pisatelj pretrga in v naslednjem poglavju nadaljuje s pripovedjo o usodi drugega borca ter tako celoten roman spretno gradi.

Pripoved in kompozicija, posebno v drugem delu, sta nedvomno odlika tega dela. Posebno še, ker je njegova pripoved preprosta, naravna, topla in iskrena, čeprav sem pa tja tudi malce patetično pobarvana. Tudi Pavlinov jezik je lep, morda včasih premalo življenski; sicer pa se romanu pozna, da je tudi v tem pogledu vložil pisatelj vanj mnogo prizadevanja. Poleg vseh teh odlik pa je nedvomno treba poudariti zanimivost same zgodbe, ki je vseskozi originalna, nedvomno pristna in življenska. Prav zgodba sama, pisateljev način iskrene pripovedi in gradnja romana dajejo temu delu značaj dobrega partizanskega romana, ki je nedvomno zaslužil literarno priznanje.

Pisatelju so očitali, da je v romanu preveč akcije, da v

njem prevladujejo zunanji dogodki in preveč mrličev, kar predstavlja preprosto pisateljsko sredstvo. To morda res drži do neke mere. Toda treba je vedeti, da je bil čas, ki ga pisatelj obravnava v romanu, docela drugačen. Gre za leto 1942, ko je bilo treba ravnati in ukrepati, ne pa filozofirati; to je bil čas, ko je bil v brez-kompromisni borbi odnos do življenja in smrti povsem drugačen. Verjeti smemo pisatelju, da bi vsako drugačno prikazovanje partizanstva pomembno potvarjanje ali pa vsaj olepševanje resnice. Roman »Najhuje je biti sam« pa je vsekakor roman iz najhujših dni bojev za svobodo. Zato bo tak, kot je, s številnimi odklami in kljub majhnim pomanjkljivostim deležen toplega priznanja naših ljudi.

S. R.

Milka Kovič: Partizanka

ZALOŽBA »Mladinska knjiga« je izdala 88 strani obsega-jočo knjigo Milke Kovičeve z naslovom »Partizanka«. Pred leti je to delo objavila »Mladina«. Ker je doživela med bralci ugoden sprejem, se je založba odločila za ponatis.

Če bi delo Milke Kovičeve skušali uvrstiti v katerokoli klasično literarno zvrst, bi se znašli v dvomu, kako naj ga opredelimo. Delo je sicer povest, vsebuje nekatere prvine romana, pisano pa je v reportažnem stilu. Toda zaradi pomembne vsebine, zaradi zgodbe, ki je pisana zelo prizadeto, lahko smatramo delo Milke Kovičeve za posrečeno in uspešno. Pomen in vsebina nekega dela namreč pomenita veliko več kot pa oblika ali čistost ene ali druge literarne zvrsti.

Nekateri kritiki očitajo Milki Kovičevi, da je njeno delo »Partizanka« preveč dokumentarno in celo memoarsko pobarvano. Res je, da je delo posvečeno spominu narodnega heroja Majde Vrhovnikove, katere lik slutimo v Hojki, eni izmed glavnih junakinj povesti. Toda memoarske primesi, če so že podane v nekem delu

na literaren način, nikakor ne morejo kvariti celotnega dela. Pač pa lahko celo povečajo njegov realizem in pozitivnem smislu besede.

V nekaterih naših literarnih krogih se je posebno zadnja leta oblikoval podcenjevalen odnos do vnašanja memoarskih in dokumentarnih oblik in primesi v literarna dela, češ da to ni umetnost, da torej ta dva elementa rabita kot zadnje pribežališče umetniško manjvrednih in manj inteligentnih literarnih parvenijev, ki se nasilno skušajo vrniti v literaturo, ker druge niso uspeli ali pa imajo bolešno nagnjenje po uveljavljanju. Ti kritiki proglašajo kot tako večino del, ki obravnavajo NOB. Dejansko pa je tak podcenjevalen odnos do dokumentarnosti in spominskega gradiva pri teh kritikih odraz lastne nemoči in pomanjkanja gradiva iz tega obdobja, ker so bili bodisi premladi, da bi se udeležili NOB, ali pa so jo predremali v zapečku.

Ne bi se tako obširno dotaknil tega, za mnoge bivše partizane, ki se ukvarjajo s pisanjem, tako važnega vprašanja,

če se ga ne bi v začetku svojega dela dotaknila sama pisateljica. Milka Kovičeva opisuje, kako jo je užalil neki novinar s svojimi vprašanji in pripombami. Da je bila to ona, je več kakor gotovo, končno pa tudi to ni važno. V liku tega novinarja (ki bi pa lahko bil tudi zastopnik kakšnega drugega poklica, kar pa spet ni važno) Milka Kovičeva podaja podoben malomeščanskega izobraženca, ki s podcenjevanjem gleda na bivše partizane. Še žive in mlade jih šteje za zgodovino, torej za nekaj, kar je bilo, kar pa je že zdaj močno nesodobno in morda celo smešno, neumno. NOB je zanj nekaj izoliranega, ki nima zveze z revolucijo. Pač pa gleda v spominih, ki jih lahko pove udeleženec NOB, prvovrstno gradivo za lastne literarne stvaritve. Preveč malomeščanski je njegov pogled v življenje, o mrtvih je samo slišal, mogoče videl kri na cesti povozenega človeka. Skozi očala mirnega, meščanskega, kavarniškega življenja bi rad pisal o tisoč mrtvih, o ljudeh, ki so otopeli, ker so vsak dan gledali smrti v oči. O ljudeh, ki so bili polni idealov, ki so bili zanje pripravljeni žrtvovati svoje življenje, ki so pozabili celo na svojo mladost, na sebe same...

Posebno zadnje se zdi takemu človeku nekaj nemogočega, zlaganega, nekaj, kar se je porodilo samo v glavah političnih prenapetežev, kar je puhla politična propaganda, sicer pa belo-črno pisanje... Saj je danes v življenju mnogih ljudi lastni jaz največja svetinja, ki mu mora biti podrejeno vse drugo. Samo surovi in nemogoči zakoni da branijo človeku še večje zadovoljevanje njegovih hotenj...

Zaradi hudih pretresov, ki so pustili svojo sled v duševnosti udeležencev revolucije, so se mnogi med njimi razvili v svojske ljudi, ki se dolgo niso mogli vživeti v povojne razmere. Mnogi ljudje udeleženci NOB niso hoteli ali mogli razumeti. Zato se je pri mnogih bivših borcih oblikovala svojevrstna zagrenjenost. Taka zagrenjenost diha iz celotnega dela Milke Kovičeve, je pa

zgodovinska, dokumentarna, resnična in zato tudi — nekaj vredna. Iz tega dela bi se dal ob večji ambicioznosti pisateljice napraviti velik in uspel roman.

Vrednost knjige je tudi v tem, ker jo je pisala ženska, partizanka, ki je po svoje, drugače od moških tovarišev, doživela partizanstvo. Vojaški poklic pomeni že sam po sebi negacijo ženskosti in za mnoge bivše partizanke je vrnitev v mirno življenje otežkočalo še to...

Slabost dela Milke Kovičeve pa je v neenakomernem toku pripovedovanja. Pisateljica preskakuje cela razdobja ali pa se jih le bežno dotika. Vse kaže, da je delo brez zadostnega premisleka v naglici skrajšala.

Kljub temu pa ga bodo najbrž ljudje radi brali, saj bo bralcu pokazalo, kaj je čutila in mislila generacija, ki je iz krvavela v boju za svobodo, v boju za druge, za tiste, ki šele zdaj stopajo v življenje ali pa šele bodo.

M. P.

S filmskega platna

»Poklican je tudi peti C«

APRILA smo gledali v ljubljanskih kinematografih film s tem naslovom, ki ga je posnelo srbsko filmsko podjetje UFUS. Za osnovo dogajanja je služil pokol v Kragujevcu, ko so Nemci med drugimi talci postrelili tudi dijake petega razreda gimnazije, stare komaj po petnajst let, skupaj s profesorji. O tem je srbska pesnica Desanka Maksimović napisala znano pesem o »četi dijakov, ki so umrli mučeniške smrti nekje sredi Balkana.«

Kragujevska tragedija pomeni v zgodovini NOB nekaj tako pretresljivega, da je prav čudno, da se doslej njenega oblikovanja v filmu niso lotili že drugi.

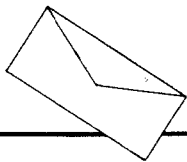
Še nekaj besed o samem filmu. Nekaj novih in domiselnih režiserskih prijemov kaže, da so naši filmski delavci pridobili že zadovoljivo obrtniško znanje. Drugače pa bi film lahko razdelili v dve polovici. V prvi se dejanje razpleta pred nami, ko spoznavamo like glavnih junakov. Vrstijo se prizori, ko da sploh ni vojne, ko da Kragujevac sploh ni okupirano mesto. Podobne dijaške razposajenosti se dogajajo povsod po svetu in niti vojna jih ne moti. Druga polovica je pretresljiva. Kaže nam zadnje trenutke dijakov in

profesorjev, pa seveda tudi njihove družine v usodnih trenutkih.

Oba dela sta organsko premalo povezana, čeprav sta režijsko enotna. Tako bo na primer tujemu gledavcu (upajmo, da bodo film videli tudi v drugih državah) do konca filma ostalo nejasno bistvo nemškega zločina: sistem talcev z vso svojo nečlovečnostjo, z poniževalnim razmerjem — sto žrtev za vsakega ubitega nemškega vojaka. Ustvarjavi filma so sicer površno nakazali, da so bili v okolici Kragujevca v tistem času nekakšni boji, da je bilo nekaj dijakov, ki so bili povezani z NOB, da so imeli Nemci ranjence. Tuji gledalec, ki ne pozna naše zgodovine in nemških načinov nasilja, pa bo hoté ali nehoté prišel do prepričanja, da so Nemci »kar tako« izbrali Kragujevac za prizorišče največjega zločina v Jugoslaviji, ne pa, da je bil zločin sredstvo za zastraževanje Srbov, ki so se uprli in množično odhajali v boj.

Kljub temu pa je film pretresljiv dokument časa. Če ga ne moremo pohvaliti s presežniki, pa lahko upamo, da se bodo filmska podjetja še kdaj povrnila v razdobje kragujevskega pokola in drugič napravila boljše delo.

M. P.

Taborišče Dachau bodo izpraznili

Tovariš urednik, v listu *Münchener Merkur* z dne 5. IV. sem zasledil članek, ki bi najbrž zanimal bivše dachauške internirance:

»V bivšem nacističnem koncentracijskem taborišču Dachau stanuje kakih 900 beguncev. Najkasneje leta 1964 pa bodo izpraznili vseh 32 barak tega taborišča. Tako je izjavil član bavarskega finančnega ministrstva dr. Otto Barbarino na obisku ter s tem odgovoril kritikom, ki negodujejo, ker stanujejo po barakah begunci. Tu je sprva našlo streho kakih 2000 »vzhodnih beguncev«, no, zdaj je le-teh samo še 900, ki jih bodo odselili po načrtu. Že letos bodo zaprli ostro kritizirano gostišče »Krematorij« (!) Spominsko taborišče bo preuredil Mednarodni KZ-Komitee Dachau iz Bruslja.

Apelni prostor bo ostal, barake pa bodo odstranili in pustili tam samo betonske temelje, ki bodo pričali o barbarstvu nacistov. Vsa površina bivšega lagerja bo preurejena v spodoben prostor spomina, ker mora ostati vsem ljudem ohranjen pomnik nedopovedljivega trpljenja ljudi, ki so ljubili svobodo«.

Tako münchenski časopis.

Morda bi ponatis članka potreboval kak komentar, vsekakor je pa škoda, da nimamo na živem filmskem traku zapisano, vsaj tisto, kar vidi današnji obiskovalec. Lager brez barak ni več lager, in še tako dobro urejena spominska površina ti ne more dati tistih impresij kot stvarna podoba.

Ernest Adamič
Ljubljana

gajalo na tem ozemlju in imele obsežne posledice tudi za druge predele naše ožje domovine. Treba pa bo začeti takoj, dokler so še živi viri zgodovinskih dogodkov. Razumljivo je, da se je Janez Vitkovič lotil preobsežnega dela, ki bi ga moralo opraviti kolektivno telo. To telo bi tudi verjetno zavzelo drugačen sistem obdelave gradiva, to je po obdobjih, in v ta obdobja zajelo prav vse, kar se je dogajalo v določenem času razvoja.

Menim pa, da je Janez Vitkovič vendarle načel problem in zoral ledino, ki jo bodo morali zgodovinarji upoštevati in njegovo delo vključiti v zgodovinsko obravnavo tega področja, ki je važno za vso Slovenijo.

Veliko nas je bilo, ki smo delovali v Beli krajini, pa čeprav smo opravljali še tako drobno delo za Partijo in našo revolucijo. Zato so nam znani različni dogodki, tako po vzroku kakor tudi po posledici. Zgodovinarji naj nas poiščejo in se bomo odzvali ter pripomogli, da ne bo zmede v zgodovini Bele krajine. Vsak po svojih močeh, po svojem znanju in dobri volji!

Ob koncu ne morem mimo navedb avtorja kritike:

»Ni mogoče zanikati, da ima avtor, po poklicu pek, neizbrušen dar pripovedovanja.«

Te besede so postavljene brezobzirno, pa naj padeje še od take avtoritete. Očitati nam, delavcem, predvojni ozioroma osnovni poklic — to je krivično in tudi ne spada v naš čas. Bili smo delavci, zdaj pa smo tisto, kar je iz nas napravil dvajsetletni razvoj. Šli smo skozi ogenj in šolo Partije, ki nam je dala določeno izobrazbo, ki dejansko je v nas, čeprav ni formalno priznana. Koliko delavcev je naša Partija vzgojila v dobre pripovednike, čeprav so bili peki ali pa ne vem kaj! Vsaj tega se tovarišu Janezu ne bi smelo očitati, ker smo z njim vred užljani prav vsi, ki smo v sebi doživeli nov čas ter s tem priznalo osebnost.

Jože Ravbar-Još

K članku Iva Pirkoviča »Zmeda v zgodovini Bele krajine«

Oglašam se zato, ker sem prepričan, da kritična ocena knjige Janeza Vitkoviča »Bela krajina« ni konstruktivna. Ne morem mimo take ocene dela, ki se ga je nekdo lotil z namenom, da bi načel pravzaprav obdelavo zgodovine te pokrajine in da bi podal vsaj osnovni pregled o naši revoluciji v Beli krajini. Zato sem bil razočaran.

Kritika bi morala pokazati na sistem obdelave zgodovine Bele krajine, in to prav posebno v času naše ljudske revolucije. Zato je kritika enostranska, ker se je omejila na različne netočnosti zgodovinskih podatkov, samega načina pripovedovanja itd. Omejujem se na obdobje 1941—1945. To

pa zato, ker je to obdobje prav za Belo krajino zelo komplicirano in bogato po obliki in vsebini. V tem času so bile v tej deželi teritorialne vojaške in politične organizacije slovenskega osvobodilnega gibanja. Dalje so bile na tem ozemlju hrvatske osvobodilne sile — politične in vojaške, ki so ostajale tod »prehodno« ali pa »stalno«. Bela krajina je bila od kapitulacije Italije pa tja do pomladi 1945 sedež vodilnih forumov slovenskega osvobodilnega gibanja, političnih, vojaških, oblastvenih, znanstvenih itd. Vse to narekuje našim zgodovinarjem težko in komplicirano delo, da bi dejansko zajeli v pojem Bela krajina vse tisto, kar se je do-

● **DUNAJ** — Sredi aprila so avstrijski policisti aretirali bivšega belgijskega državljan in bivšega generala Roberta Jana Verblena, ki je nemoteno živel na Dunaju celih 17 let kot dopisnik argentinskih in libanonskih listov. Bil je poročen z neko vzgojiteljico. Med zadnjo vojno je bil šef nacistične varnostne službe za Belgijo in general SS. Leta 1959 je dobil avstrijsko državljanstvo. Belgijska sodišča so ga spoznala za krivega smrti več sto belgijskih državljanov, pripadnikov odporneškega gibanja.

● **MARIBOR** — Na Dan železničarjev 14. aprila so v Mariboru, na zunanji strani glavnega kolodvora ob Partizanski cesti, odkrili spomenik med NOB padlim železničarjem in žrtvam fašističnega nasilja.

● **NIS** — Ob Dnevu železničarjev so na Trgu JLA v Nišu odkrili spomenik narodnemu heroju Ratu Joviću.

● **SKOPJE** — V parku pred železniško postajo so odkrili spomenik nekdanjemu železničarju, prvorobcu Vladu Tesavskemu.

● **ZAJEČAR** — V okviru proslav Dneva železničarjev so v Vratarnici odkrili spominsko ploščo v spomin na akcijo Knjaževačko-boljevačkega partizanskega odreda v noči med 14. in 15. oktobrom 1941. Takrat so partizani s pomočjo železničarjev in okoliških prebivalcev porušili mostove na Timoku in Grlički reki ter za mesec dni prekinili promet med Nišem in Prahovim.

● **CRIKVENICA** — Ob proslavi 17-letnice osvoboditve mesta so odkrili spomenik narodnemu heroju Nikoli Caru-Crnemu, španskemu borcu in organizatorju vstaje v hrvaškem Primorju. Car je padel leta 1942 kot komandant II. primorsko-goranskega odreda na Grobniku, nedaleč od Reke.

● **VARŠAVA** — Sredi aprila je bila v Varšavi konferenca zgodovinarjev odporneškega gibanja, ki so se udeležili predstavniki 20 držav. Jugoslavijo je zastopal Dušan Plenča, sodelavec Vojno-zgodovinskega inštituta JLA v Beogradu, ki je podal referat o nacionalnem in internacionalnem značaju narodnoosvobodilne vojne v Jugoslaviji. Albanski predstavnik je napadel Plenčin referat in

RATKE NOVICE

ga označil kot »revizionistični poskus omalovaževanja prispevka SZ v II. svetovni vojni«. Po njegovem Jugoslavija sploh ni pomagala albanskemu osvobodilnemu gibanju, pač pa je albanska vojska osvobodila precejšnja področja Jugoslavije. Jugoslovanski predstavniki sploh niso hoteli razpravljati o albanskem napadu na referat, kar so navzoči delegati drugih držav pozdravili s ploskanjem.

● **VARŠAVA** — Blizu Przemysla, na poljsko-sovjetski meji, so odkrili skupen grob kakih 10.000 italijanskih in sovjetskih oficirjev ter vojakov. Nacisti so jih pobili med zadnjo svetovno vojno. Blizu kraja, kjer so našli trupla pobitih, je bilo veliko nacistično taborišče za Italijane, ki po kapitulaciji Italije niso več hoteli na sovjetsko-nemško bojišče.

● **BEOGRAD** — Konec aprila je odpotovala v severno Afriko jugoslovanska medicinska ekipa, ki bo skupaj z ekipami drugih držav sodelovala pri pregledu alžirskih beguncev v Tunisu in Maroku pred njihovo vrnitvijo v domovino. Teh beguncev je kakih 300.000.

● **SKOPJE** — Ob proslavi 20-letnice ustanovitve partizanskega odreda »Pitu Gul« so v Kruševu, središču »Ilindenske vstaje« leta 1903, odkrili šest spominskih plošč: na hiši narodnega heroja Nauma Naumovskega, na hiši Manče Matkata in na hiši, kjer je bila leta 1935 ustanovljena prva partijska organizacija, na hiši, kjer je bil ustanovljen leta 1941 prvi vojni štab, in še na dveh drugih.

● **NEW YORK** — Ameriška sekcija Svetovnega židovskega kongresa je zahtevala od pravosodnega ministrstva ZDA, naj uvede preiskavo zoper bivšega romunskega državljanja Violelo Trifa. Po vojni je ta postal škof »romunske pravoslavne episkopalne cerkve«, ki jo je ustanovil v Jacksonu v državi Michigan. Trifa je bil med vojno voditelj sekcije romunske fašistične organizacije »Železna

garda« med univerzitetnimi študenti. Kot tak je bil eden izmed voditeljev protizidovskih pogromov v Bukarešti. Leta 1950 je prišel v ZDA iz Italije z begunskim potnim listom. V ZDA se je s pomočjo maccartyzma močno uveljavil.

● **CELJE** — Člani Počitniške zveze in planinci so za prvomajsko praznike priredili pohod po poteh 14. divizije. Obiskali so Velenje, Dobrno, Paški Kozjak, Graško goro, Bele vode in Mozirsko kočo. Spotoma so položili več vencev na spomenike padlih borcev, pred samim 1. majem pa so imeli družabno prireditev v Mozirski koči.

● **BONN** — Po podatkih zahtodnonemškega statističnega urada je v zadnji vojni izgubilo življenje zaradi letalskih napadov 593.000 Nemcev. Stevilo žrtev je 9-krat večje kot v Veliki Britaniji, kjer je bilo 60.595 mrtvih.

● **KRANJ** — V nedeljo pred 1. majem so v Lajšah odkrili spominsko obeležje 17 padlim partizanom, večinoma iz Kokrške čete, ki so padli avgusta 1943. Ob koncu vojne so domobranci na tem kraju ujeli, mučili in ubili Vido Sinkovec-Janino in Tatjano Odrovo iz Kranja.

● **BITOLA** — V okviru proslav dvajsete obletnice ustanovitve prvih partizanskih odredov »Pelister«, »Dame Grujeve« in »Jane Sandanski« so v Bitoli odkrili spominski doprsni kip enega prvih borcev in organizatorjev vstaje Todor Angelovskega.

● **MOSKVA** — V mestu so svečano odprli muzej Marxa in Engelsa, kjer je 2000 razstavljenih predmetov iz življenja in dela utemeljiteljev znanstvenega socializma.

● **BEOGRAD** — S posebnim letalom so poslali prve dni maja v Tunizijo darilo Rdečega križa Jugoslavije, ki je del pomoči Zveznega izvršnega sveta alžirskim beguncem za leto 1962. V pošiljki je 100 šotorov in 20.000 metrov blaga za obleke in perilo.

● **TRST** — Pred sodiščem se je zagovarjal lastnik tiskarne Mario Vissi, ker so v njegovi tiskarni predlanskim natisnili letak »Spanija — 1. julija 1936 — Spanija — 1. julija 1960« brez navedbe datuma, tiskarne in kraja tiskanja. Policija je vložila obtožnico tudi

zaradi žaljenja poglavarja tuje države, to je Franca, vendar je to obtožbo sodišče zavrnilo. Pač pa je bil obsojen lastnik zaradi prve točke obtožnice na 10.000 lir globe in 10.000 lir denarne kazni. Te letake so širili po mestu leta 1961 mladinci republikanske stranke. Letaki so obtoževali frankistični režim zaradi represalij proti delavcem, ki so se borili za svoje pravice.

● **DUNAJ** — Avstrijske oblasti so sredi maja zaprle brata Hansa in Wilhelma Maurerja, nekdanja podoficerja SS, ki sta obtožena, da sta leta 1942 sodelovala pri množičnem ubijanju Židov na Poljskem. Hans je bil po vojni več let svetnik pri Komisariatu za begunce pri OZN in funkcionar evangelistične cerkve v Salzburgu. Wilhelm pa je bil upravitelj evangelističnega otroškega doma v Salzburgu. Oba nacisti so odkrili s pomočjo kartoteke vojnih zločincev, v kateri sta bila vpisana z imenom Maurer.

● **VIROVITICA** — Sredi maja so v Dugem selu, občina Virovitica,

odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. Vas je dala 122 borcev, od katerih jih je padlo 22, devet pa je bilo žrtev fašističnega nasilja.

● **LJUBLJANA** — Sredi maja so v avli muzeja NOB odprli razstavo »Mladina v ilegali, borbi, svobodnem ustvarjanju«, ki jo je organiziral okrajni odbor LMS Ljubljana v počastitev Dneva mladosti.

● **MARIBOR** — Dne 20. maja so v Gradišču na Kozjaku odkrili spomenik trinajstim padlim borcem Lackovega odreda. Vsi so padli v boju dne 4. novembra 1944 na Kolarjevem vrhu. Spomenik je v obliki 9 metrov visokega obelisksa iz pohorskega granita. Načrt zanj je napravil ing. arh. Stane Lovše.

● **METLIKA** — Sredi maja so odkrili v gozdu blizu Dragomlje vasi spominsko ploščo v spomin na ustanovitev Belokranjske čete. Po odkritju je bila zabava na prostem v obliki partizanskega tabora.

vedeno, da morate v dveh letih narediti strokovni izpit. Radi bi pojasnili, ali imajo borci in aktivisti kake olajšave pri opravljanju strokovnega izpita. Nekateri so menda celo tega oproščeni? Izpit pa vas skrbi.

Odgovor: Glede strokovnega izpita res velja, da so ga bili nekateri oproščeni. Toda če vam je bilo v odločbi naloženo, da morate v dveh letih napraviti strokovni izpit, potem pač to velja in boste morali izpit napraviti. Nesmiselno pa je, da se izpita tako bojite, da bi bili pripravljeni rajši službo pustiti, kot pa delati izpit. Malo več poguma in samozvesti, pa bo vse v redu!

NIMATE POGOJEV ZA POKOJNINO, GROZI PA VAM ODPUST

Vprašanje: Že leta 1942 ste začeli delati za NOV, leta 1944 ste šli v partizane. Danes imate 51 let in bolujete zaradi vnetja trebušne slinavke. Po osvoboditvi ste bili zaposleni pri Narodni zaščiti, potem pri kmetijski zadrugi kot mesar, vendar vam ne priznajo let od 1947 do 1955. Tako imate priznanih samo 24 let delovne dobe, kvečjemu še dve leti samostojnega dela pred vojno in osem mesecev pomočniške dobe. Radi bi šli v pokoj, toda kako? Skrbi vas tudi, ker ste slišali, da vas namestava zadruge odpustiti, ko ima že drugega v mesnici.

Odgovor: Priznanih imate 24 let delovne dobe, prav tako se vam po določbah zakona o pokojninskem zavarovanju šteje v pokojnino pomočniška doba, kakor tudi čas, prebit pri opravljanju samostojne obrtne dejavnosti, če ste jo opravljali na področju Jugoslavije. Glede ostale dobe, med 1947 in 1955, pa najbrž še ni dokončno določeno, vsaj kot sklepam iz vašega pisma. Vendar kljub temu še ne bi izpolnjevali pogojev za redno upokojitve. Ker še niste 65 let stari, za vas ne veljajo določbe čl. 20 pokojninskega zakona za pridobitev nepopolne pokojnine. Ker nimate niti 55 let, pa ne veljajo za vas niti določbe čl. 73 cit. zakona. Pač pa bi vam lahko po čl. 73/II posebna republiška komisija priznala pravico do pokojnine, ker imate 15 let pokojninske dobe in najmanj 10 let delovne dobe, če bo ugotovila, da je glede na vaše zdravstveno stanje in delovno zmožnost to potrebno. Prvi pogoj pa je, da vam je pri-

PRAVNA POSVETOVALNICA

DVE LETI ČAKATE NA ODLOČBO O POKOJNINI

Vprašanje: Minili sta že dve leti, odkar ste vložili zahtevek za priznanje pokojnine, pa še vedno nimate odločbe. Res pa je, da vam manjka eno leto delovne dobe. Stari ste 60 let, borec NOV s priznано dvojno delovno dobo in bi radi vedeli, ali lahko zahtevate vsaj kako priznavalnino, če že ne prave pokojnine. Ste brez premoženja in brez dohodkov in prosite za naslov, na katerega bi se obrnili za pospešitev vaše zadeve.

Odgovor: Če okrajni zavod za socialno zavarovanje o vaši prošnji še ni odločil, se lahko pritožite na Republiški zavod za socialno zavarovanje v Ljubljani. Ta bo lahko zahteval pojasnilo, zakaj ni bila izdana odločba pravočasno, in bo okrajnemu zavodu za socialno zavarovanje določil tudi

rok za izdajo odločbe. Lahko pa bo tudi sam odločil.

Glede drugega vprašanja, kako bi dosegli neko priznavalnino, pa naslednje: v smisu odločbe čl. 73 zakona o pokojninskem zavarovanju imajo pravico do pokojnine tudi nekdanji borci, ki so stopili v NOV pred 9. septembrom 1943, pa so dopolnili 55. leto starosti in imajo najmanj 15 let pokojninske dobe, od tega 10 let delovne dobe. Morda izpolnjujete te pogoje za priznanje pokojnine?

Vsekakor se obrnite na republiški zavod.

OLAJŠAVE PRI STROKOVNEM IZPITU

Vprašanje: Ste uslužbenka XIII. plačilnega razreda in opravljate posle tehničnega referenta. Ponovno ste stopili v službo šele 1. februarja 1961 in imate v odločbi na-

znano delovanje v NOV pred 9. 9. 1943.

Ce ste za delo nesposobni, vam lahko Zavod za socialno zavarovanje prizna pravico do invalidske pokojnine po določbah zakona o invalidskem zavarovanju.

Glede službe in odpovedi delovnega razmerja pa veljajo tudi za vas določbe zakona o delovnih razmerjih. Dokler ste v bolniškem staležu, vam sploh ne morejo odpovedati. Pa tudi kasneje lahko vložite tožbo na redno sodišče, če bi bila odpoved protizakonita.

DAVČNA OPROSTITEV ZA KUPLJENO HIŠO

Vprašanje: Od občine Ljubljana-Moste ste kupili stanovanjsko hišo, last splošnega ljudskega premoženja. Kot borcu iz leta 1942 vam je občina izdala odločbo, s katero vam je bila za 25 let priznana začasna davčna oprostitve. Okrajni ljudski odbor Ljubljana pa je odločbo odpravil kot nično s pojasnilom, da je občina nepravilno tolmačila predpise. Prosite za odgovor, ali so borci deležni davčne olajšave po predpisih, ki jih je ob izdaji odločbe upošteval občinski ljudski odbor Ljubljana-Moste.

Odgovor: Stališče, ki ga je zavzela občina Ljubljana-Moste v želji, da pomaga borcem, je bilo nepravilno, zato so bile zadevne odločbe tudi razveljavljene. V smislu čl. 330 odredbe o dohodnini oz. spremembi te uredbe, so davčnih olajšav deležne le nove zgradbe oz. zgradbe, ki so bile med vojno uničene in po vojni več kot 50 % obnovljene. Ugodnosti se torej nanašajo na nove stavbe, ne pa na nove lastnike. In ker so nosilci olajšav le zgradbe, ne pa lastniki, novim lastnikom starih zgradb tudi niso mogle biti priznane davčne olajšave.

INVALID IZPRED VOJNE

Vprašanje: V desetem letu ste postali invalid zaradi zastupitve roke. Od takrat imate roko suho in trde prste. Med vojno ste bili aktivist, nato borec. Po osvoboditvi vam je invalidska komisija priznala 80-odstotno invalidnost. Živite pa pri bratu, ki vas vodi od hiše, ker ste nezmogljivi za težka dela. Zahtevek za invalidnino vam je bil zavrnjen, grozi vam, da postanete berač, čeprav ste bili dve leti borec NOV.

Odgovor: Vaše vprašanje ni več pravno vprašanje, temveč odpira socialni problem. Zakon o vojaških invalidih določa, da je lahko kot vojaški vojni invalid priznan samo tisti, ki je poškodbo ali po-habo dobil kot borec ali kot organiziran aktivist pri izvrševanju nalog za vojaške cilje. Sami pravite, da ste imeli roko pokvarjeno že pred vojno. Zato vam svojstvo vojaškega vojnega invalida ni moglo biti priznано in je bil vaš zahtevek za priznanje invalidnine zavrnjen.

Toda stvar organizacije Zveze borcev je, da na primeren način reši vaš problem. Obrnite se na vaš občinski odbor ZB, da vam pomaga najti ustrezno zaposlitev. Nikakor ne morete biti odvisni od bratove dobre volje in se morate sami postaviti na noge, dolžnost organizacije ZB pa je, da vam pri tem pomaga. Nihče ne bo dopustil, da bi moral borec NOV in še invalid povrhu beračiti in ostati zaradi nesposobnosti za delo nepreskrbljen.

POSEBNI DODATEK ZAPOSLENIH UPOKOJENCEV

Vprašanje: Ste osebni upokojenec in prejimate pokojnino v polovičnem znesku, ker ste polno zaposleni. Radi bi vedeli, ali vam gre tudi pravica do posebnega dodatka po čl. 265a zakona o pokojninskem zavarovanju.

Odgovor: Po določilih čl. 265a zakona o pokojninskem zavarovanju pripada posebni dodatek vsem udeležencem NOV izpred 9. 9. 1943, ki izpolnjujejo določene pogoje glede delovnega staža in glede višine dohodkov. Toda po izrecni določbi navedenega člena nimajo pravice do posebnega dodatka tisti osebni in invalidski upokojeneci, ki so polno zaposleni in poleg dohodkov iz službenega razmerja prejemajo pokojnino oz. njen del.

DEDNA NEVREDNOST?

Vprašanje: Žena je imela troje otrok. Ko so bili še majhni, jo je mož spodil od doma, otroke pa vzgojil tako, da niso o njej ničesar vedeli. Žena se je kasneje ponovno poročila in imela spet dva otroka. Ker je družina sodelovala z NOV, je ta žena dobila posestvo v Apaški dolini. Zdaj je žena umrla in zapustila posestvo hčeri iz drugega zakona. Oglasila pa se je hčerka iz prvega zakona in

zahteva svoj delež. Ali ima ta hčerka pravico do dediščine?

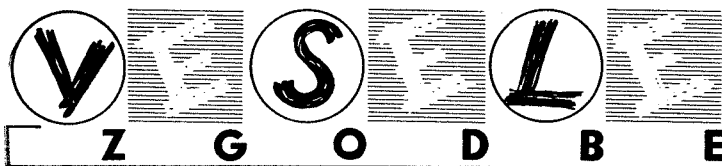
Odgovor: Zakon o dedovanju določa, da imajo vsi otroci pravico do dedovanja po starših, in sicer jim gredo enaki deleži. Če je mati napravila oporoko in posestvo zapustila enemu, imajo prezrti otroci pravico do nujnega deleža, ki znaša polovico deleža, ki jim gre po zakonu. Možno pa je, da zapustnik otroke razdedini, če so za to podani razlogi, ki so naštet v zakonu o dedovanju. Poznamo pa tudi dedno nevrednost. Nevreden, da deduje, je tisti, ki se je pregrešil zoper dolžnost, preživljati zapustnika ali mu ni hotel dajati potrebne pomoči, kakor tudi tisti, ki je skušal prisiliti zapustnika, da napravi ali prekliče oporoko ali oporoko uniči.

V vašem primeru najbrž ni bilo razdedinjenja, pa tudi primer dedne nevrednosti bržčas ni podan. Zato bo tudi hči iz prvega zakona imela pravico do dedovanja po materi. Če pa bi ji ostali otroci iz drugega zakona to pravico odrekli in ji očitali dedno nevrednost, pa bo lahko samo sodišče rešilo spor, potem ko bo primer podrobno raziskalo.

KDAJ LAHKO ZAPROSITE ZA UPOKOJITEV?

Vprašanje: Letos septembra boste dopolnili 55 let starosti in si s tem pridobili kot borec NOV pravico do upokojitve. Ker nimate nobenih prihrankov, vas zanima, če lahko predčasno zaprosite za priznanje pokojnine oz., kaj naj ukrenete, da ne boste zašli v težave.

Odgovor: Točno je, kar pišete, da vam kot borcu NOV izpred 9. IX. 1943 z dopolnitvijo petinpetdesetega leta starosti pripada pravica do pokojnine, če imate najmanj 15 let pokojninske dobe, od tega najmanj deset let delovne dobe. Da ne bi zašli v finančne težave, pa dopušča zakon o pokojninskem zavarovanju, da se zahtevke za uveljavitev pravice do osebne pokojnine vložijo lahko šest mesecev pred izpolnitvijo pogojev za pridobitev te pravice. Zakon izrecno določa, da mora biti zahtevke za priznanje pokojnine v primeru, če je bil vložen pred pridobitvijo pogojev za pokojnino, rešen najkasneje v 60 dneh od dneva, ko so bili izpolnjeni pogoji za pridobitev pravice.

Smešno med resnim

Revolucija je dvignila na odgovorne položaje v naši vojski in ljudski oblasti mnogo preprostih ljudi, ki niso imeli ustreznih šol niti prakse. Učili so se kar med delom, pri tem pa včasih tudi pogrešili. Posebno težko je bilo ljudem s pomanjkljivo šolsko izobrazbo pisati poročila in razne dopise s prilastki prvih klic birokracije.

Iz ohranjenega arhivskega gradiva je naš sodelavec izbral nekaj smešnih...

Kaj naj to pomeni?

...26. t. m. ob 11. uri je zaseda 4. bat. pri Bolfonzu ubila stražarja, ker ni bilo več sovražnikov. Sovražnik je reagiral z ognjem iz mitraljeza, ali so se naši vrnili brez izgub...

...V teku popoldneva je imel prvi bataljon parenje...

(Operacijsko poročilo 17. brigade od 28. 10. 1944)

Mišljenje — praktično in teoretično

...Održavale so se vojaške ure in to: mišljenje praktično in teoretično...

(Voj. poročilo 16. brigade od 16. 5 do 31. 5. 1944)

Vse je skupaj zmešal

...Tovariš... še daleč ne pojmuje velikanske važnosti Partije v vojski. Sekretarja te celice je postavil za intendant. Tako je partijo, krompir in fižol vse skupaj zmešal...

(Poročilo o kontroli v terenski četi Kamniško-zasavskega odreda z dne 28. 2. 1944)

Stožilo se mu je po ženi

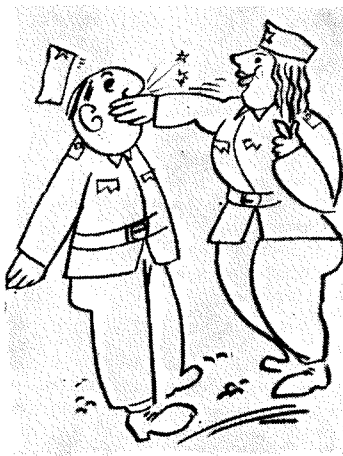
Tovariš komisar! Ko sem pred mesecem dni odhajal v Črnomaljsko četo, sem se moral ločiti od svoje žene, ki je ostala pri vas v bataljonu. Tovariš komisar, takrat si oblju-

bil, da pride žena za menoj. Minil je mesec, moje žene pa še ni. Tovariš komisar, ali naj za nas velja tudi tista, ki jo pojemo vsak dan: Vzeli materino sina, ženi pa moža?...

(Pismo partizana komisarju 1. bataljona VDO jeseni 1942)

Jeznorita Špela

...Dne 19. 11. 1942 je tovarišica Špela štirikrat udarila po ustih tov. Pičota, in sicer zaradi tega, ker je tov. Špela

pripovedovala, kako je ob neki priliki pilotirala avion, pa ji je tov. Pičo ugovarjal, da to ni res...

(Poročilo 1. bat. VDO od 23. 11. 1942)

Čudna bomba

Po hudih bojih in dolgem pohodu so bili borci utrujeni, sovražnik pa je bil nedaleč od njih. Zato je zvečer komandant Jaka ukazal, naj gre stražar na drevo. Na drevesu ga ne bo premagal spanec, ker se bo moral krepko držati za veje, si je mislil.

Rečeno, storjeno. Stražar je zlezel na košato bukev, borci pa so plegli po tleh in zaspali.

Vse je bilo tiho, le kdaj pa kdaj je počil strel v dolini. Komandant s štabom je spal pod bukvijo. Nenadoma zavrsijo veje in nekaj težkega štrbunkne dol, naravnost pred štab. Kaj je? Morda mina, ki se po srečnem naključju ni razletela?

Pred komandantom si je mel oči stražar, ki je padel z drevesa...

Puškomitraljez »naposodo«

V ofenzivi na Kalniški partizanski odred 1. 1942 so ustaši postavili zasede skoraj v vseh vaseh Hrvatskega Zagorja. Tako je neke noči naletel na zasedo komandant odreda Mate Jerković s svojim bataljonom.

»Stoj! Kdo je?« zavpije ustaš.

»Druga satnija,« odgovori Mate.

»Geslo?«

»Ne zadržuj nas, prihajamo iz Zagreba v boj proti partizanom.«

Tedaj se ustašu zazdi, da imajo »vojaki iz Zagreba« nekaj čudne uniforme.

»Kako ste pa oblečeni?« se začudi.

»Maskirali smo se — to je nova taktika,« odvrne Jerković.

»Tudi mi se bomo,« se zareži ustaš.

Potlej se obrne Mate še enkrat k njemu: »Daj, posodi mi za nočjo puškomitraljez, ker ga nujno potrebujem.«

»Mi ga boš vrnil zjutraj?«

»Seveda ga bom,« pravi Mate in že odide s puškomitraljezom za svojimi borci.